

ZGODOVINOPISJE
V ZRCALU

ZGODOVINE
ZGODOVINE

LET INŠTITUTA ZA NOVEJŠO ZGODOVINO

ZA **in**
INŠTITUT
NOVEJŠO
Z
ZGODOVINO

ZGODOVINOPISJE
V ZRCALU

ZGODOVINE
ZGODOVINE

LET INŠTITUTA ZA NOVEJŠO ZGODOVINO

**ZGODOVINOPISJE V ZRCALU ZGODOVINE:
50 LET INŠTITUTA ZA NOVEJŠO ZGODOVINO**

© Inštitut za novejšo zgodovino, 2009

Urednik: dr. Aleš Gabrič

Izdajatelj in založnik: Inštitut za novejšo zgodovino

Za založnika: dr. Damijan Guštin

Lektoriranje: Polona Kekec

Oblikovanje in računalniški prelom: Barbara Bogataj Kokalj

Tisk: Medium d.o.o.

Naklada: 500 izvodov

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

930.1(497.4Ljubljana):005.71(091)(082)

INŠTITUT za novejšo zgodovino (Ljubljana)

Zgodovinopisje v zrcalu zgodovine : 50 let Inštituta za novejšo zgodovino / [urednik Aleš Gabrič]. - Ljubljana : Inštitut za novejšo zgodovino, 2009

ISBN 978-961-6386-18-0

1. Gl. stv. nasl. 2. Gabrič, Aleš, 1963-

247525376

Slika na naslovnici: Kongresni trg s stavbo Kazine na akvarelu dolgoletnega inštitutskega sodelavca, arhivista Huberta Schare, iz septembra 1982. Sliko je podaril inštitutu in visi v sejni sobi v drugem nadstropju stavbe Kazine.

Damijan Guštin: Inštitut za novejšo zgodovino danes	9
Aleš Gabrič: Med idejami proučevanja novejše zgodovine in zgodovine delavskega gibanja	17
Zdenko Čepič: Od Inštituta za zgodovino delavskega gibanja do Inštituta za novejšo zgodovino	49
Marko Zajc: Kazina skozi čas	127
Igor Zemljič: Knjižnica Inštituta za novejšo zgodovino 1944–2009	139
Metka Gombač: Arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja	163
Zdenko Čepič: Doktorske disertacije sodelavcev inštituta	185
Tajca Koruza: Kdo je kdo na inštitutu?	189

Damijan Guštin ●

INŠTITUT ZA NOVEJŠO ZGODOVINO DANES

Petdeset let je letošnjega 23. julija minilo od takrat, ko je bil ustanovljen predhodnik današnjega, Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, več kot dvajset pa od preimenovanja v Inštitut za novejšo zgodovino, ki je tudi navzven označil stanje, ko je inštitut postal osrednja raziskovalna ustanova za obdobje zadnjih dveh stoletij nacionalne zgodovine. Dovolj za zrelost, čeprav se ta morda ne meri z enakim vatlom kot človekovo življenje, saj se generacije raziskovalcev menjavajo in vsaka s svojim znanjem raziskuje dalje in nove teme. Še posebej, ker so se družbeno okolje, v katerem je inštitut deloval, in tudi koncepti raziskovalnega dela močno spreminjali. Kljub temu pa je mogoče videti v obdobju od izoblikovanja koncepta v drugem desetletju obstoja inštituta do današnjega dne stabilno orientacijo v raziskovanju novejše zgodovine, v ospredju pa nacionalna zgodovina. Kontinuiteto zagotavlja tudi majhna fluktuacija

raziskovalcev, v inštitutu zrasli raziskovalci, od asistenta do znanstvenega svetnika, pa tvorijo večino med zaposlenimi.

Inštitut za novejšo zgodovino je danes eden od pomembnih členov slovenskega raziskovalnega prostora. S svojimi 26 raziskovalci in 8 mladimi raziskovalci je največji med povsem zgodovinopisnimi ustanovami. Dva večja humanistična inštituta, Znanstvenoraziskovalni center SAZU in Znanstvenoraziskovalno središče Univerze na Primorskem, gojita vrsto humanističnih in družboslovnih disciplin in ne le zgodovinopisja. Inštitut za narodnostna vprašanja je že v zasnovi multidisciplinaren. Raziskovalni skupini oddelkov za zgodovino Filozofskih fakultet v Ljubljani in Mariboru sta sicer po znanstvenih kapacitetah zelo številčni in pomembni, a vendar predvsem hrbtenici pedagoške dejavnosti. Vsi ti pa so tudi naši poglavitni partnerji in hkrati tekmeči v pridobivanju projektov.

Osredotočenost raziskovalnega potenciala, zbranega v Inštitutu za novejšo zgodovino, pa je za obdobje novejše zgodovine še vedno prav prevladujoča. Vendar pa je obdobje, v katerem živimo, drugačno v tem, da inštitut nikakor ni več edina zgodovinarska raziskovalna institucija za novejšo zgodovino, kot je to postala po svoji ustalitvi v začetku sedemdesetih let prejšnjega stoletja in je v tej vlogi ostajala do srede devetdesetih let.

Inštitut za novejšo zgodovino je v zdajšnjem času za slovenske razmere srednje velika raziskovalna inštitucija. Organiziran v raziskovalni oddelk in upravo, z nastavkom oddelka za znanstveno infrastrukturo in bogato knjižnico ter lastno izdajateljsko dejavnostjo ima vse, kar mora imeti sodoben inštitut. Njegova organizacijska oblika je že zadnjih 15 let javni raziskovalni zavod, ki sodi v pristojnost Ministrstva za visoko šolstvo, znanost in tehnologijo RS. Javna agencija Republike Slovenije za raziskovalno dejavnost je njegova glavna financerka, saj potekajo preko agencije tako financiranje osnovne dejavnosti inštituta (ustanovitelske obveznosti), financiranje in evalvacija programskih skupin in pridobljenih projektov.

Raziskovalni oddelk je hrbtenica inštituta. Organiziran okoli dveh programskih skupin (v obdobju 2008–2013 Idejnopolitični in kulturni pluralizem in monizem na Slovenskem v 20. stoletju ter Podobe gospodarske in socialne modernizacije na Slovenskem v 19. in 20. stoletju) raziskuje širok razpon zgodovinopisnih tematik za obdobje od 19. stoletja do prvih let po osamosvojitvi Slovenije, ki segajo od socialne prek gospodarske zgodovine do politične in

kulturne. Programa sta izdelana z izhodišča, da z znanstvenim raziskovanjem dveh plati enotnega zgodovinskega procesa modernizacije slovenske politične, kulturne in socialno-ekonomske strukture celovito interpretiramo slovensko preteklost v zadnjih dveh stoletjih. »Pri prvem programu je v ospredju presoja civilizacijskega pomena večstranske ali enostranske idejno-spoznavne, kulturnosocialne in družbenopolitične razsežnosti posameznikove in narodove identitete, svobode ter razvojne perspektive. V drugem programu postavljamo v ospredje raziskovanje in interpretacijo dolgoročne strukturne ekonomske in socialne transformacije na slovenskih tleh na primeru kompleksne problematike izvora, dinamike in pojavnih oblik industrijske družbe znotraj evropskega referenčnega okvira,« smo opredelili vsebino dela programskih skupin v srednjeročnem načrtu.

Širina raziskovanja in uvajanje modernih zgodovino pisnih raziskovalnih metod in tehnik je ena od primerjalnih prednosti, ki jih vodstvo inštituta kot tako razume in poskuša razvijati.

Za tovrstne ustanove velja, da o njihovi uspešnosti odloča potencial njihovih zaposlenih. Tudi Inštitut za novejšo zgodovino v tem ni izjema. Raziskovalci so visoko usposobljeni, kar pet je znanstvenih svetnikov, izvoljenih na Univerzi v Ljubljani, Univerzi v Mariboru ali Univerzi na Primorskem. Kar 16 jih izpolnjuje pogoje, ki se zahtevajo za nosilca znanstvenega projekta. Inštitut teži k temu, da znanstveni naziv pomeni kvaliteten in obsežen znanstveni opus. Z mlajšimi raziskovalci skušamo dopolniti raziskovalno skupino, doseči čim bolj enakomerno menjavo generacij in stabilno delovanje inštituta. Tudi tisti del raziskovalne skupine, ki izvaja program evidentiranja in obdelave baze podatkov o žrtvah druge svetovne vojne, se usmerja na pot ostalih raziskovalcev.

Inštitut poskuša negovati tudi enakomerno časovno pokritost vsega raziskovalnega obdobja, ob dovoljšnji raziskovalni gibljivosti raziskovalcev, pri čemer pa smo odvisni od pridobljenih projektov. Zadnje obdobje, ki ga poskušamo čim prej vključiti v orbito zgodovino pisja, je obdobje dveh desetletij slovenskega razvoja v okviru Republike Slovenije. Center za sodobno zgodovino v okviru inštituta naj bi v nekaj letih to obdobje skupaj z obdobjem osamosvajanja tudi organizacijsko povezal.

Vsebinsko je zgodovino pisje pod močnim pečatom načina financiranja raziskovalne dejavnosti. Raziskovalni programi, zlasti pa projekti silijo v usme-

rieno raziskovanje. Po eni strani je to dobro, saj ožje definirani cilji šele omogočajo obvladovanje raziskovalnega procesa, toda po drugi strani s tem, če bi raziskovalci in tudi vodstvo inštituta dobesedno upoštevali zgolj pridobljene raziskovalne projekte, ne bi bila pokrita številna področja raziskovanja nacionalne zgodovine. Inštitut tako lovi tanko, valujoče razmerje med obema dilemama; ni nujno, da vedno najbolj uspešno, saj so rezultati programov in projektov včasih manjši po učinku in osredotočenosti, kot pa bi lahko in celo morali biti, po drugi strani pa raziskovanje izven (ozko) postavljenih meja projektov pomeni pomembno dopolnilo programiranemu, hkrati bogati raziskovalne izkušnje in zakladnico znanja o nacionalni zgodovini in daje na ta način zgodovinopisju tisto širino, ki jo v primerljivih velikih zgodovinopisjih daje dosledna specializacija ob veliki množičnosti raziskovalcev. Ni težava v tem, da slovenski izobraževalni sistem ne bi izobrazil dovolj ali ne dovolj usposobljenih raziskovalcev, pač pa v tem, koliko financiranja raziskovalnih potencialov si Republika Slovenija lahko privošči, koliko financira in tudi kakšen je delež Inštituta v celotnem obsegu raziskovanja. V tem se kažeta dva trenda; število usposobljenih raziskovalcev izrazito raste; ne raste pa z enakim tempom število razpoložljivih projektov in »raziskovalnih ur«; sistem pa sili raziskovalne inštitute v medsebojno konkurenco, ki marsikdaj ni odvisna le od strokovnih kriterijev. Ni mogoče nasprotovati konkurenci med raziskovalci, saj spodbuja delovnost in tudi realizacijo novih idej. Celo nasprotno, konkurenca je tista, ki omogoča nova vprašanja in nove odgovore. Mladi raziskovalci v humanistiki pa imajo ozke steze do drugih poti v gradnji svoje kariere in eksistence, ne preostaja jim drugega kot upanje, da jih bodo angažirale raziskovalne ustanove; nezmožnost inštitucij, da jih absorbirajo, ustvarja neravnovesje v položajih že uveljavljenih raziskovalcev in mladih, saj nezanesljivost zaposlitve nikakor ne spodbuja konsistentnosti osebnih raziskovalnih načrtov, hkrati pa nastaja rastoče nezadovoljstvo deprivilegiranih mladih, ki so z doktoratom znanosti skozi institut mladega raziskovalca pripeljani v pozicijo, da bi lahko postali nova raziskovalna generacija, pa ne morejo, saj ni projektov za tiste, ki vstopajo v sistem, ker je projektov premalo že za tiste, ki so v sistemu. Z vidika organske rasti raziskovalnih zavodov in tudi INZ tako stanje ni dobro, čeprav še ni kritično. Do sedaj je INZ vzgajal 9 mladih raziskovalcev in jih 8 še danes zaposluje kot svoj raziskovalni kader, ki je že prevzel težo nadaljnjega raziskovanja; le velik optimist pa lahko upa, da bo zdajšnjih 8 (deveti

pa prihaja) mladih raziskovalcev mogoče ohraniti v inštitutovih programih v enakem odstotku – če se ne bodo medtem radikalno izboljšale razmere, kar pa je v kriznih letih še manj verjetno kot v prejšnjih letih velikega ekonomskega vzpona. Kaže se seveda zelo naraven izhod – iskati sredstva drugje; v zdaj modernih »evropskih sredstvih«, ne glede na omejenost takšnih projektov v humanistiki, kar je pomembna razlika z raziskovanji v naravoslovju. V tem iskanju drugih virov izven Slovenije nam še manjka znanja in izkušenj, pa tudi zvez s tujimi raziskovalnimi inštitucijami, ki so marsikdaj odločujoče. Inštitut sicer prijavlja vrsto dvostranskih projektov, tradicionalno sodeluje v programih, ki se povezujejo z Italijo, krepi sodelovanje v bivšem jugoslovanskem prostoru, vstopa na evropsko sceno, pridobiva tudi prve projekte, financirane iz evropskih sredstev. Opažamo pa, da se slovensko zgodovinopisje srečuje s podobnim problemom, kot ga ima Slovenija kot partnerica v evropski skupnosti; je članica, a kot manjša država z manjšim vplivom, kot bi si želela.

V zadnjem obdobju je nova razsežnost inštituta njegova infrastrukturna skupina. Znanstvena infrastruktura pomeni dodano vrednost in ima možnosti, da se bo razvila v eno od značilnih dejavnosti inštituta, dejavnosti, ki bo nadgradila obstoječi bibliografski servis in znanstveno scientometrijo SICRIS. Inštitutov infrastrukturni program Slovensko zgodovinopisje – SISTORY trenutno opravlja za celotno področje zgodovinopisja evidenco citiranosti, skrbi za on-line polni dostop do besedil nekaterih zbirk virov in znanstvene literature, objavlja seznam žrtev druge svetovne vojne, začenja podpirati področje poučevanja zgodovine.

Oblikovanje bodoče usmeritve inštituta nikakor ni enoznačno. Odpira se predvsem na dveh vidikih: na institucionalnem in vsebinskem, oba pa sta tudi povezana in celo prepletena. Na vsebinskem se pojavlja vprašanje, kako definirati raziskovalno polje INZ; kot moderno zgodovino ali kot tradicionalno novejšo zgodovino, kot nacionalno zgodovino ali splošno zgodovino s pretežnim delom nacionalne. Na institucionalni plati pa se pojavlja vprašanje, kako naj se INZ vključuje v slovenski raziskovalni prostor: kot samostojen zavod, kot del enega raziskovalnega zavoda za področje slovenske zgodovine ali celo kot raziskovalni inštitut v okviru katere od univerz. Zamisel Nacionalnega inštituta za zgodovino je v letu 2007 razburila slovensko zgodovinopisno javnost in dobila odklonilno mnenje, tako od upravnopolitičnih struktur raziskovalne dejavnosti kot dela strokovne javnosti, čeprav ne zgolj iz strokovnih razlogov. Toda tudi to je realno

dejstvo, ki ga je treba videti in priznati za legitimno v času, ko status javnega raziskovalnega zavoda ne pomeni tudi direktne odločitve državnih struktur o polnem financiranju in organizacijskih oblikah. V načelu si moramo priznati, da so naše raziskovalne ustanove majhne, njihovo upravljanje pa je spričo tega manj učinkovito; po drugi strani pa je evidentno, da tudi obstoj velikega inštituta še ne rešuje vrste problemov, ki so sistemske narave. Poleg tega se v slovenskem prostoru vztrajno pojavljajo geste, ki trdijo, da so samostojni raziskovalni inštituti zgolj relikv socialistične dobe in sovjetskega modela, da so univerze tiste, ki najbolj skrbijo za preplet raziskovalne in pedagoške dejavnosti; da bi torej bilo najbolje inštitute priključiti univerzam. Toda poznavanje delovanja katerega od univerzitetnih inštitutov govori, da s tem problemi niso nič manjši, razen v tem, da taki inštituti lažje prehajajo med raziskovalno in pedagoško dejavnostjo svojih raziskovalcev, medtem ko so deljene zaposlitve (raziskovalcev – pedagogov) in dopolnilne zaposlitve pač bolj omejene z zakonsko regulativo. Ni nujno, niti najbolj pametno, da postavimo, kako idealne poti Inštituta za novejšo zgodovino ni in je najbolje konzervirati tako stanje in ne storiti nič. Toda storiti karkoli pomeni upoštevati tudi vizijo države, ki je ustanovitelj in financer iz sicer javnih sredstev (inštitut je »posredni uporabnik proračuna«), kako bo organizirala in upravljala ta sektor, ki je pomemben podobno, kot je zaradi gospodarskega vidika raziskovanje v naravoslovju in tehniki, zaradi zdravja in populacije raziskovanje v medicini itd. Podpora nacionalni samoidentifikaciji, demokratični ureditvi, v kateri živimo, lastni državi, ki ni samoumevna – konec koncev je stara v polnosti le 18 let – je namreč poslanstvo humanistike, poleg tistih običajnih temeljnih humanističnih vsebin vedenja o sebi, sebi kot človeštvu ali delčku tega človeštva. Vizija samostojnega inštituta za novejšo zgodovino je tako najboljša alternativa do izčiščenja konceptov. Toda nikakor ne izoliranega, samozadostnega inštituta, pač pa vpetega v izmenjavo in sodelovanje z drugimi raziskovalnimi inštitucijami in univerzo. Inštitut to dosega, po pravici priznано, tudi zaradi naključij, ambicij posameznikov. V oblikovanju raziskovalnih skupin je že lepo razrasla praksa; v vsakem od obeh programov imamo tudi dopolnilno zaposlene, torej tiste, ki delujejo v drugih institucijah, inštitutovi raziskovalci so vključeni v štiri projekte, ki so jim nosilci drugi inštituti, in nasprotno, pri več projektih, katerih nosilec je Inštitut za novejšo zgodovino, sodelujejo raziskovalci drugih institucij. Inštitutovi sodelavci so v tem akademskem letu redno dopolnilno zaposleni predavatelji na

štirih slovenskih univerzah in s polno uvedbo bolonjskega procesa bo to še bolj samoumevno, saj lahko s svojimi specializiranim raziskovalnim delom pokrijejo vrsto izbirnih predmetov, kar bo nedvomna pozitivna razsežnost bolonjskega procesa.

Inštitut za novejšo zgodovino obhaja pol stoletja svojega razvoja delovno, a s ponosom na prehojeno pot, pot polne uveljavitve v znanstvenem smislu, kakor je ta težka v zmeraj občutljivem prostoru sodobne zgodovine. Prizadevali si bomo, da bo Inštitut svoje znanstvenoraziskovalno poslanstvo opravljal še naprej in še z večjim posluhom za vse tisto, kar je mogoče napraviti bolje.

Aleš Gabrič ●

MED IDEJAMI PROUČEVANJA NOVEJŠE ZGODOVINE IN ZGODOVINE DELAVSKEGA GIBANJA

Veliki politični prelomi so bili vedno poseben izziv za zgodovinarje in z velikim pokom leta 1945 ni nič drugače. Še bolj kot na zahodni hemisferi, kjer so obnavljali od vojne poškodovane ostaline in strukture demokratične družbe, se je to vprašanje načenjalo v državah, kjer so se na oblast prebijale komunistične stranke. Kot vsi veliki voditelji so tudi komunistični videli svoj prihod na oblast in vzpostavitev novega političnega sistema kot dejanje, vredno posebne pozornosti in posnemanja ter primernege obeleževanja. Spomin na določen čas in dogodke pa vedno niha med spoznanji proučevalcev, ki to dogajanje poklicno raziskujejo, in željami vladajočih, ki običajno vidijo zgolj svetlo plat posledic, na neljube dogodke na tej poti pa bi najraje pozabili, če pa že priplavajo na površje, jih poskušajo pojasnjevati in opravičevati z nujnostjo zaradi določenih nepredvidenih okoliščin, na katere niso imeli vpliva.

Jugoslavija in z njo tudi Slovenija je ob koncu 2. svetovne vojne doživela eno od največjih sprememb na svoji manj kot tri četrtine stoletja trajajoči življenjski poti. Prihod na oblast pred vojno ilegalne in šibke komunistične stranke, zakrinkane v plašč Ljudske fronte (oziroma v Sloveniji Osvobodilne fronte), je v temeljih spremenil vse strukture družbe in tudi človekovega vsakdanjika. Pogled na spremembo, na način vzpostavljanja novih struktur, je seveda zastavil nova vprašanja tako novim oblastnikom kot tudi raziskovalni sferi in v tem sklopu ožje gledano tudi zgodovinopisju. Za proučevanje preteklosti našega ozemlja so pred vojno skrbeli na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani, v filozofsko-filološko-historičnem razredu Akademije znanosti in umetnosti, v okviru Muzejskega društva za Slovenijo in več manjših lokalnih muzejskih društvih ter revijah, ki so jih izdajali. Proučevanje pa je bilo omejeno na starejša zgodovinska obdobja, na antiko in srednji vek, in le redke raziskave so posegale v bližnji čas, najnovejša obdobja pa so bila orisana v priložnostno izdanih zbornikih, v katerih ni bilo prostora za avtorje pa tudi ne dovolj časa, da bi se bolj poglobili v deskriptivno povzeto in opisano problematiko.

V prvem letniku Zgodovinskega časopisa, ki je izšel leta 1947, je bilo objavljeno tudi nastopno predavanje Boga Grafenauerja iz decembra 1946, v katerem je analiziral dotedanjo slovensko historiografijo. Kot eno njenih temeljnih napak je omenil sledeče: »Močno zanemarjeni so bili vsi problemi novejšje zgodovine, npr. formiranje slovenskega naroda, problemi razrednega boja (npr. kmečki pulti, delavsko gibanje, razvoj kapitalizma), skratka vsa vprašanja, na katerih znanstveni obravnavi bi morala sloneti trdna, resnično slovenska politika.« Napake so bile po piščevem mnenju posledica pregloboke naslonitve slovenskega zgodovinopisja na nemško zgodovinopisje in nepoznavanje novih delovnih metod, »ki je rodila tako bogate sadove v sovjetski in tudi francoski historiografiji«. S takšnim stališčem v članku z jasnim naslovom Problemi in naloge slovenskega zgodovinopisja v našem času je Grafenauer jasno nakazal, kam naj se usmeri proučevanje slovenske preteklosti. Pohvalil je delo ljudi iz medvojnega časa, »ki sicer niso prešli strokovne šole na univerzi, zato pa so do potankosti podkovani v novih metodičnih prijemih historičnega materializma, ki je šele zaključil razvoj zgodovine v resnično znanost«. To se je dogajalo v času rasti slovenskega proletariata in komunistične partije, je nadaljeval pisec in kot najpomembnejšo analizo novejšega obdobja omenil Razvoj slovenskega

narodnega vprašanja Edvarda Kardelja iz leta 1939.¹ V končnem poglavju razprave o nalogah našega časa je Grafenauer orisal zgodovinski materializem kot »prvi metodični prijem v zgodovinpisju, ki prelaga težišče zgodovinskega razvoja v gospodarstvo in družbeni ustroj in s tem na široke ljudske množice«,² med pomembnimi nalogami pri proučevanju posameznih epoh pa je za obdobje meščansko-kapitalistične družbe poudaril proučevanje razrednega boja in naraščanja pomembnosti in organiziranja proletariata, sprva v Avstriji v socialistični in nato v Jugoslaviji v komunistični stranki. Na koncu je omenil še proučevanje narodno-osvobodilne borbe in jo ocenil kot »najbolj herojski in najslavnejši del dosedanje slovenske zgodovine«, ki je odprl pot novi socialistični dobi, v kateri »si je slovensko ljudstvo spet priborilo resnično svobodo«.³

Iz besed Boga Grafenauerja, ki se je kot davek času skliceval tudi na Stalina in jugoslovanske in slovenske politične voditelje, je viden po eni strani primanjkljaj, ki so ga dotlej v sklopu slovenske historiografije plačevala novejša obdobja, po drugi strani pa so bile v njem uporabljene tudi terminologija in temeljne karakterizacije obdobja, ki so se kot rdeča nit v proučevanju novejšega obdobja vlekli tudi v naslednjih desetletjih. Vendar ob splošni načelni politični in tudi strokovni spodbudi proučevanje novejše zgodovine ni dobilo bolj konkretne ustrezne podpore za svoj razvoj. Pri razdeljevanju znanosti namenjenih sredstev so bili v prvi petletki izrazito v ospredju inštituti tehniških strok, humanistika pa je bila na obrobju ali celo izven dosega pogleda pristojnih za financiranje znanstvene dejavnosti.⁴ Pa tudi v okviru lastne stroke je bila novejša zgodovina še vedno nekaj tujega, za številne tudi nekaj, kar morajo v svoji hiši trpeti zaradi želja vodilnih v državi. Dejstvo, da je bil julija 1947 za profesorja za zgodovino narodnoosvobodilnega boja na Filozofski fakulteti imenovan Metod Mikuž in je najnovejše obdobje postalo del študija zgodovine, tudi ni moglo zapolniti velike vrzeli. Posledica pa je bila, da je bila ob zgolj načelnem spodbujanju proučevanja te tematike odprta prosta pot strokovno manj usposobljenim ljudem, ki ne le da niso prav dobro obvladali zgodovinskega materializma, temveč morda niso obvladali niti nikakršnih drugih metod zgodovinarskega proučevanja. Pogled na

1 Bogo Grafenauer: Problemi in naloge slovenskega zgodovinpisja v našem času. Zgodovinski časopis, I, 1947, št. 1-4, str. 15-16.1

2 Prav tam, str. 22.

3 Prav tam, str. 25.

4 Gabrič, Aleš. Znanstvena politika v Sloveniji po drugi svetovni vojni in vloga Antona Peterlina. V: Bukovšek, Vili ... et al. (ur.): Anton Peterlin 1908-1993 : življenje in delo = his life and work. Ljubljana : Slovenska akademija znanosti in umetnosti : Institut Jožef Stefan, 2008 (dalje: Gabrič, Znanstvena politika), str. 305-309.

V palači Kazine je do konca leta 1958 zasedala Ljudska skupščina Ljudske republike Slovenije, ki se je februarja 1959 preselila v novo stavbo slovenskega parlamenta v sosednji ulici. Prostore v Kazini so nato dodelili nekaterim znanstvenim in umetniškim ustanovam.

(Arhiv TV Slovenija, film 143/1A, Skupščina LRS v Kazini.

Sliko so naredili iz filmskega gradiva za razstavo »Hiša demokracije : 50. obletnica zgradbe Državnega zbora«, ki je dostopna na spletnih straneh Državnega zbora.)

bibliografijo člankov in prispevkov v časopisih in zbornikih, ki jo je za čas po letu 1945 vodila Narodna in univerzitetna knjižnica, pokaže, da je večina prispevkov posegala v čas osvobodilnega boja in drugih tem iz novejšega obdobja, ki so bile ocenjene kot prioritete pri proučevanju slovenske preteklosti. Toda ravno pri teh je bil delež strokovno usposobljenih avtorjev najmanjši in je šlo v večini za spominske ali priložnostne zapise, ki bi ob upoštevanju malce bolj strogih znanstvenih kriterijev le stežka našli mesto v znanstvenih revijah in znanstvenih bibliografijah.

Ugotavljanje, da proučevanje novejšje slovenske zgodovine zaostaja za potrebami, je postalo stalnica analiz stanja slovenskega zgodovinopisja, ponavljanje

nekaterih izhodišč, ki so bila zapisana že v omenjenem Grafenauerjevem prispevku, pa je le potrjevalo ugotovitve, da se veliki premik po željah nove oblasti in tudi po željah zgodovinarjev še ni zgodil. Po odmiku od politične prakse prvih povojnih let in popolnega posnemanja sovjetske oblasti je bilo potrebno ponovno določiti tudi prednostne naloge raziskovalnega dela. Tako odkritega poziva k usmerjanju v novejša obdobja in k upoštevanju metodologije, na katero so prisegali tudi komunistični oblastniki, kot je bilo Grafenauerjevo, v zgodovinarskih revijah po političnem sporu med Jugoslavijo in Sovjetsko zvezo ne najdemo več.

To pa ne pomeni, da je želja, naj zgodovino pisje sledi novim načelom, utonila v pozabo. Zgodovinarje je poskušal še na ožjo pot usmeriti vodilni slovenski komunistični kulturni ideolog Boris Zihlerl, ko je maja 1951 na zborovanju slovenskih zgodovinarjev v Ljubljani predstavil svoj referat O nekaterih teoretičnih in praktičnih problemih slovenskega zgodovino pisja. Zihlerl je pohvalil odločitve, da je bilo zborovanje posvečeno deseti obletnici ustanovitve Osvobodilne fronte: »Povsem naravno je, da problematika, ki sta jo postavili osvobodilna vojna in povojna socialistična graditev v naši deželi, tudi pri poklicnih zgodovinarjih budi vse večje zanimanje za metodo zgodovinskega raziskovanja, ki je povezana z imeni Marxa in Engelsa.«⁵ Čeprav so zgodovinski materializem kot metodo uporabljali že številni pisci pred vojno, je Zihlerl menil, da marksistična miselnost pri zgodovinarjih še vedno ni bila dovolj prisotna, posledica pa so bile nekatere jasno vidne napake slovenskega zgodovino pisja. Večina Zihlerlovih ocen je bila ideološke narave in le redke so bile bolj strokovnega značaja. Prevlado politične zgodovine je ocenil kot posledico vpliva nemškega zgodovino pisja v zadnjih dveh stoletjih in družbene pogojenosti znanstvenikovega dela, saj naj bi po Zihlerlovem mnenju družbeni oziri in interesi zgodovinarju v razredni družbi zastirali poglede na predmet njegovega dela. Šele ko naj bi v bodočnosti presegli družbeno delitev in se ne bi več delili na razrede, s tem pa bi odpravili tudi vladajoči družbeni razred, naj bi dobili zgodovinarji prave pogoje za povsem objektivno vrednotenje preteklosti. Zaradi družbene pogojenosti so zgodovinarji delali vrsto napak, med katerimi je Zihlerl na prvem mestu omenil »zamaknjenost v srednji vek, beg od 'preklete aktualnosti'.« Ocenil je, da bi to lahko bila posledica dveh vzrokov. Lahko bi šlo za nezainteresiranost posameznega zgodovinarja za probleme sodobnosti »ali pa se za njimi skriva zavestna težnja reakcionarnih vladajočih plasti,

5 Boris Zihlerl: Zbrana dela : knjiga 5. Ljubljana : Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1989, str. 57.

odvrniti pogled od življenjskih vprašanj sodobnosti; s pomočjo zgodovinske vede želijo utemeljiti načelno nespremenljivost obstoječega družbenega sistema in veljavnost njegovih zakonov v vseh časih, kar si zlasti prizadevata sodobni pozitivizem in neoromantizem v buržoaznem zgodovinopisju«. Korak naprej od takšnega stanja, »skladno povezavo problemov starejše in novejšje slovenske zgodovine je našla šele predvojna marksistična publicistika« in s tem »pokazala na občutno vrzel v vsem slovenskem zgodovinopisju«. Ukinitev enostranskosti, kot jo je imenoval Ziherl, ni pomenila, da ne bi smeli več preučevati srednjeveške zgodovine, toda ob pokrivanju njenih belih lis naj bi več pozornosti namenili zadnjim stoletjem, zlasti v zgodovinopisju praktično neobdelanemu obdobju med obema svetovnjima vojnoma in osvobodilni vojni.⁶

Ob koncu prispevka je Ziherl spregovoril še o metodi raziskovalnega dela. Pri pojasnjevanju dialektične metode zgodovinskega materializma so mu bila stalno v mislih in besedah imena Marxa, Engelsa in Lenina. Kako so besede vodilnega kulturnega ideologa in takratnega ministra za znanost in kulturo vplivale na prisotne zgodovinarje v času, ko plodno demokratično razpravljanje ni bilo najbolj v modi, ostaja neodgovorjeno vprašanje. Ziherlov prispevek je bil objavljen v reviji *Novi svet*, v reviji organizatorja zborovanja *Zgodovinskem časopisu* pa ni našel ustreznega odmeva. Napotek ministra Ziherla, po kateri poti naj hodijo zgodovinarji, je bil zapisan jasno in nedvoumno: »Zato mislim, da bo tudi za nas bolje, če pustimo marksizmu, naj v naši socialistični republiki uveljavlja svojo moč predvsem v plodni diskusiji in polemiki, ob obravnavanju konkretnih zgodovinskih problemov. To bo najbolj v prid njegovi končni zmagi v naši znanosti in v prid znanosti sami.«⁷

Te misli je Ziherl predstavil pred širšim strokovnim avditorijem, zato v njih ni omenjal konkretnih grešnikov in v naštevanju napak ni bil preveč oster ali oseben. Precej drugače je govoril v ožjih krogih s partijskimi sodelavci, ki so nadzirali kulturno sfero. V teh krogih so v naslednjih letih zgodovino in zgodovinarje ocenjevali kot hud ideološki problem. Pogosto je bila zgodovina na dnevnem redu v sklopu vprašanj, ki so se pojavila ob šolski reformi, na katero so se začeli intenzivno pripravljati sredi petdesetih let. V tem procesu je začela zgodovina kot šolski predmet izgubljati veljavo na račun sociologije, ki so ji partijski ideologi pripisovali večjo veljavo in pomen pri širjenju marksističnega pogleda na svet.

6 Prav tam, str. 64-65.

7 Prav tam, str. 67.

V vse pogostejših razmišljanjih državnih in partijskih voditeljev o problemih zgodovino pisja je dobivala novejša zgodovina vse pomembnejše mesto in naj bi pri proučevanju preteklosti stopila v ospredje kot najpomembnejše delo zgodovinarjev. Pri ocenjevanju dotedanjega dela so pogosto uporabljali tudi ocene o »pravilnem« in »nepravilnem« ocenjevanju preteklosti in s tem nakazali, da o nekaterih dogodkih ne dopuščajo razlik v interpretaciji. Problematiki preučevanja novejše zgodovine so večjo pozornost posvetili tudi v idejnem središču vladajoče stranke, v ideološki komisiji centralnega komiteja Zveze komunistov Jugoslavije. Na sestanku njenega aktiva komunistov zgodovinarjev v začetku leta 1956, ki so se ga od Slovencev udeležili Metod Mikuž, Jože Hainz in Franček Saje, so ocenili, da na univerzitetnem študiju še vedno preveč pozornosti posvečajo starejši zgodovini, ki »jo predavajo brez vsakršne povezave s sedanostjo ali pa se pri dobronamernih profesorjih aktualizira bolj ali manj s posplošenimi marksističnimi frazami«. Neustrezno naj bi bilo poučevanje novejše zgodovine na srednjih šolah, saj naj bi bilo preveč »apolitično«, kar naj bi veljalo zlasti za zgodovino narodnoosvobodilne borbe, ki se je omejevala na naštevanje datumov in ofenziv. Med kritikami je bila izrečena tudi kakšna pohvala. Slovenija je je bila deležna zato, ker se je med vsemi visokošolskimi ustanovami zgodovina zadnje vojne poučevala le na ljubljanski univerzi. Toda na vseh stopnjah šolanja je bil ta pouk »na splošno na nižjem nivoju kot pouk druge zgodovine«.⁸

Tudi v razpravah o osrednjem jugoslovanskem zgodovinskem časopisu, ki je začel kot Jugoslovanski istorijski časopis izhajati (še) leta 1962, je aktiv komunistov zgodovinarjev izpostavil novejši čas. Osrednje glasilo zveze društev jugoslovanskih zgodovinarjev naj bi usmerili tako, da bi imel »v prvi vrsti nalogo, da obdela novejšo zgodovino jugoslovanskih narodov in da razčisti v zvezi s tem nekatera načelna vprašanja naše zgodovine«. Predlagali so tudi ustanovitev jugoslovanskega centra za zgodovinske raziskave, ki naj bi povezal vse ustanove, ki se ukvarjajo s preučevanjem novejše zgodovine, saj bi s tem zagotovili solidno idejno vodstvo tovrstnih raziskav.⁹

Pregled nad realnostjo slovenskega zgodovino pisja so v Zgodovinskem časopisu za leti 1958–1959 objavili Slavka Kajba, Vasilij Melik, Majda Smole in Ema Umek. Čeprav so v Bibliografiji slovenske zgodovine (publikacije iz let

8 Arhiv Republike Slovenije (ARS), Centralni komite ZKS (AS 1589), III, š. 76, Izvod iz zapisnika sastanka aktiva komunista-istoričara, 1. 2. 1956.

9 ARS, AS 1589/III, š. 76, Izvod iz zapisnika sestanka aktiva komunista-istoričara, 1. 6. 1956.

1951–1958)¹⁰ v uvodnih besedah ob prikazu nekaterih revij opozorili, da so v njih objavljeni članki, spomini in razprave »posvečeni predvsem našemu delavskemu gibanju ter boju za svobodo«,¹¹ tega iz njihove bibliografije ni bilo zaznati, saj del s tovrstno problematiko ni bil preveč obsežen. Ali so s tem zavestno ali podzavestno namigovali, da so ti na strokovno precej nižjem nivoju in si zato ne najdejo mesta v reprezentativni bibliografiji, je drugo vprašanje. Simptomatično je seveda, katero delo je bilo omenjeno na prvem mestu bibliografije. To je bil ponatis Razvoja slovenskega narodnega vprašanja Edvarda Kardelja iz leta 1957, ki je bil opremljen tudi s pristavkom, da je delo že dočakalo prevoda in izdaji v Beogradu in Skopju. Šele zatem so sledila pregledna dela slovenske zgodovine izpod peres Milka Kosa, Boga Grafenauerja, Ferda Gestrina in Vasilija Melika ter prvi del Zgodovine narodov Jugoslavije. Ob postavljanju državnih voditeljev in njihove velike misli na prvo mesto po pomembnosti se pojavlja še eno vprašanje. Ali so se komunistični ideologi, državni voditelji, sestavljavci in bralci tovrstnih bibliografij ob tem sploh zamislili, da po eni strani spodbujajo metodo historičnega materializma in poudarjanje pomena razrednega boja v zgodovini, po drugi strani pa na prvem mestu vedno omenjajo delo vodilnega partijskega ideologa, ki si je kot osnovno nalogo zadal prikaz »slovenskega narodnega vprašanja«? So torej tisti, ki so po mnenju komunističnih ideologov preveč poudarjali narodno in pozabljali na razredno, dejansko »grešili« ali pa so s tem le podrobneje proučevali in aktualizirali delo, ki ga je nakazal že najpomembnejši komunistični ideolog?

Ob različnih priložnostih so partijski ideologi že nakazali nekatere osnovne smernice pri ustanavljanju bodočega inštituta za proučevanje novejšje zgodovine. Na možnost, da bi se v dotedanjih dveh središčih proučevanja slovenske zgodovine, oddelku za zgodovino Filozofske fakultete in zgodovinskem inštitutu Slovenske akademije znanosti in umetnosti, bolj usmerili v novejšo zgodovino, so gledali s skepsjo. Zato so vse pogosteje razmišljali o posebnem inštitutu za novejša obdobja slovenske zgodovine, ki naj bi bil zaradi napak, ki so jih pripisovali omenjenima dvema obstoječima zgodovinarskima ustanovama, od njiju tudi povsem ločen. V elaboratu ideološke komisije vodstva Zveze komunistov Slovenije, sestavljenem ob prelomu let 1958 in 1959, so kot najbolj problematične

10 Slavka Kajba, Vasilij Melik, Majda Smole, Ema Umek: Bibliografija slovenske zgodovine (Publikacije iz let 1951-1958). V: Zgodovinski časopis, XII-XIII, 1958-59, str. 377-422.

11 Prav tam, str. 377.

katedre na univerzi, gledano s političnega zornega kota, našete zgodovina, literarna zgodovina in umetnostna zgodovina.¹² Ideološko komisijo je tedaj vodil Boris Zihlerl, oktobra 1959, ko ga je na tem mestu že zamenjal Janez Vipotnik, pa so analizirali še Slovensko akademijo znanosti in umetnosti (SAZU) in ocenili, da »predstavlja danes SAZU trojni problem: politični, moralni in znanstven«. Ker naj na delovanje politika ne bi imela zadostnega vpliva, »ni nobene garancije, da potekajo dela res v duhu modernih, kaj šele marksističnih principov. (...) Ponekod je torej situacija takšna, da je SAZU nosilec konservativnih tendenc v znanosti.« Po Vipotnikovem mnenju bi bilo potrebno na novo določiti zlasti naloge akademije za humanistične in t. i. nacionalne znanosti.¹³

V ocenjevanju najuglednejših slovenskih zgodovinarjev je Boris Zihlerl politično-ideološke poglede pripeljal že do take skrajnosti, da jih je začel svetovnonazorsko označevati že kar po predmetu njihovih raziskav in je menil, »da so danes za raziskovanje novejšo zgodovino zainteresirani predvsem zgodovinarji marksisti, zgodovinarji, ki pripadajo naprednim družbenim silam«. V nasprotju s temi so bili po Zihlerlovem mnenju »za zgodovino srednjega veka zavzeti predvsem znanstveniki konservativne miselnosti tudi še zato, ker je zgodovina srednjega veka zgodovina dobe, v kateri je neomajno vladal religiozni nazor, ker so problemi te dobe povezani s Cerkvijo in njeno ideologijo«. ¹⁴ Iz poudarjanja takšne soodvisnosti ni bil predolg korak do sklepa, da lahko znanstvenik marksističnega svetovnega nazora pripomore k razvoju marksizma in s tem pomaga tudi nosilec marksistične misli (torej tistih, ki so na oblasti) pri nas: »Važno je, da svetovni nazor služi znanstveniku in umetniku za dosego njegovih specifičnih, znanstvenih in umetniških smotrov. Kot marksisti in komunisti smo močno zainteresirani, da znanstveniki in umetniki dosegajo svoje specifične cilje. Smo predstavniki delavskega razreda, katerega zgodovinsko poslanstvo je, da likvidira razrede in razredno družbo, in zato hočemo spoznati resnično stanje. K temu sta poklicana tudi znanstvenik in umetnik. Ni samo naš marksistični nazor pomočnik sodobne umetnosti in znanosti, ampak sta znanost in umetnost tudi naša pomočnika.« ¹⁵

Omenjanje znanosti in umetnosti kot pomočnika neke konkretne ideologije ali politične skupine ni v zgodovini nič novega, kaže pa na pomanjkanje avtono-

12 ARS, AS 1589/III, š. 77, Problemi za diskusijo o delu z inteligenco.

13 ARS, Vlada Republike Slovenije (AS 223), š. 642, dok. 111/59.

14 Boris Zihlerl: O vlogi svetovnega nazora v znanosti in umetnosti. V: Sodobna pedagogika, IX, 1958, št. 8, str. 221.

15 Prav tam, str. 226.

mije v razvoju stroke. V letih, ko so brstele ideje o ustanovitvi inštituta za proučevanje novejšje slovenske zgodovine, avtonomija le-tega vsekakor ni bila cilj njegovih tvorcev. Ideje so nastajale znotraj političnih struktur, ne pa na ustanovah, ki so se že poklicno ukvarjale s proučevanjem slovenske zgodovine. V premišljevanjih partijskih ideologov je bil bodoči inštitut zamišljen predvsem kot ustanova s strogo zamejenimi cilji, ki naj bi hkrati služili znanstvenim namenom, marksistični ideologiji in potrebam vladajoče stranke.

V pregledanih arhivskih dokumentih najdemo prvo povsem konkretno omembo potrebe po ustanovitvi inštituta za novejšjo zgodovino spomladi 1954. V Beogradu so se na centralnem komiteju Zveze komunistov Jugoslavije 1. marca 1954 sestali predstavniki zgodovinskih oddelkov in muzejev narodnoosvobodilnega boja in razpravljali o ureditvi njihovih arhivov. Ugotovili so, da ti še niso urejeni, »kar onemogoča znanstveno obdelavo zgodovine ljudske revolucije«. Za analizo položaja v Sloveniji je slovensko partijsko vodstvo 15. aprila 1954 pripravilo posvetovanje, ki so se ga udeležili predstavniki Muzeja narodne osvoboditve, Zgodovinskega arhiva centralnega komiteja ZKS, Osrednjega državnega arhiva

Velika dvorana Kazine med zasedanjem Ljudske skupščine Ljudske republike Slovenije

(Arhiv Republike Slovenije, AS 1549, ZA CK ZKS, š. XIV/47)

Slovenije in arhiva pri Sekretariatu za notranje zadeve. Strinjali so se, da bi za arhive za novejšo zgodovino najbolje poskrbeli tako, da bi ustanovili »institut za politično zgodovino Slovenije«, ki bi ga vodil posebni organ Predsedstva Socialistične zveze delovnega ljudstva (SZDL) Slovenije, »Svet za politično zgodovinski institut Slovenije«. Skrbel bi za koordinacijo dela med arhivi, za specializirane knjižnice in muzeje s tega področja in s štipendijami poskrbel za strokovni in tehnični kader: »Ko bi bile opravljene vse tehnične in kadrovske priprave, naj bi se ustanovil Institut za politično zgodovino Slovenije.«¹⁶

Predsedstvu SZDL Slovenije je zamisel 17. junija 1954 predstavila Vida Tomšič. Predlagala je ustanovitev Sveta, ki bi moral prejeti krepko finančno podporo, da bi lahko poskrbel za ureditev arhivov in nabavo strokovne literature. Nato je omenila še njegove pristojnosti: »Ta svet bi bil začasni organ z namenom, da bi v par letih prišli do inštituta za politično zgodovino Slovenije, ki bi obsegal več oddelkov, in sicer en oddelek bi bil partijski, drugi oddelek muzej, tretji oddelek politična knjižnica itd. To bi bil inštitut za novejšo politično zgodovino Slovenije, ki bi po enotnih in znanstvenih kriterijih urejal in hranil material. Svet sam ne bi bil izvrševalec nalog, temveč bi bil predvsem tisti organ, ki bi dajal smer tej politiki nastajanja tega inštituta, poleg tega pa bi moral reševati še tudi kadrovska in materialna vprašanja tistih inštitucij, ki se s temi materiali ukvarjajo.«¹⁷

V kratki razpravi o predlogu so že načeli tudi kakšno vprašanje, ki se je še naslednja leta vrtelo v razpravah med ljudmi, ki so se ukvarjali s problematiko novejše zgodovine. Eno od teh je, katero obdobje sploh opredeliti kot objekt proučevanja omenjenega sveta v ustanavljanju in s tem v perspektivi tudi bodočega inštituta. Do predloga Vide Tomšič, da bi v ta okvir sodilo vse obdobje od leta 1860 dalje, je bil nekoliko skeptičen Josip Vidmar. Za njim pa je Boris Kraigher zakoličil letnico, ki je kasneje prišla tudi v program dela inštituta. »(...) glede delokroga je težko postavljati mejo. Toda če se že postavlja, bi (...) bilo to 1848. leto.«¹⁸

Predlog iz leta 1954 še ni bil natančneje dodelan in je puščal mnoga nejasna vprašanja in še bolj meglene odgovore. Svet za politično zgodovinski institut Slovenije je bil tako formalno sicer ustanovljen, vendar ni zaživel, posledično pa

16 ARS, Republiška konferenca Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije (AS 537), f. 20, Predlog za ustanovitev Sveta za politično zgodovinski institut Slovenije pri Predsedstvu SZDL.

17 ARS, AS 537, š. 26, Seja Predsedstva SZDL, 17. 6. 1954, str. 36.

18 Prav tam, str. 37.

so tudi zamisli na ustanovitev inštituta začasno zamrle. Komisije pri predsedstvu SZDL Slovenije niso nikoli imele takšne moči kot leta 1952 ukinjeni agitpropovski aparat komunistične stranke, ki so se ga vodilni ideologi z nostalgijo spominjali že nekaj let po njegovi ukinitvi. Da bi zapolnili vrzel pri nadzoru kulturne sfere, so leta 1956 ustanovili ideološko komisijo pri centralnem komiteju ZKS, v nekaj naslednjih letih pa še druge komisije, s katerimi naj bi vodili in nadzirali delo na kulturnem področju. Ker se komisije pri predsedstvu SZDL Slovenije niso najbolj politično obnesle, so morali tudi nadaljnji koraki pri ustanavljanju inštituta počakati na čas, ko se je struktura partijske organizacije prilagodila novim načelom uspešnega cenzurnega aparata. V tem času se je z nalogami, ki naj bi jih opravljal bodoči znanstveni inštitut, ukvarjal Zgodovinski arhiv centralnega komiteja ZKS. Že v njegovem delovanju so bile vidne naloge, ki naj bi jih kasneje prevzel inštitut. Na prednostni listi so bila proučevanje zgodovine Komunistične partije Slovenije, pisanje člankov ob spominskih obletnicah, pisanje gesel za Enciklopedijo Jugoslavije, nabiranje arhivskega gradiva iz novejšega obdobja, pri tem pa so pomemben delež prispevali borci in aktivisti narodnoosvobodilne vojne s pisanjem spominov na dogodke preteklega desetletja.

Ob omenjenih ideološko-političnih zahtevah so oblastem potrebo po ustanovitvi novega zgodovinskega inštituta nakazovali še nekateri dogodki iz petdesetih let. S šolsko reformo je bilo predvidenih za novejšo zgodovino več ur pouka, a je zanjo primanjkovalo temeljne literature, ki bi omogočala pisanje učbenikov. K temu je seveda pripomoglo tudi dejstvo, da na univerzi in akademiji tem problemom niso posvečali zadostne pozornosti. Z zgodovino osvobodilne vojne se je takrat ubadal Vojnozgodovinski inštitut Jugoslovanske ljudske armade v Beogradu, toda med njim in njegovimi slovenskimi sodelavci so nastajali kratki stiki, saj so v beograjski centrali osvobodilno gibanje prilagajali neki posplošeni šabloni. Pri tem niso upoštevali kritik Slovencev, da je upor v Sloveniji potekal bistveno drugače kot na jugu države in da niso pasivne oblike odpora nič manj pomembne od oboroženega boja. Druga težava v odnosih z Vojnozgodovinskim inštitutom se je dotikala arhivske problematike. Slovensko osvobodilno gibanje je že med vojno poskrbelo za arhiviranje gradiva, ki ga je ustvarilo. V Beogradu so po vojni želeli združiti gradivo odporniških gibanj iz vseh republik in nekatere so to gradivo tudi poslale Vojnozgodovinskemu inštitutu. V Ljubljani tako v strokovnih kot v političnih krogih temu niso bili naklonjeni in so soglašali, da

je treba poskrbeti, da gradivo ostane v Sloveniji in se primerno arhivira. Inštitut z bogatim arhivom, ki bi ga imeli raziskovalci pri roki, je bil lahko zelo močan argument v pogajanjih z Beogradom, zakaj jim ne morejo predati gradiva iz zadnje vojne.

Ustanovitev inštituta so narekovala tudi nekatere povsem praktične potrebe. Vodstvo komunistične stranke je v težnji po nadaljnji demokratizaciji družbe težilo k urejanju razmer in pravni regulaciji delovanja na vseh področjih, tudi v znanstveni sferi. Financiranje precejšnjega dela družboslovnega raziskovalnega dela, ki je takrat potekalo v okviru Zgodovinskega oddelka pri centralnem komiteju ZKS, Študijske knjižnice pri Predsedstvu SZDL Slovenije in Muzeja narodne osvoboditve, pa ni potekalo po načelih, ki so jih ravno v tem obdobju sprejemali za financiranje znanstvenoraziskovalnega dela. Pri omenjenih komisijah političnih organizacij je bilo poleg tega profesionalno zaposlenih veliko ljudi, državni vrh pa je v tem času z urejanjem poslovanja javnih ustanov že pokazal tendenco po zmanjševanju profesionalnega aparata stranke, za katerega pa so morali najti ustrezno službo. Temu primerno se je nato povečalo zaposlovanje v državni upravi in na javnih ustanovah.

Proces oblikovanja bolj pregledne in dolgoročne znanstvene politike se je v Jugoslaviji začel sredi petdesetih let, ko je Jugoslavija opustila neuspešno gospodarsko politiko prvega povojnega obdobja. V tem času je bil predsednik Izvršnega sveta Slovenije Boris Kraigher, v slovenskem državnem vrhu pa so pomembno vlogo dobili ljudje, ki so prisegali tudi na močnejši razvoj znanosti kot na enega od pglavitnih ciljev slovenske družbe. Slovenija kot država je v tem času oblikovala znanstveno politiko in sprejela znanstveno zakonodajo,¹⁹ ki je temeljila na zveznih jugoslovanskih zakonih. To je bila prva domišljena slovenska zakonodaja za znanstveno področje, ki je v nekaj letih dobila tudi svoje specifičnosti, ki so jo ločevale od poskusov poenotenja v smislu integralnega jugoslovanstva.

Do sredine petdesetih let v Jugoslaviji še niso bili sprejeti zakoni, ki bi jasno definirali načine delitve znanosti namenjenih proračunskih sredstev. V Sloveniji so se s tem problemom začeli bolj intenzivno ukvarjati v letih 1956 in 1957, ko je tudi iz nekdanj enotnega resorja za šolstvo, kulturo in znanost nastalo troje ločenih državnih svetov (v današnjem pomenu ministrstev), Svet za šolstvo,

¹⁹ Gabrič, Znanstvena politika, str. 313-318.

Svet za kulturo in prosveto ter Svet za znanost. Ko je 26. novembra 1957 Boris Kocijančič v slovenski skupščini utemeljeval potrebo po ustanovitvi slednjega, je kot enega od pomembnih vzrokov označil tudi potrebo po bolj racionalnem trošenju denarja za znanost. Omenil je, da je bilo po vojni ustanovljenih veliko novih znanstvenih ustanov, da pa država ni imela organa, ki bi to delo spremljal. Zaradi tega je prihajalo do neracionalne in nepregledne porabe sredstev, nesistematičnega zapolnjevanja mest z mladimi znanstvenimi močmi ali podvajanja sorodnih raziskav na različnih inštitutih. Ena od težav je bila tudi ta, da pravzaprav niso imeli ustreznih kriterijev, ki bi določali minimalne zahteve za delovanje finančno samostojnih znanstvenih zavodov. Zato je Kocijančič omenil: »Izredno važna naloga sveta bo tudi priprava republiškega zakona o znanstvenih zavodih. To nalogo bo moral rešiti svet kot eno svojih prvih, kar mu nalaga že izvajanje zveznega zakona o organizaciji znanstvenega dela.«²⁰

Prvi predsednik Sveta za znanost oziroma v današnjem pomenu slovenski minister za znanost je postal Milko Goršič. Že pred imenovanjem na to mesto, ko je še predsedoval Svetu za šolstvo, je 15. februarja 1957 na seji slovenske vlade poročal o ugotovitvah komisije, ki je analizirala problematiko financiranja znanstvenih zavodov, in predlagal povsem konkretne ukrepe, ki bi financiranje znanosti naredili bolj pregledno. Najvišji slovenski državni vrh se je sploh prvič soočil z analizo znanstvenoraziskovalne dejavnosti v Sloveniji, kljub izrečenim predlogom pa dokončnih sklepov niso sprejeli. Člani vlade so menili, da je težko odpreti širšo javno razpravo, če niso zbrani niti vsi osnovni podatki, ki bi omogočali pregled nad celovitostjo raziskovalne dejavnosti. Osnovni sklep je bila naloga pristojnih organov, naj v čim krajšem času pridobijo bolj popolne podatke o znanstveni dejavnosti v Sloveniji.²¹

Pri organiziranju znanstvenega dela je v petdesetih letih največ sprememb doživljala univerzitetna zakonodaja, za celotno financiranje znanosti in posledično tudi finančno samostojnih znanstvenih zakonov pa je temelj postal zakon o organizaciji znanstvenega dela, ki ga je 9. julija 1957 sprejela zvezna jugoslovanska skupščina. Med ostalim je določal, da mora vsaka republika ustanoviti poseben organ, ki bi določal kriterije in presojal, katera ustanova ustreza zakonskim predpisom in si zasluži uvrstitev na seznam znanstvenih ustanov, ki naj bi ga vodil

20 Stenografski zapiski Ljudske skupščine Ljudske republike Slovenije : tretji sklic : 10 (seje od 1. oktobra 1957 do 16. januarja 1958). Ljubljana : Ljudska skupščina LRS, 1958, str. 21-22; glej še: Uradni list Ljudske republike Slovenije, XIV, št. 43, 5. 12. 1957, 189/57, str. 721-722.

21 ARS, AS 223, š. 307, Zapisnik 93. seje Izvršnega sveta Ljudske skupščine LRS, 15. 2. 1957, str. 2-4.

ta osrednji republiški organ. V skladu z načeli družbenega upravljanja so morali imeti znanstveni zavodi vodstvene organe oblikovane tako, da bi se v njih izražal tudi interes širše javnosti, kar je prek nadzorovane kadrovske politike omogočalo vpletanje vodilnih političnih struktur v načrtovanje dela javnih ustanov. Ti naj bi se financirali iz državnega proračuna in z naročili podjetij, novost, ki jo je prinesel zakon, pa je bila, da je lahko znanstvena ustanova zadržala del prihodka, ki ga je ustvarila na trgu. S tem naj bi spodbujali povezovanje znanosti in gospodarstva, kar pa je seveda v boljši finančni položaj postavljalo inštitute tehniških strok.²²

Na temelju zveznega zakona je slovenska skupščina 15. januarja 1958 sprejela zakon o znanstvenih zavodih. V skupščini ga je predstavil predsednik Sveta za znanost Milko Goršič. Vsi znanstveni zavodi so se morali v skladu z novo zakonodajo registrirati pri Svetu za znanost, ki je vodil seznam slovenskih znanstvenih ustanov. O najpomembnejših zadevah na zavodih so odločali organi družbenega upravljanja, pri izboru njihovih članov pa so imele pomembno vlogo vodilne politične organizacije. Poleg tega si je ustanovitelj, to pa je bila v največ primerih država, pridržal pravico do spreminjanja delovnega načrta znanstvene ustanove. Ravnatelje znanstvenih zavodov so morali izbirati preko javnega razpisa. Kandidata, ki ga je izbral svet ustanove, je moral potrditi še ustanovitelj zavoda, ki pa pri tem ni bil vezan na odločitev vodstvenih organov zavoda.²³

Nova zakonodaja, ki je prvič določeneje opredelila in poenotila način delovanja znanstvenih ustanov v Sloveniji, je bila bolj kot humanistom in družboslovcem po volji tehniškim strokam, saj so dobili zavodi, ki so bili tesneje povezani z gospodarstvom, določene ugodnosti in tudi v decembra 1957 imenovanem Svetu za znanost Slovenije so imeli njihovi predstavniki precejšnjo premoč nad ostalimi. Toda s sprejemom zakonodaje se je država obvezala, da bo kot ustanoviteljica materialno poskrbela za znanstvene zavode, in bolj dolgoročno so lahko svoje delo začeli načrtovati tudi inštituti, ki so bili pri financiranju večinoma omejeni na proračunska sredstva.

Koraki do ustanovitve inštituta za proučevanje novejše zgodovine, ki je bil v razmišljanjih vodilnih v Sloveniji omenjen že pred sprejetjem celovitejše znanstvene zakonodaje, so bili tako narejeni že v času, ko so morali ob

22 Uradni list Federativne ljudske republike Jugoslavije, 34-462/57; Savezna narodna skupština : stenografske beleške. Knjiga IV, sveska 5, Beograd : Savezna narodna skupština, 1957, str. 801-804.

23 Stenografski zapiski Ljudske skupščine Ljudske republike Slovenije : tretji sklic : 10 (seje od 1. oktobra 1957 do 16. januarja 1958). Ljubljana : Ljudska skupščina LRS, 1958, str. 48-49 in str. 464-467; Uradni list Ljudske republike Slovenije, XV, št. 3, 23. 1. 1958, 9/58, str. 46-53.

UTRAMELJITEV ZA USTANOVITEV INSTITUTE ZA NOVEJŠO POLITIČNO
ZGODOVINO SLOVENCEV
/oziroma: INSTITUTE ZA ZGODOVINO DELAVSKEGA GIBANJA IN KP
NA SLOVENSKEM/

.....

Ustanovitev Instituta narekujejo sledeče potrebe:

1. nujnost sistematičnega znanstvenega proučevanja in raziskovanja novejšje politične zgodovine Slovencev, zlasti delavskega gibanja, KP, ljudske revolucije na Slovenskem ter socialistične graditve v LRS, kakor tudi razvoja meščanskih strank in ekonomike na Slovenskem, zlasti zato, ker so bila doslej ta področja kljub njihovi pomembnosti zanemarjena;
2. nujnost po ustanovitvi enotnega koordinacijskega centra za izvajanje zgoraj omenjenih nalog, s čemer bi odpravili dosedanjo razdrobljenost, nenačrtnost in nepovezanost dela na teh področjih;
3. nujnost združitve manjših sorodnih institucij in posameznikov, ki se vsak zase in deloma tudi zasebno ukvarjajo z dano problematiko;
4. nujnost združitve pomožnih ustanov kot so knjižnice, arhivi, tehnični laboratoriji in podobno v okviru Instituta za njihovo boljše izkoriščanje.

Naštete naloge sestavljajo program za znanstveno in strokovno delovanje Instituta.

Ustanovitev Instituta omogočajo kadri znanstvenih in strokovnih delavcev iz

1. Zgodovinskega arhiva CK ZKS,
2. Muzeja NOB, zlasti arhivskega oddelka,
3. Politične in študijske knjižnice pri Predsedstvu SZDL,
4. nezadostno in nepravilno izrabljeni kadri zgodovinarjev pri raznih institucijah.

Materialna sredstva bi bila z združitvijo manjših institucij deloma zagotovljena, deloma pa so potrebna dodatna sredstva, da se znanstveno in strokovno delo poglobi in razširi v skladu s programom dela Instituta.

Institut nujno potrebuje nove, lastne, dovolj velike prostore. Kot najprimernejše rešitev predlagamo, da dobi Institut prostore sedanje Ljudske skupščine. V tej stavbi bi razen za Institut bilo dovolj prostora tudi za tiste arhivalije Državnega arhiva iz dobe po letu 1860 do najnovejše dobe, ki sedaj sploh niso dostopne za raziskovalno delo in razen tega propadajo v raznih neprimernih kletnih prostorih po Ljubljani. Z rešitvijo tega akutnega problema Državnega arhiva, ki še pretežiča v kulturni problem za slovenski narod, bi bilo omogočeno Institutu pravo raziskovalno delo.

V pretres predlagamo dvoje variant.

Ljubljana, 16. VI. 1958.

Zgodovinski arhiv CK ZKS

Zgodovinski arhiv CK ZKS
št. mikrofilma

19/243-44

Dileme med ožjo in širšo zasnovo inštituta so bile zapisane že ob načrtovanju bodočega inštituta

ustanavljanju upoštevati tudi bolj ostre kriterije novih predpisov. Ustanavljanje inštituta za novejšo zgodovino ni bila nikakršna slovenska posebnost, saj so jih približno v istem času ustanavljali v vseh jugoslovanskih republikah, v vodstvu Zveze komunistov Jugoslavije pa so premišljevali tudi o ustanovitvi zveznega inštituta. Poti do ustanovitve so bile sicer različne, saj so v nekaterih republikah sprva okrepili arhive, ki naj bi se raziskovalno ukvarjali tudi z novejšo zgodovino. V Sloveniji so se bolj ogreli za drugo možnost, za ustanovitev posebnega znanstvenega inštituta, ki bi imel v svoji sestavi tudi bogat arhiv in knjižnico.²⁴

Takšno zasnovo je podpiral tudi Zgodovinski oddelek centralnega komiteja ZKS, ki je vodil priprave na ustanovitev inštituta. Junija 1958 je vodstvenim organom stranke posredoval Utemeljitev za ustanovitev Instituta za novejšo politično zgodovino Slovencev (oziroma: Instituta za zgodovino delavskega gibanja in KP na Slovenskem). Na papirju sta bila torej zapisana dva različna predloga poimenovanja inštituta, v tem pa se je zrcalilo tudi dvoje različnih zamejitev njegovih delovnih nalog. Ustanovitev inštituta naj bi narekovala »nujnost sistematičnega znanstvenega proučevanja in raziskovanja novejše politične zgodovine Slovencev, zlasti delavskega gibanja, KP, ljudske revolucije na Slovenskem ter socialistične graditve v LRS, kakor tudi razvoja meščanskih strank in ekonomike na Slovenskem, zlasti zato, ker so bila doslej ta področja kljub njihovi pomembnosti zanemarjena«. Kot argument za ustanovitev so našteali še več povsem praktičnih razlogov, denimo potrebo po poenotenju opravljanja omenjenih nalog v enem središču in nujnost združitve manjših sorodnih ustanov in posameznikov, knjižnic, arhivov, laboratorija ipd. Na Inštitutu naj bi zaposlili kadre iz Zgodovinskega arhiva centralnega komiteja ZKS, Muzeja narodne osvoboditve, Politične knjižnice pri Predsedstvu SZDL Slovenije ter še nekatere posameznike z drugih ustanov. V predlogu je bilo navedeno tudi, kako bi lahko rešili prostorski problem novega inštituta, pri tem pa so se ozrli na prostore, v katerih je inštitut še po pol stoletja delovanja: »Institut nujno potrebuje nove, lastne, dovolj velike prostore. Kot najprimernejšo rešitev predlagamo, da dobi Institut prostore sedanje Ljudske skupščine. V tej stavbi bi razen za Institut bilo dovolj prostora tudi za tiste arhivalije Državnega arhiva iz dobe po letu 1860 do najnovejše dobe, ki sedaj sploh niso dostopne za raziskovalno delo in razen tega propadajo v raznih neprimernih kletnih prostorih po Ljubljani. Z rešitvijo

24 ARS, AS 1589/IK, š. 9, Zapisnik seje organizacijsko-političnega sekretariata CK ZK Slovenije, 19. 12. 1958, priloga: Priprave za ustanovitev Inštituta za proučevanje delavskega gibanja na Slovenskem.

tega akutnega problema Državnega arhiva, ki že prerašča v kulturni problem za slovenski narod, bi bilo omogočeno Institutu pravo raziskovalno delo.«²⁵

Sredi leta 1958 sta bila torej sestavljena dva predloga ustanovitvenega odloka. Po prvem, ki je imel širšo zasnovo, naj bi ustanovili Inštitut za novejšjo politično zgodovino Slovencev, po drugem, ožjem, pa Inštitut za zgodovino delavskega gibanja in Komunistične partije na Slovenskem. Razlika med obema predlogoma je bila seveda v delovnem področju raziskovanja, saj naj bi po širšem konceptu inštitutski delavci posebej raziskovali tudi »meščanske politične stranke« in pa »gospodarski razvoj v novejši dobi na Slovenskem«. V ožjem predlogu pa je bilo na prvem mestu proučevanje delavskega gibanja in delovanje komunistične stranke, ostala zgodovina pa bi bila namenjena le lažjemu razumevanju, po mnenju partijskih ideologov temeljnemu problemu novejšega razvoja, razvoju delavskega gibanja.²⁶

Že do konca leta so predlagatelji opustili širši koncept proučevanja celovitosti razvoja in v poročilu Zgodovinskega arhiva centralnega komiteja ZKS iz decembra 1958 je bil naveden le še Inštitut za proučevanje delavskega gibanja. Sestavljali bi ga zgodovinski, arhivski in konservatorski oddelek, referent za založništvo, foto odsek in obči odsek. Do formalne ustanovitve inštituta naj bi vlada zagotovila »potrebna sredstva, ki bi bila dana direktno CK ZKS«, za začasnega odredbodajalca pa naj bi imenovali Dušana Bravničarja. Predlagatelji tudi niso pozabili opozoriti, kako ohraniti nadzor nad inštitutom tudi potem, ko bi ta že zaživel kot samostojna znanstvena ustanova: »Istočasno bi opozorili tudi na nujno potrebno formiranje Zgodovinske komisije pri CK ZKS, na katero bi se obračali po nasvete in pomoč. Analogne komisije so pri CK ZKJ in ostalih centralnih komitejih republik. Zgodovinsko komisijo pri CK ZKS bi moral voditi eden izmed članov Izvršnega komiteja CK ZKS. Ta naj ne bi obravnavala samo probleme v zvezi z zgodovino delavskega gibanja, temveč tudi z idejno platjo pouka zgodovine v celotnem sistemu našega šolstva.«²⁷

Stemi predlogi je Dušan Bravničar 19. decembra 1958 seznanil organizacijsko-politični sekretariat centralnega komiteja ZKS. Organizacijski sekretariat je

25 ARS, AS 1589/IK, š. 9, Zapisnik seje organizacijsko-političnega sekretariata CK ZK Slovenije, 19. 12. 1958, priloga: Utemeljitev za ustanovitev Instituta za novejšjo politično zgodovino Slovencev (oziroma: Instituta za zgodovino delavskega gibanja in KP na Slovenskem, Ljubljana, 16. VI. 1958.

26 ARS, AS 1589/IK, š. 9, Zapisnik seje organizacijsko-političnega sekretariata CK ZK Slovenije, 19. 12. 1958, priloga: Osnutek uredbe o ustanovitvi Instituta za novejšjo politično zgodovino Slovencev in Osnutek uredbe o ustanovitvi Instituta za zgodovino delavskega gibanja in Komunistične partije na Slovenskem.

27 ARS, AS 1589/IK, š. 9, Zapisnik seje organizacijsko-političnega sekretariata CK ZK Slovenije, 19. 12. 1958, priloga: Priprave za ustanovitev Instituta za proučevanje delavskega gibanja na Slovenskem.

Dušan Bravničar (levo), prvi direktor inštituta, in Miha Parkelj, dolgoletni, že predvojni hišnik palače Kazine, v kateri že petdeset let domuje inštitut.

predloge v večini potrdil. Manjšo spremembo je napravil med drugim v imenu bodočega inštituta, saj so sklenili: »Inštitut naj se imenuje: Inštitut za zgodovino delavskega gibanja na Slovenskem.« Ker je bilo že dogovorjeno, katere ustanove naj bi se selile v prostore »stare« skupščine po preselitvi slovenske skupščine v njeno novo (in sedanje) domovanje na Šubičevi ulici v Ljubljani, so iz predloga črtali tudi idejo, »da se velika skupščinska dvorana preuredi deloma ali v celoti v delovne prostore«. Dvorana naj bi bila središče dogajanja za več humanističnih in družboslovnih ustanov, ki bodo dobile prostore v poslopju po izselitvi skupščine, za njihove seje, predavanja in druge dogodke.²⁸

V nadaljnjem procesu ustanavljanja inštituta sta odpadli zadnji dve besedi – »na Slovenskem«, toda bolj pomembno od tega je, da je vodstvo Zveze komunistov Slovenije, ki je imelo glavno besedo pri ustanavljanju inštituta, potrdilo programsko ožjo delovno področje inštituta. Zataknilo se je še pri enem sklepu seje organizacijsko-političnega sekretariata centralnega komiteja ZKS. Sklenili so namreč tudi, da naj bi bil za predsednika Zgodovinske komisije centralnega

28 ARS, AS 1589/IK, š. 9, Zapisnik seje Organizacijsko-političnega sekretariata CK ZKS, 19. 12. 1958.

komiteja ZKS, ki bi nadzorovala delo inštituta, imenovan Boris Ziherl. Toda to se ni zgodilo, saj je Ziherl v tem času vodil priprave na ustanovitev Inštituta za sociologijo, ki je nastajal v partijskih strukturah vzporedno z ustanavljanjem Inštituta za zgodovino delavskega gibanja (IZDG). Ustanovitev IZDG je bila tako ena redkih akcij vladajoče stranke v kulturni sferi, pri kateri ni bil močnejše angažiran vodilni slovenski partijski kulturni ideolog Boris Ziherl.

To je tudi nekoliko zavleklo ustanovitev Zgodovinske komisije centralnega komiteja ZKS in centrala v Beogradu je 10. februarja 1959 slovensko politično vodstvo opozorila, naj s tem pohitijo, saj so do takrat zgodovinske komisije ustanovili že pri večini republiških centralnih komitejev zvez komunistov.²⁹ Zveza komunistov Slovenije pa je to zadevo odložila na čas oblikovanja novega strankinega vodstva po prihajajočem kongresu stranke.

Iz priprav na ustanovitev sta razvidni dve pomanjkljivosti, ki sta spremljali inštitut še dolgo po formalni ustanovitvi. Največja je bila odsotnost kakršnegakoli razmišljanja o strokovnih problemih in želje po sodelovanju priznanih zgodovinarjev. Zavestno odvrčanje inštituta, da bi se v delovanju naslonil na univerzo ali akademijo, je bilo le nadaljevanje že pred leti začrtane politike, da marksistični inštitut ne sme podlegati logiki »nemarksističnih« ali celo »klerikalnih« strokovnjakov. Zato niti ne preseneča podatek, da si politiki ob ustanavljanju inštituta sploh niso zastavili vprašanj v zvezi z znanstvenimi ali strokovnimi kvalifikacijami ljudi, ki naj bi jih zaposlili; s tem so se soočili šele potem, ko je IZDG že naredil svoje prve korake.

Druga velika pomanjkljivost pri ustanavljanju IZDG je bila, da pri tem ni sodeloval tisti vladni organ, ki mu je nova znanstvena zakonodaja pravzaprav dala moč, da presoja o primernosti ustanove za pridobitev statusa raziskovalne organizacije. To je bil Svet za znanost Ljudske republike Slovenije, ki mu je tedaj predsedoval Joža Vilfan. Pristojni vladni organ se je s predlogi za ustanovitev uradno seznanil šele tedaj, ko so bili ti že potrjeni na vodilnih političnih mestih in je bil manevrski prostor za izboljšanje zožen na minimum. Še preden je Svet za znanost prejel predlog ustanovitve IZDG, je bilo že določeno njegovo ime, delovno področje, kadri, ki naj bi jih prevzeli iz obstoječih ustanov (večina brez strokovnih kvalifikacij!), prostor, ki naj bi ga inštitut dobil, in tudi ime prvega direktorja. Manjkala sta le še žig in podpis pristojnega vladnega organa.

29 ARS, AS 1589/III, š. 78, Zabeleška o nekim pitanjima iz rada Komisija za istoriju i istorijskih arhiva, 10. 6. 1959.

VI.
SKRAJŠANI ZAPISNIK IN SKLEPI
6. REDNE SEJE SVETA ZA ZNANOST LRS
z dne. 17. VI. 1959

Ad 3. Svet sprejme poročilo komisije za družbene vede o ustanovitvi Inštituta za sociologijo pri univerzi v Ljubljani.

Svet ugotavlja, da Inštitut za sociologijo izpolnjuje vse predpisane pogoje in mu priznava status znanstvenega zavoda.

Inštitut za proučevanje zgodovine delavskega gibanja pri CK ZKS prosi za priznanje statusa znanstvenega zavoda. Ker material ni bil predložen svetnikom, pooblašča Svet za znanost komisijo za družbene vede, da ugotovi, ali Inštitut izpolnjuje pogoje v smislu 16. člena Zakona o znanstvenih zavodih. Če bo mnenje komisije pozitivno in če Svet za znanost ne bo imel pred septembrom naslednje seje, mu ta vnaprej priznava status znanstvenega zavoda.

Poleg vsebinskih so se ob ustanavljanju inštituta pojavili tudi administrativni zadržki.

Svet za znanost tako ni imel skorajda nikakršnega vpliva na oblikovanje inštituta. Od zgodovinarjev, ki bi po svojih strokovnih sposobnostih lahko dodali najbolj kritične pripombe na osnutek uredbe o ustanovitvi, je bil član sveta tedaj Fran Zwitter, ki pa se sej sveta sploh ni udeleževal. Ko so se člani Sveta za znanost 17. junija 1959 zbrali na svoji redni seji, na dnevnem redu ni bilo zapisano, da naj bi razpravljali tudi o ustanovitvi IZDG, niti niso dobili za to potrebnega gradiva. Šele na seji so se seznanili s predlogom, da »Inštitut za proučevanje zgodovine delavskega gibanja pri CK ZKS prosi za priznanje statusa znanstvenega zavoda«. Ker večini verjetno sploh ni bilo jasno, o čem naj bi razpravljali, je Svet za znanost sklenil: »Ker material ni bil predložen svetnikom, pooblašča Svet za znanost komisijo za družbene vede, da ugotovi, ali Inštitut izpolnjuje pogoje v smislu 16. člena zakona o znanstvenih zavodih. Če bo mnenje komisije pozitivno in če Svet za znanost ne bo imel pred septembrom naslednje seje, mu ta vnaprej priznava status znanstvenega zavoda.«³⁰

³⁰ Skrajšani zapisnik in sklepi 6. redne seje Sveta za znanost LRS z dne 17. VI. 1959. V: Objave Sveta za šolstvo LRS, Sveta za kulturo in prosveto LRS, Sveta za znanost LRS, Zavoda za proučevanje šolstva, X, št. 3, 1. 11. 1959, str. 7.

Uredba o ustanovitvi Inštituta za zgodovino delavskega gibanja je bila sprejeta na hitro, s pogojnikom in brez potrebne razprave resornega vladnega organa, Sveta za znanost. Pot do ustanovitve je šla po bližnjici, po pravno »šibkejši« pot, kot je bilo v navadi, in po poti, ki se je nekoliko razlikovala od tiste, ki so jo morali prehoditi drugi na novo nastajajoči inštituti.

Predsednik vlade Boris Kraigher je dan po seji Sveta za znanost vodilne v ZKS opozoril, da je vendarle treba ločevati med internimi partijskimi zadevami in ustanovami, ki imajo priznan status samostojnih raziskovalnih ustanov. Na seji izvršnega komiteja centralnega komiteja ZKS so 18. junija 1959 obravnavali predlog resolucije, ki naj bi jo sprejeli na četrtem kongresu ZKS. Po Kraigherjevem mnenju so bile v predlogu preveč natančno določene smernice za delo inštitutom, ki jim je Svet za znanost že ali naj bi jim v kratkem dodelil status raziskovalnih ustanov. Določanje nalog raziskovalnim inštitutom s kongresno resolucijo vladajoče stranke bi lahko ocenjevali kot politični pritisk na znanstveno delo, zato je Kraigher predlagal: »Nikakor ne smemo v resoluciji navajati oziroma diktirati značaj in formo posameznim inštitutom. To ne velja samo za Institut za sociologijo, marveč tudi za Politično šolo in za Institut za proučevanje slovenskega delavskega gibanja. Morda bi to postavili tako, da bolj kritično ugotavljamo pomanjkanje znanstvenih organov oziroma znanstvenega dela na tem področju – pri tem pa ugotovili, da je za reševanje takih nalog potrebno, da se zanje angažirajo taki in taki inštituti poleg drugih, ker nikakor ne smemo ustvariti mišljenja, da so ostali inštituti s formiranjem teh treh osvobojeni teh nalog.«³¹

Kraigherjevo posredovanje je vplivalo na besedilo resolucije, ki je bila manj ždanovska kot prvotni predlog resolucije. Na kongresu, ki je bil od 23. do 25. junija 1959 v Ljubljani, je novosti v družboslovju in humanistiki v koreferatu o kulturni politiki omenil Boris Zihel: »Veliko oviro v izvajanju socialistične kulturne politike in posebej v idejno-političnem izobraževanju komunistov predstavlja pomanjkanje visokokvalificiranih marksističnih kadrov v posameznih družbenih vedah, marksističnih zgodovinarjev, ekonomistov, sociologov, psihologov, pedagogov. Oblikovanju takšnih kadrov kakor tudi idejno-političnemu dviganju odgovornih partijskih kadrov, zlasti okrajnih in republiških, naj bi v naši republiki služile predvsem tri ustanove: ustrezno reorganizirana in razširjena republiška

31 ARS, AS 1589/IK, š. 8, Zapisnik seje Izvršnega komiteja CK ZKS 18. 6. 1959, str. 8.

politična šola, dalje Inštitut za proučevanje zgodovine slovenskega delavskega gibanja, ki naj izpolni občutno vrzel v dosedanem slovenskem zgodovino pisju in uveljavi delavsko gibanje, njegov razvoj in njegove dosedanje rezultate kot glavni problem novejše zgodovine, tako naše domače kot svetovne, in končno Inštitut za sociologijo, namenjen predvsem potrebam univerze in višjih šol, poglobljanju vzgojnega in raziskovalnega dela na področju družbenih ved, poleg tega pa tudi načrtnemu, sistematičnemu delu na izdajanju klasične marksistične literature.«³²

S tem da so bile v dolgoveznih referatih le redke stvari imenovane s pravim imenom, je dobilo ustanavljanje omenjenih treh ustanov še poseben politični pečat. O njih so razpravljali v komisiji za ideološka vprašanja, v kongresni resoluciji pa so poudarili, da morajo posvetiti posebno pozornost »vzgoji naših marksističnih zgodovinarjev, ekonomistov, sociologov, psihologov, pedagogov«. Kljub omilitvi resolucije zaradi Kraigherjevega posredovanja so v njej še vedno dokaj natančno usmerili delovanje nastajajočih marksističnih znanstvenih ustanov: »Kot takšni centri morajo predvsem rasti republiška politična šola, ki naj dobi potrebno materialno in kadrovsko osnovo ter se razširi na dvoletno študijsko dobo, inštitut za sociologijo pri ljubljanski univerzi in pa inštitut za proučevanje zgodovine slovenskega delavskega gibanja, ki naj obenem z zgodovinsko komisijo pri CK ZKS izpolnita občutno vrzel v dosedanem pouku zgodovine in uveljavita delavsko gibanje, njegov razvoj in njegove dosedanje rezultate kot glavni problem novejše zgodovine, tako svetovne kakor tudi naše domače. Vse te in podobne ustanove morajo postati tudi pomembna gibala naše družbeno-politične publicistike in načelne marksistične kritike, o katerih je treba reči, da nas njuno sedanje stanje, kakor se izraža v našem periodičnem in dnevnem tisku, nikakor ne more zadovoljiti.«³³

Dne 2. julija 1959 so na prvi seji izvršnega komiteja centralnem komiteju ZKS po kongresu ustanovili nove komisije, ki naj bi poskrbele, da nastajajoči inštituti ne bi krenili s politično začrtane poti. Center za marksistično izobraževanje kadrov (CMIK) naj bi spremljal problematiko politične šole in Inštituta za sociologijo ter družboslovne publicistike, njegov predsednik pa je postal France Perovšek. Imenovali so tudi Zgodovinsko komisijo centralnega komiteja ZKS, ki je bila pristojna za nadzor nad delom IZDG. Vodil jo je Vlado Krivic, člani pa so bili še prvi direktor inštituta Dušan Bravničar ter Marijan Dermastia, Branko

32 Četrty kongres Zveze komunistov Slovenije. Ljubljana : Cankarjeva založba, 1959, str. 191.

33 Prav tam, str. 243-244.

V stavbi Kazine je ob Inštitutu za zgodovino delavskega gibanja nekaj časa domoval tudi Inštitut za sociologijo. Njuni sodelavci se niso srečevali zgolj službeno, temveč tudi ob prijetnejših trenutkih. Tretji z leve stoji prvi direktor IZDG Dušan Bravničar, četrty z leve pa je prvi direktor Inštituta za sociologijo Boris Ziherl.

Babič, Pavle Žaucer, Matija Maležič in Marjan Britovšek.³⁴ Kolikšno vlogo so politični organi pripisovali strokovnosti, nam pove že podatek, da je bil le zadnji omenjeni edini med sedmerico, ki se je lahko ponašal z diplomom iz zgodovine.

Na različna stališča v slovenskem oblastnem vrhu, na nasprotja med »bolj trdo partijsko« in »mehkejšo oblastno« linijo je pokazal že Kraigherjev poseg v kongresno resolucijo. Prva, ki jo je v kulturni sferi pogosto poosebljal Boris Ziherl, med njimi pa so bili tudi predlagatelji ustanovitve IZDG iz vrst Zgodovinskega arhiva centralnega komiteja ZKS, je skušala ne le nadzirati, temveč tudi bolj neposredno voditi inštitute za družboslovne in humanistične študije. V nasprotju s tem je »oblastna« linija, ki sta jo v tem času predstavljala predsednik vlade Boris Kraigher in predsednik Sveta za znanost Joža Vilfan, vsaj za javnost poudarjala samostojnost znanstvenih zavodov. Ne smemo pa spregledati niti medsebojnih nasprotovanj in nesoglasij med posameznimi partijskimi veljaki, ki so se izražala v odnosu do nekaterih nerešenih političnih vprašanj.

Različna stališča v najvišjih političnih krogih do začetnih korakov delovanja IZDG je zaznal tudi prvi direktor inštituta Dušan Bravničar: »Inštitut čuti v

34 ARS, AS 1589/IK, š. 14, Zapisnik seje Izvršnega komiteja CK ZKS, 2. 7. 1959.

stremljenju, da razvija svojo dejavnost danes pravzaprav dva koncepta, in sicer: (sklicujemo se na sejo organizacijskega sekretariata CK ZKS, na razgovore z organizacijskim sekretarjem CK ZKS (Ivanom Mačkom, op. p.) in tudi na zaključke IV. kongresa ZKS) to se pravi na koncept večine članov našega političnega vodstva, ki široko odpira perspektive razvoja našemu inštitutu, in pa koncept naših najvišjih oblastnih organov (sklicujemo se v glavnem na razgovore s tov. Borisom Kraigherjem in tov. dr. Jože Vilfanom), ki gledajo na inštitut pravzaprav s stališča združitve dveh ustanov in v dosedanem nadaljevanju dela teh dveh združenih ustanov z enakimi materialnimi in finančnimi sredstvi.«³⁵

Razlika ni bila toliko v pogledih na potrebnost ustanovitve ali usmerjenost inštituta v ožjo tematiko novejše zgodovine, temveč v ocenjevanju njegovega pravno-formalnega delovanja. »Široko odpiranje perspektiv«, kot jih je omenil Bravničar in ki naj bi jih podpirale visoke politične osebnosti, je treba v tem kontekstu razumeti predvsem kot povzdigovanje inštituta na visoko mesto v znanstveni strukturi, ki mu v začetnem času zaradi pomanjkanja strokovnih moči in neizdelanega načrta dela dejansko ni pripadalo. V nasprotju s tem so predstavniki oblastnih struktur zatrjevali, da se mora vsak inštitut, ki hoče uživati status znanstvenega zavoda, podrežati veljavnim akademskim načelom in veljavnim zakonskim principom, zapisanim v novi znanstveni zakonodaji. Tega pa v vodilnih strukturah novih »marksističnih« znanstvenih ustanov, IZDG, Inštitutu za sociologijo in snujoči se Visoki politični šoli niso bili najbolj veseli, saj so zaradi porodnih težav še precej zaostajali za dosežki že uveljavljenih starejših znanstvenih ustanov na Slovenskem.

Tovrstne težave niso bile značilne zgolj za IZDG, temveč so se pojavljale tudi ob ustanavljanju drugih dveh družboslovnih ustanov. France Perovšek, vodja CMIK, je v spominih zapisal, da je npr. Boris Ziherl sprva nasprotoval preoblikovanju partijske politične šole v samostojno visokošolsko ustanovo: »Po njegovem mnenju naj bi zadostovalo, če bi organizirali višjo politično šolo CK ZKS in zanjo načrtno izbirali slušatelje. Ko je postalo očitno, da bo Visoka šola z zakonom vključena v slovenski visokošolski sistem, se je s to odločitvijo sprijaznil ter se tudi vključil v začetno jedro njenih profesorjev.«³⁶

Različne poglede na oblikovanje marksističnih znanstvenih ustanov med partijskimi voditelji, h katerim so pripomogli tudi osebni odnosi, je Perovšek

35 ARS, AS 223, š. 642, dok. 117/59, str. 6.

36 France Perovšek: Moja resnica : spominski utrinki iz delovanja po letu 1945 na Primorskem in v Ljubljani. Ljubljana : Društvo piscev zgodovine NOB Slovenije, 1995, str. 274.

opisal tudi v anekdoti, kako je predlog ustanovitve formalno samostojne Visoke šole za politične vede sprejel takratni slovenski predsednik vlade: »Predsednik Izvršnega sveta Slovenije Boris Kraigher se je prav tako strinjal z našo zasnovo Visoke šole. Živo se še spominjam pogovora, ki sem ga imel z njim, preden je pristal na ta projekt. Prepričal ga je argument, da ne gre za šolo, ki naj bi vzgajala prakticistične aktiviste in potencialne ideološke dogmatike, marveč za svetovljansko ustanovo, ki bo v slovenski prostor vnesla fakultetno raven študija političnih ved, katere bodo oprte na vse veje družbenih znanosti. Bolj zares kot v šali je B. Kraigher nato vprašal nekako takole: 'Torej to ne bo Mačkova šola?!'«³⁷

Dva tedna po sprejetju resolucije kongresa ZKS, v kateri so začrtali smernice za delo inštituta, in teden dni po imenovanju Zgodovinske komisije centralnega komiteja ZKS, ki naj bi budno spremljala vsak njegov korak, je IZDG tudi formalno zaživel. Že vrstni red sprejemanja odločitev je vtisnil ustanovitvi inštituta svojevrsten politični pečat. Predsednik vlade Boris Kraigher je 10. julija 1959 podpisal uredbo o ustanovitvi Inštituta za zgodovino delavskega gibanja. Vanj so vključili Muzej narodne osvoboditve in Zgodovinski arhiv CK ZKS. Naloga IZDG je bila, da »znanstveno proučuje delavsko gibanje, delovanje Komunistične partije in ljudsko revolucijo na slovenskem ozemlju ter socialistično graditev v LR Sloveniji«. V ta namen naj bi zbiral in urejal arhivsko in spominsko gradivo ter muzealije, izdajal znanstveno in strokovno literaturo, prirejal razstave in sodeloval s sorodnimi ustanovami. Kdo naj bi imel glavno besedo v načrtovanju del, je nakazal tudi sestav sveta inštituta. Največ članov, štiri, je vanj imenoval centralni komite ZKS, dva člana je imenoval univerzitetni svet Univerze v Ljubljani, po enega pa Zveza borcev in Zveza sindikatov. Koliko članov naj bi delegirala vlada in koliko naj bi jih izvolili inštitutski delavci, naj bi določili s pravili inštituta, do njihove potrditve pa naj bi oba imenovala po štiri člane sveta.³⁸

Z ustanovitvijo novih treh znanstvenih zavodov, ki naj bi delovanje utemeljevali na marksistični miselnosti, naj bi se marksizem močneje usidral v slovenski znanstveni sferi. Tudi za drugi dve ustanovi velja tisto, kar je bilo zapisano za IZDG. Najpomembnejše odločitve so bile sprejete v političnih strukturah ZKS, šele z dokaj podrobno izdelanimi načrti pa so se nato seznanili

37 Prav tam.

38 Uradni list Ljudske republike Slovenije, XVI, št. 23, 23. 7. 1959, str. 217-218.

129.

Na podlagi 14. člena zakona o znanstvenih zavodih (Uradni list LRS, št. 3-9/59) izdaja Izvršni svet Ljudske skupščine LR Slovenije

U R E D B O

o ustanovitvi Inštituta za zgodovino delavskega gibanja

1. člen

Ustanovi se Inštitut za zgodovino delavskega gibanja (v nadaljnjem besedilu: inštitut) kot znanstveni zavod.

Sedež inštituta je v Ljubljani.

2. člen

V sestav inštituta preidele Muzej narodne osvoboditve LRS in Ljubljani in v sporazumu s CK ZKS Zgodovinski arhiv CK ZKS.

3. člen

Inštitut znanstveno proučuje delavsko gibanje, delovanje Komunistične partije in ljudsko revolucijo na slovenskem ozemlju ter socialistično graditev v LR Sloveniji.

V ta namen zlasti:

— zbira, ureja, hrani, evidentira in proučuje arhivsko in spominsko gradivo, tisk, muzejske predmete in vse drugo gradivo, ki se nanaša na delavsko gibanje, ljudsko revolucijo in povojno socialistično graditev;

— izdaja znanstvene, strokovne in druge oblike publikacij s svojega področja;

— razstavlja muzejsko gradivo v obliki stalnih, občasnih in potujočih razstav;

— sodeluje s sorodnimi zavodi in organizacijami kakor tudi s posameznimi znanstvenimi sodelavci doma in v tujini;

— sodeluje s kulturnimi, družbenimi in gospodarskimi organizacijami, kolikor je njihovo delo povezano z delovnim področjem inštituta;

— vzpodbuja in organizira proučevanje problematike s svojega področja dela ter daje na razpolago gradivo ob pogojih, ki jih določajo pravila inštituta vsem, ki jim je to potrebno v znanstvene, publicistične, prosvetne ali umetniške namene.

4. člen

Inštitut je pravna oseba.

Inštitut ima pravila, ki jih sprejme svet inštituta, potrjeni pa Izvršni svet.

5. člen

Inštitut vodijo svet, uprava in ravnatelj inštituta.

6. člen

Svet inštituta sestavljajo člani, ki jih imenuje Izvršni svet, člani, ki jih delegirajo Centralni komite Zveze komunistov Slovenije, Glavni odbor Zveze borcev NOV, Republiški svet Zveze sindikatov za Slovenijo in univerzitetni svet Univerze v Ljubljani, ter člani, ki jih izvoli znanstveno strokovni kolektiv inštituta.

Centralni komite delegira 4 člane, Glavni odbor Zveze borcev NOV in Republiški svet Zveze sindikatov po enega člana, univerzitetni svet po 2 člane.

S pravili inštituta se določijo število članov sveta, koliko članov imenuje Izvršni svet ter koliko članov izvoli znanstveno strokovni kolektiv inštituta in kako jih izvoli.

7. člen

Upravo inštituta sestavljajo ravnatelj in člani, ki jih izvoli kolektiv inštituta izmed sebe.

Število članov uprave določajo pravila inštituta.

8. člen

Ravnatelja izvoli svet inštituta, imenuje pa ga Izvršni svet Ljudske skupščine LRS.

9. člen

Inštitut je proračunski zavod. Svoj proračun, dohodkov in izdatkov ima v okviru republiškega proračuna.

10. člen

Inštitut si lahko ustvarja dohodek s znanstvenim in strokovnim delom ter s publikacijami.

Inštitut lahko sklepa s državnimi organi in zavodi ter s družbenimi in gospodarskimi organizacijami pogodbe za raziskovalna dela in dobi plačila za taka dela.

Inštitut lahko dobiva tudi dotacije od državnih organov in zavodov ter od družbenih in gospodarskih organizacij.

11. člen

Inštitut ima sklad za znanstveno delo. V sklad se stekajo sredstva, ki jih dobi inštitut za znanstveno in strokovno delo, presežki dohodkov nad izdatki, ki jih zavod doseže z znanstvenim in strokovnim delom, ter namenske dotacije, darila in ...

12. člen

Inštitut gospodari z vsemi osnovnimi in drugimi materialnimi sredstvi, ki sta jih imela Muzej narodne osvoboditve LRS in Zgodovinski arhiv CK ZKS.

13. člen

Za čas, dokler pravila inštituta ne bodo potrjena, imenuje v svet inštituta Izvršni svet Ljudske skupščine LRS 4 člane, znanstveno strokovni kolektiv inštituta pa izvoli v svet 4 člane.

14. člen

Ko začne veljati ta uredba, preneha veljati uredba o ustanovitvi Muzeja narodne osvoboditve LRS (Uradni list LRS, št. 7-47/49).

15. člen

Ta uredba začne veljati osmi dan po razglasitvi v Uradnem listu LRS.

Št. 01-9482/59

Ljubljana, dne 10. julija 1959.

Izvršni svet Ljudske skupščine
Ljudske republike Slovenije

Prejemalec:
Boris Krejčiger I. r.

Uredba o ustanovitvi Inštituta za zgodovino delavskega gibanja je bila objavljena v Uradnem listu Ljudske republike Slovenije 23. julija 1959.

pristojni državni ali univerzitetni organi.³⁹ IZDG, Inštitut za sociologijo, predhodnik današnjega Inštituta za družbene vede, in Visoka šola za politične vede, predhodnica današnje Fakultete za družbene vede, so bili ustanovljeni v času zaostrenih odnosov med oblastjo in ljubljansko univerzo, zlasti Filozofsko fakulteto. Zato so bili na starejših ustanovah do sodelovanja z novo politično spodbujano konkurenco precej zadržani. Ugledni znanstveniki s starejših ustanov so na nove ustanove pogosto gledali »postrani«, z zadržkom ali celo prezirom, iz pripovedovanj starejših kolegov pa smo lahko slišali tudi, da so bile nekatere novosti poimenovane z bolj šaljivim imenom. Visoka šola za politične vede, ustanovljena leta 1961, ki je kasneje kot Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo postala del ljubljanske univerze, je dobila oznako »rdečega lemenata«. To naj bi namigovalo, da je namesto »črnega lemenata«, Teološke fakultete, ki jo je oblast že pred leti izločila iz univerze, le-ta sedaj dobila novo ustanovo za vzgojo enostransko ozko usmerjenih idejnih dogmatikov.

Direktor IZDG Dušan Bravničar je novembra 1959 poslal pristojnim organom prvi prerez problematike novega inštituta. V spremnem dopisu Borisu Kraigherju je nakazal, da se bolj nagiba na tisto politično stran, ki je zagovarjala ostro partijsko kontrolo nad delovanjem inštituta, saj »je vodstvo Inštituta izrazilo željo, da bi se tekoča vprašanja in sploh vprašanje razvoja Inštituta najprej reševalo v okviru CK in šele potem v okviru oblastnih organov«. ⁴⁰ Stališče inštituta je potrjevalo tudi dejstvo, da je Bravničar poročilo 18. novembra najprej poslal Mihi Marinku na centralni komite ZKS, šele pet dni kasneje pa kopijo poročila tudi podpisniku ustanovitvenega odloka inštituta Borisu Kraigherju.

V tistem delu poročila, ki govori o problematiki znanstvenega raziskovanja novejših zgodovine, so sestavljavci poročila brez zadržkov priznali, zakaj inštitut še ne more misliti na močnejšo raziskovalno dejavnost: »Glavna pomanjkljivost, da zgodovinskega oddelka praktično danes še ne moremo postaviti, je ta, da nima formalno priznanih znanstvenih in strokovnih sodelavcev. Po členu 77 zakona o znanstvenih zavodih, odstavek 4, ima nekaj kadrov inštituta možnost, da se jim prizna status znanstvenih sodelavcev (n. pr. Franček Saje kot znanstveni, še več kot strokovnih sodelavcev), a dejstvo je, da ima inštitut od 8 rednih sodelavcev samo dvoje mladih na univerzi diplomiranih zgodovinarjev (to sta bila Milica Kacin in Tone Ferenc, op. p.), vsi drugi so diplomanti drugih fakultet ali samo Višje

39 Aleš Gabrič: Socialistična kulturna revolucija : slovenska kulturna politika 1953-1962. Ljubljana : Cankarjeva založba, 1955, str. 291-302.

40 ARS, AS 223, š. 642, dok. 117/59.

pedagoške šole ali pa samo starejši partijski in partizanski kadri brez formalne najvišje izobrazbe, ki so se eni več, drugi manj priučili strokovnemu delu na tem zgodovinsko raziskovalnem področju. Manjka nam nekaj zgodovinarjev marksistov – znanstvenih delavcev, ki jih trenutno tudi ne moremo kje iskati. Stanje naše univerze in Akademije znanosti in umetnosti je zaenkrat tako (Kos, Grafenauer, Zwitter, Mikuž), da se lahko na enega ali drugega od teh navedenih znanstvenih delavcev delno strokovno opremo, marksistov med njimi pa ni. Izmed ostalih priznanih znanstvenih delavcev iz stroke novejše zgodovine sta na primer Kermavner Dušan in Škerl France (eden je sicer marksist, drugi je krščanski socialist), ki ju pa politično ne bi bilo oportuno postaviti kakorkoli na čelo raziskovalnega dela našega inštituta. Lahko bi ju pa uporabili kot zunanja sodelavca. Vodstvo inštituta bo moralo najti elastične oblike, kako koristiti obstoječe slovenske znanstvene kadre iz področja zgodovine in forsirano vzgajati svoj lastni mlajši znanstveni naraščaj. To bo trajalo pa najmanj 6 do 10 let.«⁴¹

Po orisu problematike arhivskega oddelka, Muzeja narodne osvoboditve, knjižnice in konservatorskega oddelka se je Bravničar spet vrnil k vprašanju, kako najti izhod iz zapletene kadrovske situacije, kajti osebje na inštitutu je »zbrano od vseh vetrov z vsemi mogočimi osnovnimi poklici. Ta kader je pač inštitut podedoval in z njim mora pač računati.« Problem bo s prevedbami v znanstvene nazive, je dodal Bravničar, saj večina ne izpolnjuje pogojev; po eni strani so se morali ozirati na partizanske in politične kadre, po drugi skrbeti za nujno dvigovanje znanstvenega nivoja inštituta: »Vsa gori omenjena kadrovska vprašanja bo inštitut zelo težko reševal samo v okviru obstoječih predpisov in prosi pomoč CK pri njihovem reševanju.«⁴² Hočeš nočeš se je torej moralo vodstvo inštituta že pri prvih korakih soočiti z zakonskimi načeli, ki so narekovala delovanje znanstvenih ustanov. Iskanje pomoči in zaslombe pri vodilnem političnem centru v Sloveniji ni nič novega, novost pa je bilo spoznanje, da se bodo vsekakor morali držati okvirov obstoječih predpisov in da zgolj sklicevanje na politično podporo ne zadostuje pri realizaciji prevzetih nalog.

Naslednja težava je bilo finančno vprašanje, saj inštitut v prvem letu obstoja še ni imel zagotovljenega proračunskega financiranja: »Ravno tako je treba omeniti, da se Muzej NO z rednimi budžetskimi sredstvi ne bi mogel razviti do tiste stopnje, v kateri je sedaj, če ne bi uprava muzeja, predvsem po osebni

41 Prav tam.

42 Prav tam.

Del prvega kolektiva Inštituta za zgodovino delavskega gibanja. Stojijo /z leve proti desni): Dare Jeršek, Ivka Križnar, Stana Gerk, France Klopčič, Milica Kacin Wohinz in administrativna delavka. Sedijo (z leve proti desni): Barbka Lukman, Erna Muser in Alenka Nedog.

zaslugi njenega predsednika tov. dr. Marjana Dermastia, organizirala krepka dodatna sredstva, ki pa nikakor niso bila organizirana popolnoma zakonito. S takim nezakonitim načinom organiziranja dodatnih sredstev danes prvič zaradi predpisov ni niti več mogoče in drugič smatramo, da je to nepravilno.«⁴³

Bravničar je zatem omenil še druge težave, s katerimi se je IZDG srečeval na svojih prvih korakih, in komentiral: »Vodstvo inštituta je še pred ustanovitvijo inštituta predvidevalo te težave in predlagalo CK ZKS, da bi zlasti v začetni fazi, dokler se ne bi inštitut docela organiziral in postavil na lastne noge, ostal vsaj začasno pod okriljem Centralnega komiteja CK ZKS in da bi se šele po 2, 3 letih osamosvojil. To omenjamo radi tega, ker želimo, da bi bila procedura s strani oblastnih in administrativnih organov sicer v okviru zakonitih predpisov v tej prvi fazi, ki jo lahko imenujemo organiziranje in razvijanje inštituta, kar najbolj širokogrudna.« Da se je inštitut na pomoč obrnil na ZKS in ne na vladne organe, nas po vsem zapisanem niti ne preseneča. Da je šlo pri tem za zavestno dejanje, je razvidno tudi ob koncu poročila, ko je Bravničar zapisal, da se IZDG

43 Prav tam.

»s svojim delovnim področjem tesno povezuje s splošno politično dejavnostjo Zveze komunistov Slovenije in smatra, da je naš Inštitut za zgodovino delavskega gibanja bolj povezan z ZKS kakor ostali znanstveni inštituti.«⁴⁴

V prvem obširnejšem poročilu IZDG so tudi prvič omenjene težave, s katerimi se je ta srečal v začetnih letih delovanja in se z njimi nato še dolgo srečeval v naslednjih letih. Nekatere težave so bile podobne kot pri vseh novo nastajajočih ustanovah, nekatere pa posledica dejstva, da je ustanavljanje inštituta potekalo praktično brez strokovne javnosti zgolj v političnih krogih. Tudi po ustanovitvi so o težavah IZDG razpravljali predvsem v političnih krogih, zlasti seveda v Zgodovinski komisiji ZKS, toda ni trajalo dolgo, da so se morali tudi tam soočiti s preprostim dejstvom, da je bil inštitut ustanovljen kot znanstveni zavod in da se mora, če hoče uspevati, prilagajati predpisom, veljavnim za tovrstne ustanove.

Že na prvi seji Zgodovinske komisije CK ZKS, ki je bila 12. decembra 1959, se večina ni strinjala z mnenjem direktorja IZDG Dušana Bravničarja, ki je naloge komisije zastavil zelo na široko: »Mnenja sem, da spada celotno zgodovinsko področje pod politično analizo, pod politično spremljanje, pod politično pomoč, ki je povezana tudi s kontrolo, to se pravi, da mora naša komisija spremljati vse in se prav tako ukvarjati z umetnostno zgodovino, kjer smo ugotovili ostanke klerikalnih pozicij. Prav tako spada pod naše področje Zavod za zaščito spomenikov, prav tako tudi etnografija, za katero je tipično, da je povezana s klerikalizmom. Naša naloga je tudi, da s političnimi ukrepi zagotovimo, da pride na to stolico naš kader, zgodovinarji marksisti.«⁴⁵ Toda večina članov komisije je menila, da bi širšo problematiko pustili v pristojnosti ideološke komisije centralnega komiteja ZKS, zgodovinska komisija pa naj bi se ožje omejila na zgodovinopisje.

To so potrdili tudi na drugi seji Zgodovinske komisije ZKS 13. januarja 1960, ki je bila v celoti namenjena analizi delovanja IZDG. Ugotavljanje, da se bo inštitut pri izobraževanju kadrov le težko razvijal brez sodelovanja z zgodovinsko stolico na Filozofski fakulteti, je že pomenilo korekcijo lastnih stališč iz ne preveč oddaljenega časa. Isto je pomenila tudi ugotovitev, da ločevanje proučevanja delavskega gibanja iz splošnega družbenega razvoja v zadnjem obdobju ni smiselno in strokovno utemeljeno. Potrditev, da bo moral inštitut

44 Prav tam.

45 ARS, AS 1589/III, š. 78, Zapisnik 1. seje Zgodovinske komisije CK ZKS, 12. 12. 1959, str. 2.

prevzeti odgovornost za svoje delo in pri tem slediti zakonskim predpisom, pa so pomenile tudi pripombe, da nekateri v gradivu za sejo zapisani problemi inštituta pravzaprav ne sodijo na sejo Zgodovinske komisije, temveč bi jih morali obravnavati na seji sveta inštituta.⁴⁶ Tudi zagovorniki bolj trde linije v odnosu do kulturne sfere so se morali torej zelo kmalu soočiti s spoznanjem, da med z uredbo vlade ustanovljenim znanstveni zavodom in interno partijsko strokovno službo ni mogoče preprosto postaviti enačaja.

Politično poseganje v znanstveno dejavnost ni zgolj značilnost neke konkretne politične ureditve ali nekega obdobja. S sorodnimi poskusi so se srečevali strokovnjaki v preteklosti, se srečujejo danes in se bodo verjetno tudi v bodoče, naj bo to na tej ali kakšni drugi celini sveta. Tudi v Sloveniji se lahko pol stoletja po dogodkih, ki so pripeljali do ustanovitve IZDG, srečujemo s podobnimi idejami, ki nastajajo v glavah bolj ali manj zrelih politikov. Ideje, da je možno ustanoviti inštitut ob skromni soudeležbi strokovne javnosti in brez sodelovanja pristojnega državnega ministrstva za znanstveno sfero, da ga je možno poimenovati po željah neke politične opcije, ki pravzaprav ne opredeljuje celovitosti njegovega raziskovalnega področja, očitno še niso utonile v pozabo. Abrahamove izkušnje vsekakor še ne zadoščajo za spoznanje, da se je bolje zatekati k posnemanju dobrih zgledov, slabe pa pustiti ob strani, pa tudi reklo o zgodovini kot učiteljici življenja ima ob takšnem spoznanju dokaj grenak priokus. Z iskanjem lastne poti med politično-idejnimi željami in realnostjo znanstvenih okvirov se je pred pol stoletja soočil inštitut, ki sprva v strokovnih krogih ni užival pretiranega spoštovanja, pa si ga je nato moral izboriti s stalnim dokazovanjem, da njegovo mesto je in bo ostalo med pomembnimi slovenskimi znanstvenimi ustanovami in da konkurenčnost tudi na raziskovalnem področju spodbuja k še boljšim rezultatom dela vseh vpletenih. Najboljši dokaz uspešnega znanstvenega delovanja pa so vedno bili v strokovni in tudi širši javnosti odlično sprejeti dosežki trdega znanstvenoraziskovalnega dela.

46 ARS, AS 1589/III, š. 166, Zapisnik 2. seje Zgodovinske komisije CK ZKS, 13. 1. 1960.

Zdenko Čepič ●

OD INŠTITUTA ZA ZGODOVINO DELAVSKEGA GIBANJA DO INŠTITUTA ZA NOVEJŠO ZGODOVINO

Na začetku zapisa o petdesetletnem delovanju Inštituta za novejšo zgodovino velja opozoriti, da je nehvaležno pisati o zgodovini ustanove, s katero si delil in še deliš dobro in slabo in jo s svojim delom tudi soustvarjaš. Težko je pisati lastno zgodovino, ker se, hočeš ali nočeš, soočiš z nekaj vprašanji in načeli zgodovinopisja celotne novejše zgodovine, zlasti najnovejše, tiste, ki še traja in katere ustvarjalci so še prisotni. Gre za vprašanje zgodovinske distance, v tem primeru pa tudi osebne distance, kar objektivno lahko privede do subjektivnosti in izkrivljanja podobe. Pisec lahko postane oseben in morda enostransko ali pristransko kritičen (ali pa premalo kritičen), saj ga vodijo lastne izkušnje in doživetja. Ko gre za zgodovino zgodovinarjev in ustanove, v kateri »ustvarjajo« podobo tistega, kar imenujemo zgodovina, je zato lastna preteklost lahko dobro pomagalo pri pisanju, lahko pa je spomin, kar se

pri pisanju spominov mnogokrat dogaja, otežujoč, saj je subjektiven. Zaradi teh nevarnosti je bilo treba biti tudi pri orisu inštitutovih petih desetletij, pri čemer je poudarek na njegovi osnovni nalogi – raziskovanju novejše zgodovine –, toliko bolj pazljiv. Inštitut za novejšo zgodovino je vsekakor lahko zanimiv izziv za zgodovinarja kot predmet zgodovinopisne raziskave. In kot vse, bo tudi ta izpostavljena strokovni in tudi osebni kritiki, pripombam nekdanjih in sedanjih tvorcev inštitutove polstoletne zgodovine. Zato je bila pri pisanju polstoletnega delovanja Inštituta za novejšo zgodovino uporabljena tehnika, značilna za znanstveno zgodovinopisje. Uporabljano je bilo tako ohranjeno gradivo inštituta samega kot tudi tistih organov, ki so njegovo delo usmerjali in spremljali.¹

V primeru Inštituta za novejšo zgodovino (INZ) oziroma Inštituta za zgodovino delavskega gibanja (IZDG), kot se je ta najprej imenoval slaba tri desetletja, sicer slovenski pregovor o kovačevi bosu kobili ne drži povsem. O inštitutu in njegovem razvoju je bilo namreč že precej napisanega. Običajno, kot se spodobi ob okroglih obletnicah, ko je priložnost pogledati v preteklost in na opravljeno delo. Direktorji so takrat prispevali preglede o organizacijskem razvoju in delovanju inštituta; ob desetletnici ustanovitve IZDG – ta je sovpadala s petindvajsetletnico Znanstvenega inštituta pri Predsedstvu SNOS, ki je nekakšen izvorni začetek inštituta – je takratni direktor Bogdan Osolnik na posvetovanju o problemih zgodovinopisja novejše dobe in nalogah IZDG novembra 1969 podal sistematičen pregled problematike inštituta,² ob dvajsetletnici je o inštitutu nekdanji direktor dr. Tone Ferenc napisal brošuro,³ dr. Jasna Fischer pa članka ob petindvajsetletnici ustanovitve inštituta,⁴ ta je bila obeležena skupaj s štiridesetletnico ustanovitve Znanstvenega inštituta, ter ob tridesetletnici.⁵ Takrat je izšla posebna številka inštitutove znanstvene revije *Prispevki za novejšo zgodovino* s kratkimi biografijami zaposlenih in z njihovimi bibliografijami. Ob štiridesetletnici je prav tako izšla številka *Prispevkov za novejšo zgodovino* z orisom dejavnosti inštituta in bibliografijo takrat zaposlenih; pregled,

1 Zapis dejavnosti IZDG/INZ temelji na ohranjenem arhivskem gradivu inštituta (ni povsem popoln niti povsem urejen); označeno kot Dokumentacija Inštituta za novejšo zgodovino (DINZ), letnih poročil o delu in gradivu Zgodovinske komisije CK ZKS v Arhivu Republike Slovenije, fond Centralni komite Zveze komunistov Slovenije (AS 1589).

2 Bogdan Osolnik: 10 let dela Inštituta za zgodovino delavskega gibanja in njegovo mesto v slovenskem zgodovinopisju. V: *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja* (dalje PZDG), 1970, št. 1-2, (dalje Osolnik, 10 let) str. 163-176.

3 Tone Ferenc: Inštitut za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani (Ob dvajsetletnici). Ljubljana 1979 (dalje Ferenc, Ob dvajsetletnici).

4 Jasna Fischer: 25 let dela Inštituta za zgodovino delavskega gibanja. V: PZDG, 1984, št. 1-2, (dalje Fischer, 25 let) str. 5-10.

5 Jasna Fischer: Trideset let dela Inštituta za zgodovino delavskega gibanja. V: *Prispevki za novejšo zgodovino* (dalje PNZ), 1989, št. 1, (dalje Fischer, Trideset let IZDG) str. 5-15.

kaj je inštitut delal in kaj naredil, je napisal dr. Zdenko Čepič.⁶ V teh pregledih so obravnavane tudi organizacijska ureditev inštituta in spremembe, ki jih je doživljal. Zakaj in kako je inštitut nastal, je na osnovi arhivskega gradiva v obsežni razpravi orisal dr. Aleš Gabrič.⁷

Kolektiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja leta 1979 ob 20 letnici inštituta: v prvi sedijo (od leve): Jerca Vodušek Starič, Jurij Perovšek, dr. Jasna Fischer, dr. France Kresal, dr. Milica Kacin Wohinz, dr. Tone Ferenc, Miha Parkelj, Helena Ceglar; v drugi vrsti (od leve): Nataša Kandus, Nada Kobal, Lilijana Trampuž, Metka Gombač, Terezija Traven, Sonja Resip, Anamarija Vidovič Miklavčič, Mirjana Jadreško, Pavla Mrdjenovič, Francka Tavčar, Marjeta Adamič, Danilo Šolar; v tretji vrsti (od leve): Meta Hauptman, dr. Jože Šorn, Vida Deželak, Jožica Brodnik, Božidar Zakrajšek, Marjeta Čampa, dr. Franc Rozman, Gospa Novaković, Štefka Zadnik; v četrti vrsti: Hubert Schara, Vinko Vrabc, Zdenko Čepič, Franc Ceglar, mag. Boris Mlakar, mag. Boris Gombač, dr. Dušan Biber, Irena Mazi, Damijana Bračko.

Oris delovanja inštituta ob petdesetletnici je tako v veliki meri nadaljevanje, pa tudi nadgrajevanje dosedanjih spoznanj o inštitutovem delovanju. To velja zlasti za zapisa izpred desetih let, ko je bilo predstavljeno predvsem znanstvenoraziskovalno delo in njegovi rezultati, saj prav ti dajejo inštitutu

6 Zdenko Čepič: Kaj smo delali, kaj naredili?: oris dejavnosti Inštituta za novejšo zgodovino ob 40-letnici ustanovitve. V: PNZ, 1999, št. 1, str. 7-46.

7 Aleš Gabrič: Ustanovitev Inštituta za zgodovino delavskega gibanja. V: PNZ, 1997, št. 2: Ferenčev zbornik (dalje Gabrič, Ustanovitev), str. 43-58.

mesto v slovenskem zgodovinopisju in ga potrjujejo in utrjujejo kot osrednjo slovensko znanstveno ustanovo za raziskovanje novejše slovenske zgodovine. To ni zgodovina inštituta od njegove ustanovitve, njegove organiziranosti, vezanosti na državo oziroma politične sile, načinov financiranja in organizacije raziskovalne dejavnosti, ta se je nenehno spreminjala, marveč je oris raziskovalne dejavnosti. Poudarek pri tem je na dejstvih, kaj se je načrtovalo, kaj delalo in kaj naredilo, ne pa na vrednotenju le-tega, predvsem zato, da bi se izognili mogoči subjektivnosti pisca. Odgovor na vprašanje, kako smo bili pri tem uspešni, je stvar sodbe posameznika, tistega, ki ga novejša zgodovina tako zanima, da uporablja in upošteva dosežke znanstvenega zgodovinopisja in ga zato zanima raziskovalno delo in rezultati inštitutovih raziskovalcev. Najboljši kazalnik dela inštituta in njegovih raziskovalcev pa je njihova čim bolj popolna bibliografija, ki je sicer bolj izraz količinskosti kot pa kakovosti.

Bibliografije inštitutovih raziskovalcev tokrat ne objavljamo, saj je v informacijskem času, ki ga živimo, bibliografija vsakega aktivnega raziskovalca dosegljiva v sistemu Cobiss.⁸ Bibliografije raziskovalcev pa tudi sicer ne kažejo na celotno delo posameznika ali pa je zaradi nedoslednosti tega sistema okrnjeno. Tako med njimi ni vseh bibliografij raziskovalcev, ki so delali na inštitutu.⁹ Kljub slabostim, ki jih kot vsak sistem nadzora in vrednotenja ima tudi Cobiss, je ta tisti, ki ponuja največ informacij o kvantiteti in tudi kvaliteti narejenega in prek njega je mogoče najbolje spoznati, kaj so inštitutovi raziskovalci delali oziroma naredili. Za zgodovinopisje in za zgodovino.

KAKO INŠTITUT

Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, kot je bilo ime sedanjega Inštituta za novejšo zgodovino ob ustanovitvi leta 1959, je »nastal v svojem času«. ¹⁰ In ves čas, sedanjih petdeset let, je deloval v času, ki je nanj vplival tako vsebinsko kot organizacijsko, predvsem pa inštitutu kot znanstvenoraziskovalni ustanovi, ki ima za nalogo preučevanje preteklosti, čas predstavljal sredstvo njegovega dela.

Kot vse dogajanje v preteklosti, ki ga preučuje in predstavlja zgodovinopisje, ima tudi nastanek inštituta svoj razlog. Ta je bil pogojen s časom, v katerem

⁸ <http://cobiss.izum.si/> - v rubriki Bibliografije.

⁹ Sistem Cobiss bibliografij tistih, ki so umrli pred uvedbo tega sistema, ne zajame ali pa so njihove bibliografije nepopolne, prav tako tudi ne upokojenih sodelavcev inštituta.

¹⁰ Gabrič, Ustanovitev, str. 58.

je nastal oziroma so za to obstajali politični razlogi. Ustanovitev Inštituta za zgodovino delavskega gibanja, ime je kazalo na njegovo delovno oziroma vsebinsko usmeritev, je bila vpeta v takratna politično ideološka dogajanja. Inštitut je nastal, ko je bilo na političnem področju v takratni državi značilno iskanje novih izrazov v razvoju socializma, zlasti novih idejnih modelov iz pozicije vladajoče politične organizacije. V jugoslovanski politiki so takrat spoznali, da je treba politiko, model socializma, kakršnega so oblikovali in je zlasti na vzhodu doživljal ideološke zavrnitve, utemeljiti tudi z zgodovinskimi dejstvi, ki naj bi jasno pokazala, da je tudi preteklost v Jugoslaviji tedaj vladajočega delavskega razreda in njegove stranke v mnogočem različna od »bratov na vzhodu«. Zato so bili približno tedaj, ko je bil v Ljubljani ustanovljen Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, tudi po drugih jugoslovanskih republikah ustanovljeni zgodovinski inštituti z enakimi ali s podobnimi imeni. Pa ne le zgodovinski, marveč tudi inštituti za preučevanje družbenih ved, npr. sociologije, političnih oziroma politoloških ved. Namen tega rojevanja zgodovinskih in družboslovnih inštitutov z nalogo preučevanja in utemeljevanja jugoslovanskega socializma, samoupravljanja, je imel politične in ideološke korenine – utemeljiti in dokazovati samobitnost in različnost delavskega gibanja v Jugoslaviji.

Kolektiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja na strokovni ekskurziji leta 1959 nad kanjonom Sutjeske v Bosni. Običajno so bile inštitutove strokovne ekskurzije zares poučne.

Inštitut za zgodovino delavskega gibanja je bil tako rezultat prostora in časa in je deloval v prostoru in času. Spreminjal se je predvsem čas in v njem okoliščine delovanja inštituta, medtem ko je njegova delovna usmeritev ostajala bolj ali manj enaka – preučevanje novejše slovenske zgodovine. Od vsega začetka delovanja je bil po svojih raziskavah nacionalni inštitut – inštitut za preučevanje dela slovenske narodne zgodovine, kmalu pa je prerasel v preučevanje vse slovenske zgodovine od sredine 19. stoletja dalje, dejansko zgodovine od narodnega preporeda dalje, torej narodove zgodovine. Na začetku zadnjega desetletja 20. stoletja se je sicer spremenil prostor, natančneje državni okvir, kar pa ni vplivalo na siceršnji že ustaljen prostor, ki ga je v svojih raziskavah inštitut preučeval od ustanovitve. Bil je in ostal je inštitut za novejšo slovensko zgodovino.

V svoji petdesetletni zgodovini je inštitut prešel različne razvojne stopnje in vsaka od teh je imela svojo posebnost in je določala zgodovino inštituta. Za njegovo delovanje je mogoče upoštevati različna merila za periodizacijo: od vsebinskega, kaj se je raziskovalo in kaj naredilo, prek organizacijskega s poudarkom na organizaciji in vodenju raziskovalne dejavnosti do »personalnega«, glede na to, kdo je bil direktor in kakšen je bil njegov vpliv na oblikovanje inštituta. Po vsakem od teh meril je mogoče pokazati zgodovino INZ, vendar je bolj kot organizacijsko-upravno spreminjanje za podobo inštituta ob njegovi polstoletni zgodovini pomembno, kakšni so bili raziskovalni programi, katere so bile teme, ki so jih inštitutovi raziskovalci obdelovali in obdelali, ter kakšni so bili rezultati inštitutovega delovanja za slovensko zgodovino in za slovensko zgodovino.

V petih desetletjih je inštitut šel skozi nekaj razvojnih obdobij in vsako od teh je imelo svoje značilnosti. Vsa obdobja razvoja inštituta so bolj ali manj vezana na znanstvenoraziskovalno delo, na razumevanje tega in njegovo organiziranost. Na to je vplival čas oziroma dogajanja v širšem družbenem okviru, s poudarkom na političnem dogajanju. Čeprav je bil ustanovljen kot raziskovalni inštitut, je potreboval dobro desetletje, da je to postal tudi v pravem pomenu tega pojma. V tem času – v prvi dobi – označiti jo je mogoče za čas iskanja in zorenja ter osvobajanja neposrednih spon s politiko, se je inštitut iz nekakšnega »političnega servisa« za zgodovino, s poudarkom na delavskem gibanju in partizanstvu, spremenil v pravega znanstvenega. Šlo je tako za zorenje raziskovalcev in usposabljanje za raziskovalno delo, pridobivanje izkušenj in znanja, kot tudi zorenje raziskovalnih tem. Te so bile domišljeno opredeljene v

raziskovalnih načrtih. Ko je postal izključno znanstvenoraziskovalna ustanova in se je začelo raziskovanje novejše zgodovine, sicer še s poudarkom na delavskem gibanju, sistematično po sprejetih raziskovalnih načrtih, pa je začel deliti usodo z znanstvenimi ustanovami in bil podrejen organizaciji znanstvenoraziskovalne sfere. Druga doba delovanja inštituta, ki z znanstvenimi metodami, značilnimi za zgodovinpisje, preučuje novejšo zgodovino, se je začela konec šestdesetih in v začetku sedemdesetih let 20. stoletja. Takrat so bili na inštitutu pripravljene raziskovalni načrti, po katerih so inštitutovi raziskovalci začeli načrtovano in sistematično raziskovati slovensko novejšo zgodovino za tri zgodovinska obdobja: za avstro-ogrsko obdobje, obdobje prve Jugoslavije in za obdobje druge Jugoslavije. Takrat je bilo v inštitutskem raziskovalnem delu še vedno močno prisotno preučevanje zgodovine delavskega gibanja, vendar ne več kot nekaj ločenega, posebnega, ampak v povezavi s temami celotne narodne zgodovine. Raziskovanje je postopoma preraščalo tudi v teme zunaj delavskega gibanja. To je bil eden od bistvenih premikov v delovanju inštituta oziroma v raziskovanju novejše slovenske zgodovine. Vsebinsko so bile raziskave bolj uravnotežene, z manjšim poudarjanjem delavskega gibanja in kasneje kar brez njega. Takrat je

Udeleženci znanstvenega posvetovanja o Osvobodilni fronti Slovenskega naroda 28. do 30. aprila 1966 v Ljubljani v dvorani Kazine; spredaj desno sedi Josip Rus, eden od ustanoviteljev Osvobodilne fronte, zadaj (levo) Milica Kacin Wohinz in Alenka Nedog.

začel inštitut preraščati iz takega, ki je preučeval sorazmerno ozko temo oziroma le del slovenske narodne zgodovine, v raziskovalni inštitut za preučevanje celovite narodne zgodovine novejšega obdobja. To je bila raziskovalna usmeritev inštituta, ki ji je ostal zvest do danes, ko je bolj kot v prejšnjih obdobjih začel iskati povezave s širšim, evropskim okoljem in njegovimi vplivi na našo novejšo zgodovino. Tretja doba inštitutovega raziskovalnega delovanja je od začetka devetdesetih let, ko je postal javni raziskovalni zavod. Za to spremembo oziroma za dobo, ki se je s tem začela, so značilne bolj organizacijske spremembe raziskovalnega dela kot vsebinske. Te so ostale takšne, kot so bile načrtane na začetku sedemdesetih let.

Spremembe, ki jih je v razvoju doživljal inštitut, kaže tudi sprememba inštitutovega imena. Ta sprememba sicer ne izraža vsebinskih sprememb, ki jih je inštitut doživel, saj se je preimenovanje iz Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Inštitut za novejšo zgodovino zgodilo skoraj dve desetletji po spremembi vsebinskega delovanja inštituta. Več kot dobro desetletje je namreč trajalo, da je glede na svoj raziskovalni program, ki je močno presegal le preučevanje delavskega gibanja in njegove politične in strankarske organiziranosti, dosegel pri ustanoviteljih, zlasti pri poglavitnem, tj. državi oziroma njenih organih, da so bile spremembe v raziskovalni tematiki razvidne tudi v imenu inštituta. Končno je po treh desetletjih od ustanovitve oziroma po dobrem desetletju načrtovanega raziskovanja celovite preteklosti inštitut dobil ustrezno ime, ki kaže, kaj dela in tudi kako dela. Raziskuje novejšo slovensko zgodovino s spoznanji in pogledi novejših raziskav.

Pred tem je bilo inštitutu dovoljeno spremeniti ime njegove znanstvene revije *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja* v *Prispevke za novejšo zgodovino*. To je bil takrat dokaj velik premik v smeri novega, vsebini dela bolj ustreznega imena inštituta.

»Dolga pot« preimenovanja IZDG v INZ se je začela leta 1982. Bila je odvisna od volje politike, natančneje inštitutovega ustanovitelja – slovenske »vlade«. Razlogi, da pri ustanoviteljih ni bilo zanimanja za spremembo imena inštituta in uskladitev le-tega s tistim, kar je inštitut dejansko delal – raziskoval novejšo slovensko zgodovino –, so bili politični, vsejugoslovanski in so imeli nacionalno osnovo. Leta 1982 je bil namreč uradno in javno zavrjen predlog glede novih, nacionalnih imen inštitutov za zgodovino delavskega gibanja po jugoslovanskih republikah, ker so v tem videli mogoče nevarnosti nacionalizmov v zgodovinopisju pri posameznih jugoslovanskih narodih. To se je v Srbiji dejansko kazalo kot

realnost, saj je takrat bilo v srbskem zgodovino pisju novejše dobe opaziti težnje po reviziji zgodovine z večjo oziroma drugačno vlogo Srbov v njej. Da bi se nacionalnemu momentu, ki bi lahko prerasel v nacionalizem (kasneje se je to dejansko zgodilo, zlasti v srbskem zgodovino pisju), izognili v novejši zgodovini, naj bi v imenih inštitutov, ki so po jugoslovanskih republikah preučevali novejšo zgodovino, prevladoval še naprej v veljavi razredni. V nobeni jugoslovanski republici ni bilo takrat sprejeto preimenovanje sorodnih raziskovalnih inštitutov, ki so preučevali novejšo narodno zgodovino. Leta 1986 je svet inštituta, samoupravni organ, sicer preimenoval znanstveno revijo *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja* v *Prispevki za novejšo zgodovino*, za preimenovanje inštituta pa je dal pobudo ustanoviteljem. Izvršni svet Skupščine Socialistične republike Slovenije kot poveljni ustanovitelj inštituta je sicer to pobudo oziroma vlogo direktorice za preimenovanje sprejel in jo obravnaval. S preimenovanjem sta se strinjala tudi ostala dva ustanovitelja, katerima je ustanoviteljske pravice in dolžnosti dal Izvršni svet, nato pa se je zapletlo. Izvršni svet je namreč želel, v skladu s takratno politično doktrino in prakso, ko so bile v politično odločanje vključene tudi t. i. družbenopolitične organizacije, Zveza komunistov Slovenije, SZDL Slovenije, Zveza socialistične mladine Slovenije in Zveza združenj borcev NOV, da je treba dobiti mnenje in potrditev teh organizacij. Ena je z utemeljitvijo, da bi preimenovanje inštituta pomenilo »zapuščanje pozicij delavskega razreda«, preimenovanju nasprotovala. Proti preimenovanju je zato bil takratni republiški sekretar za obrambo, zanj pa predsednica Zgodovinske komisije ZKS. Na osebno pobudo sekretarke osnovne organizacije ZKS na inštitutu, ki jo je poslala predsedniku predsedstva CK ZKS, je ta nato v duhu partijskega prenoviteljstva privolil v zeleno preimenovanje inštituta in presekal gordijski vozle glede inštitutovega imena. Postopek za preimenovanje inštituta je ponovno stekel. Leta 1989, potem ko so se s tem znova strinjali vsi trije ustanovitelji, je inštitut spremenil ime v Inštitut za novejšo zgodovino.¹¹

To je bilo eno od redkih neposrednih »srečanj« inštituta s politiko po tem, ko je v začetku sedemdesetih let postal znanstvenoraziskovalna ustanova v pravem pomenu tega pojma. Je pa politika tudi potem spremljala delovanje inštituta, vendar se ni bistveno vpletala v njegovo raziskovalno politiko. Bolj je želela imeti besedo glede tega, kdo bo direktor. To se je v novih političnih razmerah in razmerjih ponovilo leta 2005, ko je dolgoletna direktorica dr. Jasna

11 Uradni list SRS, 38, 28. 11. 1989, Sodni register organizacij združenega dela.

Fischer predčasno, na lastno željo, odšla v pokoj in je vlada Republike Slovenije imenovala novo direktorico po svojem izboru. Takrat se je, kot na vseh javnih raziskovalnih inštitutih, spremenil tudi sestav upravnega odbora, tako da ima, v nasprotju z dotedanjo prakso, ko je glede na število članov iz vrst inštituta imel inštitut veliko stopnjo »avtonomije«, država v njem večino. Tako se je politika posredno vrnila na inštitut.

ZAKAJ INŠTITUT

Razlogi za ustanovitev Inštituta za zgodovino delavskega gibanja so bili politični in ideološki, izhajali pa so iz časa, ko je bil inštitut ustanovljen. V slovensko zgodovino pisje so ustanovitelji, dejanski je bil sicer Izvršni svet, idejni pa Centralni komite ZKS, želeli vnesti marksizem in njegova znanstvena načela ter metode, ker so imeli takrat v partijskem vrhu slovensko zgodovino pisje za trdnjavo konservativnega mišljenja. Oddelek za zgodovino na ljubljanski Filozofski fakulteti se jim je zdel politično nezanesljiv. Želeli so tudi odpraviti tedanjo razdrobljenost, nenačrtnost in nepovezanost na področju zgodovino pisja tiste »problematike, ki je bila zanemarjena«. ¹² To je bilo delavsko gibanje, politično in strokovno organiziranje delavskega razreda ter njegovo politično delovanje od njegovega nastanka na Slovenskem.

Prva razmišljanja o ustanovitvi Inštituta za novejšo zgodovino so segala že v pomlad 1954. Ustanovili naj bi »inštitut za politično zgodovino Slovenije«, ki bi ga vodil poseben svet pri Predsedstvu SZDL Slovenije. Že takrat se je pojavljalo vprašanje, kaj sodi v novejšo zgodovino. Menili so, da je spodnja meja novejše slovenske zgodovine leto pomladi narodov in prvega slovenskega političnega narodnega programa 1848. Zamisel o takšnem inštitutu je nato zamrla za pet let, dokler je niso zaradi političnih potreb tistega časa obudili. V vsej Jugoslaviji so namreč takrat ustanavljali takšne inštitute. Priprave za ustanovitev inštituta so začeli sredi leta 1958 v Zgodovinskem oddelku Centralnega komiteja Zveze komunistov Slovenije. Potrebo po ustanovitvi inštituta so opredelili z nujnostjo »sistematičnega znanstvenega preučevanja in raziskovanja novejše politične zgodovine Slovencev, predvsem delavskega gibanja, KP, ljudske revolucije na Slovenskem ter socialistične graditve v Ljudski republiki Sloveniji, kakor tudi razvoja meščanskih strank in ekonomike na Slovenskem, predvsem zato, ker

so bila doslej ta področja kljub njihovi pomembnosti zanemarjena.¹³ Takrat se je postavilo tudi vprašanje o imenu inštituta: ali Inštitut za novejšo politično zgodovino Slovencev ali Inštitut za zgodovino delavskega gibanja. Pri tem je šlo v resnici za dvoje na videz med seboj nasprotujočih si pojmovanj o nalogah prihodnjega inštituta in o širini njegovega raziskovalnega delovanja. Dilema je bila, ali naj novoustanovljeni inštitut preučuje celotno narodno zgodovino obdobja, ki ga štejemo za novejšo dobo, vključno z meščanskimi političnimi strankami in gospodarskim razvojem, ali le ožji ideološko-politično izbran del – zgodovino delavskega gibanja v povezavi z gospodarskim razvojem in s splošno politično zgodovino Slovencev. Ker je bil inštitut ustanovljen v času, ko je v takrat vodilni politični in idejni sili Zvezi komunistov prevladovalo prepričanje o nujni prevladi razrednega nad nacionalnim, se je to odražalo tudi v prepričanju, da je mogoče in tudi potrebno pri zgodovinopisju poudariti preučevanje razvoja delavskega gibanja, namreč da ga je mogoče preučevati ločeno od celotne narodne zgodovine. Kot ustanovitelja inštituta, z enim ali drugim imenom in s tem z eno ali drugo vsebinsko usmeritvijo, sta bila predvidena Centralni komitei Zveze komunistov Slovenije in Izvršni svet Ljudske skupščine Ljudske republike Slovenije.¹⁴ Takrat se je med predvidenimi zaposlenimi na inštitutu pojavilo tudi mnenje, da bo »inštitut izrecno partijska ustanova«,¹⁵ pa tudi mnenje, naj se prihodnji inštitut vključi kot organizacijska enota v že ustanovljeni Inštitut za sociologijo.¹⁶ Ob ustanovitvi pa je bila pri pobudniku prisotna še ena dilema: ali naj bo inštitut servis za proslave ali naj bo prava znanstvena ustanova. Inštitut so ustanavljali v času priprav na proslavljanje štiridesetletnice komunistične stranke na Slovenskem, zato naj bi bila prva naloga inštituta razstava ob tej obletnici. Glede na to naj bi inštitut skrbel za priprave gradiva za proslave. Tega problema, ki se je nato bolj ali manj jasno pojavljal v prvem desetletju inštitutovega delovanja, so se zavedali že po prvem letu dela. Takrat so v poročilu za leto 1960 zapisali, da so vsakodnevne naloge, povezane s potrebami političnih organizacij, kulturno-prosvetnih ustanov in posameznikov, motile načrtno delo, posebno na strokovno-znanstvenem področju, zato je treba čim prej preiti od uslug in zbiranja

13 Gabrič, Ustanovitev, str. 47-49.

14 DINZ, Osnutek uredbe o ustanovitvi Inštituta za novejšo politično zgodovino Slovencev in Osnutek uredbe o ustanovitvi Inštituta za zgodovino delavskega gibanja in Komunistične partije na Slovenskem.

15 DINZ, France Klopčič, Predlogi k osnutku uredbe, 21. 2. 1959.

16 DINZ, pismo dr. Metoda Mikuža Dušanu Bravničarju 15. 1. 1959.

gradiva za razne naročnike k načrtnemu raziskovalnemu delu.¹⁷ Uradno je bil IZDG ustanovljen v skladu z zakonom o znanstvenih zavodih 10. julija 1959, ko je odredbo podpisal predsednik Izvršnega sveta Ljudske skupščine LR Slovenije Boris Kraigher. Ob ustanovitvi je Inštitut za zgodovino delavskega gibanja dobil naloge, »da znanstveno proučuje delavsko gibanje, delovanje komunistične partije in ljudsko revolucijo na slovenskem ozemlju ter socialistično graditev v Sloveniji«, pa tudi, da skrbi za zbiranje in urejanje arhivskega in spominskega gradiva, čuvanje muzejskih predmetov, organizira razstave, izdaja znanstvene in strokovne in poljudne publikacije.¹⁸

France Klopčič in Alenka Nedog (slika iz leta 1974) sta bila med tistimi, ki so bili na inštitutu od vsega začetka; Klopčič se je leta 1963 upokojil in nadaljeval s publicističnim in zgodovinopisnim delovanjem kot marksistični kritik slovenskega zgodovinopisja.

Inštitut je začel delovati še pred formalno ustanovitvijo, že spomladi 1959. Postopek za ustanovitev je vodil Zgodovinski arhiv CK ZKS pod vodstvom Dušana Bravničarja, ki je bil nato postavljen za prvega direktorja inštituta. Direktor je bil do leta 1962. Inštitut so sestavljali zaposleni iz Zgodovinskega arhiva CK ZKS in zaposleni iz Muzeja narodne osvoboditve. Za ustanovitev IZDG

17 Osolnik, 10 let, str. 164.

18 Uradni list LRS, 23-129, 23. 7. 1959.

sta se namreč zaradi potreb po strokovnih delavcih, ki so se že tedaj ukvarjali z zgodovino delavskega gibanja, združili dve ustanovi, sicer z različnimi delovnimi usmeritvami. Združila sta se arhiv in muzej; ta je takrat kot samostojna muzejska ustanova nehal obstajati in je postal sestavni del IZDG, čemur so zaposleni v muzeju sicer nasprotovali, vendar je njihove pomisleke utišal partijski funkcionar Ivan Maček - Matija.¹⁹ Z združitvijo je inštitut dobil tudi arhivski oddelek, kajti Muzej narodne osvoboditve je imel namreč obsežen in vsebinsko pomemben arhiv o slovenskem partizanstvu in tudi strokovno usposobljene ljudi za pisanje o partizanstvu in delavskem gibanju. Ta arhiv je postal ena bistvenih sestavin delovanja IZDG. Ko se je julija 1962 od inštituta odcepil muzejski oddelek in je bil iz njega ustanovljen Muzej ljudske revolucije Slovenije,²⁰ je arhiv ostal v sestavi IZDG.²¹

France Kimovec-Žiga, direktor inštituta v letih 1962-1967 (slika iz leta 1979).

Znanstveno preučevanje zgodovine delavskega gibanja je ostala formalno prevladujoča vsebinska opredelitev delovanja inštituta do leta 1977, ko sta na predlog Izvršnega sveta Skupščine SRS postala z odlokom Skupščine SRS

19 MNZ.SI – časopis Muzeja novejšje zgodovine Slovenije /MNZ.SI – the newspaper of the National Museum of Contemporary History, 2009, 1, str. 5.

20 Uradni list LRS, 20-108, 14. 7. 1962.

21 O arhivu, njegovem nastanku in delovanju le-tega od leta 1959 do 1992, ko je bil izločen iz Inštituta za novejšo zgodovino in je postal oddelek Arhiva Republike Slovenije v zapisu mag. Metke Gombač.

soustanovitelja inštituta še Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani in Slovenska akademija znanosti in umetnosti.²² Razlog za razširitev števila ustanoviteljev je bil v »težnji po tesnejših vezeh med raziskovalno dejavnostjo ter uporabniki njenih rezultatov«.²³ Takrat je bil pripravljen tudi nov zakon o ustanovitvi inštituta z bolj določenim raziskovalnim področjem: »Inštitut znanstveno raziskuje novejšo zgodovino slovenskega naroda, to je politične, socialne, gospodarske in kulturne razmere na Slovenskem, še posebej za dobo po letu 1918.« Inštitut naj bi tudi dejansko po delovnem programu postal raziskovalna ustanova za preučevanje celotne novejše slovenske zgodovine. Pripravljeni sta bili tudi dve različici imena; staro in Inštitut za novejšo zgodovino Slovencev.²⁴ Tako, širše zasnovano raziskovalno področje sicer ni bilo nikoli uzakonjeno, pač pa se je izvajalo v praksi in je bilo vpisano tudi v sodni register. Ostal pa je prvotni naziv inštituta. Leta 1989 je bilo tudi ime spremenjeno v Inštitut za novejšo zgodovino.

Leta 1992 je bil INZ z odlokom Vlade Republike Slovenije preoblikovan v javni raziskovalni zavod.²⁵ Takrat je bil z aktom o preoblikovanju inštituta iz njegove sestave izločen arhiv in vključen v Arhiv Republike Slovenije. Sprejet pa je bil dogovor, da ostane v njegovem okviru kot poseben zaokrožen del, ker bi fizično vključenje arhivskih fondov, ki jih je do tedaj hranil INZ, onemogočalo preverjanje citiranih dokumentov v publikacijah. S tem, ko je postal javni raziskovalni zavod, je bilo dokončno določeno področje njegovega raziskovalnega delovanja in končano poseganje politike v raziskovalno delo inštituta, čeprav je ob preimenovanju še lebdela grožnja, naj inštitut pazi, da ne bo »z monopolom posegal v raziskovalno dejavnost drugih inštitutov«.

Danes je dejavnost Inštituta za novejšo zgodovino naslednja: raziskovanje in eksperimentalni razvoj na področju humanistike, višje strokovno izobraževanje, visoko strokovno izobraževanje, univerzitetno izobraževanje, drugo izobraževanje, izpopolnjevanje in usposabljanje, d. n., izdajanje knjig in periodike, dejavnost knjižnic.²⁶ Vendar je bil in je ostal predvsem ali izključno raziskovalna ustanova, ki preučuje novejšo slovensko zgodovino, kar je bil dejansko že ob nastanku pred petdesetimi leti.

22 Uradni list SRS, 18-1150, 14. 10. 1977.

23 DINZ, Obrazložitev Izvršnega sveta z dne 26. 7. 1977.

24 DINZ, Osnutek zakona.

25 Uradni list RS, 39-1978, 7. 8. 1992; po tem je bilo še nekaj sklepov oz. odlokov vlade glede pravnega statusa inštituta, ki so dopolnjevali njegov položaj javnega raziskovalnega zavoda (Uradni list RS, 65-3121, 12. 8. 1999, Uradni list RS, 37-1724, 18. 4. 2003, Uradni list RS, 11- 404, 3. 2. 2006).

26 Uradni list RS, 11 - 404, 3. 2. 2006.

Inštitut za zgodovino delavskega gibanja oziroma Inštitut za novejšo zgodovino je ves čas samostojna ustanova. Idej in pobud, da bi se IZDG/INZ združil s sorodnimi raziskovalnimi ustanovami v en raziskovalni inštitut, ki bi preučeval celotno slovensko zgodovino, ne le novejšo dobo, je bilo v petih desetletjih več. Nobena se ni uresničila in inštitut je ostajal vedno samostojna raziskovalna ustanova, ki ni bila organizacijsko vezana na nobeno drugo ali na univerzo. Zadnja ideja glede združevanja zgodovinopisnih raziskovalnih inštitutov v Sloveniji pa je prišla iz INZ, natančneje od njene direktorice leta 2006. Predloga o tem, da bi Inštitut za novejšo zgodovino postal središčni inštitut v Sloveniji, na katerega bi bili vsebinsko in organizacijsko vezani drugi sorodni inštituti, ki ga je vladi Republike Slovenije podal njen minister za visoko šolstvo in znanost, vlada ni sprejela. Proti združevanju so nastopili tudi v drugih zgodovinopisnih inštitutih.

Delovno predsedstvo na proslavi ob dvajsetletnici Inštituta za zgodovino delavskega gibanja; od leve: direktorica inštituta dr. Milica Kacin Wohinz, predsednica sveta inštituta dr. Jasna Fischer, predsednik Zveze sindikatov Slovenije na inštitutu Jurij Perovšek.

RAZISKOVALNI NAČRTI IN RAZISKOVALNA ORGANIZIRANOST

Usmeritev raziskovalnega dela in tem, ki naj bi jih inštitut preučeval, so pripravili v Zgodovinskem arhivu CK ZKS, pri čemer so imeli pred očmi naloge, zapisane v odredbi o imenovanju inštituta. »Naša osnovna naloga v prihodnjih šestih letih bo vsekakor ta, da izvršimo pripravljala dela za obširnejšo zgodovino delavskega gibanja na Slovenskem,« so zapisali oktobra 1959. Osnovno skrb so namenili zbiranju arhivskega, zlasti spominskega gradiva in izdajanju tega gradiva v zbornikih. Tematiko raziskav so razdelili na tri obdobja: do leta 1919, 1919–1941, 1941–1945. Za vsako obdobje so predvideli vrsto monografij: o začetkih delavskega gibanja na Slovenskem, o delavskem razredu in volitvah na Slovenskem v Avstro-Ogrski, o krščanskem in narodnem socializmu na Slovenskem pred prvo svetovno vojno, zbornik dokumentov Komunistične partije na Slovenskem od 1919 do 1941 v več knjigah, kronologijo delavskega gibanja na Slovenskem med vojnama, monografije o nastanku komunističnega gibanja na Slovenskem, o delavskem razredu in volitvah na Slovenskem med obema vojnama, o delavski kulturni dejavnosti, o naprednem študentskem in dijaškem gibanju in vrsto pregledov o razvoju KPJ, SKOJ, sindikalnem gibanju, o delavskem gibanju na Primorskem med obema vojnama. Vsekakor obsežen izbor pomembnih tem za poznavanje naše preteklosti tudi z današnjega pogleda. Za obdobje druge svetovne vojne na Slovenskem so načrtovali zbornike dokumentov, ponatise časopisov in tudi monografije o organizacijskem razvoju KPS, odnosih med KPJ, KPI in KPA, deležu delavskega razreda in kmečkih slojev v NOB, volitvah v NOB, razlastitvi zemljiške posesti na osvobojenem ozemlju leta 1942, gospodarstvu v NOB, razvoju partizanskega sodstva, zdravstva, šolstva, tiska, začetkih NOB v Slovenskem primorju in na slovenskem Koroškem, o protirevolucionarnih silah. Med predlogi posameznih potencialnih raziskovalcev so bili tudi predlogi za preučevanje komunistične partije v industrijskih središčih, deležu delavskega razreda v NOB, odnosu kmečkih slojev do NOB, ker »te analize razrednih odnosov so skrajno potrebne za poglobitev študija in poznavanja dobe NOB in ljudske revolucije«. Milica Kacin je predlagala tudi znanstveno publikacijo »o vlogi nacionalistične organizacije TIGR na Primorskem 1927–1940«. ²⁷ Ta »perspektivni plan raziskovalnega dela« je bil zlasti glede na razpoložljive

27 DINZ, Perspektivni plan dela IZDG, 12. 10. 1959.

raziskovalce, ki so to šele postajali in so se raziskovalnega dela še učili in privajali, preoptimistično zastavljen. V prvih letih delovanja pa je inštitutu kljub vsemu uspelo uresničiti nekaj nalog in nekaj let pozneje je inštitut o teh temah izdal kar nekaj knjig.²⁸ Marsikatera tema iz takrat resnično široko načrtovanih tem pa še danes ni povsem obdelana. V inštitutu so nadaljevali že v muzeju začeto delo o topografiji NOB, ki je doživelo izdajo samo za območje Bele krajine;²⁹ po odhodu muzejskih delavcev z inštituta je delo pri tem projektu zamrlo.

Značilnost prvih let delovanja IZDG so bila tudi stalna trenja med raziskovalnim in muzejskim oddelkom. Zato je le-ta dal svetu inštituta in ustanovitelju pobudo za ločitev in ustanovitev samostojnega muzeja. Ustanovitelj inštituta se je strinjal in 1. junija 1962 se je muzejski oddelk ločil od inštituta. Ustanovljen je bil Muzej ljudske revolucije Slovenije. Inštitutu in muzeju sta ostala skupna priprava in izdajanje Zbornika fotografij iz delavskega gibanja in dejavnosti komunistične partije na Slovenskem, za kar sta ustanovila konzorcij. Prva knjiga tega zbornika je izšla leta 1959, še pred ustanovitvijo inštituta, nato pa je inštitut skupaj z muzejem izdal še štiri knjige od skupno šestih iz te izdaje zbornikov fotografij; skupaj je do leta 1966 izšlo šest knjig.³⁰ Ob razdružitvi sta se obe ustanovi dogovorili za ločitveno bilanco. Šlo je predvsem za vprašanje arhiva in knjižničnega gradiva. Arhivsko gradivo je ostalo inštitutu, takrat pa so se pojavile pobude, da bi se od inštituta ločil tudi arhiv, ki bi postal del Arhiva Slovenije. Temu se je vodstvo inštituta uprlo³¹ in arhiv je ostal kot poseben oddelk inštituta do novembra 1992.

28 Alenka Nedog, Milica Kacin-Wohinz: Kronološki pregled dogodkov iz zgodovine delavskega gibanja na Slovenskem 1930-1941. Ljubljana 1967, 177 str.; Pavel Dobrila, Milica Kacin-Wohinz, Ivka Križnar, Miroslav Luštek, Alenka Nedog-Urbančič, Štefka Zadnik: Oris kronologije delavskega gibanja na Slovenskem : 1867-1968. Ljubljana 1969. 191 str.; France Klopčič: Velika razmejitev. Študija o nastanku komunistične stranke v Sloveniji aprila 1920 in o njeni dejavnosti od maja do septembra 1920. Ljubljana 1969.

29 Gradivo za topografijo NOB. Sn. 1, Bela Krajina. Ljubljana 1958; 2. zv., Ljubljana 1959.

30 Fotografski dokumenti o boju komunistične partije Slovenije. II/1, Marec 1941-november 1942 : Zbornik fotografij iz delavskega gibanja in dejavnosti komunistične partije na Slovenskem 1867-1941. Muzej narodne osvoboditve LRS, Ljubljana 1959; Fotografski dokumenti o boju komunistične partije Slovenije : Zbornik fotografij iz delavskega gibanja in dejavnosti komunistične partije na Slovenskem 1867-1941. II/2, November 1942 - september 1943. Muzej ljudske revolucije, Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, Ljubljana 1961; Fotografski dokumenti o boju komunistične partije Slovenije : zbornik fotografij iz narodnoosvobodilnega boja slovenskega naroda 1941-1945. II/3, September 1943-februar 1944. Muzej ljudske revolucije Slovenije, Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, Ljubljana 1963; Fotografski dokumenti o boju komunistične partije Slovenije. I/1, November 1867-december 1934 : Zbornik fotografij iz delavskega gibanja in dejavnosti komunistične partije na Slovenskem 1867-1941. Inštitut za zgodovino delavskega gibanja in muzej ljudske revolucije, Ljubljana 1965; Fotografski dokumenti o boju komunistične partije Slovenije : zbornik fotografij iz narodnoosvobodilnega boja slovenskega naroda 1941-1945. II/1, Marec 1941 - november 1942, 2., dopolnjena in popravljena izd. Muzej ljudske revolucije, Ljubljana 1966.

31 Osolnik, 10 let, str. 164.

Inštitut se je že kmalu po ustanovitvi spopadel s problemi, ki so njegovo delovanje v mnogočem opredeljevali v prvem desetletju. Šlo je predvsem za kadrovske probleme, za ljudi, ki so ali naj bi preučevali zgodovino, kakršna je bila opredeljena v ustanovitveni odredbi. Prva leta delovanja inštituta so bila v mnogočem leta iskanja. Inštitut je bil, kot je ocenil njegov direktor že leta 1961, v »težki krizi«. Razlogi zanj so bili v pomanjkanju ustreznih izobraženih in sposobnih ljudi za raziskovalno delo, neurejenem razmerju med muzejskim in raziskovalnim delom inštituta, pa tudi kriza vodenja in medsebojnih odnosov vodilnih ter njihove povezanosti s političnimi organi in osebnostmi iz partijskega vrha. Problematiko inštituta, njegovo vlogo in ustreznost so večkrat obravnavali na Zgodovinski komisiji CK ZKS, ki je nekako držala roko nad inštitutom, zlasti glede vsebinskih zadev. Krizo so povzročali tudi nesporazumi med zaposlenimi, ki so nastajali glede načina raziskovanja in pisanja. Pripombe oziroma kritike so bile tudi na račun preveč faktografskega načina pisanja in premalo obravnav načelnih vprašanj, kar je bilo takrat razumljeno že kar kot ideološka oznaka.

Ob ustanovitvi je bilo v inštitutu zaposlenih 72 delavcev, od katerih jih je le pet imelo priznano fakultetno izobrazbo; od teh sta le dva imela diplomu Filozofske fakultete, ostali so bili diplomanti drugih fakultet »ali pa samo starejši partijski in partizanski kadri brez formalne najvišje izobrazbe«, je konec leta 1959 poročal direktor IZDG. Takrat je zapisal tudi, »manjka nam nekaj zgodovinarjev-marksistov«. ³² To in da »nimamo znanstvenega kadra, ki bi predstavljal avtoriteto«, je bil tudi razlog, da je predlagal večjo vezanost zgodovinskega inštituta na sociološki inštitut. ³³ Oba sta bila takrat pod isto streho, v stavbi Kazine, od koder se je pred tem v novozgrajeno stavbo izselila slovenska skupščina. Zaradi pomanjkanja strokovnjakov na inštitutu je v letih 1960 in 1961 vodil znanstvenoraziskovalni oddelek profesor s Filozofske fakultete dr. Metod Mikuž. Drugi problem, ki je opredeljeval delovanje inštituta in je bil živ že ob ustanovitvi, je bilo finančno vprašanje. To je spremljalo inštitut ves čas, vendar je bilo po sodbi Bogdana Osolnika, ki je postal direktor v času za inštitut najhujše finančne krize spomladi 1967, ki je grozila z ukinitvijo inštituta. Postavljeno je bilo namreč vprašanje o obstoju inštituta. ³⁴ Zaposleni z inštituta so zato poslali ustanovitelju spomenico, v kateri so zapisali, da gre poleg vprašanja

32 DINZ, Izvršnemu svetu LS LRS, Svetu za znanost, 16. 6. 1959.

33 ARS, AS 1589/III, š. 166; Zapisnik 2. seje Zgodovinske komisije CK ZKS 13. 1. 1960.

34 ARS, AS 1589/III, š. 194; dopis IZDG sekretariatu CK ZKS in Izvršnemu svetu SRS 26. 5. 1970.

Bogdan Osolnik, direktor Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v letih 1967-1971, in dr. France Kresal, direktor inštituta v letih 1975-1979. Oba sta se kot direktorja spopadala s podobnimi materialnimi problemi.

financiranja tudi za odnos do zgodvinopisja sploh, ter zahtevali obravnavo problematike inštituta v kulturno-prosvetnem zboru Skupščine SR Slovenije;³⁵ raziskovalni oddelek pa je skupščinskemu zboru poslal obrazložitev s predlogi, v katerih je med drugim predlagal, naj inštitut ne bo le izvajalec, ampak naj bo tudi organizator preučevanja zgodovine in naj postane središče vseh, ki se ukvarjajo z novejšo slovensko zgodovino (po letu 1848).³⁶ To sta podprla tudi profesorja zgodovinskega oddelka Filozofske fakultete dr. Fran Zwitter in dr. Metod Mikuž. Spomenica pa ni bila objavljena in obravnavana v republiški skupščini, ker je ustanovitelj, Izvršni svet SR Slovenije, obljubil rešitev finančnih in s tem tudi kadrovskega problema. Se pa je inštitut, ne glede na financiranje oziroma način financiranja, s problematiko financiranja raziskovalnega dela ubadal bolj ali manj uspešno tudi v naslednjih letih in desetletjih, vse do danes.

Financiranje je bilo odvisno od načina organiziranja znanosti, kdo, kateri državni, v času samoupravnega sistema družbeni organ, jo je vodil in v imenu državljanov, nekdanj samoupravljalcev, danes davkoplačevalcev, oblikoval znanstveno politiko. Inštitut je preстал vse mogoče sisteme in vse načine organizacije,

³⁵ Osolnik, 10 let, str. 165-166.

³⁶ DINZ, Zapisnik sestanka znanstveno-raziskovalne enote IZDG, 24. 5. 1967.

vodenja in predvsem financiranja raziskovalne dejavnosti. To je v veliki meri, odvisno sicer od obdobja v družbenem in političnem razvoju, vplivalo tudi na oblikovanje vsebine raziskav inštituta oziroma čemu je bil dan večji poudarek. Družbena in politična merila in želje, kaj je treba raziskovati, so se spreminjala in inštitut ter raziskovalci so se morali temu bolj ali manj stalno prilagajati. To je še bolj kot v preteklosti prisotno danes, pri čemer je stalna uganka, kakšna tema in kateri naslov in vsebinska predstavitev je všeč ocenjevalcem, strokovnim in upravnim, ne pa, kaj je po mnenju raziskovalcev treba raziskati za boljše poznavanje preteklosti. Financiranje je v veliki meri pogojevalo in omejevalo raziskovalno svobodo posameznega raziskovalca in oblikovalo inštitutovo znanstveno politiko oziroma teme, ki jih je v določenem obdobju svojega razvoja preučeval.

Zametke, značilne za raziskovalni inštitut, je dobil IZDG z ločitvijo muzejskega dela. Naloge inštituta so z odhodom muzejskega dela namreč postale bolj jasne glede raziskovalne usmeritve. Inštitut so predstavljali raziskovalci in arhivisti. To je pomenilo, da je lahko začel oblikovati svoj dolgoročni delovni načrt na bolj realnih temeljih. Z organizacijskimi spremembami »so bile energije uspešno usmerjene v pripravo kadrovskih in programskih usmeritev in sprememb.«³⁷ Takrat je postal direktor inštituta, njegov uradni naziv je sicer bil ravnatelj, politik France Kimovec. Direktor je bil od leta 1962 do leta 1967, vendar zaradi drugih političnih funkcij ni živel z inštitutom in za inštitut. Prihajal je le občasno po potrebi, zato je oktobra 1965 predlagal, da je treba poiskati direktorja med strokovnjaki zgodovinarji. Kot možne kandidate je navedel dr. Ferda Gestrina, dr. Vasilija Melika, dr. Marijana Britovška in dr. Julija Titla. Pristavil je, da ob dobrem tajniku inštituta ni nujno, da je direktor stalno zaposlen na inštitutu.³⁸

Kljub dobremu namenu, da bi direktorovanje inštituta prevzel zgodovinar, je bil za direktorja v začetku maja 1967 izbran politik in diplomat Bogdan Osolnik. Na razpis za direktorja se je prijavil sam, brez posebnega botrovanja političnih kadrovskih mlinov. Bil je sicer blizu vrha slovenske politike, iz vrst partizanskih funkcionarjev in povojni diplomat. Bistveno za razvoj inštituta pa je bilo, da je mnogo bolj kot njegova predhodnika na direktorskem položaju razumel, kaj je znanost, kaj je inštitut, kaj so njegove naloge in kaj ga vsebinsko, kadrovsko in

37 Fischer, Trideset let, str. 7.

38 ARS, AS 1589/III, š. 168; pismo Franceta Kimovca predsedniku Zgodovinske komisije ZKS Mitji Ribičiču. 20. 10. 1965.

finančno tare. Kljub dejstvu, da je bil predvsem politik, pa je Osolnik dal Inštitutu za zgodovino delavskega gibanja zlasti novo vsebinsko podobo in omogočil novo, širšo delovno oziroma raziskovalno polje. V času njegovega direktorovanja je po njegovi zaslugi, zaradi razumevanja ustanove in njenega »poslanstva« in tudi zaradi osebnih stikov s slovenskim političnim vrhom (od leta 1969 je bil tudi poslanec zvezne skupščine), IZDG začel dejansko postajati pravi znanstveni inštitut. Veliko časa je porabil za sestanke in pogovore o položaju inštituta, ki se je v novih razmerah znašel na »trgu« in je moral vzpostaviti razmerja, predvsem finančna, s svojimi »uporabniki«, ter o vsebini njegovega strokovnega oziroma raziskovalnega delovanja. Želel mu je zagotoviti mesto med sorodnimi ustanovami, kar mu je v veliki meri uspelo. Obstane inštituta, kar je bilo na začetku njegovega direktorovanja realna možnost, ni bil več vprašljiv, pa tudi vsebinsko je inštitut našel svojo usmeritev. Raziskovalni program so razširili iz le delavskega gibanja na celotno novejšo zgodovino, kajti tudi Osolnik je razumel, da je preučevanje delavskega gibanja neločljivo povezano s celotno zgodovino Slovencev.

V drugi polovici šestdesetih let je tako inštitut že dobival značaj prave raziskovalne ustanove. Začel se je otesati političnega botra, ki je inštitut postavil na »trg«. Glede financiranja je bil takrat vključen v raziskovalni sklad. Inštitut je to nemajhno spremembo za njegovo delo preživel in v tistem času se je dejansko začel krepiti.

Ko je ob desetletnici inštituta direktor Bogdan Osolnik govoril o vlogi in mestu inštituta v slovenskem zgodovino pisju in njegovih nadaljnjih usmeritvah, je omenil tudi dve videnji prihodnosti inštituta. Eno je bilo videnje univerze oziroma njenih predstavnikov v znanstvenem svetu inštituta, ki so želeli, da naj bi inštitut za znanost, zgodovino pisje opravljal organizacijsko in dokumentacijsko delo z zbiranjem in urejanjem gradiva, z izdelavo bibliografij ipd., torej naj bi imel vlogo »servisa« za posameznike zunaj njega. Tokrat ne več za politiko, marveč za stroko. Drugo videnje pa je bil pogled oziroma zahteva politike kot ustanoviteljice inštituta. Po mnenju političnih organizacij, ZK in SZDL, naj bi inštitut predstavljal zgodovino pisni center, katerega nalogi naj bi bili spremljanje in ocenjevanje tekočega dela v zgodovino pisju. Inštitut naj bi bil nekakšen ocenjevalec ali cenzor za zgodovino pisje in naj bi razčiščeval aktualna idejno-politična vprašanja s področja preteklosti. Osolnik je omenil tudi pripombo, ki

se je tedaj očitno pojavljala, namreč da je inštitut »servis« za razne koristnike in da ne daje dovolj znanstvenih del in zgodovinskih sintez. Omenil je tudi mnenje, da naj bi glede na svoje dotedanje uspešno delo in monografske obdelave prerasel v Inštitut zgodovine moderne dobe.³⁹ To je bila tretja možnost, za katero se je inštitut odločil. Za takšno usmeritev pa je postavil zahteve: osnovni pogoji so bili sprememba kadrovske sestave in kadrovska okrepitev z mlajšimi zgodovinarji, drugačna notranja organiziranost in nov sistem financiranja. Osolnik se je sicer zavzel za nadaljevanje raziskovanja delavskega gibanja, vendar to naj ne bi bilo več ločeno od celotne narodne zgodovine Slovencev, od gospodarskih, socialnih, političnih, kulturnih okoliščin.⁴⁰ Znanstvenoraziskovalna zasnova inštituta je bila tako postavljena.

Konec je bilo časa zorenja inštituta; IZDG je namreč stopil na pot pravega znanstvenoraziskovalnega inštituta, tudi glede tega, kdo je kot direktor vodil inštitut. Z Osolnikom pa se je končalo tudi obdobje direktorjev, ki so izhajali iz kroga politikov. Pozneje so bili vsi direktorji inštituta zgodovinarji, ki so izšli z inštituta, kjer so delali kot raziskovalci. Za zgodovinopisje so skrbeli zgodovinarji, in to aktivni raziskovalci. Politika je sicer še vedno želela imeti nekaj vpliva na inštitut, tako glede privolitve v izbor direktorja, izbira tega je bila notranja stvar inštituta, kot tudi v raziskovalne usmeritve, začrtane v raziskovalnih načrtih, ki so postali glavno vodilo vsebinskega delovanja inštituta. Vpliv politike je bilo čutiti predvsem prek Zgodovinske komisije Centralnega komiteja ZKS, ki je stalno spremljala delo inštituta, vendar se neposredno ni vmešavala vanj. Je pa njegovo delo poskušala usmerjati prek direktorjev, zato je bilo od njih, njihove osebne drže in dovezetnosti za sugestije in »kritike«, ki so prihajale iz partijske komisije, odvisno, koliko se je vpliv tega politično strokovnega organa čutil v delovnih usmeritvah inštituta in njegovem delovanju. Dokler je imela Zveza komunistov v družbi svojo vlogo in moč, so vsi uspešno »odbijali« njene zahteve in želje, ki jih je izražala zlasti v t. i. psevdorevolucionarnih letih, v politični publicistiki in tudi v zgodovinopisju znanih kot svinčeni časi.

Prvi »notranji« direktor je bil dr. Tone Ferenc. Direktoroval je od leta 1971 – že prej pa je zaradi delovnih preobremenitev zastopal Osolnika in pomagal inštitut oblikovati kot raziskovalno ustanovo – do leta 1975. Za njim je direktorsko funkcijo inštituta za štiri leta prevzel raziskovalec dr. France Kresal. Na mestu direktorja inštituta mu je za štiri leta sledila raziskovalka dr. Milica Kacin Wohinz.

39 Osolnik, 10 let, str. 173-174.

40 Prav tam, str. 175.

Dr. Tone Ferenc, direktor inštituta v letih 1971-1975, v družbi predsednika predsedstva Centralnega komiteja Zveze komunistov Slovenije Franceta Popita leta 1974 na znanstvenem posvetovanju o revolucionarnem delavskem gibanju v Sloveniji v letih 1921-1924, ki ga je skupaj s SAZU in Zgodovinskim društvom za Slovenijo pripravil inštitut 6. in 7. junija 1974.

Ti direktorji so bili na tem vodilnem in odgovornem mestu, odgovornem zlasti zaradi stalnih težav s financiranjem raziskovalnega dela, ki so jih morali nenehno reševati, le en mandat; sami direktorovanje niso želeli nadaljevati in so se z veseljem vrnili k raziskovalnemu delu. Več mandatnih obdobj, skupaj kar dvaindvajset let (od 1983 do 2005), pa je bila direktorica dr. Jasna Fischer. V tem času je celotna slovenska družba doživela velike spremembe, politične in tiste, ki tem običajno sledijo, doživljal pa jih je tudi inštitut. Te spremembe so bile povezane z novimi političnimi razmerami. V novih političnih razmerjih in novih razmerah za znanstveno delovanje pa ga je uspešno popeljala v nove organizacijske oblike. V času demokratizacije in še pred osamosvojitvenimi spremembami ji ga je uspelo preimenovati. Ko se je na lastno željo leto dni pred iztekom direktorskega mandatnega obdobja upokojila, je direktorsko funkcijo za tri leta prevzela dr. Jerca Vodušek Starič, ki je tudi zrasla na inštitutu in z njim, čeprav je bila desetletje z njega odsotna; bila je profesorica na Pedagoški/Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru in jo je zato mogoče, kljub določenemu botrovanju takratne vladajoče politike pri njenem imenovanju za direktorico, imeti za notranjo inštitutsko direktorico. Na lastno željo je po treh letih mesto direktorice zapustila in se vrnila na fakulteto v Maribor. Vlada Republike Slovenije je septembra 2008, potem ko ga je na to mesto izbral upravni odbor inštituta, za direktorja Inštituta za novejšo zgodovino za dobo petih let imenovala dr. Damijana Guština.

Direktorica inštituta dr. Milica Kacin Wohinz (desno) in predsednica Zgodovinske komisije Centralnega komiteja Zveze komunistov Slovenije Lidija Šentjunc.

Vsak od direktorjev je dal inštitutovemu razvoju svoj pečat. Tako vsebinski kot »upravni«, ki je bil odvisen od osebnostnih potez posameznega direktorja, njegovega značaja, predvsem pa je bil odvisen od načina organiziranja raziskovalne sfere in financiranja. Vsebinska usmeritev pa je bila bolj ali manj izraz njihovega osebnega pogleda na zgodovino, zgodovinopisje in raziskovalno dejavnost. Od osebnostnega značaja posameznega direktorja pa je bil odvisen način vodenja in ustvarjanja odnosov v kolektivu, med sodelavci. Ti odnosi so bili za uspešno delo zelo pomembni.

Dr. Jasna Fischer je kot direktorica inštitut vodila od leta 1983 do 2005.

KDO IN KDAJ NA INŠTITUTU

Inštitut predstavljajo raziskovalci, njihove raziskave in delovni programi, ki jih izvajajo, zato je bilo za njegov razvoj pomembno vprašanje zaposlovanja. Koga in zakaj zaposliti, pa tudi kdaj, glede na potrebe po raziskovanju posameznih tem. To je bilo sicer odvisno od raziskovalnih načrtov inštituta, dejansko pa so na kadrovanje, to pa je bilo povezano tudi s finančnimi zmožnostmi, vplivali direktorji. Nekateri bolj, drugi manj, kar je bilo odvisno od časa, v katerem so zaposlovali nove raziskovalce, oziroma od potreb, ki jih je družba oziroma politika glede raziskovalnih tem v posameznem času kazala. Pri zaposlovanju pa so bile odločilne predvsem takratne finančne možnosti v celotni znanstvenoraziskovalni dejavnosti.

Prva leta je bilo med raziskovalci in arhivisti sorazmerni malo zgodovinarjev z diplomom. Večina teh je v naslednjih letih prevzela bistvene raziskovalne naloge in nekaj jih je postalo vrhunskih raziskovalcev tematike, s katero so se ukvarjali (Tone Ferenc, Milica Kacin Wohinz, France Kresal, Miroslav Stiplovšek). Prvi direktor inštituta, ki je začel načrtno zaposlovati zgodovinarje, diplomante s fakultetno stopnjo izobrazbe, je bil že Bogdan Osolnik, ki mu je uspelo inštitut odpreti strokovno oziroma znanstveno, pa tudi kadrovsko, kajti od ustanovitve inštituta je bila »kronična slabost kadrovske sestav«. Zato se je začelo z zaposlovanjem mladih zgodovinarjev, diplomantov zgodovinskega oddelka ljubljanske filozofske fakultete, z namenom, da nadaljujejo študij na tretji stopnji. Osolnik je sklenil tudi dogovor z zgodovinskim oddelkom Filozofske fakultete, da je ta zanje organiziral študij tretje stopnje. Prvi tak mlad diplomant Franc Rozman je na inštitut sicer prišel že v času direktorja Kimovca. V času direktorovanja Osolnika se je inštitut okrepil še s tremi mladimi zgodovinarji, ki so kot Rozman tudi vpisali tretjestopenjski študij. Njihove raziskovalne teme so bile sicer vpete v zgodovino delavskega gibanja, niso pa bile izrazito »partijske« ali partizanske. Kar dva takratna mlada raziskovalca sta začela preučevati 19. stoletje in začetke delavskega gibanja na Slovenskem; Rozman je preučeval socialistično delavsko gibanje na slovenskem Štajerskem do leta 1889,⁴¹ Jasna Fischer temo o delavskih društvih na začetku delavskega gibanja na Slovenskem,⁴² Janko Prunk krščanske socialiste in njihovo zблиževanje s komunisti,⁴³ Pavel Dobrila pa

41 Franc Rozman: Socialistično gibanje na slovenskem Štajerskem do leta 1889. V: PZDG, 1973, št. 1-2, str. 53-103.

42 Jasna Fischer: Delavska izobraževalna društva v Ljubljani in začetki delavskega gibanja v Ljubljani. V: Zgodovinski časopis (dalje ZČ), 1973, št. 1-2, str. 21-36.

43 Janko Prunk: Slovenski krščanski socialisti v času šestojanuarske diktature 1929-1934. V: PZDG, 1973, št. 1-2, str. 133-183.

Dr. Franc Rozman (levi) in dr. Janko Prunk, leta 2000; bila sta prva, ki sta dosegla na inštitutu naziv magister; oba sta zapustila inštitut in postala profesorja.

je imel temo iz druge svetovne vojne na Slovenskem (študij je prekinil, preden mu je uspelo magistrirati, in zapustil inštitut). Že izbor tem, ki so jih raziskovali mladi raziskovalci, je pokazal, da se je inštitut tematsko širil in postajal pravi raziskovalni inštitut s širšim raziskovalnim programom, kot je bil na začetku zastavljen.

Inštitut se je začel pomlajevati, ko so odšli »partizanski kadri«, ki so na inštitut prišli ob njegovi ustanovitvi oziroma neposredno po njej in mnogi niso bili zgodovinarji. Nov zagon kadrovske prenove inštituta je začel Ferenc z zaposlovanjem diplomantov zgodovinskega oddelka Filozofske fakultete v raziskovalnem oddelku in arhivu. Tega je kot nekdanji arhivist tudi sam vodil. Pri zaposlovanju mladih je bilo Ferenčevo merilo predvsem njihova strokovnost. Zaposloval je tiste, za katere je imel vtis, da so se pripravljene spopasti z vsemi težavami, ki so značilne za raziskovalno delo. Njegova kadrovska izbira mladih raziskovalcev se je pokazala kot ustrezna. Večina teh, ki jih je na inštitutu zaposlil Ferenc, so sedaj znani slovenski zgodovinarji in vodilni strokovnjaki za tematiko, ki jo raziskujejo. Novi raziskovalci so si lahko bolj ali manj sami izbirali področje in temo svojega raziskovalnega dela. Teme so bile časovno zelo široko zastavljene, saj so segale od sredine 19. stoletja dalje. Izrazilih t. i. partijskih tem med njimi ni bilo. Boris Mlakar je začel svoje delo na inštitutu sicer kot arhivist, vendar je po odsluženju vojaškega roka začel raziskovati do

Boris Gombač (levi) in Stane Granda leta 1978 ob proslavljanju zaključka tretjestopenskega študija, ko sta postala magistra.

tedaj povsem zanemarjeno tematiko iz časa druge svetovne vojne na Slovenskem – partizanstvu nasprotni vojaško-politični tabor. Prva njegova raziskava je bila o domobranstvu na Primorskem.⁴⁴ Stane Granda je preučeval obremenitve slovenskega kmeta z davki od zemljiške odveze do prve svetovne vojne, kar ni bila niti tema iz politične zgodovine, kaj šele iz t. i. partijske. Boris Gombač pa je raziskoval delavsko gibanje v Trstu pred prvo svetovno vojno. Vsi so iz teh raziskovalnih tem magistrirali. Ferenc je zaposlil tudi dr. Dušana Bibra, tedaj že priznanega raziskovalca, ki je do takrat delal v Beogradu na Inštitutu za suvremenu istoriju. Biber je začel raziskovati za slovensko zgodovinopisje povsem deficitarne teme – mednarodne odnose Jugoslavije med drugo svetovno vojno. Takrat sta se na inštitutu zaposlila tudi Jerca Vodušek Starič in Božidar Zakrajšek, in sicer za raziskovanje obdobja po drugi svetovni vojni, ki ga do tedaj slovensko zgodovinopisje ni raziskovalno obravnavalo. Prva je začela preučevati v tistem času prvovrstno politično temo, delavsko samoupravljanje oziroma začetke le-tega v Sloveniji, drugi pa je raziskoval delovanje oblasti, predvsem volitve v ustavodajno skupščino v Sloveniji, tik po koncu druge svetovne vojne.

S tem se je sploh začelo zgodovinopisno raziskovanje tega obdobja. Raziskovanje obdobja po drugi svetovni vojni je v naslednjih letih dobilo

44 Boris Mlakar: Domobranstvo na Primorskem: 1943-1945. Ljubljana 1982, 254 str.

večji zagon. Zaradi družbenih potreb in »konjunktornosti« raziskovanja tega obdobja je inštitutu uspelo to sicer takrat precej politično tematiko »iztrgati« politiki in dati raziskavam tega obdobja zgodovinopisno, raziskovalno noto. To se je zgodilo, ko je bil direktor dr. France Kresal. On se je sicer moral bolj kot njegov direktorski predhodnik usklajevati glede novih tem, ki so jih začeli raziskovati novi raziskovalci s »politiko«, kajti to je bil čas, ko je partija želela čim več zgodovinopisnega utemeljevanja svojega položaja in vloge v preteklosti. Tudi na področju zgodovinopisja se je čutil vpliv politične »proletarizacije« jugoslovanske družbe, kar je bila politična težnja po obdobju »liberalizma«. Za raziskovanje zgodovine po drugi svetovni vojni je zaposlil Zdenka Čepiča in ta se je odločil, da bo preučeval gospodarsko življenje, zlasti gospodarsko politične ukrepe in njihove posledice v življenju. Za raziskavo iz časa druge svetovne vojne je prišla na inštitut Vida Deželak, ki je prevzela raziskavo o organizacijskem razvoju Komunistične partije Slovenije v letih 1941–1943. Za obdobje med svetovnjima vojnama pa Lilijana Trampuž z raziskavo o delovanju komunistov po uvedbi kraljeve diktature in t. i. konsolidacijo partije ter Jurij Perovšek, ki je začel raziskavo o nacionalnem vprašanju v zgodovini jugoslovanskih narodov v obdobju med svetovnjima vojnama s poudarkom na politični misli komunistov o tem vprašanju. V času direktorice dr. Milice Kacin Wohinz je prišel na inštitut Damijan Guštin in začel preučevati krajevni in socialni izvor partizanov v letu 1942. Ob nastopu službe na inštitutu so tudi vsi na zgodovinskem oddelku ljubljanske filozofske fakultete vpisali tretjestopenjski študij in ga končali z magisterijem, kar je bil tedaj obvezni del za dosego doktorskega naslova.

Nov zagon je dobilo zaposlovanje v času direktorice dr. Jasne Fischer, ki je najprej okrepila raziskave s področja zgodovine po drugi svetovni vojni, ko je zaposlila Jožeta Princiča. Začel je preučevati gospodarski razvoj po drugi svetovni vojni. Zaposlovanje na inštitutu je doživelo nov zagon v drugi polovici osemdesetih let v okviru sistema, ki ga je začela takratna Raziskovalna skupnost za kadrovske krepitev in prenovi raziskovalne sfere z »akcijo 2000 mladih raziskovalcev«. Zaposlovanje mladih v raziskovalni dejavnosti je dobilo drugačne zakonske in organizacijske okvire in je bilo mnogo bolj vodeno ter nadzorovano, saj so bile tako za raziskovalne inštitute kot za mlade raziskovalce postavljene pogodbene obveznosti s točno določenimi roki, koliko časa imajo za raziskavo in za dosego tretjestopenjske diplome, magisterija in doktorata.

S strokovne ekskurzije leta 1982 po Notranjski, ko je inštitut obiskal tudi partizansko bolnišnico Ogenjca; od leve: Damijan Guštin, mag. Jerca Vodušek Starič, dr. Milica Kacin Wohinz, Nada Kobal, arhivistka za gradivo italijanskega okupatorja, in dr. France Kresal.

V sklopu zaposlovanja »2000 mladih raziskovalcev« se je inštitutu pokazala možnost za zaposlitev večjega števila mladih raziskovalcev za t. i. prenavo, kar je pomenilo, da so lahko po opravljenem podiplomskem študiju računali na redno zaposlitev, pa tudi raziskovalcev za pretok, ko so pod enakimi pogoji opravljali tretjestopenjski študij in raziskavo iz inštitutovega programa tisti, ki niso bili na inštitutu zaposleni, je pa bila tematika njihove raziskave del raziskovalnega programa. Mladi raziskovalci so takrat raziskovali nekatere teme, ki so bile deficitarne oziroma precej neraziskane: Ervin Dolenc kulturno politiko med obema vojnama, sprva s poudarkom na organizaciji in delovanju kulturno prosvetnih društev slovenskih delavskih strank v prvem desetletju jugoslovanske države, Žarko Lazarević zadolževanje slovenskega kmeta v času prve Jugoslavije, Bojan Godeša delovanje Delavske enotnosti v času druge svetovne vojne, Aleš Gabrič slovensko kulturniško politiko in kulturniško ustvarjanje po drugi svetovni vojni in Andrej Studen socialno zgodovino s poudarkom na analizi poklicne strukture stanovalcev izbranih ljubljanskih ulic in stanovanjske kulture Ljubljančanov pred prvo svetovno vojno. S tem je bil spekter raziskav inštituta razširjen, čeprav jih je večina ostala tematsko v okviru zgodovine delavskega gibanja. Njihov odnos do delavskega gibanja pa je bil nekoliko bolj kritičen in ne zgolj afirmativen. Zaradi delovne zavzetosti in visoke ravni dela pa tudi zaradi sugestivnosti direktorice pri financerjih so vsi po končanem tretjestopenjskem

študiju, ki so ga zaključili v pogodbenem roku, in dosegi magisterija in nato še doktorata ostali zaposleni na inštitutu. V dobrem desetletju, od konca sedemdesetih let do začetka devetdesetih, se je inštitut tako kadrovske pomladil in bil zato pripravljen na izzive novega časa in nove raziskave, ki so se vsebinsko, delno pa tudi metodološko nekoliko razlikovale od dotedanjih.

Nov krog zaposlovanja mladih raziskovalcev se je nato zgodil sredi devetdesetih let, ko se je zaposlila Mateja Režek z raziskovanjem politične zgodovine po drugi svetovni vojni, predvsem obdobja petdesetih let 20. stoletja v Sloveniji in Jugoslaviji, in Andrej Pančur z gospodarsko zgodovinsko tematiko 19. stoletja.

Poleg mladih raziskovalcev sta v drugi polovici devetdesetih let prišla na inštitut dva raziskovalca z že doseženim doktoratom: dr. Nevenka Troha za raziskovanje slovensko-italijanskih odnosov na Primorskem in v Trstu v prvem desetletju po koncu druge svetovne vojne in dr. Peter Vodopivec, do tedaj profesor za zgodovino 19. stoletja na Filozofski fakulteti. Njegov odhod z ljubljanske Filozofske fakultete na raziskovalni inštitut je bil do sedaj edini, da se je profesor s fakultete zaposlil na raziskovalnem inštitutu. Nekaj zaposlitev je bilo v nasprotni smeri, z inštituta na univerzo, ko so raziskovalci zapustili inštitut in se zaposlili kot predavatelji – profesorji na fakulteti. Leta 1994 je šel na mariborsko Pedagoško fakulteto dr. Franc Rozman, naslednje leto je na Fakulteto za družbene vede odšel dr. Janko Prunk (med letoma 1975 do 1979 je že bil profesor na Pedagoški akademiji ljubljanske univerze, nato pa se je vrnil na inštitut), leta 1996 je odšla v Maribor na Pedagoško fakulteto še dr. Jerca Vodušek Starič. Inštitut sta že pred tem, konec sedemdesetih oziroma v začetku osemdesetih let, zapustila dva mlada raziskovalca; mag. Stane Granda se je zaposlil na zgodovinskem inštitutu Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU, mag. Boris Gombač pa je postal direktor Narodnega muzeja. Z inštituta je leta 2006 odšla tudi dr. Mateja Režek in se zaposlila na Inštitutu Nove revije, zavodu za humanistiko.

Sicer pa inštitut v vsem polstoletnem obdobju ni doživiljal velike fluktuacije raziskovalcev, kar je bil izraz njegove dobre kadrovske politike oziroma tega, da se je tisti, ki se je odločil za raziskovalno delo na inštitutu, za to odločil zaradi zanimanja za zgodovino in raziskovalno delo, za njegove dobre pa tudi slabe strani, in tudi zadovoljivih medsebojnih odnosov med zaposlenimi.

V drugi polovici devetdesetih let je inštitut za potrebe raziskave smrtnih žrtev druge svetovne vojne na Slovenskem zaposlil dve strokovni sodelavki, Mojco Šorn

in Tadejo Tominšek Rihtar. Obe sta postali raziskovalki. V naslednjih letih se je za potrebe te raziskave, za katero se je pokazalo, da ni zgolj popis, ampak da je za ustrezno izvedbo treba uporabiti metode in tehnike, značilne za zgodovino pisje, zaposlili kot strokovni sodelavki še Dunja Dobaja in Marta Rendla. Leta 2001 je postal mladi raziskovalec Jure Gašparič, ki se je »spopadel« z eno ključnih tem slovenske zgodovine med svetovnima vojnama – s političnim delovanjem tedaj najmočnejše in najvplivnejše slovenske politične stranke, Slovenske ljudske stranke. Nov zagon zaposlovanja mladih raziskovalcev po novem sistemu oziroma kriteriju zaposlovanja mladih raziskovalcev, ko so ti vezani na mentorje, ti pa so izšli iz inštitutovih raziskovalcev, se je začel z letom 2005. Do leta 2008 se jih je na inštitutu zaposlilo osem: Janja Sedlaček, Mitja Sunčič, Eva Mally, Jurij Hadalin, Aleksander Lorenčič, Željko Oset, Meta Černigoj in Blaž Babič. Izbira mentorjev iz vrst v slovenskem zgodovino pisju uveljavljenih inštitutovih raziskovalcev je predvsem kazalnik kvalitete INZ in njegovih inštitutovih raziskovalcev, ki so izpolnili dokaj zahtevno postavljene pogoje za pridobitev možnosti biti mentor mlademu raziskovalcu. Poleg teh mladih raziskovalcev se je inštitut v času direktorovanja dr. Jerce Vodušek Starič kadrovsko okrepil s tremi mladimi raziskovalci: dvema zgodovinarjema, ki sta doktorski naziv dosegla kot mlada raziskovalca zunaj inštituta, dr. Marko Zajc s preučevanjem slovensko-hrvaških odnosov s posebnim ozirom na slovensko-hrvaško mejo do konca prve svetovne vojne, dr. Filip Čuček pa iz gospodarskih, socialnih, kulturnih in političnih razmer na Spodnjem Štajerskem v času Taaffejeve vlade, ter antropologinjo dr. Nino Vodopivec. Z njeno zaposlitvijo je inštitut končno presegel zaposlovanje le zgodovinarjev in v praksi odprl interdisciplinarno raziskovanje, o čemer je bilo zlasti ob začetkih raziskovanja obdobja po drugi svetovni vojni izrečenih mnogo besed.

Vsi inštitutovi asistenti, danes imenovani mladi raziskovalci, so opravili študij tretje stopnje. V zadnjem desetletju jih je nekaj magistrsko stopnjo preskočilo in bilo kar neposredno pripuščeno k doktorskemu študiju, ker so po mnenju mentorja na fakulteti s predhodnimi objavami znanstvenih člankov ustrezali merilom, s čimer se je skrajšal čas, predviden za doseg doktorskega naziva. Ta je bil, ko se je prešlo na organiziran in voden tretjestopenjski študij, namreč časovno določen in opredeljen s podpisom pogodbe.

Z mladimi raziskovalci, ki so končali študij, je inštitut kljub upokojevanju in odhajanju posameznih raziskovalcev z inštituta ohranjal primerno veliko število

raziskovalcev. Znotraj inštituta so bili v začetku sedemdesetih let zaostreni oziroma urejeni tudi pogoji napredovanja, ki so bili glede znanstvenega dela vezani na kriterije univerze.⁴⁵ Znanstveni nazivi raziskovalcev so bili takrat podrejeni istim merilom kot za univerzitetne predavatelje in raziskovalni nazivi so bili izenačeni s pedagoškimi. IZDG/INZ je dejansko edina raziskovalna ustanova na Slovenskem, ki se je odločila za pridobivanje znanstvenih oziroma raziskovalnih nazivov tako, kot pridobivajo nazive univerzitetni profesorji.

Za vodenje raziskovalnega dela so bili direktorjem v pomoč vodje znanstvenoraziskovalnega oddelka. Ti so bili še bolj kot direktorji tisti, ki so neposredno v stikih z raziskovalci uresničevali raziskovalno usmeritev inštituta. Skrbeli so, da so se raziskovalni načrti uresničevali s posameznimi raziskavami določene tematike. Znanstvenoraziskovalni oddelek je osnovna organizacijska enota inštituta v vsem petdesetletnem obdobju. Do leta 1994 so ga vodili raziskovalci, ki so imeli v stroki in med inštitutovimi raziskovalci največji ugled. Tega leta je direktorica sama prevzela tudi njegovo vodenje, kar je še vedno v veljavi. Kot pomoč pri tem je bil ustanovljen Znanstveni svet, ki naj bi dejansko prevzemal bistvene odločitve inštitutove znanstvenoraziskovalne politike, čeprav je bila praksa drugačna in je direktor bolj ali manj sam sprejemal odločitve.

Raziskovalno delo je teklo ob nenehnih spremembah organiziranja in financiranja raziskovalnega dela, ki ju je izvajala družba oziroma država – Raziskovalnega sklada Borisa Kidriča, Raziskovalne skupnosti Slovenije, Ministrstva za znanost in tehnologijo Republike Slovenije in Javne agencije za raziskovalno dejavnost po raziskovalnih načrtih. Število raziskovalcev, ki so se ukvarjali s problematiko posameznega obdobja, se je zaradi upokojitev in odhajanja z inštituta v druge pedagoške, znanstvene in kulturne ustanove spreminjalo. Je pa število raziskovalcev, ki so se ukvarjali z določenim zgodovinskim obdobjem, pokazatelj, kakšna so bila v določenem času inštitutovega delovanja zanimanja v družbi za določene zgodovinske raziskave.

45 ARS, AS 1589/III, š. 194; dopis IZDG sekretariatu CK ZKS in Izvršnemu svetu SRS, 26. 5. 1970.

KAJ IN KAKO NA INŠTITUTU

Kljub pomislekom o nujnosti obstoja Inštituta za zgodovino delavskega gibanja, ki so se pojavljali zlasti v strokovnih krogih, v katerih so ocenjevali, da je strokovna usposobljenost zaposlenih raziskovalcev neustrezna in nezadostna, je ta v prvem desetletju delovanja s svojim delom pridobil mesto v slovenskem zgodovinopisju in začel preraščati v inštitut za celotno slovensko narodno zgodovino novejši dobe. Bil je edina raziskovalna ustanova, ki se je načrtno ukvarjala s slovensko novejšo zgodovino, čeprav vsebinsko v precej zoženem okviru.⁴⁶ Svojo raziskovalno podobo, vsebinsko in kadrovsko, je inštitut dobil v začetku sedemdesetih let. Takrat so nastale zasnove raziskovalnih programov za široko raziskovanje novejši zgodovine, kar je bil bistven napredek glede na prvo desetletje, ko je bila značilnost programska ozkost.⁴⁷ Poleg tega je bil za te raziskave odmerjen sorazmerno kratek čas; v povprečju je morala biti raziskava izvedena v letu in pol, kar ni zadoščalo za temeljno, poglobljeno raziskovanje. Kasneje, ko je bilo raziskovalno delo postavljeno kot tako, so raziskave trajale najmanj tri leta, posamezne tudi sedem.

Po koncu prvega obdobja delovanja IZDG so bila tudi postavljena vprašanja glede položaja inštituta: ali naj ostane samostojen, kot je bil ob ustanovitvi, ali naj postane univerzitetni inštitut; ali naj se veže na Slovensko akademijo znanosti in umetnosti ali naj se združi z Inštitutom za narodnostna vprašanja. Pojavljali so se tudi predlogi, da naj se iz inštituta kot raziskovalne ustanove izloči arhiv in se vključi v Arhiv Slovenije. Vsa razmišljanja, ki so predvidevala spremembo položaja in organizacije inštituta, je direktor Osolnik zavrnil, kajti nobena rešitev ni dovolj jasno zagotavljala financiranja raziskovalne dejavnosti oziroma zagotavljala plač zaposlenim. Glede arhiva pa je povedal, da je treba v njem še marsikateri vir dokumentirati, preveriti, komentirati, kar pa da je del raziskovalnega dela. Zato se je zavzel za ohranitev arhiva v okviru inštituta.⁴⁸

Po desetih letih delovanja IZDG je bilo ocenjeno, da je bil prehod od zbiranja in urejanja gradiva k resničnemu znanstvenemu delu, kar je bila ena od bistvenih delovnih nalog v prvem obdobju na inštitutu za večino zaposlenih, za mnoge sodelavce pretežak, »posebno če pomislimo, da mladi kadri, razen redkih

46 France Škerl: Vloga in naloge pri raziskovanju novejši slovenske zgodovine. V: PZDG, 1970, št. 1-2, (dalje Škerl, Vloga in naloge) str. 179.

47 Fischer, 25 let, str. 6.

48 Osolnik, 10 let, str. 164–165.

izjem, niso našli nobene metodološke pomoči in so bili povsod tam, kjer ni bilo timskega dela, pravi samorastniki.⁴⁹ Rezultati njihovega dela pa so bili posledica raznovrstne dejavnosti, ki je izvirala iz takratnih družbenih potreb, člankov za časopise, za politične organizacije, za društva itd. Veliko so prispevali manjših razprav, strokovnih in poljudnih člankov, največ vzgojno-izobraževalnih, med temi so bili tudi učbeniki, prigodni članki, posvečeni obeleževanju dogodkov in osebnosti iz revolucionarne preteklosti. Ob desetletnici inštituta je takratni direktor Bogdan Osolnik zato ocenil, da je bilo znanstvenoraziskovalno delo posameznikov neuglašeno, pomen in kvaliteta objavljenih del pa različna.⁵⁰

V prvem desetletju je bila vsebina dela inštitutovih raziskovalcev usmerjena zlasti v čas med obema vojnama in čas druge svetovne vojne. Kljub sorazmerno velikemu številu objavljenih del, okoli 800 bibliografskih enot v prvem desetletju, je bilo med njimi takšnih, ki bi se strogo držala ustanoviteljske opredelitve o delovnem področju inštituta o zgodovini delavskega gibanja in komunistični stranki, malo. S čisto partijsko tematiko, z ustanovitvijo komunistične stranke v Sloveniji leta 1920, se je ukvarjal dejansko le France Klopčič,⁵¹ ki pa je moral zaradi svoje pretirane partijske gorečnosti oditi v pokoj že leta 1963. Franček Saje, znan je bil kot pisec knjige *Belogardizem*, je pripravil nekaj elaboratov o delavskem gibanju med svetovnima vojnama na Slovenskem. Rezultate svojih raziskav je predstavil v referatih na znanstvenih srečanjih.⁵² Večji poudarek je bil na času druge svetovne vojne. O tem času so inštitutovi sodelavci napisali nekaj študij, ki so ostale temelj za zgodovino dogajanja v drugi svetovni vojni pri nas: o plebiscitarnih akcijah OF v letih 1941–1942,⁵³ o nasprotnikih Osvobodilne fronte v letu 1941, o socialni preobrazbi v razmerah narodnoosvobodilnega boja,⁵⁴ o tisku in tiskarstvu narodnoosvobodilnega gibanja⁵⁵ ter o raznarodovalni politiki nemškega okupatorja in o okupacijskih sistemih med drugo svetovno vojno na slovenskem ozemlju. Prav ta tema, raziskava Toneta Ferenca,⁵⁶ z njo je kot prvi med inštitutovimi raziskovalci doktoriral leta 1965, in to na univerzi

49 ARS, AS 1589. Predlogi za ureditev najbolj perečih problemov, 20. 12. 1965.

50 Osolnik, 10 let, str. 168.

51 France Klopčič: Velika razmejitev. Študija o nastanku komunistične stranke v Sloveniji aprila 1920 in o njeni dejavnosti od maja do septembra 1920. Ljubljana 1969, 280 str.

52 Franček Saje: Nastajanje enotnosti demokratičnih sil slovenskega naroda pred vojno. V: PZDG, 1966, št. 1-2, str. 13-41; isti, *Revolucionarno gibanje kmečkega ljudstva v Sloveniji 1917-1991*. V: PZDG, 1967, št. 1-2, str. 141-150.

53 Dare Jeršek: Plebiscitarne akcije Osvobodilne fronte v letih 1941-1942. V: PZDG, 1961, št. 1-2, str. 195-237.

54 France Škerl: Prispevek k zgodovini razvoja nasprotnikov Osvobodilne fronte v letu 1941. V: ZČ, 1967, str. 69-148; isti, *Osvobodilna fronta in socialna preobrazba slovenskega naroda (1941-1943)*. V: PZDG, 1971-1972, št. 1-2, str. 7-36.

55 Jože Krall: *Partizanske tiskarne na Slovenskem*. I, II, III, Ljubljana 1972, 1973, 1976, 393, 430, 335 str.

56 Tone Ferenc: *Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941-1945*. Maribor 1968, 857 str.

v Beogradu kot edini med vsemi doktorji na inštitutu, ki ni doktoriral na ljubljanski univerzi, je bil iz tega obdobja delovanja inštituta pomemben znanstveni dosežek inštitutovega raziskovalnega dela. Še sedaj je to temeljno delo o tej problematiki. S to temo, eno ključnih za razumevanje dogajanj med drugo svetovno vojno na Slovenskem, je v resnici presegel zgolj preučevanje zgodovine delavskega gibanja in narodnoosvobodilnega boja in prenesel raziskovanje na širšo, narodno zgodovino. Tema, ki se je je Ferenc lotil, pa je takrat vzbudila tudi nekaj pomislekov. Posamezniki so podali strokovno neustrezne pripombe, češ, zakaj je treba tako natančno preučevati okupatorsko gradivo.

Širitev tematike iz ozkega obravnavanja delavskega gibanja se je pojavljala tudi v raziskavah Milice Kacin-Wohinz o političnem življenju Slovencev na Primorskem v okviru italijanske države, ki jih je tedaj začela⁵⁷ in leta 1970 s temo doktorirala. Od takrat se je ukvarjala le s to tematiko in napisala o problematiki političnega življenja v času fašističnega režima v Kraljevini Italiji do začetka druge svetovne vojne vrsto monografij in sintez,⁵⁸ v katerih je predstavila celotno podobo življenja Slovencev pod Italijo med svetovnima vojnama.

V tem času se je IZDG začel odpirati tudi vsebinsko glede raziskav, ki niso bile več le »partijske« in »partizanske«. Leta 1964 sta se na inštitutu zaposlila prva dva doktorja znanosti, ki sta doktorat dosegla že prej, in to ne iz področja raziskav IZDG, dr. France Škerl in dr. Jože Šorn. S prihodom Šorna, takrat že uveljavljenega gospodarskega zgodovinarja dobe od 18. stoletja dalje – bil je dejansko edini slovenski šolani zgodovinar z diplomo zgodovinarja in doktoratom s področja zgodovine, ki se je sistematično in poglobljeno ukvarjal z gospodarsko zgodovino –, se je tudi inštitutovo delovno področje vsebinsko razširilo. Ugotovili so namreč, da zgodovine delavskega gibanja ni mogoče preučevati in razlagati brez poznavanja razvoja gospodarstva, ki je pogojevalo delavsko gibanje.

Z gospodarsko zgodovino in s temami iz socialne politike se je začel sistematično ukvarjati tudi France Kresal; poudarek je dal raziskovanju razvoja

57 Milica Kacin-Wohinz: Parlamentarne volitve in politične razmere v Julijski krajini 1921-1924. V: PZDG, 1965, št. 1-2, str. 3-160.

58 Milica Kacin-Wohinz: Primorski Slovenci pod italijansko zasedbo 1918-1921. Maribor, Trst 1972, 468 str.; ista, Slovenci v zamejstvu: pregled zgodovine 1918-1945. Ljubljana 1974. 326 str. (soavtorja Tone Ferenc, Tone Zorn); Prvi antifašizem v Evropi: Primorska 1925-1935 Koper 1990, 531 str.; ista, Storia degli sloveni in Italia: 1866-1998, Venezia 1998, 149 str. (soavtor Jože Pirjevec); ista, Zgodovina Slovencev v Italiji 1866-2000. Ljubljana 2000. 336 str. (soavtor Jože Pirjevec); ista, Posebno sodišče : drugi tržaški proces = Tribunale speciale : il secondo processo di Trieste. Opčine/Opicina 2001. 169 str. (soavtorja Vid Vremec, Lida Turk); ista, Vivere al confine : sloveni e italiani negli anni 1918-1941. Gorizia 2004, 332 str.; ista, Primorski upor fašizmu : 1920-1941. Ljubljana 2008. 429 str. (soavtorica Marta Verginella).

Dr. Tone Ferenc in dr. Milica Kacin Wohinz leta 1979.

tekstilne industrije v Sloveniji. S to tematiko je leta 1972 doktoriral. V knjižni obliki je njegova disertacija izšla leta 1976⁵⁹ in je »ena izmed tistih solidnih monografij, ki bo nedvomno še dolgo časa ostala na vrhu temeljnih del v naši gospodarski in delavski zgodovini«, je takrat o tem delu menil strokovnjak.⁶⁰

O tem, da zgodovine delavskega gibanja ni mogoče preučevati ločeno od ostale zgodovine, so potekale mnoge razprave že v drugi polovici šestdesetih let, tako med raziskovalci na inštitutu kot tudi širše. To je bila tudi osnovna misel dr. Franceta Škerla na posvetovanju o problemih zgodovinopisja novejše slovenske zgodovine in nalogah IZDG, pripravljenem ob desetletnici inštituta. Poglavitni rezultat tega posvetovanja je bila prav potrditev spoznanja, da je slovensko zgodovino novejše dobe treba preučevati celovito, zato pomeni ta znanstveni posvet obrat v širitvi delovnega okvira inštituta. Na osnovi teh misli so konec leta 1969 na inštitutu s sodelovanjem treh profesorjev zgodovinskega oddelka filozofske fakultete, dr. Franom Zwitterom, dr. Bogom Grafenauerjem, dr. Mirkom Stiplovškom in dr. Dušanom Kermaunerjem, sklenili pripraviti »makroprojekt« zgodovine Slovencev s poudarkom na najnovejši zgodovini po letu 1918. Kermauner je menil, da »ne smemo biti enostranski«. Utemeljeval je, zakaj je treba novejšo zgodovino preučevati širše, z dejstvom, da je bilo delavsko gibanje »le šibek faktor v formiranju družbe pri nas«, ⁶¹ zato je treba dati meščanstvu in njegovi

⁵⁹ France Kresal: Tekstilna industrija v Sloveniji. Ljubljana 1976, 408. str.

⁶⁰ Jože Šorn: France Kresal, Tekstilna industrija v Sloveniji. V: ZČ, 1977, št. 1-2, str. 232-233.

⁶¹ DINZ, Zapisnik sestanka za sklepe posvetovanja dne 16. 12. 1969.

Strokovne ekskurzije inštituta so bile poučne pa tudi naporne; leta 1979 je inštitut obiskal nacistično koncentracijskotaborišče Rižarna v Trstu, in Gonars, kjer je bilo italijansko taborišče; od leve: Gospa Novaković (čistilka), mag. Boris Gombač, dr. Franc Rozman, dr. Milica Kacin Wohinz, dr. Tone Ferenc (spredaj), Zdenko Čepič, Franc Ceglar (vratar), mag. Boris Mlakar, Božo Zakrajšek.

vlogi v slovenski novejši zgodovini pravo mesto. Inštitut je s tem dobil strokovno privolitev za razširitev svojega znanstvenoraziskovalnega dela.

Na osnovi takšnega razmišljanja je dozorelo spoznanje, da je zgodovina delavskega gibanja le del narodove zgodovine, zato je inštitut začel tudi formalno preraščati v znanstveno ustanovo za preučevanje celotne slovenske novejšje zgodovine. Delovni zametki tega so bili že v projektu o nastanku in razvoju ljudske fronte na Slovenskem, ki ga je od leta 1966 pripravljala raziskovalni oddelek inštituta, v katerega so bili vključeni inštitutovi raziskovalci in tudi zunanji sodelavci. To je bil način, da se je raziskovanje razširilo iz ozke tematike zgodovine komunistične stranke na širšo zgodovino političnega delovanja tudi drugih političnih strank, organizacij in združenj. Med rezultati tega raziskovalnega projekta so poglavitna dela bibliografija slovenskega marksističnega tiska Jožeta Munde izšla leta 1967, raziskave o krščanskih socialistih in njihovem sodelovanju v ljudsko-frontnem gibanju pred drugo svetovno vojno, o zvezi delovnega ljudstva v Ljubljani dr. Janka Prunka⁶² in o ljudskofrontnem gibanju ter delovanju Komunistične partije Slovenije Alenke Nedog.⁶³

62 Janko Prunk: Zveza delovnega ljudstva za občinske volitve v Ljubljani decembra 1922. V: PZDG, 1971-1972, št. 1-2, str. 199-228; isti, Pot krščanskih socialistov v Osvobodilno fronto slovenskega naroda. Ljubljana 1977, 240 str.

63 Alenka Nedog: Tone Tomšič: oris življenja in revolucionarnega delovanja. Ljubljana 1969, 393 str.; ista, Ljudskofrontno gibanje v Sloveniji od leta 1935 do 1941. Ljubljana 1978, 305 str.

Da bi bilo raziskovalno delo čimbolje organizirano in vodeno, je bilo treba pripraviti raziskovalni načrt. Na osnovi sklepov posvetovanja o preučevanju novejše slovenske zgodovine iz novembra 1969⁶⁴ o pripravi »makroprojekta« za pisanje novejše slovenske zgodovine, to je zgodovine od slovenskega narodnega preporoda do ljudske revolucije, so začeli pripravljati načrt za raziskovanje obdobja 1918–1945 s ciljem napisati znanstveno sintezo slovenske novejše zgodovine. Leta 1971 so sestavili delovno skupino strokovnjakov za posamezna obdobja, ki je začela pripravljati raziskovalni načrt Zgodovina Slovencev 1918–1945. Na čelu skupine je bil Boris Ziherl, sestavljali pa so jo dr. Janko Pleterski, dr. Miroslav Stiplovšek, Alenka Nedog, dr. Tone Ferenc (zadnji štirje navedeni so takrat postali tudi kolegi, ki je do leta 1975 vodil znanstvenoraziskovalni oddelek inštituta), dr. Jože Šorn, dr. France Kresal, dr. Milica Kacin Wohinz in dr. Tone Zorn. Ta skupina je pripravljala metodološka in vsebinska izhodišča raziskovalnega načrta, katerega namen je bil celovito prikazati novejšo slovensko zgodovino na vsem slovenskem nacionalnem ozemlju in na vseh za narodni razvoj pomembnih področjih družbenega življenja, od gospodarstva, socialnega položaja družbenih razredov, političnega življenja, vključno z razvojem kulture, šolstva itd. Obdelali naj bi obdobje, za katero so menili, da v slovenskem zgodovinskepisju še ni bilo obdelano »v vsej družbeni celovitosti«. Namen raziskovanja je bil poiskati in predstaviti socialnoekonomske in politične vzroke za preobrazbo, ki se je zgodila v času druge svetovne vojne, pri čemer so menili, da je revolucionarno delavsko gibanje »postajalo in postalo najodločilnejši dejavnik najnovejše slovenske zgodovine«.⁶⁵

Kot prvi med raziskovalnimi načrti po zgodovinskih obdobjih, ki jih je pripravil inštitut, je bil zaradi večjega družbenega oziroma političnega zanimanja in potreb pripravljen raziskovalni načrt Zgodovina Slovencev 1918–1945. Priprave za oblikovanje raziskovalnega načrta so bile dolgotrajne, z mnogimi razpravami v strokovnih in tudi političnih krogih. Konec leta 1972 je inštitut raziskovalni načrt prijavil financerju. Predvideval je preučevanje slovenskega družbenega življenja v vsej njegovi celovitosti in na celotnem slovenskem narodnostnem ozemlju, v Italiji, Avstriji in na Madžarskem. Celotno obdobje od konca prve do konca druge svetovne vojne je bilo razdeljeno na štiri podobdobja (1918–1921, 1921–1929, 1929–1941, 1941–1945) in v vsakem so bila »navedena

64 Sklepne ugotovitve udeležencev posvetovanja v IZDG. V: PZDG, 1970, št. 1-2, str. 299-302.

65 DINZ, Raziskovalni načrt Zgodovina Slovencev 1918-1945, uvod, str. 1.

tista vprašanja, ki jih bodo obvezno morale zajeti zgodovinske raziskave«. Za dobo 1918–1921 so bila takšna vprašanja: Slovenci v času prve svetovne vojne z nastajanjem slovenskega narodnopolitičnega programa, Slovenci od nastanka Države SHS do vidovdanske ustave z obravnavo državno-političnega razvoja, boja za meje, politični razvoj na Slovenskem, stanje gospodarstva, socialnopolitični in materialni položaj delavstva; za dobo 1921–1929 so bile teme politične stranke in njihov odnos do vidovdanske ustave, prizadevanje SLS za avtonomijo, ustanovitev Socialistične stranke Jugoslavije, razmere v delavskem gibanju, delovanje komunistov po uvedbi zakona o zaščiti države, Orjuna, volitve, samouprava ljubljanske in mariborske oblasti; za obdobje 1929–1941 pa gospodarski položaj v Sloveniji v času gospodarske krize, gospodarski in socialni položaj delavstva in kmečkega prebivalstva, upravno politična unifikacija države, oblikovanje meščanske opozicije, KPJ v Sloveniji pod udarci diktature in njeno obnavljanje, duhovni tokovi v slovenskem življenju tridesetih let, razdobje režima JRZ in ljudskofrontno gibanje, narodnoobrambno gibanje, volitve, španska državljanska vojna in Slovenci, polarizacija slovenskih političnih sil v zadnjem obdobju pred drugo svetovno vojno. Za čas druge svetovne vojne so bile predvidene raziskovalne teme: okupacija in razkosanje Slovenije, ustanovitev OF in priprave na vstajo s poudarkom na strategiji in delovanju KPS, vstaja, delovanje OF in začetki ljudske oblasti, prve širše partizanske akcije, razmah NOB spomladi 1942, ofenziva okupatorjev in njihovih sodelavcev, polet osvobodilnega gibanja spomladi 1943, kapitulacija Italije in NOB jeseni 1943 v Sloveniji, razvoj državnosti in ljudske oblasti, sovražnikova aktivnost jeseni 1944 in pozimi 1944/45, osvoboditev Slovenije spomladi 1945.

Po nastanku sicer drugi, po raziskovalni vsebini oziroma raziskovalnem obdobju pa prvi je bil raziskovalni načrt Zgodovina delavskega gibanja na Slovenskem 1867–1918, v katerem je bilo zajeto obdobje od šestdesetih let 19. stoletja, ko se je na Slovenskem začelo pojavljati organizirano delavsko gibanje in je industrijska revolucija zajela tudi slovenske dežele, pa do konca prve svetovne vojne. Nastal je v letih 1973/74, avtorja pa sta bila tedaj edina dva raziskovalca tega obdobja na inštitutu, Franc Rozman in Jasna Fischer. Ugotovila sta, da za to problematiko ni bilo nobenih pregledov, še manj pa po znanstvenih merilih napisanih del. Leta 1966 je bil na inštitutu sicer dan predlog, da bi pregled zgodovine Jugoslovanske socialnodemokratske stranke pogodbeno napisal Dušan

Kermauner,⁶⁶ vendar je ostalo le pri predlogu. Raziskovalni načrt je predvidel celovito obdelavo zgodovine socialne demokracije do konca prve svetovne vojne. V raziskovalnem načrtu za preučevanje začetkov delavskega gibanja na Slovenskem pa je bilo poleg ozke politične problematike s poudarkom na organiziranosti in politični ter idejni dejavnosti delavstva načrtovano tudi raziskovanje gospodarskih in socialnih vzrokov oziroma pogojev za nastanek delavskega gibanja na Slovenskem. Raziskava razvoja gospodarstva s poudarkom na industrializaciji od začetka 18. stoletja do leta 1918 je sicer na inštitutu že potekala, saj se je leta 1964 na inštitutu zaposlil gospodarski zgodovinar dr. Jože Šorn. Do tedaj, ko je bil napisan načrt za raziskovanje delavskega gibanja do konca prve svetovne vojne, je Šorn opravil vrsto raziskav oziroma napisal mnoge temeljne članke o začetkih industrializacije na Slovenskem v 19. stoletju. V knjižni obliki⁶⁷ je njegova raziskava o tej problematiki izšla šele po njegovi smrti, kajti knjižnim založbam se ta zgodovinska tematika takrat ni zdela dovolj zanimiva ali pomembna za razumevanje preteklosti. V raziskovalnem načrtu so predvideli tudi objave virov in dopolnitve zbirke Zgodovinski arhiv KPJ (V. zvezek), v katerem je objavljeno gradivo socialističnega gibanja v Sloveniji od leta 1869 do 1920.

Tako zastavljeni raziskovalni načrt je bil uresničen le v manjši meri. Edini študiji iz te problematike, ki sta izšli v knjižni obliki kot monografiji, sta bili Rozmanova razširjena doktorska disertacija o začetkih delavskega gibanja na slovenskem Štajerskem⁶⁸ in Fischerjeve o isti temi v Ljubljani.⁶⁹ Osnovne teme raziskav pa so bile iz politične zgodovine socialističnega delavskega gibanja pred prvo svetovno vojno, pri čemer je raziskovalce zanimal njegov odnos do nacionalnega vprašanja, zgodovina obeleževanja prvega maja na Slovenskem, stavkovno gibanje, o čemer je pisal dr. Franc Rozman.⁷⁰ V znanstvenih časopisih je več razprav o delavskem gibanju v Trstu objavil mag. Boris Gombač.⁷¹ Raziskovanje začetkov delavskega gibanja na Slovenskem pa ni doživelo več raziskav in ni bilo zaključeno s kakšnim celovitejšim pregledom, tako da je zgodovina začetkov delavskega gibanja na Slovenskem ostala torzo. Raziskovalci,

66 DINZ, zapisnik sestanka znanstveno-raziskovalnega oddelka 1. 10. 1966.

67 Jože Šorn: Začetki industrije na Slovenskem. Maribor 1984, 270 str.

68 Franc Rozman: Socialistično delavsko gibanje na slovenskem Štajerskem do prve svetovne vojne. Ljubljana 1979, 326 str.

69 Jasna Fischer: Čas vesolniga socialnega punta se bliža: socialna in politična zgodovina delavskega gibanja v Ljubljani. Ljubljana 1983, 308 str.

70 Franc Rozman: Praznovanje 1. maja na Slovenskem. Ljubljana 1986, 80 str. (soavtorja Miroslav Stiplošek, Janez Kos).

71 Boris Gombač: Politika Slovencev v Trstu v zadnjem desetletju prejšnjega stoletja. V: Letopis za leto 1972-1976. Trst 1977, str. 61-77; isti, Slovenska politika v Trstu ob koncu devetnajstega stoletja. V: ZČ, 1977, št. 1-2, str. 49-62; isti, Karakterizacija stavk in medznih bojev v Trstu v desetletjih pred prvo svetovno vojno. V: Goriški letnik, 1979, str. 93-113.

Dr. Jože Šorn, ki je začel ne le na inštitutu, marveč v vsem slovenskem zgodovino-pisju z raziskavami gospodarske zgodovine, leta 1978.

ki so na inštitutu raziskovali delavsko gibanje, so opustili to zanje in za širšo javnost nezanimivo temo; Rozman in Gombač sta preučevanje delavskega gibanja opustila, Jasna Fischer je začela raziskovati dejanske osnove za delavsko gibanje, zgodovino gospodarstva oziroma industrializacije v drugi polovici 19. stoletja in iz tega izhajajoče socialne in poklicne strukture prebivalstva na Slovenskem. Študije iz te problematike, ki so bile objavljene v znanstvenih časopisih, je skupaj objavila v knjigi leta 2005.⁷²

Iz načrta proučevanja zgodovine začetkov delavskega gibanja na Slovenskem, ki je bila sicer široko zasnovana in je vključevala tudi gospodarsko in socialno problematiko, čeprav je bil poudarek na politični zgodovini, je po opustitvi ozke politične zgodovine začetkov socialne demokracije prešlo na celotno družbeno zgodovino, s poudarkom na neagrarnem gospodarstvu, ter tudi na raziskave o načinu življenja. O socialni in poklicni sestavi prebivalcev Ljubljane pred prvo svetovno vojno je raziskavo opravil dr. Andrej Studen,⁷³ ki je svoje raziskovalno zanimanje razširil tudi na preučevanje načina življenja meščanov, od oblačilne kulture, mode, prehrane, življenjskih navad, npr. higienskih do družbenih ekcesnih pojavov, kriminalitete in kaznovanj le-te. Preučeni so tudi gospodarski

72 Jasna Fischer: Družba, gospodarstvo, prebivalstvo: družbena in poklicna struktura prebivalstva na slovenskem ozemlju od druge polovice 19. stoletja do razpada habsburške monarhije. Ljubljana 2005, 247 str.

73 Andrej Studen: Pedenarca, ksel, kelnerca, žnidar: socialnozgodovinska analiza izvora in poklicne strukture stanovalcev izbranih ljubljanskih ulic iz let 1869-1910. Ljubljana 1993. 228 str.; isti, Stanovati v Ljubljani: socialnozgodovinski oris stanovanjske kulture Ljubljančanov pred prvo svetovno vojno. Ljubljana 1995, 226 str.

in socialni nazori na Slovenskem v drugi polovici 19. stoletja in monetarna politika avstro-ogrske države (dr. Andrej Pančur⁷⁴). Mlada raziskovalca Mitja Sunčič in Meta Černigoj preučujeta gospodarske, socialne in tudi v okviru teh s poudarkom na načinih življenja higienske in zdravstvene razmere. V zadnjem času so se raziskave obdobja pred prvo svetovno vojno razširile tudi na raziskave iz politične in kulturne zgodovine (dr. Filip Čuček, dr. Marko Zajc). Zgodovina 19. stoletja tako na INZ zopet pridobiva pomen.

Kronološko načelo, s katerim je bilo z raziskovalnim načrtom za čas od konca prve do konca druge svetovne vojne in nato še v dveh raziskovalnih načrtih uvedeno raziskovanje novejše slovenske zgodovine, prvi za čas od zadnje tretjine 19. stoletja do konca prve svetovne vojne, drugi pa za čas po drugi svetovni vojni, je bilo v veljavi do začetka devetdesetih let 20. stoletja. Vsa raziskovalna politika oziroma usmeritev posameznih raziskav je bila naslonjena na te raziskovalne načrte, ki so bili vsebinsko ali tematsko zelo domišljeno zastavljeni. V njihovem okviru je vsak raziskovalec, nekateri bolj samoiniciativno, drugi, tisti na začetku raziskav pa po nasvetu vodje znanstvenoraziskovalnega oddelka, izbral temo raziskave. Tako se je ustvarjal mozaik celotne slovenske novejše zgodovine. Sprva so bile teme, ki so jih izbirali raziskovalci, bolj blizu delavskemu gibanju, nato pa vedno manj, dokler zanj med raziskovalci ni bilo več nobenega zanimanja. S časom so v raziskavah prevladale teme, ki so bile širše in bolj splošne, ne pa več usmerjene v posameznosti in posebnosti.

Poudarek v raziskovanju je bil v vsebinskem delovanju inštituta dokaj dolgo časa, v prvih dveh desetletjih in še kakšno leto čez, dan politični zgodovini. Kljub marksističnemu nauku o pomembnosti »materialne baze«, na katerem je temeljilo raziskovanje Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v prvi polovici njegovega delovanja, je bila gospodarska in socialna zgodovina bolj pridatek k proučevanju razvoja na političnem področju. Politična zgodovina je bila najpomembnejša zlasti za obdobje med svetovnima vojnama in druge svetovne vojne.

»Čista« partijska zgodovina, organizacija in delovanje komunistične stranke, je bila raziskovana v sorazmerno ozkem obsegu. V prvem desetletju delovanja inštituta je bil sicer močan poudarek na proučevanju revolucionarnega delavskega gibanja, komunistične stranke in revolucionarnih dogajanj med svetovnima vojnama. Teme so bile začetki organiziranja komunistov na Slovenskem, o čemer

74 Andrej Pančur: *Gospodarski in socialni nazori v 80. in 90. letih 19. stoletja na Slovenskem* : magistrska naloga, Ljubljana 1999; isti, *Monetarna politika v habsburški monarhiji in Slovenci (1848-1914)* : doktorska disertacija, Ljubljana 2001; isti, *V pričakovanju stabilnega denarnega sistema*. Celje 2003, 315 str.

je pisal predvsem France Klopčič, ki je zbiral tudi vire o tem, revolucionarno vrenje po prvi svetovni vojni (Franček Saje⁷⁵), žensko in sindikalno gibanje (Ivka Križnar) ter mladinsko (Alenka Nedog, Milica Kacin Wohinz in Dare Jeršek⁷⁶). Desetletje kasneje je bila v zgodovini komunistične stranke v študijah Alenke Nedog⁷⁷ in Lilijane Trampuž⁷⁸ poudarjena problematika okrepitev partijske organizacije v začetku tridesetih let. Delovanje politike na področju kulture in njen vpliv nanjo, s poudarkom na delavskih in izobraževalnih organizacijah na Slovenskem med vojnama, je na začetku obravnavanega obdobja inštitutovega raziskovalnega delovanja začel preučevati Janko Liška,⁷⁹ konec osemdesetih let pa je podobno temo začel raziskovati Ervin Dolenc.⁸⁰ Ta je nato svoje raziskave razširil na politično delovanje slovenskih političnih strank in skupin v kulturnem življenju, kjer se je med meščanskimi strankami najjasneje izražal ideološki boj, imenovan kulturni boj.⁸¹

Zaključna in zaključena »podoba« te problematike, ki je bila v raziskavah sicer prednostna in zaradi katere je bil tudi Inštitut za zgodovino delavskega gibanja sploh ustanovljen, bila podana. Kljub temu da ni bil napisan celovit pregled organizacije in delovanja komunistične stranke med svetovnimi vojnama, je bilo mogoče iz koščkov mozaika, ki so ga dale te raziskave, dobiti dokaj zaokroženo podobo. Zlasti, ker so temeljne raziskave o partijski zgodovini tekle zunaj inštituta, kar je dajalo slutiti, da inštitutovi raziskovalci s svojim delom o tej tematiki niso povsem izpolnjevali pričakovanj slovenske politike.

Konec šestdesetih let je bilo raziskovanje politične zgodovine delavskega gibanja sistematizirano z raziskovalnim načrtom o ljudskofrontnem gibanju. Takrat je bila postavljena značilna usmeritev pri preučevanju politične zgodovine med svetovnimi vojnama s poudarkom na političnih strankah, organizacijah, gibanjih, ki so se na Slovenskem povezovali, da bi nasprotovali vodilnima slovenskima meščanskima političnima strankama. Na ta način bi bilo mogoče

75 Franček Saje: Revolucionarno gibanje kmečkega ljudstva v Sloveniji 1917-1919. V: PZDG, 1967, št. 1-2, str. 141-150.

76 Oris mladinskega gibanja na Slovenskem. Ljubljana 1963, 191 str.

77 Alenka Nedog: Viri za zgodovino KPJ na Slovenskem: Četrta pokrajinska konferenca KPJ za Slovenijo 1934. Ljubljana 1975 (tipkopis).

78 Lilijana Trampuž: KPJ na Slovenskem v obdobju šestojanuarske diktature 1929-1934 s poudarkom na začetnem delu priprave pokrajinske konference: magistrsko delo. Ljubljana 1992, 150 f.

79 Janko Liška: Pobude slovenske proletarske književnosti k oblikovanju in rasti socialne in nacionalne zavesti. V: PZDG, 1966, št. 1-2, str. 101-115.

80 Ervin Dolenc: Kulturno prosvetna društva slovenskih delavskih strank v letih 1918-1929: magistrsko delo. Ljubljana 1989, 247 f.; isti, Komunistične kulturno-prosvetne organizacije v dvajsetih letih. V: PNZ, 1989, št. 2, str. 325-348; isti, Bratstvo: Izobraževalna društva narodnih socialistov v dvajsetih letih. V: Kronika, 1990, št. 3, str. 138-144.

81 Ervin Dolenc: Kulturni boj: slovenska kulturna politika v Kraljevini SHS 1918-1929. Ljubljana 1996, 405 str.

posredno raziskovati tudi delovanje teh strank. Gradivo o delovanju krščanskih socialistov v okviru ljudskofrontnega povezovanja na Slovenskem je takrat začel zbirati Janko Prunk.⁸² To tematiko je natančno proučil in z raziskavo o krščanskih socialistih na poti v enotno fronto demokratičnih sil slovenskega naroda magistriral in nato še doktoriral.⁸³ Delovanje komunistov na Slovenskem med svetovnima vojnama so preučevali bolj s stališča njihove vloge pri ljudskofrontnem povezovanju (Alenka Nedog,⁸⁴ dr. Janko Prunk).

Druga tema, ki je izhajala iz preučevanja ljudskofrontnega gibanja na Slovenskem, je bila prestrukturiranje celotnega političnega življenja oziroma političnega dogajanja v tridesetih letih. Šlo je za preučevanje političnih konceptov slovenskega meščanstva, njegovih tradicionalnih političnih strank in slovenskih nacionalnih programov oziroma delovanje slovenske narodne politike. Raziskavo je opravljal dr. Janko Prunk.⁸⁵ Nacionalno vprašanje v prvi jugoslovanski državi kot eden od ključnih političnih problemov v času med svetovnima vojnama in vprašanje uveljavljanja načela samoodločbe narodov je bilo sprva preučevano z vidika pogledov revolucionarne leveice, nato pa predvsem slovenskega unitarnega političnega tabora (dr. Jurij Perovšek⁸⁶).

Raziskovanje meščanskih političnih strank in njihove politike kljub dejstvu, da brez proučitve teh ni mogoča podoba slovenske politike obdobja med svetovnima vojnama, dolgo časa ni bilo. Vsaj ne tako, da bi bila posamezna politična stranka sama poseben predmet raziskave. Raziskovana je bila politika tradicionalnih slovenskih političnih strank in njihovih taborov, predvsem s pogledom na njihov odnos do delavskega gibanja in njegove strankarske organiziranosti. Inštitut je v šestdesetih letih nekaj let sicer sofinanciral raziskovanje razvoja Slovenske ljudske stranke in njene politike zlasti v času nastajanja jugoslovanske države, kar je raziskoval beograjski zgodovinar dr. Momčilo Zečević. Ta je svojo

82 DINZ, Zapisnik sestanka znanstveno-raziskovalne enote 18. 9. 1967.

83 Janko Prunk: Pot krščanskih socialistov v Osvobodilno fronto slovenskega naroda. Ljubljana 1977, 240 str.

84 Alenka Nedog: Ljudskofrontno gibanje v Sloveniji: od leta 1935 do 1941. Ljubljana 1978, 305. str.; ista, Tone Tomšič: oris življenja in revolucionarnega delovanja. Ljubljana 1969, 1980,² 393 str., 433 str.²

85 Janko Prunk: Politične koncepcije slovenskega meščanstva v stari Jugoslaviji. V: PZDG, 1982, št. 1-2, str. 117-134; isti, Slovenski narodni programi. Ljubljana 1986, 284 str.; isti: Slovenski narodni vzpon : narodna politika (1768-1992). Ljubljana 1992, 455 str.

86 Jurij Perovšek: Slovenski komunisti in vprašanje makedonskega naroda leta 1923. V: PZDG, 1978-1979, str. 17-44; isti, Oblikovanje programskih načrtov o nacionalni samoodločbi v slovenski politiki do ustanovitve Neodvisne delavske stranke Jugoslavije. V: ZČ, 1984, št. 1-2, str. 5-27; isti, O volji po nacionalni suverenosti : (ob sedemdesetletnici razprave o nacionalnem vprašanju v KSJ leta 1923). V: PNZ, 1993, št. 1-2, str. 215-220; isti, Pogledi slovenskih revolucionarno usmerjenih marksistov na črnogorsko vprašanje leta 1923. V: PNZ, 1996, št. 1-2, str. 7-20; isti, Liberalizem in vprašanje slovenstva: nacionalna politika liberalnega tabora v letih 1918-1929. Ljubljana 1996, 296 str.; isti, Na poti v moderno: poglavja iz zgodovine evropskega in slovenskega liberalizma 19. in 20. stoletja. Ljubljana 2005, 285 str.

študijo razširil na celotno slovensko politiko in politične stranke v Sloveniji v dvajsetih letih.⁸⁷ Vendar so bile raziskave razširjene na celotno strankarsko organiziranje in njihovo politiko obdobja med svetovnjima vojnama in na idejne poglede slovenskih svetovnonazorskih taborov med svetovnjima vojnama šele v devetdesetih letih 20. stoletja z raziskavami dr. Jurija Perovška⁸⁸ in dr. Anke Vidovič-Miklavčič. V najnovejših raziskavah je strankarsko politiko SLS začel preučevati dr. Jure Gašparič.⁸⁹ Politiko meščanskih strank pa je posredno, prek raziskave o delovanju mladinskih skupin teh strank, in v kmečko stanovskem gibanju ter skozi »mikroraven« političnega življenja posameznih okrajev pa tudi občin Dravske banovine preučevala dr. Anka Vidovič-Miklavčič.⁹⁰

Raziskave so potekale tudi o nastanku jugoslovanske države oziroma obdobja neposredno pred tem (dr. Jurij Perovšek,⁹¹ dr. Janko Prunk⁹²). Da se je zgodovinarjem zdela ta tema pomembna že mnogo prej, preden je bila raziskana in predstavljena, pa kaže tudi predlog, podan na sestanku raziskovalnega oddelka inštituta leta 1968, da naj inštitut obeleži obletnico nastanka Države SHS.⁹³

Raziskovalni načrt o preučevanju slovenske zgodovine od konca prve do konca druge svetovne vojne je predvidel raziskave za celotno slovensko narodnostno ozemlje, zato je bilo kot del slovenske narodne zgodovine v času med svetovnjima vojnama vključeno preučevanje zgodovine primorskih Slovencev, ki so živeli v okviru Kraljevine Italije. Dr. Milica Kacin-Wohinz⁹⁴ je sistematično raziskovalno

87 Momčilo Zečević: Slovenska ljudska stranka in jugoslovansko zedinjenje. Maribor 1977, 435 str.; isti, Na zgodovinski prelomnici: Slovenci v politiki jugoslovanske države 1918-1929. Maribor 1986, 281 str.

88 Jurij Perovšek: Programi političnih strank, organizacij in združenj na Slovenskem v času Kraljevine SHS (1918-1929). Ljubljana 1998, 208 str.; isti, Idejni, socialnogospodarski in narodnopolitični nazori slovenskega meščanstva v času med svetovnjima vojnama (1918-1941). V: ZČ, 1997, št. 4, str. 529-554.

89 Jure Gašparič: SLS pod diktaturo. Diktatura kralja Aleksandra in politika Slovenske ljudske stranke v letih 1929-1935. Ljubljana 2007, 304 str.

90 Anka Vidovič-Miklavčič: Mladina med nacionalizmom in katolicizmom: pregled razvoja in dejavnosti mladinskih organizacij, društev in gibanj v liberalno-unitarnem in katoliškem taboru v letih 1929-1941 v jugoslovanskem delu Slovenije. Ljubljana 1994, 265 str.; ista, Kmečko stanovsko gibanje v okviru SLS v zadnjem desetletju stare Jugoslavije. V: 2000, 1989, št. 46/47, str. 213-234; ista, Zveza slovenskih kmetov v letih 1932-1935. V: ZČ, 1989, št. 4, str. 555-569; ista, Kmečko stanovsko gibanje v klerikalnem taboru na Slovenskem 1935-1941. V: Borec, 1990, št. 1, str. 70-143; ista, Odnos dr. Antona Korošca do Kmečke zveze in Slovenske dijaške zveze (SDZ), 1929-1940. V: PNZ, 1991, št. 1, str. 125-130; ista, Krekovo združništvo: teorija in praksa. V: Krekov simpozij v Rimu, Celje 1992, str. 174-181; ista, Socialna demokracija (socialisti) na Slovenskem v prvem letu diktature 1929. V: PNZ, 1996, št. 1-2, str. 21-39; ista, Prispevek k zgodovini ljutomerskega okraja v letih 1935-1941. V: PNZ, 1997, št. 2, str. 427-436; ista, Okraj Slovenj Gradec v letih 1929-1941. V: Kronika 1999, št. 3, str. 41-54; ista, Novomeški okraj v letih 1929-1941. V: Kronika 2002, št. 1, str. 81-98; ista, Segmenti iz preteklosti okraja Slovenske Konjice v letih 1929-1941. V: PNZ 2006, št. 1, str. 289-307.

91 Jurij Perovšek: Slovenska osamosvojitve v letu 1918: študija o slovenski državnosti v Državi Slovencev, Hrvatov in Srbov. Ljubljana 1998, 191 str.

92 Janko Prunk: Die Gründung des Jugoslawischen Staates 1918. V: Als Mitteleuropa zerbrach: zu den Folgen des Umbruchs in Österreich und Jugoslawien nach dem Ersten Weltkrieg, (Unserer Zeit Geschichte, Bd 1). Graz 1990, str. 27-42

93 DINZ, zapisnik sestanka znanstveno-raziskovalne enote IZDG 5. 1. 1968.

94 Glej opombo 58.

Dobri medgeneracijski odnosi so bili in so še značilnost inštitutovega notranjega življenja; Jurij Perovšek in Jasna Fischer v prisrčnem pogovoru decembra 1979.

delo te teme začela že sredi šestdesetih let, njene raziskave pa so zaradi narave problematike od vsega začetka obravnavale celotno zgodovino in ne le delež delavskega gibanja. To je izzvalo posamezne očitke, češ da daje prevelik poudarek narodni oziroma narodnjaški politiki pred razredno problematiko v zgodovini primorskih Slovencev pod Italijo. Leta 1977 sta zato raziskovalno usmeritev Milice Kacin-Wohinz »napadla« oziroma kritizirala dva pripadnika predvojne revolucionarne levice, sicer tudi zgodovinopisna publicista, Dušan Kermauner in France Klopčič.⁹⁵ Zaradi Kermaunerjeve smrti je ta njegovo delo pripravil za tisk in siceršnjo Kermaunerjevo marksistično kritično ost še bolj zaostрил, češ da je pogled Milice Kacin Wohinz premalo marksističen, premalo »delavski« in preveč narodnjaški. Kljub času, ko sta bila »proletarizacija« in marksizem kot svetovni nazor v Sloveniji v zenitu tudi v zgodovinopisju, sta ostala kritika povsem osamljena in je usmeritev dela Milice Kacin-Wohinz dobilo podporo tudi vladajoče politične »stranke«. To je bil sploh eden redkih javnih »napadov« oziroma kritik na raziskovalno delo in njegove rezultate, naslovljene na inštitutove raziskovalce.

Gospodarsko zgodovino obdobja med svetovnima vojnama je začel raziskovati utemeljitelj gospodarske zgodovine novejše dobe v slovenskem zgodovinopisju dr. Jože Šorn in sprva preučeval gospodarsko zgodovino s poudarkom na industrializaciji slovenskega ozemlja od začetka 18. stoletja do konca prve svetovne vojne. Leta 1973 je začel raziskovati proces industrializacije Slovenije med vojnama, vendar mu raziskave zaradi bolezni in smrti ni uspelo končati.

95 Dušan Kermauner: Temeljni problemi primorske politične zgodovine (zlasti v letih 1918-1921). Ljubljana 1977, 122 str.

Končal je le njen prvi del o gospodarskem položaju v dobi po prvi svetovni vojni, dokler se slovensko gospodarstvo ni skoraj v celoti zlilo z jugoslovanskim.⁹⁶ Gospodarstvo med svetovnjima vojnama s poudarkom na razvoju tekstilne industrije, značilne in pomembne za industrializacijo Slovenije med svetovnjima vojnama, socialno politiko, socialnopolitični in materialni položaj delavstva, povezovanje delavstva v sindikate in njih delovanje je raziskoval dr. France Kresal. Prikazal je razvoj industrije glede na vloženi kapital, nacionalno pripadnost nosilcev kapitala, socialnopolitični in materialni položaj delavstva ter sindikalne organizacije, njihov boj za izboljšanje socialnega in materialnega položaja.⁹⁷ Konec osemdesetih let je bilo preučevanje gospodarske preteklosti razširjeno na raziskovanje zgodovine agrarnega gospodarstva s poudarkom na zadolževanju kmetov, razvoju združništva, bančništva in podjetništva na Slovenskem, kar raziskuje dr. Žarko Lazarevič.⁹⁸

Kot del znanstvenega načrta o zgodovini Slovencev 1918–1945 je bil na inštitutu pripravljen tudi načrt o pripravi bibliografije člankov o delavskem gibanju na Slovenskem v slovenskih časnikih in časopisih. Namen je bil preučiti, kaj so v času med svetovnjima vojnama pisali o delavskem gibanju v slovenskih časnikih in časopisih, kajti zaradi pomanjkanja arhivskega in drugega gradiva so bili prav zapisi v dnevnem in drugem tisku dobrodošel in mnogokrat tudi edini vir za zgodovino političnih strank, organizacij, političnih gibanj. Bibliografijo so opredelili kot strokovno-raziskovalno delo, kajti zajemala je izbor, vrednotenje in vsebinsko analizo prispevka v časnikih in časopisih. Odrani prispevki so bili razvrščeni v 36 tematskih skupin – gesel. Pregledovanje časopisov in revij ter izpisovanje podatkov, ki so vsebovali vsebino članka, avtorja in druge podatke, so leta 1971 uvedle štiri strokovne sodelavke: Sonja Reisp, Anka Vidovič-Miklavčič, Terezija Traven, Štefka Zadnik; pridružila sta se jima Božo Zakrajšek (1980 do 1983) in Lilijana Trampuž (od 1988). Delo pri bibliografiji člankov o delavskem gibanju, ki pa je v resnici sčasoma prerasla v celovitejšo bibliografijo, kolikor je bilo to mogoče zaradi opredeljenih gesel, je potekalo do leta 1990. Vpisanih je

96 Jože Šorn: Slovensko gospodarstvo v poprevratnih letih 1919–1924. Ljubljana 1997, 231. str.

97 France Kresal: Tekstilna industrija v Sloveniji. Ljubljana 1976, 408. str.; isti: Zgodovina socialne in gospodarske politike v Sloveniji od liberalizma do druge svetovne vojne. Ljubljana 1998, 333 str.

98 Žarko Lazarevič: Kmečki dolgovi na Slovenskem: socialno-ekonomski vidiki zadolženosti slovenskih kmetov 1848–1948. Ljubljana 1994, 171 str.; isti, Zdrružništvo v Sloveniji v dobi kapitalizma: sistemi in organizacije. V: Arhivi, 1994, št. 1–2, str. 12–18; isti, Zgodovina slovenskega bančništva. Ljubljana 2000, 438 str. (soavtor Jože Princič); isti, Bančniki v ogledalu časa: življenjske poti slovenskih bančnikov v 19. in 20. stoletju. Ljubljana 2005, 181 str. (soavtor Jože Princič).

Raziskovalca gospodarske zgodovine dr. Žarko Lazarević (levo) in dr. France Kresal.

bilo 76.317 anotacij člankov iz slovenskih časnikov in časopisov iz obdobja med vojnoma. Sprva so hoteli bibliografijo za posamezna leta tudi izdajati, vendar je izšla le za leto 1917,⁹⁹ za ostala leta pa je hranjena v inštitutovi knjižnici.

V raziskovalni načrt Zgodovina Slovencev 1918–1945 je bilo vključeno tudi raziskovanje zgodovinskega razvoja v Sloveniji med drugo svetovno vojno. Poudarek v raziskavah je bil dan narodnoosvobodilnemu gibanju oziroma narodnoosvobodilnemu boju. Na raziskovanju tega obdobja je bilo eno glavnih težišč dela inštituta že pred izdelavo raziskovalnega načrta. Do sprejetja raziskovalnega načrta je raziskovanje obdobja druge svetovne vojne potekalo tudi urejeno, z zbiranjem spominskega gradiva, izjav, pričevanj udeležencev NOB. V istem času pa so raziskovalci sistematično preučevali tudi arhivsko gradivo, zlasti ker je bil inštitut izdajatelj zgodovinskih virov iz obdobja druge svetovne vojne v zbirki Dokumenti ljudske revolucije na Slovenskem. Število raziskovalcev, ki so se ukvarjali z drugo svetovno vojno, je bilo sprva veliko. Večina jih je sodelovala pri zbiranju spominskega gradiva oziroma pri izdelovanju vprašalnikov udeležencev NOB. Za prave raziskovalce, ki so pri raziskovanju uporabljali arhivsko gradivo, pa je mogoče šteti predvsem štiri, Toneta Ferenca, Dareta Jerška, Miroslava Lušteka in Franceta Škerla, oziroma pet, kajti v raziskovalno delo se je vključil tudi vodja knjižnice Jože Krall. Ti so presegali dotedanji način pisanja o zgodovini druge svetovne vojne na Slovenskem, in to tako po metodi oziroma tehniki kot po vsebini. Kljub takratni politični pomembnosti zgodovine narodnoosvobodilnega boja je bilo število njegovih pravih raziskovalcev tudi od leta 1971 dalje sorazmerno majhno.

⁹⁹ Bibliografija člankov o delavskem gibanju na Slovenskem 1917–1941, I, 1917 (sestavile Sonja Reisp, Rezka Traven, Anka Vidovič-Miklavčič, Štefka Zadnik). Ljubljana 1974, 100 str.

V prvih letih so v svojih raziskavah dajali večji poudarek političnemu delovanju narodnoosvobodilnega gibanja na eni strani, na drugi pa raznarodovalni politiki nemškega okupatorja do slovenskega prebivalstva (dr. Tone Ferenc¹⁰⁰), nato pa so raziskave razširili še na področje kulturnega delovanja v partizanskih enotah in pri slovenskih kulturnih delavcih v narodnoosvobodilnem gibanju (Ferdo Fischer) ter na raziskave o slovenskem partizanskem tisku in delovanju tiskarn narodnoosvobodilnega gibanja (Jože Krall¹⁰¹). Velik del rezultatov tega raziskovalnega dela je bil predstavljen na znanstvenem posvetovanju o Osvobodilni fronti slovenskega naroda, ki ga je leta 1966 pripravil inštitut.¹⁰² Proti koncu šestdesetih let je bila opravljena prva raziskava o stikih oziroma sodelovanju slovenskega narodnoosvobodilnega gibanja z zavezniki (Pavel Dobrila¹⁰³).

Bolj kot vojaška zgodovina, delovanje partizanskih enot, je bilo v raziskavah poudarjeno politično dogajanje in politično delovanje narodnoosvobodilnega gibanja. Raziskave iz politične zgodovine narodnoosvobodilnega gibanja, s poudarkom na elementih revolucionarnosti v slovenskem narodnoosvobodilnem gibanju, je opravljal dr. France Škerl.¹⁰⁴ Sistematičnega preučevanja zgodovine vodilne politične sile narodnoosvobodilnega gibanja na Slovenskem, Komunistične partije Slovenije, se do konca sedemdesetih let ni lotil nihče. Takrat je organizacijski razvoj KPS, njeno kadrovsko sestavo in metode delovanja med drugo svetovno vojno začela preučevati Vida Deželak-Barič. Velik poudarek je bil namenjen preučevanju narodnoosvobodilnega boja na Primorskem s študijami dr. Toneta Ferenca¹⁰⁵ in dr. Franceta Škerla.¹⁰⁶ Teme, ki so spadale bolj v t. i. politično zgodovino, so bile ljudska oblast, ki jo je že leta 1971 začel sistematično

100 Tone Ferenc: Politične in državljanske kategorije prebivalstva na Spodnjem Štajerskem pod nemško okupacijo. V: PZDG, 1960, št. 2, str. 69-124; isti, Le système d'occupation des nazis en Slovénie. Les systèmes d'occupation en Yougoslavie 1941-1945. Belgrade 1963, str. 47-133; isti Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941-1945. Maribor 1968, 857 str.

101 Glej opombo 56.

102 France Škerl: Vloga in pomen Osvobodilne fronte slovenskega naroda (194?????-1943); Miroslav Luštek: Delavska enotnost in Osvobodilna fronta; Jože Krall: Rast slovenskega narodnoosvobodilnega tiska; Ferdo Fischer: Organizacijske oblike in delovne metode slovenskih kulturnih delavcev v Osvobodilni fronti v okupirani Ljubljani; Tone Ferenc: Nekaj doneskov k problematiki zbora odposlancev Slovenskega naroda. Vse v: PZDG, 1966, št. 1-2.

103 Pavle Dobrila: Prvi stiki partizanov z vojsko Velike Britanije. V: PZDG, 1973, št. 1-2, str. 185-211.

104 France Škerl: Osvobodilna fronta in socialna preobrazba slovenskega naroda (1941-1943). V: PZDG, 1971-72, št. 1-2, str. 7-36; isti, Elementi revolucionarnosti v razvoju NOB do kapitulacije Italije. V: Borec, 1973, št. 4, str. 193-201; isti; Revolucionarno bistvo v razvoju slovenskega narodnoosvobodilnega boja. V: Elementi revolucionarnosti v političnem življenju na Slovenskem. Ljubljana 1973, str. 99-118.

105 Tone Ferenc: Kratek pregled razvoja KPS in OF v Slovenskem Primorju od decembra 1942 do septembra 1943. V: PZDG 1960, št. 1, str. 105-170; isti, Splošna ljudska vstaja v Slovenskem Primorju septembra 1943. Viharni časi. Ljubljana 1961, str. 125-132; isti, Vseljudska vstaja v Slovenskem Primorju po kapitulaciji Italije. Borec 1969, št. 2, str. 156-170; isti, Primorska pred vseljudsko vstajo 1943. Južnoprimorski odred in Gregorčičeva brigada. Ljubljana 1983, 772+36 str.

106 Dr. France Škerl, ki se je upokojil leta 1971, je napisal obsežen elaborat (938 strani in 1290 strani), ki je ostal v tipkopisu; hranjen je v knjižnici Inštituta za novejšo zgodovino.

preučevati dr. Tone Ferenc,¹⁰⁷ nato pa tudi Zdenko Čepič,¹⁰⁸ Vida Deželak-Barič¹⁰⁹ in Bojan Godeša.¹¹⁰ Sistematično preučevanje kolaboracije oziroma protirevolucionarnega delovanja slovenskih nasprotnikov osvobodilnega gibanja ter državljanske vojne je začel Boris Mlakar.¹¹¹ Občasno so tudi drugi raziskovalci preučevali posamezne teme iz političnega razvoja narodnoosvobodilnega gibanja, kot npr. Osvobodilno fronto in sodelovanje krščanskih socialistov v njej (dr. Janko Prunk), delovanje komunistične mladinske organizacije in delovanja ter povezovanje železničarjev v ljubljanski pokrajini v letih 1941–1943 z narodnoosvobodilnim gibanjem (dr. Anka Vidovič-Miklavčič¹¹²). Dr. Dušan Biber je preučeval sodelovanje narodnoosvobodilnega gibanja z zavezniki, in to celovito

107 Tone Ferenc, *Ljudska oblast na Slovenskem 1941-1945*. 1. knjiga: *Država in državi*. Ljubljana 1987, 684 str., 2. knjiga: *Narod si bo pisal sodbo sam*. Ljubljana 1985, 334 str., 3. knjiga: *Mi volimo*, Ljubljana 1991, 502 str.

108 Zdenko Čepič: *Oblikovanje elementov socialističnega gospodarstva v obdobju graditve slovenske državnosti (1944-1945): magistrska naloga*, Ljubljana 1983; isti, *Obravnava ključnih vprašanj povojnega gospodarskega ustroja v delu znanstveno-strokovnih ustanov predsedstva NOS*. V: PZDG, 1986, št. 1-2, str. 113-150; isti, *O ukrepih za spreminjanje družbenoekonomskih odnosov leta 1942 v Sloveniji*. V: Borec, 1987, št. 10, str. 643-665; isti, *Načini zaostrovanja razrednega v zaključnem obdobju NOB v luči zakonskih ukrepov*. V: PNZ, 1990, št. 1-2, str. 121-134; isti, *Nekaj stopinj revolucije v pluralni dobi Osvobodilne fronte*. V: PNZ, 1998, št. 1-2, str. 89-110; isti, *Zamisli o gospodarski ureditvi po drugi svetovni vojni v narodnoosvobodilnem gibanju*, Ljubljana 1998, 212 str.

109 Vida Deželak-Barič: *Konferenca KPS na Cinku*. Ljubljana 1982, 39 str.; ista, *Organizacijski razvoj KPS v Ljubljani od aprila 1941 do septembra 1943*. V: *Zgodovina Ljubljane: prispevki za monografijo*. Ljubljana 1984, str. 438-451; ista, *Organizacijski razvoj Komunistične partije Slovenije na Gorenjskem od pomladi 1941 do jeseni 1943*. V: PNZ, 1986, št. 1-2, str. 65-85; ista, *Razvoj komunistične partije Slovenije na Štajerskem v letih 1941-1943 s stališča njene organiziranosti*. V: PNZ, 1987, št. 1-2, str. 105-132; ista, *Organiziranost Komunistične partije Slovenije v partizanskih enotah 1941-1943*. V: PNZ, 1988, št. 1-2, str. 63-93; ista, *Organiziranost Komunistične partije Slovenije na Dolenskem in Notranjskem v letih 1941-1943*. PNZ, 1991, št. 2, str. 181-215; ista, *Pokrajinske konference Komunistične partije Slovenije na Primorskem: 1942-1944*. Ljubljana, 2001, 179 str.; ista, *Komunistična partija Slovenije in revolucionarno gibanje 1941-1943*. Ljubljana 2007, 429 str.

110 Bojan Godeša: *Delavska enotnost in narodnoosvobodilnem boju na Slovenskem: magistrsko delo*. Ljubljana 1989; isti, *Delovanje odborov Delavske enotnosti in Trstu*. V: *Annales*, 1993, št. 3, str. 167-176; isti, *Odbori Delavske enotnosti na Gorenjskem*. V: PNZ, 1993, št. 1-2, str. 99-109; isti, *Priprave na revolucijo ali NOB?*. V: *Slovenski upor 1941: Osvobodilna fronta slovenskega naroda pred pol stoletja: zbornik referatov na znanstvenem posvetu v dneih 23. in 24. maja 1991 v Ljubljani*. Ljubljana 1991, str. 69-85. isti, *Prispevek k poznavanju Dolomitske izjave*. V: *Nova revija*, 1991, št. 105/106, str. 266-273; št. 107, str. 455-460; št. 108, str. 592-608.

111 Boris Mlakar: *Domobranstvo na Primorskem: 1943-1945*. Ljubljana 1982, 254 str.; isti, *General Rupnik in Slovensko domobranstvo*. V: ZČ, 1981, št. 3, str. 287-305; isti, *O političnih programih slovenske kontrarevolucije 1941-1945*. V: PZDG, 1982, št. 1-2, str. 211-221; isti, *Nekaj splošnih razmišljanj ter vprašanj o pojavu kolaboracije*. V: *Teorija in praksa*, 1986, št. 9-10, str. 995-1002; isti, *Slovenska protirevolucija s posebnim ozirom na konec vojne*. V: PNZ, 1990, št. 1-2, str. 107-119; isti, *Slovenski domobranci - prostovoljci ali mobiliziranci*. V: Borec, 1994, št. 526/528, str. 104-126; isti, *Goriška sredina*. V: PNZ, 1997, št. 2, str. 325-334; isti, *Vzroki in oblike nasprotovanja Osvobodilni fronti v letu 1941/1942*. V: *Slovenski upor 1941: Osvobodilna fronta slovenskega naroda pred pol stoletja: zbornik referatov na znanstvenem posvetu v dneih 23. in 24. maja 1991 v Ljubljani*. Ljubljana 1991, str. 255-263; isti, *Domobranska prisega*. V: *Zbornik: 27. zborovanje slovenskih zgodovinarjev*. Ljubljana 1994, str. 114-120; isti, *Domobranstvo in konec vojne*. V: *Slovenija v letu 1945: zbornik referatov z mednarodnega znanstvenega posveta Slovenija v letu 1945*, 27. in 28. septembra 1995 v Ljubljani. Ljubljana 1996, str. 37-43; isti, *Epuracija in povojne žrtve v Zahodni Evropi*. V: *Žrtve druge svetovne vojne na Slovenskem: okrogla miza, Grad Snežnik, 21. maja 1996*. Ljubljana 1997, str. 47-62; isti, *Slovensko domobranstvo: 1943-1945: ustanovitev. Organizacija, idejno ozadje*. Ljubljana 2003, 542 str.

112 Anka Vidovič-Miklavčič: *Slovenski železničarji pod italijansko okupacijo v ljubljanski pokrajini: oris nastanka in razvoja organizacije OF in oblike narodnoosvobodilnega boja na železnici 1941-1943*. Ljubljana 1980, 471 str.

z ozirom na jugoslovanski prostor.¹¹³ Novejša raziskovalna tema je bila s področja kulture, s poudarkom na vlogi in dejavnosti slovenskih izobražencev obeh politično-vojaško nasprotnih strani med vojno, ki jo je opravil dr. Bojan Godeša.¹¹⁴

Vojaška zgodovina je bila v inštitutovih raziskavah v »čisti obliki« sorazmerno malo zastopana, čeprav se je pojavljala v mnogih delih kot del zgodovinskega dogajanja: italijanska ofenziva poleti in jeseni 1942,¹¹⁵ partizansko delovanje na Primorskem pred kapitulacijo Italije,¹¹⁶ vojaška dogajanja ob kapitulaciji Italije¹¹⁷ in ob zaključnih operacijah pri osvobajanju slovenskega ozemlja.¹¹⁸ Raziskovanje sestave slovenske partizanske vojske v prvi polovici leta 1942 je bilo opravljeno s poudarkom na njeni rasti in razvoju in krajevnem ter socialnem izvoru njenih borcev; to študijo je napisal dr. Damijan Guštin.¹¹⁹ Na novo je bila nadaljevana raziskava o socialni in politični pripadnosti partizanov v letu 1941, prvič opravljeni v šestdesetih letih. Vojaška zgodovina je bila tako prej izjema kot pravilo. Od vojaških enot in njihovega vojaškega delovanja sta inštitutova raziskovalca dr. Boris Mlakar in dr. Damijan Guštin predstavila pohod partizanske 30. divizije v Beneško Slovenijo,¹²⁰ nastanek in delovanje 10. brigade NOV in POS ter partizanstvo na Notranjskem.¹²¹

113 Dušan Biber: Britanci o Titu in revoluciji. V: ZČ, 1977, št. 4, str. 449-464; isti, Mednarodni položaj Jugoslavije v zadnjem letu druge svetovne vojne. Osvoboditev Slovenije: referati z znanstvenega posvetovanja v Ljubljani 22. in 23. decembra 1975. Ljubljana 1977, str. 237-257; isti: Britansko-jugoslovanski nesporezumi okrog Koroške 1944-1945. V: ZČ, 1978, št. 4, str. 475-489; isti, Jugoslovanska in britanska politika o koroškem vprašanju 1941-1945. V: ZČ, 1979, št. 1, str. 127-143; isti, Britanska in ameriška politika o italijansko-jugoslovanski meji v drugi svetovni vojni. V: ZČ, 1980, št. 4, str. 431-441; Tito-Churchill: strogo tajno. Zbornik britanskih dokumentov 28. maja 1943 - 21. maja 1945. Zagreb 1981, 589 str.; isti: KPJ in njeni pogledi na Anglijo 1939-1943. V: PZDG, 1983, št. 1-2, str. 121-138; isti, Zavezniške misije v Slovenskem primorju. V: Borec, 1983, št. 8-9, str. 501-511; isti, Britanska in ameriška politika o italijansko-jugoslovanski meji v drugi svetovni vojni. La policitca anglo-americana sul problema del confine italo-jugoslavo durante la seconda guerra mondiale. V: Trst 1945: zbornik predavanj - Trieste 1945: atti delle conferenze. Trst 1985, str. 7-44; isti, Jugoslovanski partizani in Britanci v 1944. letu. V: PZDG, 1985, št. 1-2, str. 77-93; Tržaška kriza 1945. Trst 1941-1947: od italijanskega napada na Jugoslavijo do mirovne pogodbe. Koper, Trst 1988, str. 105-121; isti, Zavezniške in sovjetske misije ter obveščevalne službe v NOB. V: Borec, 1990, št. 1-3, str. 77-138; isti, Mednarodni zapleti ob koncu druge svetovne vojne: ocene in poročila ameriških obveščevalcev, OSS. V: PNZ, 1992, št. 1-2, str. 125-137; isti, Federalna državnost Slovenije v zavezniških dokumentih do maja 1945. V: Slovenci in država: zbornik prispevkov z znanstvenega posveta na SAZU (od 9. do 11. novembra 1994). Ljubljana 1995, str. 261-267.

114 Bojan Godeša: Kdor ni z nami, je proti nam: slovenski izobraženci med okupatorji, Osvobodilno fronto in protirevolucionarnim taborom. Ljubljana 1995, 467 str.

115 Tone Ferenc: Ljudska oblast na Slovenskem 1941-1945, 1. knjiga: Država in državi. Ljubljana 1987, 684 str.

116 Tone Ferenc: Primorska pred vseljudsko vstajo 1943. Južnoprimorski odred in Gregorčičeva brigada. Ljubljana 1983, 772+36 str.

117 Tone Ferenc: Kapitulacija Italije in narodnoosvobodilna borba v Sloveniji jeseni 1943. Maribor 1967, 726 str.

118 Tone Ferenc: Osvoboditev severovzhodne Slovenije in poslednji boj na Poljani. Ljubljana 1985, 35 str.

119 Damijan Guštin: Rast in razvoj slovenske partizanske vojske v prvi polovici leta 1942 in krajevni ter socialni izvor njenih borcev: magistrsko delo. Ljubljana 1987; isti, Krajevni izvor borcev nekaterih partizanskih enot spomladi 1942 in vprašanje ljudske vstaje. V: PNZ, 1988, št. 1-2, str. 95-122.

120 Boris Mlakar: Pohod 30. divizije NOV in POJ v Beneško Slovenijo. Ljubljana 1984, 110 str.

121 Damijan Guštin: Ljubljanska brigada: 10. slovenska narodnoosvobodilna udarna brigada »Ljubljanska«: njena vloga in pomen v narodnoosvobodilnem boju 1943-1945. Ljubljana 2003, 48 str.; isti, Notranjski odredi: I. april 1942 - julij 1942, II. september 1942 - december 1942, III. december 1942 - maj 1943, IV. november 1943 - maj 1945. Cerknica 2004, 408 str. (soavtor Martin Premk).

Okupatorjevo nasilje nad slovenskem prebivalstvom med drugo svetovno vojno so obravnavali avtorji v mnogih raziskavah (dr. Tone Ferenc), s to temo pa se je začel sistematično ukvarjati tudi dr. Damijan Guštin.¹²² Kot posebna raziskava poteka od leta 1997 zbiranje podatkov o žrtvah druge svetovne vojne in zaradi nje na Slovenskem, da bo s tem ustvarjen spisek smrtnih žrtev med Slovenci ne glede na stran, na kateri je bil posameznik v času vojne in ga je doletela smrt zaradi vojnega dogajanja. Raziskava temelji na obsežni literaturi pa tudi arhivskem in drugem gradivu, vključno z matičnimi knjigami. Smrtne žrtve popisujejo mag. Tadeja Tominšek Čehulič, Dunja Dobaja, Marta Rendla, do 2007 tudi dr. Mojca Šorn.¹²³

V raziskovanju druge svetovne vojne so bile opravljene tudi raziskave s področja gospodarskega življenja (dr. Tone Ferenc¹²⁴) in v sklepu raziskave o življenju prebivalcev Ljubljane v času vojne tudi o preskrbi v tem mestu (dr. Mojca Šorn¹²⁵).

S sprejemom obeh delovnih načrtov je bila z letom 1974 "zasnova inštituta jasno opredeljena".¹²⁶ Na raziskovalnem področju so inštitutovi raziskovalci posegali v vsa časovna obdobja in na vsa področja, od začetkov delavskega gibanja do socialistične graditve po drugi svetovni vojni, vendar s težiščem na zgodovini med svetovnima vojnama in na drugi svetovni vojni. V drugi polovici sedemdesetih let se je raziskovalni program razširil na raziskave dobe po drugi svetovni vojni in se tudi kadrovsko okreplil. To je bil čas, ko je v družboslovju in humanistiki prevladovala »proletarizacija« vsega in se je prisegalo na marksizem kot »sredstvo« ali »orodje« družboslovnih in humanističnih znanosti. Zgodovinopisje, zlasti tisto, ki se je ukvarjalo z novejšo zgodovino, je tako imelo nalogo dati socializmu, kakršnega smo poznali v Jugoslaviji, samoupravljanju, znanstveno osnovo in argumentacijo tudi glede njegovih začetkov in predstaviti predvsem njegove posebnosti.

122 Damijan Guštin: Za zapahi : prebivalstvo Slovenije v okupatorjevih zaporih 1941-1945. Ljubljana 2006, 472 str.

123 Mojca Šorn, Tadeja Rihtar Tominšek: Predstavitev projekta nacionalne zbirke »Žrtve druge svetovne vojne in zaradi nje« v Sloveniji. V: Množične smrti na Slovenskem, Izola 1998, str. 303-306; Bojan Godeša, Boris Mlakar, Mojca Šorn, Tadeja Tominšek Rihtar: Žrtve druge svetovne vojne v Sloveniji. V: PNZ, 2002, št. 1, str. 121-130; Tadeja Tominšek Rihtar: Smrtne žrtve druge svetovne vojne med Slovinci zaledju Gorice in Trsta. V: PNZ, 2003, št. 2, str. 73-90; Mojca Šorn, Tadeja Tominšek Rihtar: Žrtve druge svetovne vojne in zaradi nje 1941-1946. V: Žrtve vojne in revolucije, Ljubljana 2004, str. 13-22; Tadeja Tominšek Čehulič: Civilne žrtve druge svetovne vojne in povojnega nasilja na Primorskem: (10. junij 1940 - februar 1946). V: PNZ, 2007, št. 2, str. 63-76.

124 Tone Ferenc: Problem raziskovanja gospodarstva pod okupacijo na Slovenskem med drugo svetovno vojno; V: Grafenauerjev zbornik. Ljubljana 1996, str. 649-655; isti, Gradnja tovarne gline in aluminija Strnišče med drugo svetovno vojno. V: Časopis za zgodovino in narodopisje, 1996, št. 2, str. 174-204.

125 Mojca Šorn: Življenje Ljubljančanov med drugo svetovno vojno. Ljubljana 2007, 499 str.

126 DINZ, Poročilo Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v letu 1974, str. 1.

Spredaj direktorica inštituta dr. Jasna Fischer, za njo dr. Boris Mlakar, dr. Janko Prunk, dr. Jurij Perovšek, dr. Damijan Guštin.

Ker ni bilo raziskovalnega načrta za obdobje po drugi svetovni vojni, je inštitut v letu 1975 v povezavi z Marksističnim centrom Centralnega komiteja ZK Slovenije in ob pomoči in sodelovanju drugih zunanjih sodelavcev, strokovnjakov s področja arhivistike, bibliografije, ekonomije, prava, politologije, kulture in zamejske problematike, tako da je bila zasnova raziskave interdisciplinarna, začel priprave za izdelavo takšnega načrta. Pri pripravi raziskovalnega načrta je sodelovalo 22 inštitutovih in zunanjih sodelavcev, za odgovornega za izdelavo načrta pa je bil imenovan dr. Janko Prunk. Načrt, ki ga je ta velika skupina pripravila, je bil končan oziroma strokovno in politično priznan kot ustrezen jeseni 1978. Njegov dolgoročni cilj je bila "na marksistično-dialektičnih osnovah izdelana zgodovinska sinteza razvoja Slovencev v socialistični Jugoslaviji in njenem zamejstvu".¹²⁷

Raziskovalni načrt za preučevanje obdobja po drugi svetovni vojni je predvidel raziskovanje vse problematike tega obdobja, od razvoja oblasti in vodilnih političnih subjektov do gospodarstva in kulture, pa tudi problematiko življenja Slovencev v sosednjih državah. Raziskovanje tega obdobja je inštitutov načrt začrtal kot raziskavo po zgodovinskih metodah. Večino raziskovalnega načrta so napisali inštitutovi raziskovalci, Jerca Vodusek Starič, Zdenko Čepič

¹²⁷ DINZ, Raziskovalni načrt "Zgodovina Slovencev 1945-1976". Raziskovalni načrt je bil objavljen v PZDG, 1978-1979, št. 1-2, str. 109-121.

in Božo Zakrajšek. Njihov pregledni tekst z navedbo bistvenega dogajanja in problematike obdobja je bil tudi osnova za prvi zgodovinopisni pregled obdobja po drugi svetovni vojni, ki je izšel leta 1979 v knjigi *Zgodovina Slovencev* Cankarjeve založbe.

Zanimanje raziskovalcev je bilo sprva usmerjeno v politično zgodovino prvih let po koncu druge svetovne vojne, pa tudi v gospodarsko politiko te dobe, ki je opredelila celotni razvoj v obdobju druge Jugoslavije. Raziskovalno zanimanje je veljalo načinom prevzemanja oblasti na političnem in gospodarskem področju. Jerca Vodušek Starič je najprej raziskovala samoupravljanje s poudarkom na njegovem uvajanju v politično in gospodarsko življenje, kar je bila tedaj, ko se je za raziskavo odločila, ena bistvenih tem iz jugoslovanskega obdobja po drugi svetovni vojni,¹²⁸ nato pa je svoje zanimanje osredotočila na koncepte političnega življenja v Sloveniji 1945–1952, s poudarkom na prvem letu po koncu vojne, ko so oblast prevzemali in jo prevzeli komunisti oziroma njihova politična stranka.¹²⁹ O volitvah v zakonodajne organe nove oblasti je študijo napravil Božidar Zakrajšek. Gospodarske politične ukrepe prevzemanja oblasti sta obdelala dr. Zdenko Čepič, ki je raziskal okoliščine in obseg agrarne reforme,¹³⁰ dr. Jože Prinčič pa načine spreminjanja lastništva v gospodarstvu, zablembe in nacionalizacijo, ter načine načrtovanja in financiranja industrializacije v prvem povojnem desetletju.¹³¹ Svoje raziskovalno zanimanje za gospodarski razvoj in gospodarsko politiko je iz začetne dobe po drugi svetovni vojni usmeril tudi v kasnejša leta, do začetka sedemdesetih let¹³² in vse do konca jugoslovanske dobe.¹³³ Raziskavo političnega življenja v prvem povojnem obdobju je na čas petdesetih let razširila dr. Mateja Režek.¹³⁴ Problematiko odnosa politike in kulture oziroma usmeritev v kulturniškem ustvarjanju, vprašanje umetniške svobode in cenzure, delovanje umetniških in znanstvenih ustanov, vpliv politike na šolstvo je preučeval dr. Aleš Gabrič.¹³⁵

128 Jerca Vodušek Starič: *Začetki samoupravljanja v Sloveniji 1949-1953*. Maribor 1983, 147 str.

129 Jerca Vodušek Starič: *Prevzem oblasti 1944-1946*. Ljubljana 1992, 454 str.

130 Zdenko Čepič: *Agrarna reforma in kolonizacija v Sloveniji 1945-1948*. Maribor 1995, 282 str.

131 Jože Prinčič: *Povojne nacionalizacije v Sloveniji (1945-1963)*. Novo mesto 1994, 176 str.; isti, *Slovenska industrija v jugoslovanskem primežu: 1945-1956*. Novo mesto 1992, 192 str.

132 Jože Prinčič: *V začaranem krogu: slovensko gospodarstvo od nove ekonomske politike do velike reforme 1955-1970*. Ljubljana 1999, 286 str.

133 Jože Prinčič: *Iz reforme v reformo: slovensko gospodarstvo 1970-1991*. Ljubljana 2006, 677 str. (soavtor Neven Borak).

134 Mateja Režek: *Med resničnostjo in iluzijo. Slovenska in jugoslovanska politika v desetletju po sporu z Informbirojem*. Ljubljana 2005, 224 str.

135 Aleš Gabrič: *Slovenska agropopovska kulturna politika: 1945-1952*. Ljubljana 1991, str. 469-655; isti, *Socialistična kulturna revolucija: slovenska kulturna politika 1953-1962*. Ljubljana 1995, 369 str.; isti, *Politični pritiski in izključevanja učiteljev in sodelavcev z Univerze v Ljubljani: poročilo Komisije za rehabilitacijo univerzitetnih učiteljev in sodelavcev*. Ljubljana 2000, 59 str.; isti, *Prešernovo gledališče v Kranju: 1945-1957*. Ljubljana 2001, str. 123 str.; isti, *Šolska reforma 1953-1963*. Ljubljana 2006, 302 str.

Značilno za delovanje inštituta je bila tudi družabnost. Ob proslavljanju so se običajno kresala strokovna mnenja in se rojevali novi raziskovalni izzivi; od leve dr. Milica Kacin Wohinz, dr. Jasna Fischer, dr. Dušan Biber in dr. Janko Prunk.

Zlasti zaradi arhivskega gradiva, ki se je za to obdobje šele odpiralo in urejalo, je bil poudarek raziskav na prvem desetletju po koncu vojne. Ta meja se je sčasoma pomaknila bliže sedanjosti in sedaj dva mlada raziskovalca raziskujeta čas demokratizacije in osamosvajanja ter po osamosvojitvi Slovenije (Aleksander Lovrenčič, Blaž Babič).

Problematika Slovenskega primorja po letu 1945 do vključitve v okvir jugoslovanske države s poudarkom na političnih odnosih med Slovenci in Italijani na tem ozemlju, vprašanja odseljavanja Italijanov in vprašanje t. i. fojbo so bili predmeti raziskav Nevenke Troha.¹³⁶

136 Nevenka Troha: Osvoboditev ali okupacija, narodna osvoboditev ali revolucija - Primorska in Trst v letu 1945. V: Slovenija v letu 1945: zbornik referatov z mednarodnega znanstvenega posveta Slovenija v letu 1945, 27. in 28. septembra 1995 v Ljubljani]. Ljubljana 1996, str. 77-92; ista, Optanti za italijansko državljanstvo z območja priključenega Sloveniji leta 1947. V: PNZ, 1997, št. 2, str. 359-369; ista, Politika slovensko-italijanskega bratstva: slovansko-italijanska antifašistična unija v coni A Julijske krajine v času od osvoboditve do uveljavitve mirovne pogodbe. Ljubljana 1998, 208 str.; ista, Komu Trst?: Slovenci in Italijani med dvema državama. Ljubljana 1999, 327 str.; ista, Genocid ali kaznovanje fašističnih zločinov : kdo so bili usmrčeni maja 1945 v Tržaški pokrajini. V: Množične smrti na Slovenskem : zbornik referatov. Ljubljana 1999, str. 285-302; ista, Preselitve v Julijski krajini po drugi svetovni vojni. V: PNZ, 2000, št. 1, str. 255-268; ista, Fojbe - zločin ali upravičeno kaznovanje : odmevi aretacij, deportacij in usmrtitev med lokalnim prebivalstvom v Julijski krajini. V: Acta Histriae, 2004, št. 2, str. 203-217.

INŠTITUT V NOVEJŠEM ČASU

Način organiziranosti oziroma vodenja raziskovalnega dela se je v vsem inštitutovem obdobju večkrat spremenil. Ne sicer tako pogosto, kot se to dogaja »danes«, potem ko je bila za vodenje raziskovalnega dela ustanovljena Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije in se razmere za raziskovanje zaradi stalnega nadzora nad raziskovanjem (nad porabljanjem denarja za raziskovalno dejavnost) spreminjajo dobesedno vsakodnevno ali vsaj od razpisa do razpisa, teh pa je v vsakem letu kar nekaj. Različni so bili predvsem imena in organizacijska oblika izvajanja. V okviru inštitutovih raziskovalnih načrtov je posamezno raziskavo izvajal ponavadi en sam raziskovalec, in to temo, ki si jo je za raziskavo izbral sam. Izjema je bila skupinsko izdelovana bibliografija člankov o delavskem gibanju na Slovenskem med svetovnima vojnama. Od leta 1993 pa so bili uvedeni raziskovalni projekti, v katerih so poleg inštitutovih raziskovalcev sodelovali tudi raziskovalci iz drugih raziskovalnih ustanov, univerze, muzejev, arhivov. Opustile so se raziskave, ki so izhajale iz raziskovalnih načrtov in jih je izvajal posamezni raziskovalec, opuščen pa je bil večinoma tudi kronološki način. S projekti so raziskave postale po imenu bolj problemske in so problem, bistven ali značilen za zgodovinski razvoj, spremljale v daljšem časovnem okviru. Pomemben je postal program ali projekt, raziskovalec pa je postal njegov del.

Raziskave inštitutovih raziskovalcev so po zasnovah treh raziskovalnih programov, v katerih je bilo upoštevano kronološko načelo, značilno za zgodovinske pisarje, potekale vse do začetka devetdesetih let. Takrat se je kronološko načelo, na katerem so temeljili raziskovalni načrti, sprejeti v sedemdesetih letih, začelo opuščati. Večji poudarek je bil dan na tematiki oziroma na posameznih problemsko-vsebinskih raziskavah. Raziskave so potekale po obdobjih in vsebinskem načelu oziroma po področjih (politična zgodovina, kulturna zgodovina, gospodarska in socialna zgodovina) do leta 1993, ko je bil uveden nov način financiranja raziskovalnega dela prek projektov. Inštitut je bil takrat nosilec šestih raziskovalnih projektov, v katerih so poleg raziskovalcev, zaposlenih na inštitutu, sodelovali tudi izvajalci iz drugih raziskovalnih ustanov (univerze, inštitutov, arhivov, muzejev).

Z letom 1993 je inštitut postal izvajalec šestih raziskovalnih projektov. Te je izvajal s svojimi raziskovalci, pa tudi drugimi, ki so se vključevali v te

Nagovor direktorice dr. Jasne Fisher na obeležitvi štiridesetletnice inštituta; desno dr. Zdenko Čepič, zadaj (od leve): dr. Janko Pleterski, dr. Jurij Perovšek, dr. Tone Ferenc, dr. Miroslav Stiplovšek.

raziskovalne projekte kot t. i. part time raziskovalci. Teh je bilo celo dvakrat več kot raziskovalcev, zaposlenih na Inštitutu za novejšo zgodovino; npr. leta 1995 je bilo tako v raziskavah skupaj 48 raziskovalcev, od tega jih je bilo 17 redno zaposlenih na inštitutu. Raziskave v teh šestih projektih so trajale tri leta. Večina projektov je bila prilagoditev že uveljavljenega kronološkega načela zaradi novih organizacijskih in z njimi povezanih financerskih razlogov, pri čemer pa so bile izpostavljene posamezne teme: meščanstvo na Slovenskem od konca 18. stoletja do leta 1918, raziskovalno skupino je vodila dr. Jasna Fischer, politični in idejni razvoj na Slovenskem od začetka organiziranega strankarstva do začetka druge svetovne vojne, raziskovalno skupino je vodil dr. Janko Prunk, Slovenci in Slovenija v drugi svetovni vojni, vodja dr. Tone Ferenc, gospodarska in socialna zgodovina Slovencev v jugoslovanskem času, raziskovalno skupino je vodil dr. France Kresal, slovenska družba in politika po letu 1945, vodja raziskovalne skupine je bila dr. Jerca Vodusek Starič. Šesti projekt je bil nekakšno povezovanje mednarodnih projektov, v katerih so sodelovali slovenski raziskovalci, med njimi pa zaradi tem iz starejših obdobj ni bilo inštitutovih; vodil ga je dr. Franc Rozman, nato pa po njegovem odhodu z inštituta dr. Olga Janša-Zorn. So pa zato inštitutovi raziskovalci sodelovali v drugih raziskovalnih projektih, npr. o Nemcih na Slovenskem (dr. Tone Ferenc, dr. Jože Prinčič). V resnici je šlo za

nadaljevanje raziskav, opredeljenih v raziskovalnih načrtih, drugačen je bil le način organiziranja in financiranja raziskovanja slovenske novejše zgodovine, medtem ko je način dela posameznega raziskovalca ostal nespremenjen.

V letu 1994 je inštitut začel izvajati t. i. aplikativni projekt o slovensko-italijanskih odnosih v zadnjih sto letih, ki sta ga financirali Ministrstvo za znanost in tehnologijo RS (dve tretjini) in Ministrstvo za zunanje zadeve Republike Slovenije (eno tretjino). Namen te »uporabne« raziskave, vodila jo je dr. Milica Kacin Wohinz, je bil opraviti dopolnilne raziskave predvsem za potrebe študija slovensko-italijanskih odnosov. Ta projekt se je namreč začel izvajati hkrati z začetkom dela mešane slovensko-italijanske zgodovinsko-kulturne komisije, ki sta jo jeseni 1993 ustanovili zunanji ministrstvi Slovenije in Italije z nalogo, da celovito in natančno preuči vse pomembne vodike v zgodovini političnih in kulturnih odnosov med dvema narodoma. Ta slovensko-italijanska komisija je delovala do konca junija 2000, ko je sprejela končno poročilo o slovensko-italijanskih odnosih od leta 1880 do 1956.¹³⁷ Raziskovalna skupina, v kateri večina raziskovalcev ni bila z inštituta in je ta sodeloval bolj kot administrativni in tehnični usklajevalec, manj pa z raziskovalnim delom svojih raziskovalcev, je obstajala do leta 2000.

V tem času je Inštitut za novejšo zgodovino na prošnjo Državnega zbora Republike Slovenije pripravil znanstveno poročilo o poglavitnih značilnostih slovenske politike v letih 1929 do 1955. Šlo je za elaborat – zgodovinski pregled poglavitnih pojavov v političnem življenju v Sloveniji v zadnjem desetletju pred začetkom druge svetovne vojne in v prvem desetletju po njej. Nastal je sicer po obsegu majhen, a vsebinsko bogat pregleden tekst, prvi pregled v sintetizirani obliki, v katerem sta bila podana pregled in tudi ocena političnega dogajanja na Slovenskem v zadnjem desetletju pred drugo svetovno vojno in v prvem desetletju po njej. Pri pripravi je s svojimi teksti, ki so bili v medsebojni razpravi med avtorji usklajeni in zlitii v enega, sodelovalo osem inštitutovih raziskovalcev, štirje pa so bili zunanji.¹³⁸

Od leta 1996, ko se je začelo novo petletno obdobje v raziskavah, je inštitut imel tri raziskovalne projekte. Osrednji raziskovalni projekt je bil Zgodovina

137 Slovensko-italijanski odnosi 1880-1956: poročilo slovensko-italijanske zgodovinsko-kulturne komisije = I raporti italo-sloveni 1880-1956 : relazione della commissione storico-culturale italo-slovena = Slovene-Italian relations 1880-1956 : report of the Slovene-Italian historical and cultural commission. Ljubljana 2001, 161 str.

138 Ključne značilnosti slovenske politike v letih 1929-1955: znanstveno poročilo / Zdenko Čepič, Tone Ferenc, Aleš Gabrič, Bojan Godeša, Boris Mlakar, Dušan Nečak, Jože Prinčič, Janko Prunk, Božo Repe, Anka Vidovič-Miklavčič, Peter Vodopivec, Milan Ževart. Ljubljana 1995, 111 str.

Slovencev v XX. stoletju, vodila ga je dr. Jasna Fischer, v njem pa so sodelovali vsi inštitutovi raziskovalci. Raziskovalni projekt je bil zaradi časovnega in delovnega obsega oziroma boljše organizacijske preglednosti razdeljen na tri časovne oziroma tematske sklope (politični in idejni razvoj na Slovenskem 1892–1941, politična zgodovina po letu 1941, gospodarska in socialna zgodovina 1860 do 1991, ta pa je bil razdeljen na gospodarski in socialni del).

Nov projekt v tem obdobju je bil projekt izdajanja zgodovinskih virov za obdobje od začetka novega veka dalje. Vodil ga je dr. France M. Dolinar. Namen tega projekta – imenoval se je Edicija Viri II, v njem je sodelovalo šest inštitutovih raziskovalcev, večji del sodelavcev tega projekta, ki ga je »gostil« inštitut, pa je prišel iz arhivov – je bil evidentirati arhivske dokumente (dnevnik, korespondence, poročila itd.), jih pripraviti za tisk oziroma jih izdati. Poudarek v tem raziskovalnem projektu je bil na virih iz obdobja, ki ga raziskovalno preučuje inštitut. Iz tega raziskovalnega projekta je v naslednjih letih v knjižni obliki izšlo nekaj del, pri čemer so v veliki meri z objavami dokumentov sodelovali predvsem inštitutovi raziskovalci. Med tistimi inštitutovimi raziskovalci, ki so v tem projektu sodelovali, so v okviru izvajanja tega projekta izdali štiri knjige virov.¹³⁹

Poleg teh zbirk zgodovinskih virov so inštitutovi raziskovalci še pred izvajanjem raziskovalnega projekta, ki je imel nalogo sistematično pripravljati za izdajo zgodovinske vire, izdali nekaj knjig z viri, kar je bil rezultat dodatnega dela ob siceršnjem raziskovalnem delu.¹⁴⁰

Leta 1997 je inštitut začel izvajati raziskovalni projekt z imenom Nacionalna zbirka Žrtve druge svetovne vojne in zaradi nje na Slovenskem. Izvajalki sta bili strokovni sodelavki Mojca Šorn in Tadeja Tomiňsek Rihtar, ki ju je za izvedbo tega projekta zaposlil inštitut.¹⁴¹ To je bil prvi tak projekt na Slovenskem, namen pa je bil poimensko popisati vse, ki so v drugi svetovni vojni zaradi izvajanja vojaških

139 Jurij Perovšek: Programi političnih strank, organizacij in združenj na Slovenskem v času Kraljevine SHS (1918–1929). Ljubljana 1998, 208 str.; Bojan Godeša, Ervin Dolenc: Izgubljeni spomin na Antona Korošca: iz zapuščine Ivana Ahčina. Ljubljana 1999, 252 str.; Od kapitalizma do kapitalizma: izbrane zamisli o razvoju slovenskega gospodarstva v XX. stoletju / uredili Neven Borak, Žarko Lazarevič, Jože Prinčič. Ljubljana 1997, 687 str.; Zdenko Čepič: Zamisli o gospodarski ureditvi po drugi svetovni vojni v narodnoosvobodilnem gibanju. Ljubljana 1998, 212 str.

140 Franc Rozman: Korespondenca Albina Prepeluha-Abditusa, Ljubljana 1991, 86 str.; Jože Prinčič: Viri za nacionalizacijo industrijskih podjetij v Sloveniji po 2. svetovni vojni. Ljubljana 1992, 240 str. (soavtorja Maruša Zagradnik, Marjan Zupančič); Jera Vodušek Starič: »Dosje« Mačkovšek. Ljubljana 1994, 236 str.; Vida Deželak-Barič: Pokrajinske konference Komunistične partije Slovenije na Primorskem: 1942–1944. Ljubljana 2001, 180 str.

141 Zbiranje gradiva, klasifikacija in vnašanje podatkov v inštitutsko računalniško bazo so oz. izvajajo mag. Tadeja Tomiňsek Čehulič (od leta 1997), dr. Mojca Šorn (1997–2006), Dunja Dobaja (od 2002) in Marta Rendla (od 2005) ob sodelovanju širše raziskovalne skupine (dr. Boris Mlakar, dr. Bojan Godeša, dr. Damijan Guštin, dr. Jerca Vodušek Starič, dr. Vida Deželak Barič); projekt vseskozi koordinira direktor inštituta.

in vojnih operacij umrli nasilne smrti, pa tudi tistih, ki so umrli ali bili ubiti po koncu vojne kot posledica dogajanja v času vojne. Projekt Nacionalne zbirke je bil izrazito znanstveno zasnovan z namenom, da bodo dokončni rezultati lahko pripomogli k bolj stvarnemu in manj čustveno nabitemu obravnavanju druge svetovne vojne pri nas. Popis smrtnih žrtev med Slovenci na ozemlju Republike Slovenije v času druge svetovne vojne in tik po njej naj bi prav zaradi celostnega pristopa pomenil pomembno podlago za celovito obravnavo problematike žrtev in tudi značaja druge svetovne vojne pri nas. Projekt je postavljen v časovni okvir druge svetovne vojne na Slovenskem (popisovanje smrtnih žrtev se začneja z napadom sil Osi na Jugoslavijo 6. aprila 1941, za Primorsko z vstopom Italije v vojno 10. junija 1940, kot končni datum za popisovanje pa je upoštevan konec januarja 1946), pri čemer je bilo dodano še obdobje po koncu vojne; tako so v popis zajete vse medvojne žrtve ter še zadnji poveljni zunajsodni poboji, ki so vezani na vojno dogajanje. Geografsko je raziskava omejena na območje današnje Slovenije, kar pomeni, da gre za podatke le o žrtvah, ki so imele v času druge svetovne vojne stalno prebivališče na območju današnje Republike Slovenije. Izdelava čim bolj zanesljivega in popolnega seznama žrtev je zahtevala zbiranje zelo natančnih osebnih podatkov, saj je seznam utemeljen na natančni identifikaciji na podlagi osebnih podatkov in podatkov o okoliščinah smrti pri vsaki žrtvi, v okviru 23 generalij. Delo pri projektu je raziskovalna skupina razdelila na tri glavne faze: prvo, zbiranje podatkov iz relevantne literature, objavljenih virov ter časopisov in revij; drugo, ki je bila najpomembnejša glede na pridobljen obseg novih podatkov, ko je potekalo večletno pregledovanje obsežnega primarnega in sekundarnega arhivskega gradiva; tretja poteka kot evalvacija predhodno zbranih podatkov na osnovi sistematičnega pregledovanja medvojnih in poveljnih matičnih knjig. Seznam žrtev v sedanjih fazi raziskave obsega več kot 95.000 žrtev. Projekt se zaradi obsega dela ni mogel končati v prvotno načrtovanih petih letih,¹⁴² ampak se je od leta 2002 nadaljeval za štiri leta kot Smrtne žrtve med prebivalstvom na območju Republike Slovenije med drugo svetovno vojno in neposredno po njej (1941–1946), od 2006 dalje pa v okviru triletnega ciljnega raziskovalnega projekta Preverjanje seznamov žrtev druge svetovne vojne in neposredno po njej po matičnih knjigah z zaključkom konec septembra 2009.

142 Bojan Godeša, Boris Mlakar, Mojca Šorn, Tadeja Tominšek Rihtar: Žrtve druge svetovne vojne v Sloveniji. V: PNZ, 2002, št. 1, str. 121–130; Mojca Šorn, Tadeja Tominšek Rihtar: Žrtve druge svetovne vojne in zaradi nje 1941–1946. V: Žrtve vojne in revolucije. Ljubljana 2004, str. 13–22; isti, Žrtve druge svetovne vojne in zaradi nje V: Kolo nasilja, Ljubljana 2004, str. 109–117.

Prelomnico v delu inštituta glede na znanstvenoraziskovalno organiziranost je predstavljalo leto 2000. S tretjim tisočletjem se je začelo novo obdobje izvajanja raziskovalnega dela prek raziskovalnih programov. Zaradi »višjih« razlogov glede organiziranja in vodenja raziskovalne dejavnosti v Sloveniji v celoti je tudi inštitut moral preiti na programski način, ko je »subjekt« v odnosu do financerja celoten program, v katerem po načelu načrtovanega sodelujejo posamezni raziskovalci kot izvajalci programa; gre za nekakšno »razosebljenje«, saj ni bistven raziskovalec, marveč celoten program, za katerega odgovarja vodja. Konec je bilo še vedno delno upoštevanega kronološkega načela raziskovanja preteklosti, značilnega za zgodovino pisje, kot je bil značilen za raziskovalne projekte. Razlog za drugačno organiziranost raziskovalnega dela je bil bolj upravne oziroma materialne narave kot pa vsebinski. Način financiranja temeljnega in aplikativnega raziskovanja v Republiki Sloveniji, kot ga je uvedel zakon o raziskovalni dejavnosti leta 1991, se je namreč pokazal za ne povsem ustreznega zlasti glede financiranja javnih raziskovalnih organizacij, kajti s projektnim tri- in petletnim financiranjem namreč ni bilo zagotovljeno stabilno financiranje raziskovalnih skupin. V letu 1998 je zato minister za znanost izdal nov Pravilnik o vrednotenju kakovosti in financiranju Programa dela v JRO, ki je z novim programskim financiranjem odpravil to pomanjkljivost. Takrat je inštitut na poziv ministra pripravil dva raziskovalna programa, ki sta bila vsebinsko in ne več kronološko zasnovana. Na inštitutu sta tako nastali dve raziskovalni programski skupini, prva z imenom Politična, idejna in kulturna zgodovina Slovencev od sredine 19. stoletja do 1990 z vodjo dr. Anko Vidovič-Miklavčič, po njeni upokojitvi pa je to postal dr. Jurij Perovšek, in druga, Gospodarska in socialna zgodovina Slovencev od sredine 19. stoletja do 1990, ki jo je vodil dr. Žarko Lazarevič. Za delitev inštituta na dve skupini se inštitutovi raziskovalci sprva niso ogreli, kajti zdelo se jim je nesmiselno deliti raziskovanje naše celovite preteklosti na dva dela, na politično in gospodarsko zgodovino. Kasneje je bila ta odločitev pojasnjena z razlago, da so med obema skupinama, med raziskovalci politične in raziskovalci gospodarske zgodovine, glede načina raziskovanja in virov velike metodološke razlike, kar naj bi bil utemeljen smiseln razlog za delitev inštituta na polovici. Obe skupini sta bili tako glede kvalificiranosti, števila raziskovalcev z znanstvenimi nazivi kot tudi starostno uravnoteženi. K programu Inštituta za novejšo zgodovino za obdobje od leta 2000 do 2004 je septembra 1999 dala soglasje Vlada Republike Slovenije

Prelomnico v delu inštituta glede na znanstvenoraziskovalno organiziranost je predstavljalo leto 2000. S tretjim tisočletjem se je začelo novo obdobje izvajanja raziskovalnega dela prek raziskovalnih programov. Zaradi »višjih« razlogov glede organiziranja in vodenja raziskovalne dejavnosti v Sloveniji v celoti je tudi inštitut moral preiti na programski način, ko je »subjekt« v odnosu do financerja celoten program, v katerem po načelu načrtovanega sodelujejo posamezni raziskovalci kot izvajalci programa; gre za nekakšno »razosebljenje«, saj ni bistven raziskovalec, marveč celoten program, za katerega odgovarja vodja. Konec je bilo še vedno delno upoštevanega kronološkega načela raziskovanja preteklosti, značilnega za zgodovino pisje, kot je bil značilen za raziskovalne projekte. Razlog za drugačno organiziranost raziskovalnega dela je bil bolj upravne oziroma materialne narave kot pa vsebinski. Način financiranja temeljnega in aplikativnega raziskovanja v Republiki Sloveniji, kot ga je uvedel zakon o raziskovalni dejavnosti leta 1991, se je namreč pokazal za ne povsem ustreznega zlasti glede financiranja javnih raziskovalnih organizacij, kajti s projektnim tri- in petletnim financiranjem namreč ni bilo zagotovljeno stabilno financiranje raziskovalnih skupin. V letu 1998 je zato minister za znanost izdal nov Pravilnik o vrednotenju kakovosti in financiranju Programa dela v JRO, ki je z novim programskim financiranjem odpravil to pomanjkljivost. Takrat je inštitut na poziv ministra pripravil dva raziskovalna programa, ki sta bila vsebinsko in ne več kronološko zasnovana. Na inštitutu sta tako nastali dve raziskovalni programski skupini, prva z imenom Politična, idejna in kulturna zgodovina Slovencev od sredine 19. stoletja do 1990 z vodjo dr. Anko Vidovič-Miklavčič, po njeni upokojitvi pa je to postal dr. Jurij Perovšek, in druga, Gospodarska in socialna zgodovina Slovencev od sredine 19. stoletja do 1990, ki jo je vodil dr. Žarko Lazarevič. Za delitev inštituta na dve skupini se inštitutovi raziskovalci sprva niso ogreli, kajti zdelo se jim je nesmiselno deliti raziskovanje naše celovite preteklosti na dva dela, na politično in gospodarsko zgodovino. Kasneje je bila ta odločitev pojasnjena z razlago, da so med obema skupinama, med raziskovalci politične in raziskovalci gospodarske zgodovine, glede načina raziskovanja in virov velike metodološke razlike, kar naj bi bil utemeljen smiseln razlog za delitev inštituta na polovici. Obe skupini sta bili tako glede kvalificiranosti, števila raziskovalcev z znanstvenimi nazivi kot tudi starostno uravnoteženi. K programu Inštituta za novejšo zgodovino za obdobje od leta 2000 do 2004 je septembra 1999 dala soglasje Vlada Republike Slovenije

in z letom 2000 je inštitut začel novo organizacijsko shemo z raziskovanjem v dveh raziskovalnih programih.

V programu Politična, idejna in kulturna zgodovina Slovencev od sredine 19. stoletja do 1990 so raziskovalci obravnavali ključna vprašanja slovenske novejšje zgodovine od srede 19. stoletja do leta 1990, dejansko celoten slovenski narodnoemancipacijski lok, razpet od oblikovanja programa Zedinjene Slovenije leta 1848 do zgodovinskega dogajanja, ki je vodil k slovenski narodnopolitični osamosvojitvi in oblikovanju Republike Slovenije leta 1991. V raziskovalnem programu Gospodarska in socialna zgodovina Slovencev od sredine 19. stoletja do 1990, katerega namen je bil bolj jasno opredeliti obseg, globino in dinamiko sprememb na gospodarskem in od tega odvisnem socialnem področju v loku poldruega stoletja. Poznavanje slovenske gospodarske in socialne preteklosti je omogočilo primerjavo slovenskega gospodarskega in socialnega razvoja s podobnimi deželami oziroma državami v bližnjem srednjeevropskem prostoru in nekoliko daljnem celotnem evropskem.

Z obema programoma je bil narejen velik korak k celovitejši podobi novejšje slovenske zgodovine. Rezultat raziskovalnega projekta Zgodovina Slovencev v XX. stoletju in obeh raziskovalnih programov, Politična, idejna in kulturna zgodovina Slovencev od sredine 19. stoletja do 1990 in Gospodarska in socialna zgodovina Slovencev od sredine 19. stoletja do 1990, ki so ju izvajali inštitutovi raziskovalci od leta 2000 do 2003, je bila obsežna knjiga o slovenski novejšji

Vodja raziskovalnega programa politične zgodovine dr. Jurij Perovšek (levo), direktorica inštituta dr. Jasna Fischer in vodja raziskovalnega programa gospodarske in socialne zgodovine dr. Žarko Lazarević.

zgodovini od sredine 19. stoletja do zadnjega desetletja 20. stoletja. V času izvajanja raziskovalnega projekta o zgodovini Slovencev v 20. stoletju so se inštitutovi raziskovalci namreč odločili, da bodo svoje znanje o novejši zgodovini ter vedenje celotnega slovenskega zgodovino pisja o tem stoletje in pol dolgem obdobju, ki ga je Inštitut za novejšo zgodovino preučeval dejansko od svojega začetka, »prelili« v knjižno obliko in napisali poglobljen pregled celotne slovenske zgodovine od sprejetja prvega narodnega političnega programa Zedinjene Slovenije do samostojne slovenske državnosti in priznanja le-te kot mednarodnega subjekta. Po koncu izvajanja raziskovalnega projekta so raziskovalci, vsi takrat zaposleni, vključno s tistimi, ki so bili to še v času izvajanja raziskovalnega projekta, a so se v tem času upokojili, skupaj 23, nadaljevali pisanje in redakcijska dela, tako da je nastalo zares obsežno in vsebinsko polno besedilo, ki je izšlo v knjižni obliki kot Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848–1992 v dveh zvezkih; prvi obsega obdobje od marčne revolucije 1848 pa do konca druge svetovne vojne, drugi pa čas po njej.¹⁴³ Gre za do sedaj najobsežnejši pregled slovenske zgodovine z znanstveno sintezo obdobja, ki ga raziskuje inštitut od svojega nastanka oziroma od takrat, ko je dobil značaj pravega raziskovalnega inštituta. Inštitut je pri izdaji knjige, katere prvi natis (10.000 izvodov) je bil do sedaj že prodan, sodeloval z založbo Mladinska knjiga tudi kot založnik.

V programu inštituta je ostal raziskovalni projekt za evidentiranje in izdajanje virov in popisovanje žrtev druge svetovne vojne in zaradi nje na Slovenskem. V letu 2001 se je začel izvajati še triletni raziskovalni projekt Slovenci pod okupatorji in v medsebojnih spopadih, vodil ga je dr. Boris Mlakar, po zaključku tega pa triletni raziskovalni projekt Slovenija med drugo svetovno vojno v evropskih primerjavah, ki ga tudi vodil dr. Boris Mlakar. Ker mlada raziskovalca nista bila vključena v raziskovalna programa – študij oziroma doktorat sta dosegla, ko sta bila programa že sprejeta in sta se začela izvajati, – sta oba dobila triletni individualni raziskovalni projekt v okviru podoktorskega študija. Tako je leta 2001 dr. Mateja Režek dobila sredstva za projekt Politična zgodovina Slovencev v Jugoslaviji 1958–1963, dr. Andrej Pančur pa leta 2002 za projekt Dojemanje denarja na Slovenskem v 19. stoletju.

143 Slovenska novejša zgodovina : od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije : 1848-1992. Ljubljana 2005, 1509 str.

Praksa, da mladi raziskovalci po doseganju doktorata nadaljujejo svoje raziskovalno delo v okviru podoktorskega študija, je bila uveljavljena tudi nadalje. Dr. Juretu Gašpariču je v letu 2007 uspelo na razpisu dobiti sredstva za projekt Temeljni problemi demokracije na Slovenskem pred drugo svetovno vojno in njihov srednjeevropski kontekst, dr. Marku Zajcu pa v letu 2008 za projekt Slovenci in protislovja južnoslovanskih integracijskih ideologij do 1914.

Leta 2004 se je začelo novo programsko obdobje, v katerem sta ponovno bili dve raziskovalni programski skupini: prva za politično zgodovino z raziskovanim programom Idejnopolitični in kulturni pluralizem in monizem na Slovenskem v 20. stoletju, vodil jo je dr. Jurij Perovšek, druga pa z raziskovalnim programom Podobe gospodarske in socialne modernizacije na Slovenskem v 19. in 20. stoletju, vodil jo je dr. Žarko Lazarevič. Obe sta bili »organsko« nadaljevanje programov iz prejšnjega obdobja, vendar z bolj izostreno in poudarjeno problematiko raziskovanja. Z raziskovalnim programom Idejnopolitični in kulturni pluralizem in monizem na Slovenskem v 20. stoletju so raziskovalci razčlenili temeljne idejne, politične in kulturne procese ter vojaško dogajanje na slovenskih tleh v 20. stoletju, ki je zadevalo izbiro organiziranja družbenega in političnega življenja ter bivanjsko kvaliteto celostnega uresničevanja posameznika in naroda v njej. Izvajalci so se osredotočili na ključna razvojna obdobja in prelome, v katerih je bilo vprašanje idejnopolitičnega in kulturnega pluralizma in monizma v 20. stoletju na Slovenskem najbolj izpostavljeno. V raziskovalnem programu Podobe gospodarske in socialne modernizacije na Slovenskem v 19. in 20. stoletju, v katerem je bil tudi uveljavljen problemski pristop, je bila raziskava utemeljena na konceptualnih načelih, kot so dolgoročnost, komparativnost, vzročno-posledična strukturiranost ter vzajemna celovitost historičnih procesov. Raziskava je zajela časovni razpon dveh stoletij z vsebinskimi poudarki na dinamiki prestrukturiranja gospodarske in socialne podobe slovenskih pokrajin z upoštevanjem regionalnih značilnosti, zaznavanju in poteku modernizacijskih procesov, izgradnji in razmahu finančnega sektorja ter na spremembah načina življenja, življenjskega stila in družbenih norm.

Poleg v obeh raziskovalnih programih je bila zaradi načina financiranja, ko delo pri programih ni bilo dovolj materialno ovrednoteno oziroma materialno pokrito, večina raziskovalcev primorana sodelovati v vrsti dodatnih projektov in t. i. ciljnih raziskovalnih programih, za katere so nekatera ministrstva dala razpis

za raziskovalno delo. Posamezniki so kot sodelavci sodelovali tudi v raziskovalnih projektih drugih raziskovalnih organizacij, kar pa je bilo prej izjema kot pravilo.

V zadnjem času se je inštitut vključil tudi v mednarodno sodelovanje z dvema bilateralnima projektoma, z Republiko Češko in Republiko Srbijo. Oba sta raziskovalno osredotočena na čas do druge svetovne vojne in bolj na gospodarsko problematiko.

V letu 2006 je inštitut začel izvajati tudi t. i. infrastrukturni program z naslovom Raziskovalna infrastruktura slovenskega zgodovino pisja, katerega namen je vzpostaviti slovensko zgodovino pisje v digitalizirani obliki, dostopni na spletu. Raziskovalni infrastrukturni program Inštituta za novejšo zgodovino je namenjen zgodovino pisju v celoti, saj vzpostavljanje digitalizirane podatkovne zbirke historiografske literature in virov pomeni vzpostavljanje informacijske baze s širokim naborom vsebin. Javna dostopnost tega portala Sistory – izobraževalnega in raziskovalnega portala slovenskega zgodovino pisja kot vidnega »izdelka« tega infrastrukturnega programa, omogoča pridobivanje digitaliziranih vsebin in njihovo uporabo v znanstvenoraziskovalnem delu ne le inštitutovim raziskovalcem, marveč vsem zainteresiranim uporabnikom spleta oziroma tega portala. Izhodišče projekta digitalizacije slovenske zgodovino pisne literature je prepričanje, da je zgodovino pisje sestavni del širše slovenske kulturne dediščine, ki jo je treba ohranjati tudi s prilagajanjem novim tehnologijam in medijem. Pri tem ni nepomembna tudi promocija dosežkov slovenskega zgodovino pisja. Portal Sistory je na spletu javno dostopen od konca leta 2008.¹⁴⁴ Zasnovan je v slovenski in angleški verziji in predstavlja širok nabor zgodovinskih in zgodovino pisnih vsebin z adekvatnimi analitičnimi sistemi in ustreznim znanstvenim aparatom. Njegovi vsebinski sklopi so: Viri, Literatura, Biografika, Zgodovina in šola. Namen internetnega portala ni le v prenosu gradiva v novo medijsko in tehnološko obliko oziroma digitalizaciji in prezentaciji gradiva ter s tem skrbi za podaljšanje njegovega pomena, kar je razvidno iz Zgodovinarskega indeksa citiranosti, ki glede na naravo in rezultat dela tvori nekakšen drugi del portala. Ta sklop je dejanski poskus vzpostavitve humanistiki prilagojene baze citiranosti, ki zajema popis citatov iz vseh slovenskih znanstvenih zgodovinskih publikacij, iz časopisov, revij, zbornikov in tudi iz znanstvenih monografij. Na ta način je inštitut začel proces digitalizacije slovenskih zgodovinskih virov in

144 <http://www.sistory.si/>

literature ter prenos vsebin na svetovni splet, kar omogoča lažjo in celovitejšo dostopnost javnosti. Portal SIstory po eni strani promovira dognanja slovenskega zgodovinopisja, po drugi pa odpira prostor za mednarodne in meddisciplinarne razprave.

Poleg tega sodobnega prenašanja informacij oziroma rezultatov svojega delovanja ima inštitut od leta 2005 svojo knjižno zbirko z imenom *Razpoznavanja/Recognitiones*, v kateri rezultate svojih raziskav objavljajo praviloma inštitutovi raziskovalci. V tej zbirki je do leta 2008 izšlo sedem knjig inštitutovih raziskovalcev. Urednik zbirke je bil najprej dr. Žarko Lazarevič, od leta 2009 pa je to dr. Aleš Gabrič. Poleg te zbirke je inštitut nastopal tudi kot izdajatelj in založnik knjižne zbirke *Ekonomska knjižnica*.

Na začetku delovanja je sicer inštitut začel izdajati knjige s svojega raziskovalnega področja, vendar je ta njegova dejavnost do konca šestdesetih let zaradi finančnih in organizacijskih razlogov povsem zamrla. Založniška dejavnost inštituta je šla skozi različna obdobja; od zelo plodnih, ko je bil inštitut v resnici pomemben izdajatelj knjig z zgodovinopisno tematiko, predvsem zgodovinskih virov, do opustitve inštitutove založniške dejavnosti. Želje glede izdajanja knjig so bile na inštitutu eno, možnosti, odvisne predvsem od razmer v družbi in zanimanja, ki ga je ta prek svojih vzvodov kazala za izdajanje knjig s področja novejšo zgodovine, pa so bile nekaj drugega. Inštitut pa tudi ni imel kadrovskih možnosti, tistih, ki bi imeli kot delovno nalogo skrb za izdajanje knjig, da bi nastopal kot knjižni založnik in izdajatelj, zlasti ne v konkurenci mnogih založb, ki so izdajale zgodovinska dela z inštitutovega delovnega področja.

V prvem desetletju delovanja je IZDG izredno uspešno opravljal založniško in izdajateljsko dejavnost. V tem času je izdal 45 knjig, med katere je treba šteti tudi revijo *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja*, ki jo je začel izdajati že leta 1960. V njej so študije objavljali zaposleni raziskovalci na inštitutu, pa tudi drugi, ki so preučevali domače in mednarodno delavsko gibanje. Zbor sodelavcev in tem, ki so jih v reviji predstavljali, je bil resnično širok. Poleg te revije je inštitut v teh letih izdal še zbornike virov iz obdobja druge svetovne vojne, bibliografije, pa tudi že prve monografije, ki so bile rezultat znanstvenoraziskovalnega dela na inštitutu.

Ker poglobitveni del znanstvenega dela pri preučevanju zgodovine temelji na izvornem gradivu, je bilo predvideno načrtno izdajanje virov na znanstveno-kritični način. Temu se je inštitut v prvem obdobju delovanja najbolj organizirano

Direktorica inštituta v letih 2005 do 2008 dr. Jerca Vodušek Starič

posvečal. Vzrok je bil tudi v spoznanju, da je treba za dokumente, nastale v posebnih okoliščinah, to je v času vojne, zbrati pojasnila pri udeležencih, dokler je to le še mogoče.¹⁴⁵ Pri zbiranju in urejanju dokumentov iz časa druge svetovne vojne na Slovenskem je šlo za pravo raziskovalno delo, pri katerem so sodelovali raziskovalci in arhivisti. To se je pri izdajanju virov uveljavilo tudi kasneje. Inštitut je začel pripravljati zbirko virov političnih in oblastnih organov slovenskega narodnoosvobodilnega gibanja. Gre za objavo virov v njihovi izvornosti in s strokovnimi pojasnili oseb, dogodkov ipd., prinaša pa poglobitve dokumente, ki kažejo predvsem politično dogajanje in delovanje slovenskega narodnoosvobodilnega gibanja med vojno. To so temeljni viri, iz katerih je mogoče spoznati namen in način delovanja slovenskega narodnoosvobodilnega gibanja, predvsem njegovega vodstva. Prva knjiga te zbirke (do sedme knjige je izhajala pod naslovom Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji 1941–1945 in je bil izdajatelj IZDG/INZ, od osme do desete knjige pa kot Dokumenti organov in organizacij narodnoosvobodilnega gibanja v Sloveniji v izdaji Arhiva Republike Slovenije) je izšla že leta 1962. Sprva so knjige iz zbirke izhajale redno na dve leti, druga leta 1964, tretja 1966, četrta 1968, nato pa je nastal desetletni premor. Peta knjiga je izšla leta 1978, šesta 1981, sedma pa 1989. Skupaj je bilo v sedmih knjigah na 3430 straneh objavljenih 1288 dokumentov. Poleg te zbirke virov, pomembnih za poznavanje politike narodnoosvobodilnega gibanja, je leta 1963 inštitut izdal še dokumente iz obdobja od septembra do decembra

145 Ferenc, Ob dvajsetletnici, str. 6.

1942 (209 dokumentov), v glavnem korespondence med Edvardom Kardeljem in Borisom Kidričem, pod naslovom Jesen 1942. Od Zgodovinskega arhiva CK ZKS je inštitut prevzel izdajanje Zbornika dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni jugoslovanskih narodov (VI. del – boji v Sloveniji) v slovenščini. Inštitut je prvo knjigo izdal leta 1960, sodeloval je pri izdajanju tega temeljnega zbornika dokumentov o bojih v Sloveniji med drugo svetovno vojno, o delovanju partizanske vojske v Sloveniji, objavljenih je tudi precej dokumentov z okupatorjeve strani, do 19. knjige leta 1975.

Usmeritev v izdajanje virov, kar je bilo sprva inštitutovo najvidnejše delo, je bila tudi izraz strokovne usposobljenosti inštitutovih raziskovalcev in drugih sodelavcev. Izdajateljska dejavnost inštituta je bila v prvem obdobju poleg izdajanja virov usmerjena še na zgodovinopisna pomagala, potrebna za sistematično raziskovalno delo, bibliografije¹⁴⁶ ter kronološke pregledne.¹⁴⁷ Delež samostojnih avtorskih del inštitutovih raziskovalcev je bil takrat manjši. V prvih letih je bil poudarek pri raziskovalnem delu namreč na zbiranju spominskega gradiva, pri čemer je bilo zbranih več sto pričevanj. Ta so za mnoge dogodke predstavljala edini zgodovinski vir. Organizirano se je začelo zbiranje gradiva o pripadnikih partizanskih enot, kar se je izvajalo s popisnicami. Zbranih jih je bilo nad tisoč in so predstavljale vir za študijo o socialni in politični pripadnosti slovenskih partizanov v letu 1941.¹⁴⁸

V kasnejšem delovanju inštituta so bile kritične izdaje zgodovinskih virov tudi med ključnimi dejavnostmi raziskovalcev kot eden od pogojev za uspešno raziskovanje posameznega zgodovinskega obdobja oziroma kot način predstavljanja le-tega. Drugače od prvega desetletja, ko je bilo izdajanje virov ena od osnovnih dejavnosti inštituta, je bilo za naslednja desetletja značilno opuščanje oziroma zmanjševanje tega dela. Iz načrtnega raziskovanja slovenske zgodovine med svetovnim vojnama je v začetku osemdesetih let nastala zbirka virov o delovanju komunistične stranke na Slovenskem. Inštitutovi raziskovalci so pripravili dve knjigi virov. V prvi so objavljeni dokumenti o delovanju

146 France Škerl: Petnajst let bibliografije o narodnoosvobodilnem boju Slovencev 1945-1959. Ljubljana 1962, 546 str.; Jože Munda: Bibliografija slovenskega marksističnega tiska. Ljubljana 1969, 121 str.

147 Alenka Nedog, Milica Kacin-Wohinz: Kronološki pregled dogodkov iz zgodovine delavskega gibanja na Slovenskem 1930-1941. Ljubljana 1967, 177 str.; Oris kronologije delavskega gibanja na Slovenskem od 1868 do 1969. Ljubljana 1970; več kronologij, zlasti za obdobje NOB, je bilo objavljenih v PZDG, 1960, št. 1, 2, 1962, št. 1-2, 1963, 1-2.

148 Ivan Križnar: Socialna in politična pripadnost borcev partizanskih enot na Gorenjskem in Štajerskem v letu 1941. V: PZDG, 1966, št. 1-2, str. 315-336; isti, Socialna in politična pripadnost slovenskih partizanov v letu 1941. V: Slovenija paralele, 1975, št. 43, str. 33-49.

komunistične stranke na slovenskem etničnem ozemlju v času njenega legalnega delovanja (1919–1921);¹⁴⁹ pripravili so jo inštitutovi sodelavci že deset let pred tem oziroma so del dokumentov začeli zbirati že v prvih letih delovanja inštituta. Druga knjiga te zbirke pa vsebuje dokumente o stališčih komunistov do narodnostne problematike leta 1923, ko so jugoslovanski komunisti v svojih pogledih na nacionalno vprašanje v kraljevski Jugoslaviji izvedli preobrat.¹⁵⁰

Kot del načrtnega inštitutovega raziskovalnega dela sta nastali tudi zbirki okupatorjevih dokumentov, objavljenih v izvirnem, nemškem jeziku, ki kažejo nacistično raznarodovalno politiko v Sloveniji med drugo svetovno vojno,¹⁵¹ in delovanje italijanskega okupatorja v Sloveniji.¹⁵² Za obdobje druge svetovne vojne so pripravljene viri, ki razkrivajo delovanje vodstva narodnoosvobodilnega gibanja in njegove politične odločitve ter usmeritve. To so članki, pisma in drugi dokumenti Edvarda Kardelja iz obdobja pred drugo svetovno vojno in med njo, ki jih je inštitut začel pripravljati konec sedemdesetih let. Šlo je za velikopotezno zastavljen vsejugoslovanski načrt izdaje Kardeljevih zbranih del, pri čemer je izšla le prva knjiga za obdobje 1928 do 1934,¹⁵³ medtem ko so za obdobje druge svetovne vojne (do jeseni 1943) dokumenti za tri knjige opremljeni z opombami in dejansko pripravljene za tisk; za njihovo izdajo že skoraj dve desetletji ni pravega zanimanja, čeprav so to viri za poznavanje političnega razvoja osvobodilnega gibanja na Slovenskem in tudi temu nasprotne strani, skratka so viri slovenske politične zgodovine.

Inštitut je v vlogi samostojnega knjižnega založnika in izdajatelja nastopal mnogokrat zlasti v prvem desetletju delovanja, nato pa v sedemdesetih in delno v osemdesetih letih kot sozaložnik z večjimi in na slovenskem knjižnem trgu znanimi založbami. Svoje založniško in izdajateljsko dejavnost je opustil predvsem zaradi finančnih problemov in težav s trženjem knjig. Inštitutovi raziskovalci so zato večino svojih raziskav v knjižni obliki objavili pri različnih založbah. Za objavljanje raziskovanega iz tega raziskovalnega načrta je bila predvidena knjižna zbirka *Zgodovina Slovencev 1918–1945*. Ta zbirka žal ni zaživela, saj sta bili pod to »blagovno znamko« objavljene le dve knjigi. Leta 1972 je izšla prva,

149 Viri za zgodovino komunistične stranke na Slovenskem v letih 1919–1921. Ljubljana 1980, 564 str.

150 Razprava o nacionalnem vprašanju v KPJ leta 1923: dokumenti o oblikovanju federativnega nacionalnega programa KPJ. Ljubljana 1990, 435 str.

151 Tone Ferenc: Quellen zur nationalsozialistischen Entnationalisierungspolitik in Slowenien 1941–1945. Viri o nacistični raznarodovalni politiki v Sloveniji 1941–1945. Maribor 1980, 726 str.

152 Tone Ferenc: Fašisti brez krinke: dokumenti 1941–1942. Maribor 1987, 517 str.

153 Edvard Kardelj: Zbrana dela I. Ljubljana 1989, 507 str.

delo dr. Milice Kacin-Wohinz o primorskih Slovencih pod italijansko zasedbo 1918–1921.¹⁵⁴ Druga knjiga iz te zbirke pa je bila študija Sonje Reisp o radiu Osvobodilne fronte Kričač.¹⁵⁵ Zbirka, v kateri naj bi inštitutovi raziskovalci, ki so bili vključeni v raziskovalni načrt preučevanja zgodovine od konca prve do konca druge svetovne vojne, sistematično predstavljali svoje raziskovalne dosežke, je enostavno usahnila.

Šlo je za zbirko, ki naj bi združevala inštitutove raziskovalne rezultate, vendar bi avtorji svoja dela izdajali pri različnih založbah, kajti zaradi drugačnih razmer, kot so bile v šestdesetih letih, inštitut ni imel več možnosti nastopati samostojno kot založnik in izdajatelj. Je pa sodeloval pri izdaji knjig s tematiko novejše zgodovine drugih založb. Inštitutovi raziskovalci so bili prepuščeni svojim poznanstvom in svoji iznajdljivosti, da so našli založbo, ki je bila pripravljena izdati njihovo delo. Takšno stanje je ostalo bolj ali manj enako vse do današnjega časa, kljub dejstvu, da je inštitut po šestinštiridesetih letih od ustanovitve ustanovil svojo knjižno zbirko, katere založnik in izdajatelj je sam. Se pa ta zbirka spopada z enakimi težavami kot vsi prejšnji knjigotržni poskusi inštituta. S finančnimi in prodajnimi problemi, kajti knjigo je treba ne le napisati in jo izdati, ampak jo tudi ponuditi na trgu, da jo je mogoče kupiti. Treba je najti pot do bralca.

Kljub temu da inštitut za izdajanje del svojih raziskovalcev ni poskrbel z izdajanjem knjig v lasni »režiji«, kajti težave so bile s subvencijami oziroma financiranjem, so ti iskali in našli za objavlanje svojih raziskav založbe, ki so njihovo delo izdale v knjižni obliki. Vsak raziskovalec se je moral znajti sam in prepričati kakšno založbo, da je njegovo delo sprejelo v svoj založniški program. Najbolj »hvaležna« pri tem je bila založba Borec, ki je mnoge knjige inštitutovih raziskovalcev tudi nagradila s svojo založniško nagrado, imenovano po partizanskem pesniku Kajuhu. Plodno je bilo tudi sodelovanje z založbo Partizanska knjiga pa tudi drugimi slovenskimi založbami.

Bolj srečno roko pa je imel inštitut glede izdajanja znanstvene revije. To izdaja neprekinjeno že od leta 1960, najprej kot Prispjevki za zgodovino delavskega gibanja, od leta 1986 pa kot Prispjevki za novejšo zgodovino. Ob začetku izhajanja jo je uredništvo opredelilo kot glasilo, ki na svojem področju opravlja skoraj pionirsko delo in ki si bo prizadevalo »marksistično osvetliti nastanek, razvoj in družbeno vlogo delavskega razreda na Slovenskem«,¹⁵⁶ vendar je v

154 Milica Kacin-Wohinz: Primorski Slovenci pod italijansko zasedbo: 1918-1921. Maribor-Trst 1972, 468 str.

155 Sonja Reisp: Kričač. Ljubljana 1975, 151 str.

156 PZDG, 1960, št. 1, str. 3.

Dr. Jure Gašparič in dr. Jurij Perovšek, zgodovinarja, ki preučujeta obdobje med svetovnim vojnama, na predstavitvi Gašparičeve knjige o SLS v času kraljeve diktature.

drugem desetletju izhajanja postala znanstveni časopis za celotno slovensko novejšo zgodovino. Leta 1971 je inštitutov direktor Bogdan Osolnik predlagal spremembo zasnove in imena inštitutove revije, ki naj bi postala revija za celotno novejšo zgodovino in ne le za tisto, opredeljeno v naslovu.¹⁵⁷ Spremeniti reviji ime pa je inštitutu oziroma uredništvu revije uspelo šele petnajst let kasneje. Sprva je bilo načrtovano, da naj bi letno izšle štiri številke, vendar se v vsem obdobju izhajanja to ni zgodilo. Običajno sta izšli dve, in še to v enem zvezku oziroma sta štirikrat izšla dva letnika v enem zvezku, leta 1964 pa revija sploh ni izšla, za kar je obstajal finančni razlog. Vzrok za to, da je revija izhajala tako, od drugega leta izhajanja do leta 1990 dve številki v enem zvezku, je bil vedno le finančni, ne pa v pomanjkanju kvalitetnih prispevkov. Od leta 1994 izhajata redno dva zvezka (dve številki posameznega letnika), v letu 2002 trije. Povečan obseg izhajanja kaže tudi na velik obseg opravljenega raziskovalnega dela inštitutovih raziskovalcev, ki svoje raziskovalne dosežke največkrat objavljajo v »svoji« reviji. V reviji so ves čas objavljani izvirni znanstveni članki (razprave), ki so rezultat raziskovalnega dela na inštitutu in v drugih raziskovalnih okoljih. Med ustaljene rubrike spadajo tudi historična dokumentacija z objavami zgodovinskih virov s strokovnimi komentarji pa tudi ocene in poročila o pomembnejših knjigah iz obdobja novejšo zgodovine iz Slovenije in tujine. Znanstvena revija Prispevki

157 DINZ, Zapisnik sestanka znanstveno raziskovalne enote IZDG, 18. 1. 1971.

za novejšo zgodovino je tako za slovensko zgodovinopisje ena pomembnejših revij, v kateri so objavljani sprotni rezultati raziskav inštitutovih raziskovalcev, pa tudi drugih, tudi iz tujine.¹⁵⁸ Uredniki revije so bili: France Klopčič (1960–1962), Franček Saje (1963–1965), Bogdan Osolnik (1966–1969), dr. Jože Šorn (1970–1973), dr. France Kresal (1974–1977), dr. Jože Šorn (1978–1982), dr. Franc Rozman (1983–1990), dr. Zdenko Čepič (od 1991 dalje).

Poleg svojega osnovnega raziskovalnega dela, opredeljenega v raziskovalnih načrtih, so inštitut oziroma njegovi raziskovalci sodelovali še v izvajanju precej drugih raziskovalnih projektov. Že v šestdesetih letih se je inštitut vključil v jugoslovanski projekt o zgodovini delavskega gibanja v Jugoslaviji, sredi osemdesetih let v projekt o Jugoslovanih v fašističnih zaporih, ujetniških in koncentracijskih taboriščih v času druge svetovne vojne, konec osemdesetih let pa je sodeloval pri dogovarjanju o pisanju zgodovine narodov in narodnosti Jugoslavije za novejšo dobo. Med velike jugoslovanske 'projekte', v katerih so sodelovali inštitutovi sodelavci, je mogoče šteti tudi izdajanje zbranih del jugoslovanskih političnih voditeljev socialističnega obdobja: Josipa Broza - Tita (v uredniškem delu so sodelovali Tone Ferenc, Dušan Biber, Jerca Vodušek Starič), Borisa Kidriča (zbrali in napisali pojasnila Tone Ferenc, Janko Prunk, Jerca Vodušek Starič), Edvarda Kardelja (zbrali in napisali pojasnila Tone Ferenc, Vida Deželak-Barič, Marjeta Adamič, Boris Mlakar). Inštitutovi raziskovalci so kot pisci sodelovali tudi pri Zgodovini ZKJ (izšla 1986), uspešno pa je bilo dolgoletno sodelovanje inštituta z vojaškim inštitutom JLA pri izdajanju virov o vojaškem dogajanju med drugo svetovno vojno v Sloveniji in pri izdaji pregleda narodnoosvobodilnega boja na Slovenskem.¹⁵⁹ Kot uredniki in pisci gesel (ta so v mnogih primerih v resnici sinteza njihovega raziskovalnega dela) so raziskovalci (brez izjeme) sodelovali pri Enciklopediji Slovenije (1987–2002), nekateri pa tudi pri Enciklopediji Jugoslavije. Vrsto let je inštitut član mednarodnega združenja zgodovinarjev delavskega gibanja (Internationale Tagung der Historiker der Arbeiterbewegung); inštitutovi raziskovalci so na vsakoletnih srečanjih v Linzu sodelovali z referati ali v razpravi. To sodelovanje se je sedaj zmanjšalo, ker med inštitutovimi raziskovalci ni več zanimanja za teme, ki jih to srečanje obravnava. Prav tako ni posebnega zanimanja za sodelovanje na vsakoletnem srečanju v

158 Revija od leta 1960 do 2006 (tudi Letopis Muzeja narodne osvoboditve 1957 in 1958, v katerem so objavljani znanstveni članki zgodovinarjev, ki so se ukvarjali z novejšim obdobjem zgodovine in so postali inštitutovi raziskovalci) je v celoti objavljana na internetnem portalu Sistory (<http://www.sistory.si/prispevki.html>).

159 Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941–1945. Ljubljana 1976 (ponatis 1977, 1978), 1157 str.

»Delavni« pogovor vodij raziskovalnih programov in direktorice; levo dr. Jurij Perovšek, desno dr. Žarko Lazarevič, na sredini dr. Jerca Vodusek Starič.

okviru mednarodnega kulturnozgodovinskega simpozija Modinci, za katerega je bil vrsto let inštitut koordinator za slovensko stran tega štiridržavnega združenja. Se pa zato kaže zanimanje za mednarodno in medsosedsko sodelovanje na drugih področjih. Močno razvito je bilo sodelovanje s sorodnimi raziskovalnimi ustanovami v jugoslovanskem okviru in tudi v zamejstvu, zlasti v Italiji, v glavnem z inštituti za preučevanje odporniškega gibanja v Trstu, Vidmu.

Inštitut je z namenom, da bi predstavili svoje raziskovalne rezultate in tudi vedenje drugih strokovnjakov o določeni problematiki, organiziral mnogo znanstvenih posvetovanj. Ta so bila ponavadi vezana na obletnice iz novejšje politične zgodovine. Prvo je bilo aprila 1966 o Osvobodilni fronti,¹⁶⁰ ki je v veliki meri pomenilo prvo afirmacijo inštituta kot znanstvenoraziskovalne ustanove. Naslednje leto je organiziral znanstveno posvetovanje ob 50. obletnici oktobrske revolucije in 30. obletnici ustanovitve KPS,¹⁶¹ leta 1969 ob 25-letnici ustanovitve Znanstvenega inštituta in ob svoji desetletnici posvet o problemih zgodovino pisja novejšje dobe, katerega sklepne ugotovitve so dejansko pomenile začetek spreminjanja inštituta v pravo raziskovalno ustanovo in razširitev njegovega raziskovalnega področja.¹⁶² V sedemdesetih letih je bil inštitut med organizatorji znanstvenih posvetovanj o revolucionarnem delavskem gibanju v

160 Prispjevki za zgodovino delavskega gibanja, 1966.

161 Prispjevki za zgodovino delavskega gibanja, 1967.

162 Prispjevki za zgodovino delavskega gibanja, 1970, št. 1-2, str. 147-302.

Dr. Damijan Guštin, sedANJI direktor inštituta

letih 1921–1924,¹⁶³ leto kasneje o osvoboditvi Slovenije,¹⁶⁴ leta 1981 pa o narodni in socialni politiki v slovenski zgodovini.¹⁶⁵ Kot soorganizator je sodeloval še pri celi vrsti znanstvenih posvetovanj, doma pa tudi v tujini. V zadnjem času je inštitut organiziral mednarodno znanstveno konferenco o letu 1945 kot prelomu med starim in novim v zgodovini srednjeevropskih držav¹⁶⁶ in znanstveno konferenco o letu 1968 in 1988 v naši zgodovini.¹⁶⁷

Inštitutovi raziskovalci so s svojimi referati nastopali na mnogih znanstvenih posvetovanjih. Predvsem se je v zadnjem desetletju povečalo število njihovih nastopov v tujini. V zadnjih letih se je namreč Inštitut za novejšo zgodovino začel počasi, a vztrajno odpirati v svet in je postal partner mnogim sorodnim tujim inštitucijam.

163 Prisp evki za zgodovino delavskega gibanja, 1974, št. 1-2.

164 Osvoboditev Slovenije. Ljubljana 1977, 366 str.

165 Prisp evki za zgodovino delavskega gibanja, 1982, št. 1-2.

166 1945 - prelom med starim in novim = 1945 - break up between the old and the new : konec druge svetovne vojne v zgodovini srednjeevropskih držav = the end of the Second World War in the history of central European countries : povzetki = abstracts : znanstvena konferenca, scientific conference, Ljubljana, 29.-30. september 2005. Ljubljana 2005, 84 str.; 1945 - a break with the past : a history of central European countries at the end of World War II = 1945 - prelom s preteklostjo : zgodovina srednjeevropskih držav ob koncu druge svetovne vojne. Ljubljana 2008, 317 str.

167 Slovenija in Jugoslavija: krize in reforme 1968/1988: povzetki: znsntvena konferenca = Slovenia and Yugoslavia: crisis and reforms 1968/1988: abstracts : scientific conference, Ljubljana, 22.-23. januar 2009. Ljubljana 2009, 58 str.

* * *

Za svoje raziskovalno delo oziroma dosežke so inštitut kot raziskovalna organizacija, predvsem pa posamezni raziskovalci dobili priznanja, nagrade in tudi državna odlikovanja. Leta 1986 je inštitut dobil posebno priznanje ob dnevu vstaje slovenskega naroda, ki ga je podeljevala Zveza združenj borcev NOB, leta 1989 pa odlikovanje red zaslug za narod z zlato zvezdo. Za delovne dosežke v letu 2005 je javna agencija za raziskovalno dejavnost programu Idejnopolitični in kulturni pluralizem in monizem na Slovenskem v 20. stoletju, ki ga je izvajal del inštitutovih raziskovalcev, dala priznanje za najboljši program oziroma najboljše izvajanje programa v tem letu. Več pa je bilo priznanj in nagrad ter odlikovanj posameznim raziskovalcem. Raziskovalci inštituta so bili nagrajeni s priznanjem Sklada Borisa Kidriča, takšnih je bilo sedem (dr. Dušan Biber, dr. Tone Ferenc, dr. Jasna Fischer, dr. Milica Kacin Wohinz, Alenka Nedog, dr. Janko Prunk, dr. Franc Rozman), pri čemer so posamezniki prejeli več teh nagrad, nekatere sicer za skupinsko delo (dr. Tone Ferenc). Leta 1993 je dr. Jerca Vodušek Starič dobila nagrado Republike Slovenije za znanstvenoraziskovalno delo kot najvišjo znanstveno nagrado v državi za vrhunski dosežek na področju zgodovine, naslednje leto isto nagrado dr. Milica Kacin Wohinz, dr. Jurij Perovšek pa leta 2000 Zoisovo priznanje za pomembne znanstvene dosežke na področju zgodovinopisja. Poleg teh znanstvenih priznanj in nagrad so inštitutovi raziskovalci dobivali tudi druga priznanja in nagrade, npr. nagrado vstaje slovenskega naroda (dr. Dušan Biber, dr. Tone Ferenc – štirikrat, Alenka Nedog – dvakrat, dr. Janko Prunk, dr. Anka Vidovič-Miklavčič), nagrado OF (dr. Tone Ferenc – dvakrat, Alenka Nedog), jugoslovansko nagrado 4. julij (dr. Tone Ferenc, skupinsko za sodelovanje v avtorski skupini, ki je pripravila obsežno delo Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem: 1941–1945). Šest inštitutovih raziskovalcev je dobilo Kajuhovo nagrado za objavo svojih del (dr. Tone Ferenc – dvakrat, dr. Milica Kacin Wohinz, Jože Krall, Alenka Nedog – dvakrat, dr. Boris Mlakar, dr. Franc Rozman). Posebno priznanje za raziskovalno delo, ki sta ga vrsto let opravljala tudi na inštitutu, sta dobila dr. Milica Kacin Wohinz in dr. Janko Prunk, in sicer naziv ambasador znanosti, ki ga je podeljevalo Ministrstvo za znanost, visoko šolstvo in tehnologijo Republike Slovenije. Odlikovanje francoske države je dobil dr. Peter Vodopivec; v zadnjem času je dobil več nagrad

za svoje delo, predvsem za več kot dvestoletno zgodovino od prve slovenske slovnice do neodvisne slovenske države (klio, nagrada Zveze zgodovinskih društev Slovenije, nagrada Anton Gindely, ki jo skupaj z avstrijskim ministrstvom za znanost podeljuje Avstrijski inštitut za Srednjo Evropo in donavski prostor). Inštitutovi raziskovalci so bili za svoje raziskovalno pa tudi drugo delo prejemniki državnih odlikovanj, predvsem različnih stopenj reda delain tudi drugih. Ob življenjskem jubileju, sedemdesetletnici, ko sta bila sicer oba že v pokoju, je predsednik Republike Slovenije podelil dr. Tonetu Ferencu za življenjsko delo in zasluge v znanstvenem, strokovnem in drugem delu na področju slovenske zgodovinske stroke srebrni častni znak svobode Republike Slovenije in dr. Milici Kacin Wohinz za zasluge, dosežene v znanstvenem in strokovnem delu, častni znak svobode Republike Slovenije.

Aprila 2001 je bila strokovna ekskurzija inštituta v premogovnik Hrastnik, da smo se seznanili s pravim »delavskim gibanjem«; čepijo od leve: dr. Jurij Perovšek, dr. Ervin Dolenc, Igor Zemljič, dr. Bojan Godeša, dr. Aleš Gabrič, dr. Andrej Studen, dr. Zdenko Čepič, Tadeja Tominšek Rihtar (Čehulić), stojijo od leve: rudar, dr. Nevenka Troha, dr. Mateja Režek, dr. Damijan Guštin, dr. Vida Deželak Barič, dr. Tone Ferenc, Mojca Šorn, zadaj: dr. Jože Prinčič, dr. Boris Mlakar, dr. Andrej Pančur.

* * *

Inštitut za novejšo zgodovino je kljub vsem spremembam, ki jih je doživljal v pol stoletja dolgem obstoju, svoje poslanstvo kot osrednje raziskovalne ustanove za preučevanje novejše zgodovine uspešno opravljal in ga tudi opravil. »Brez lažne skromnosti, razvili smo se v osrednjo slovensko znanstveno ustanovo za raziskovanje sodobne slovenske zgodovine,« je bila že pred dvema desetletjema nedvomno pravilna ugotovitev.¹⁶⁸ Bil je prvi inštitut s takšnim raziskovalnim področjem, in čeprav ni več edini, je glede na število raziskovalcev, njihovo usposobljenost in delavnost še vedno prvak.

Na Inštitutu je bilo konec leta 2008 zaposlenih 36 delavcev, kar je nekakšno povprečje števila zaposlenih na inštitutu od začetka šestdesetih let, ko je okvir inštituta zapustil muzejski oddelek. Nihanja so bila minimalna, od nekaj čez štirideset zaposlenih do nekaj čez dvajset, ko je inštitut zapustil arhiv. Večina zaposlenih na inštitutu je raziskovalcev z doktoratom znanosti (19), magisterijem (1), visoko izobrazbo (11). To, predvsem pa delovni rezultati dajejo inštitutu v slovenskem zgodovinopisju in celotni znanosti določeno mesto.

Inštitut se je razvil, pa ne v zadnjem času, ampak že desetletja prej, v resno, stabilno in odlično znanstveno raziskovalno ustanovo. S svojim neprekinjenim raziskovalnim delom namreč dosega po vseh merilih, ki so v veljavi za znanstvenoraziskovalno delo kot v novejšem času uvedeni kot nekakšen ideal v vrednotenju naše znanosti in raziskovalcev kot posameznikov, t. i. odličnost. To je dosegel v petdesetih letih delovanja. Inštitut je to »odličnost« s svojim delovanjem stalno potrjeval, kar je mogoče ob vsej kritičnosti, lastni in drugih, do delovanja inštituta ugotoviti brez lažne skromnosti.

To je dejstvo, vse drugo pa je stvar osebnega odnosa do inštituta, do njegovega raziskovalnega dela, do njegovih raziskovalcev in do njihovega dela in del, ki so na razpolago vsakemu, ki ga zgodovina zanima.¹⁶⁹

Na koncu pregleda o delu inštituta in njegovih raziskovalcev je mogoče ugotoviti, da glede na to, kar je inštitut dosegel v petdesetih letih od ustanovitve, ostajajo dolgoročni cilji, ki jih ima pred seboj, nespremenjeni: načrtno in

168 Fischer, Trideset let, str. 15.

169 Inštitut za novejšo zgodovino ima na internetu svojo domačo stran, na kateri je mogoče o inštitutu, programu dela, knjižnici, sodelavcih in njihovih bibliografijah ter o reviji Prispjevki za novejšo zgodovino dobiti osnovne informacije (tudi v angleščini). Najdete nas na: <http://www.inz.si>.

nepretrgano nadaljevati raziskovanje novejše zgodovine. Inštitut bo kot samostojna raziskovalna ustanova javnega značaja sam ali v sodelovanju z drugimi raziskovalnimi inštitucijami raziskoval nacionalno in občo zgodovino novejšega obdobja, od 19. stoletja do najnovejše dobe, v skladu z zastavljeno raziskovalno usmeritvijo, kakršna mu je bila postavljena pred pol stoletja. Dolgoročni cilj inštituta je zato nadaljevanje razvoja v stabilno in kadrovske močno raziskovalno organizacijo, ki bo sposobna v zgodovinopisju evropskim merilom primerne raziskovanja. Pomemben cilj je zato vključiti se v take raziskovalne in infrastrukturne projekte in programe, da bo mogoče njegovo raziskovalno področje razširiti tudi na raziskovanje občin evropskih tem.

Zgodovina Inštituta za novejšo zgodovino je predvsem zgodovina dela raziskovalcev, ki so bili in so na njem še zaposleni. To je zgodovina nenehnega iskanja zgodovinskih resnic in dopolnjevanja vedenja o naši preteklosti obdobja od začetka narodnega gibanja, narodnega programa pa do življenja v samostojni suvereni državi. Zgodovina inštituta je kot vse v zgodovini v znaku vzponov in padcev, kriz in njihovega premagovanja, kar se je dogajalo tudi na inštitutu in z njim, vendar to na njegovo dejavnost in rezultate ni bistveno vplivalo. Bila so sicer obdobja hitrejšega in večjega napredka glede raziskovanja, pa tudi obdobja nekakšnega mrtvila, kar je bilo zelo odvisno tudi od zunanjih dejavnikov. Inštitut za novejšo zgodovino je vse od svoje ustanovitve pred petdesetimi leti dosegel prostora in časa, v katerem je deloval in soustvarjal zgodovino, predvsem pa ponudil veliko novega vedenja o našem razvoju od »zastave do države«.

Inštitut za novejšo zgodovino – ali kot se je imenoval ob ustanovitvi Inštitut za zgodovino delavskega gibanja – je bil, je in bo tudi naprej osrednja in najpomembnejša raziskovalna ustanova za raziskovanje novejše slovenske zgodovine, za kar so zagotovilo njegovi raziskovalci. Ob nastanku je bil edini s takšno raziskovalno usmeritvijo, danes pa sicer ni edini, je pa še vedno prvi tako po nastanku, predvsem pa pomenu za slovensko zgodovinopisje in za predstavljanje zgodovine.

Marko Zajc ●

KAZINA SKOZI ČAS

Beseda kazina izhaja iz italijanske besede casa (hiša) in je prvotno pomenila vrtno hišico sredi vrtov, kjer si je italijanska baročna gospoda krajšala čas. Casino se je imenovala tudi hiša v vojašnicah, kjer so se zbirali oficirji pri pogovoru in igrah. V teku 18. stoletja je Kazina prešla v meščansko življenje in postala elitno družabno središče. Povezana je bila z gledališčem, igralnico in kavarno, kamor so imeli dostop samo povabljeni gostje, ki so se redno dobivali ob igrah in razgovoru. Z razmahom tiska so kazine postale tudi čitalnice.¹

Ljubljanska elita, ki je bila ujeta med italijanskim in nemškim svetom, te mode seveda ni mogla ignorirati. Kazina se je v mestu pojavila že pred letom 1775, ko je imela sedež v deželnem dvorcu – lontovžu (danes sedež SAZU). Kmalu je

¹ Enciklopedija Slovenije 5. Kari-Krei. Ljubljana : Mladinska knjiga, 1991, str. 39; Brockhaus' Conversations-Lexikon, Vierter Band. Leipzig : Brockhaus, 1883, str. 41.

postala najelitnejše zbirališče visoke družbe v mestu. Iz časa Ilirskih provinc je ohranjen prvi statut društva, po katerem je namen Kazine pospeševanje trgovine, izobrazbe »okusa našega časa« ter seveda »za izobražene kroge primernih zabav«. Zato mora društvo priskrbeti tudi čitalnico s koristnimi časopisi ter »odstraniti vse, kar bi motilo mir.« Po koncu Napoleonovih vojn je imela Kazina središče v Gosposki ulici, člani pa so bili vse uglednejše osebe tedanje Ljubljane, tudi pripadniki kulturne elite, npr. Matija Čop in France Prešeren. V novih pravilih društva iz leta 1834, je kot prvi namen zapisana višja izobrazba, seznanjanje z dogodki iz političnega in literarnega sveta ter zabava v krogu dostojnih ljudi: »Vsakdo, ki hrepeni po višji izobrazbi, čuti potrebo, da se seznanj z zanimivim čtivom znamenitih dogodkih iz političnega in literarnega sveta, in da stalno zasleduje vse, kar prinaša čas s seboj najvažnejšega; nič manj pa ne čuti vsakdo, kako blagodejno vpliva izprememba, ko zamenja resno poslovno delo z družabno zabavo razne vrste v krogu dostojno veselih ljudi.« Poudarili so tudi pospeševanje »vsega dobrega in občekoristnega za vzbujanje in širjenje zvestega čustvovanja za cesarja in domovino, za udejstvovanje na polju dobrodelnosti za trpeče sobrate v slučaju nesreče in potrebe.« Ker jih je pestila prostorska stiska, so v pravilih potarnali, da »mora biti število društvenih članov ljubljanske kazine odvisno od društvenih kazinskih prostorov.« Da je kazinska dejavnost temeljila na novi samozavesti meščanstva dokazuje člen, ki določa, da lahko postane član društva vsak izobražen Ljubljančan ali tujec brez razlike stanu. »V kazini imajo vsi člani enake pravice in dolžnosti, ki jih določajo pravila.« Člani so se delili na redne in izredne. Izredni člani so lahko postali tisti, ki niso imeli stalnega prebivališča v mestu. V tej kategoriji so imeli prepričljivo večino oficirji. Društvena pravila so določala, da »morejo biti članice društva tudi dame.«²

Članstvo društva je naraščalo, zato se je vodstvo odločilo za gradnjo posebne stavbe. Kako so si predstavljali novo poslopje, odkriva zanimiv poziv članom z naslovom »Projekt za izgradbo kazinskega poslopja v Ljubljani«, ki ga je leta 1834 izdala direkcija kazinskega društva. V pozivu so obrazložili, »da za sedanje tako utesnjene prostore plačamo precej visoko najemnino, da se bo po preteku štirih let, ko poteče naša pogodba, mogoče ta najemnina celo povišala in da bodo, če ostanemo dalje časa v teh prostorih, nastali precejšnji popravni stroški.« Poleg tega so stroški, ki jih namenjajo za adaptacijo, za njih povsem izgubljeni.

2 Ivan Lah: Ob stoletnici ljubljanske Kazine. V: Kronika slovenskih mest, 3, 1936, št. 3, (dalje: Lah, Ob stoletnici ljubljanske Kazine), str. 203

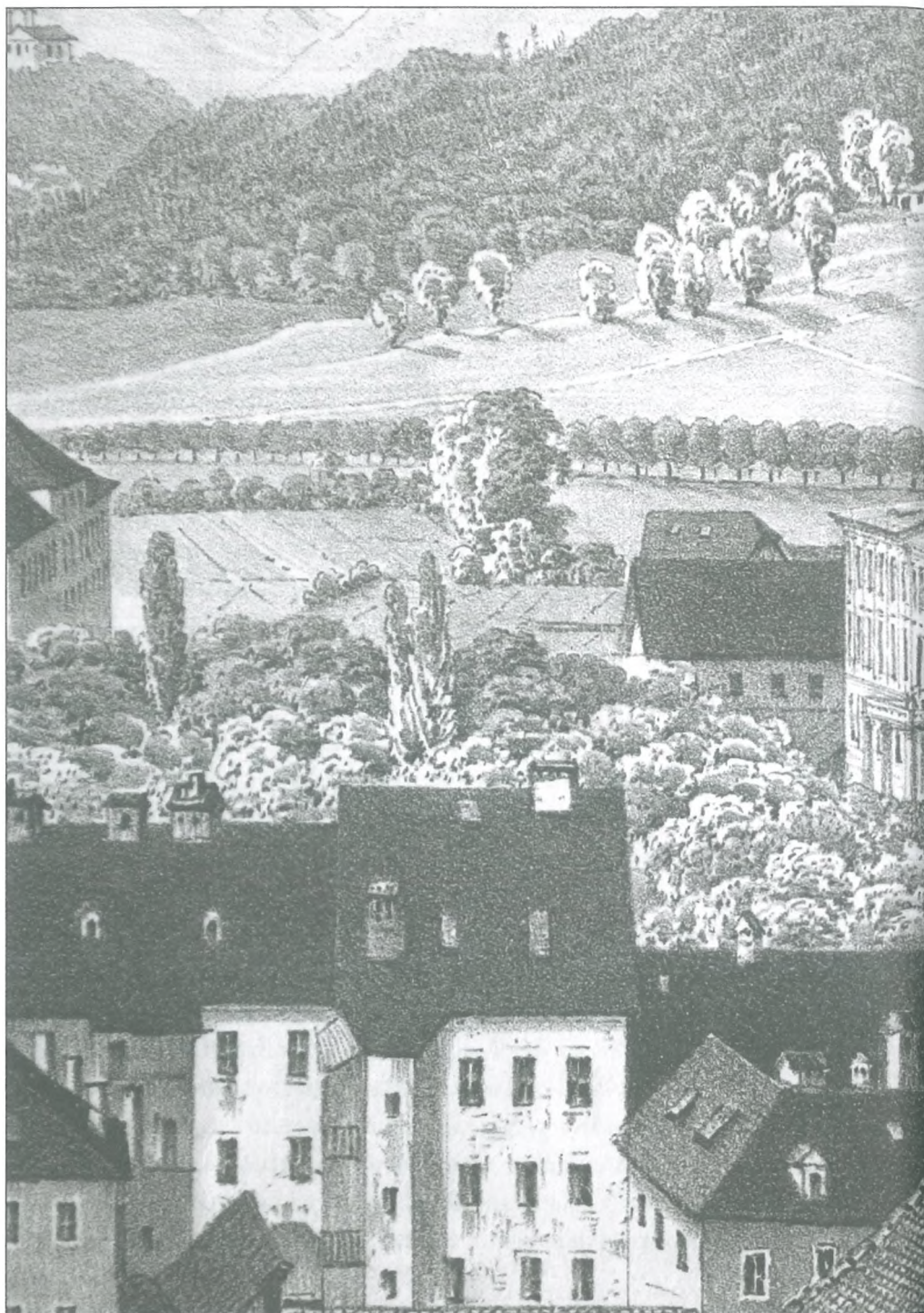
Direkciji društva je v oko padla nezazidana parcela na severni strani parka Zvezda. »Ta prostor je last naše mestne občine in bi se dalo brez težave doseči, da bi ga mesto prepustilo društvu; poleg tega je ta prostor kar najbolj primeren, da se na njem zgradi tako društveno poslopje, ker leži v sredi mesta, je svetel in zračen ter ima zdravo lego; je od vseh strani dostopen in se ni bati kakih sitnosti od strani sosedov. Poslopje v takem kraju bo imelo tudi večjo vrednost, s čimer bo podana večja garancija za deležnike. Jasno je tudi, da bo tu nameravana hiša v okras mestu in da bo poleg stoječa Zvezda s tem, da bo stalo ob nji društveno središče, postala stalno kraj zabave in razveseljevanja.«³

Predvidena razporeditev prostorov je bila naslednja: v pritličju kavarna z biljardom za širše občinstvo, dve igralni sobi, kuhinja in stanovanja za kavarnarja in služinčad. Prvo nadstropje je bilo določeno samo za člane društva. »V tem nadstropju bo: velika biljardna soba z dvema biljardoma, dve jedilni in kadilni sobi, kuhinja, dve čitalnici in velika dvorana za 400 oseb, dve igralni sobi za nekadilce in dve jedilnici; vse sobe naj bodo po možnosti med seboj v zvezi. Tudi stanovanje za kustosa bi bilo najbolj primerno v tem nadstropju. Drugo nadstropje naj bi se tako uredilo, da bi se lahko oddalo stanovanje, a ne več ko dvema družinama. Poslopje mora biti tako zidano, da bi v primeru potrebe lahko preneslo tudi tretje nadstropje.« Stavba mora biti zgrajena »solidno in okusno«, zato bo »društvo pozvalo več tukajšnjih in zunanjih arhitektov, da napravijo z ozirom na stavbišče, velikost in potrebe društva načrte in jih pošljejo s proračuni odboru, ki si bo med njimi izbral najboljšega. Sprejeti načrt bo primerno nagrajen, drugi se bodo na zahtevo vrnili.«⁴

Stavba, ki so jo dogradili leta 1837, je ostala središče družabnega življenja celotne ljubljanske elite vse do šestdesetih let 19. stoletja, ko se je ljubljansko meščanstvo začelo deliti na slovenski in nemški del. Kazina se je v slovenski javnosti iz središča celotne mestne elite postopoma spreminjala v »trdnjavo« kranjskih Nemcev, kljub temu so nekatere prireditve še naprej obiskovali tudi slovensko čuteči meščani, nad čemer se je pogosto zgražal slovenski tisk. Pomemben del družabnega življenja v Kazini so tudi v drugi polovici 19. st. predstavljali častniki, saj je bil njihov kazino pridružen kazinskemu društvu. Vsi častniki so bili člani ljubljanskega kazina in so predstavljali večino njegovega članstva. Sodeč po posameznih novicah v časopisih naj bi v kazinu prihajalo

3 Prav tam, str. 204.

4 Prav tam, str. 205.

Kazina z okolico v drugi polovici 19. stoletja

do notranjih trenj, častniki pa naj bi se prizadevali, da bi društvo ostalo čim bolj nevtralnno.⁵ Kljub temu je bil nemški sloves hiše ob parku Zvezda iz desetletja v desetletje močnejši. Že leta 1867 je na sojenju zaradi izgreda pri Šantlovi veži, kjer so se prvič fizično spopadli pripadniki Sokola in Turnvereina, slovenski udeleženec pričal, da so, »ko je ob treh zjutraj v družbi treh tovarišev prišel iz čitalnice, slišali, kako Nemci, zbrani pred kazinom, na ves glas govorijo o surovem slovanskem ljudstvu. To jih je užalilo in razburilo.«⁶ Čeprav so ljubljanski nemško-liberalno usmerjeni meščani 7. julija 1868 ustanovili Ustavoverno društvo v dvorani Filharmonične družbe, pa so se srečevali tudi v kazinskem društvu, kjer so pogosto organizirali svoje prireditve. Tako so 10. aprila 1876 v salonu Kazine organizirali veliko slovesnost v čast 70. rojstnega dne pesnika in politika grofa Aleksandra Antona Auersperga. »V dvorani, okrašeni z grbi avstrijskih provinc in velikim obeliskom, postavljenim v slavljencevo čast, se je zvrstilo mnogo zdravic.«⁷ Pripadniki slovenske elite so prireditve demonstrativno bojkotirali. Deset let kasneje (slavljenec je umrl v letu svoje sedemdesetletnice), natančneje 3. junija 1886, so Auerspergu odkrili spominsko ploščo na vogalu pri križevniški cerkvi. Tokrat slovensko usmerjeni Ljubljančani prireditve niso zgolj bojkotirali. Pred Kazino, kjer so imeli turnarji banket, je razburjena množica Ljubljančanov »pozdravljala« udeležence nemške prireditve z glasnim kričanjem in žvižganjem.⁸ Časopisni organ ljubljanskih Nemcev Laibacher Wochenblatt je zapisal, da je moralni začetnik izgredov občinski svet, ker je bojkotiral slovesnost. »Med drhaljo, ki je motila slovesnost, je prednjačila predvsem slovenska gimnazijska mladina. Naščuvana po nacionalnih časopisih, je med slovesnostjo žvižgala in psovala sodelujoče.« Slovenski narod je vse skupaj videl nekoliko drugače. Nekajtisočglava množica »se je preselila pred Kazino in tam trmasto vztrajala, ker je vedela, da v osovraženi stavbi rajajo sovragi slovenstva. Ko se je zvečerilo, je oblast postala zaskrbljena in turnarjem so naročili, naj zabavo končajo. Ob enajstih je pritekel oddelek vojakov in so se ob stranskih vratih Kazine postavili 'v kare'. Prestrašene turnarje so - sredi pušk in bajonetov – pospremili na zastraženi ljubljanski kolodvor in tam so se ljubljanski Tevtoni poslovili od štajerskih gostov. Razjarjeni Slovenci so se razšli šele, ko so v Kazini ugasnile luči /.../.«⁹

5 Rok Stergar: Ljubljanski častniški zbor med prelomom stoletja in prvo svetovno vojno (1. del). V: Zgodovinski časopis, 52, 1998, št. 3, str. 368-369.

6 Dragan Matić: Sokolski izgred ali pretep v Šantlovi veži. V: Zgodovina za vse, 6, 1999, št. 1, str. 13.

7 Dragan Matić: Nemci v Ljubljani : 1861 – 1918. Ljubljana : Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 2002, str. 188 (dalje: Matić, Nemci v Ljubljani).

8 Vasilij Melik: Slovenci 1848 – 1918 : razprave in članki. Maribor : Litera, 2002, str. 138.

9 Matić, Nemci v Ljubljani, str. 260-261.

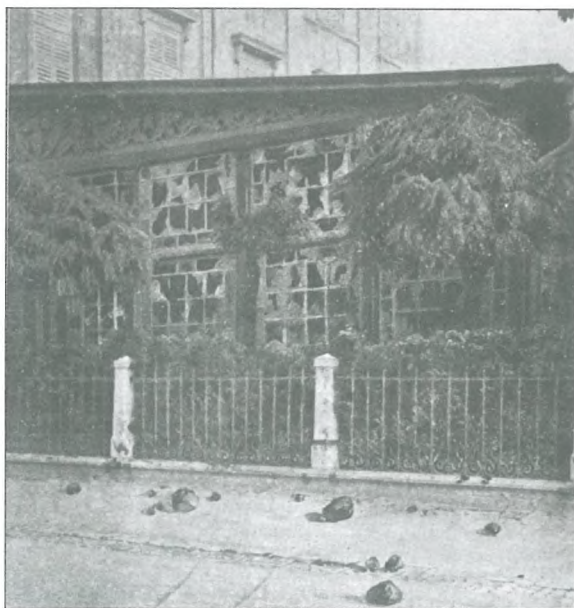
Dogodki leta 1886 so dobro napovedali prihodnost. Stavba se je znašla v središču slovensko-nemških nacionalnih sporov. Demonstracije pred Kazino pa so postale nekakšen tradicionalni del vsakokratnih protinemških shodov v vedno bolj slovenski Ljubljani. Devetdeseta leta 19. stoletja so prinesla dokončni razkol slovenske politike na liberalni in katoliški del. Kranjski Nemci so se po »Taaffejevem zatišju« v osemdesetih letih dejavno vrnili v politično življenje. Leta 1894 so ustanovili Nemško stranko, njeno vodstvo pa je prevzel vrhunski diplomat in politik baron Josef Schwegel. Po oblikovanju zavezništva med Nemci in slovenskimi liberalci v kranjskem deželnem zboru leta 1896 je protinemški boj »na ulici« po mnenju ljubljanskih Nemcev prevzela slovenska katoliška stran. Izgredi pred Kazino 20. februarja 1898 so v popolnosti opravičili to prepričanje. Tokrat so naelektreno ozračje zakuhali incidenti med visokošolci v Gradcu in na Dunaju, kjer naj bi maltretirali slovenske študente. Februarja 1898 je Ljubljana doživela nekaj preteпов med slovenskimi in nemškimi dijaki in študenti. Nemški visokošolci so bili organizirani v društvu Carniola, ki je imelo svoj center v Kazini. Burši so nosili uniforme in čepice s »frankfurtskim trakom« (trakom v barvah nemške trobojnice), kar slovenski dijaki niso ravno sprejemali z navdušenjem. Carniolci so »izza kazinskih oken mimoidočim večkrat kazali svoje čepice in trakove, včasih pa tudi osle.« V takšnem ozračju je pobudo prevzel novinar in katoliški aktivist Ivan Štefe, ki je izvedel, da nameravajo ljubljanskim buršem priti na pomoč kolegi iz Gradca in Dunaja. To informacijo je vehementno razširil tako v pisni kot ustni obliki, še zlasti pa je kot tajnik poskušal aktivirati člane Slovenske krščanskosocialne zveze. Po kasnejši sodnih zapiskih naj bi nek član Krščanskosocialne zveze v gostilnah razširjal naslednji scenarij: »Jutri pridejo Nemci iz Dunaja in Gradca, mi bomo šli v katoliško društvo, Nemci pa v Kazino. Katoliški se bomo zbrali v svojem domu in potem šli v zvezdo. Če bomo tam skozi Šternale šli in če bo kateri Nemcev kaj rekl, pa jih bomo nabili.« 20. februarja se je v parku Zvezda pojavila množica, ki je vzklikala nič kaj prijazna gesla v stilu: »Dol s čepicami, Pereant burši! Naj pogine Nemčija! Notri pojmo in jih vun vržimo! Na golažu jih bomo snedli!« Župan Hribar je ljudi miril, šel je celo v Kazino in prosil burše naj snamejo čepice, a so ga zavrnili. V Kazino so letela jajca, nekaj kazinskih šip se je soočilo z vrženimi kamni. Množico so razgnali orožniki, čeprav so si pomagali s kopiti in bajoneti, večjih posledic demonstracije niso imele.¹⁰

10 Prav tam, str. 310-312.

Kazinska restavracija po protinemških demonstracijah septembra 1908

Kazina je postala med slovenskimi nacionalisti tako osovražena, da jo je lahko skupila tudi takrat, ko protesti sploh niso bile naperjeni proti Nemcem. Pomladne demonstracije leta 1903 na Hrvaškem so v slovenskih deželah izzvale pravo solidarnostno gibanje. 19. maja 1903 je slovenska politika družno organizirala protestni shod v podporo Hrvatom in proti madžaronskemu banu Khuenu – Héderváryu. Po končanem shodu v mestnem domu pa je protimadžarska manifestacija dobila nenavaden obrat. Pred Kazino je shod mutiral v veliko protinemško demonstracijo, ki so jo oblasti zatrle šele s pomočjo orožništva in vojaštva. Množica je v parku Zvezda demonstrativno zapela »Hej, Slovani«, nakar je med ljudmi zavrelo, »začelo se je kričanje, letelo je kamenje, počila naj bi tudi dva strela, ki da sta priletela v okno Kazine.« Množica je hotela naskočiti kazinsko kavarno, a jo je policija razgnala. Kasneje se je izkazalo, da ni šlo za strele, ampak za projekte izvrstne frače, ki jo je lastnik »uporabljal za streljanje žab na Barju«. Demonstranti so trdili, da so na njih iz Kazine metali neke stvari in jih polivali z vodo, kar so »kazinoti« odločno zanikali. Že 7. junija 1903 so se izgredi pred Kazino ponovili, ko so ljubljanski turnarji v stavbi praznovali štiridesetletnico društva. Navkljub pozivom v časopisih, naj na nemške provokacije ne nasedajo, se je tudi tokrat na vogalu parka začelo zbirati večje število ljudi. Na kazinskem

Kazinska zastekljena veranda po protinemških demonstracijah septembra 1908

vrta so turnarji izobesili »vsenemške zastave«, kar Slovencev prav gotovo ni umirilo. Bencin na ogenj je prilivalo tudi petje nemškonacionalnih pesmi. Razjarjena množica v parku je zahtevala, naj se odstranijo nemške zastave in čedalje močnejše pritiskala na kordon orožnikov pred Kazino. Župan Hribar se je ponovno osebno odpravil v stavbo in prosil turnarje naj snamejo zastave. Ker tega niso hoteli, je ukazal policiji, naj zaradi varnostnih razlogov sname zastave na silo. Po manjši zapletih so to tudi storili. »V Zvezdi so zagrmeli klici: 'Živila slovenska Ljubljana! Živil Hribar!'«¹¹

Ni nenavadno, da je bila kazinska stavba »udeležena« pri najhujšem mednacionalnem konfliktu pred prvo svetovno vojno. Septembrski dogodki 1908, ki so terjali dve smrtni žrtvi, so se v veliki meri odvijali ravno pred »nemško trdnjavo«. Potem ko so 13. septembra 1908 Nemci na Ptuj fizično napadli udeležence letnega občnega zbora družbe sv. Cirila in Metoda, so v Ljubljani dva dni kasneje organizirali protestni shod. Zborovanje se je sprevrglo v silovite demonstracije, na katerih je razjarjena množica demonstrantov iz stavb metala nemške napise. Po uradnem shodu so se demonstranti najprej odpravili pred Kazino, ki so jo pozdravili s točo kamenja in žaljivkami, nakar so se raztepli

11 Andrej Studen: Protinemški izgredi v Ljubljani 1903. V: Prispevki za novejšo zgodovino, 38, 1998, št. 1-2, str. 15-19.

Kazina pred prvo svetovno vojno

po mestu.¹² Po pisanju Bože Borštnika ob 25. obletnici dogodkov v Kroniki slovenskih mest je bil »od prvih protinemških demonstracij napisan zakon, da mora ravno Kazina prva občutiti jezo našega zatiranega življa.«¹³

Vloga nemške trdnjave je Kazina opravljala vse do spremembe državnega okvira leta 1918. Takoj po prevratu je vlada stavbo sekvestirala. »Nastal je splošen nered. Poslopje je bilo v slabem stanju. Gorenje prostore je zavzela srbska vojaška oblast. V restavraciji je živel nekak oficirski dom.«¹⁴ Narodna vlada je zmrznila delovanje društva in mu postavila državnega upravitelja s pooblastilom društvenega odbora. Postopek po vsej verjetnosti pravno ni bil dovolj utemeljen, saj so ga Nemci naslednji dve leti poskušali ovreči. Nemški člani so društvo množično zapuščali, upravitelj Jožko Bitenc pa je na skrivaj sprejemal nove člane samo iz vrst Jugoslovanske demokratske stranke (JDS). Prvi občni zbor je sklical Bitenc šele 20. junija 1921, ko je bila Deželna vlada v rokah slovenskih liberalcev. Obvestilo o občnem zboru pa je objavil le nekaj dni pred zborom. Opozicijske stranke so

12 Branko Goropevšek: Odmev in pomen septembrskih dogodkov leta 1908. V: Granda, Stane (ur.), Šatej, Barbara (ur.): Slovenija 1848-1998: Iskanje lastne poti. Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1998, str. 116-117; Andrej Pančur: Nacionalni spori, Politično Življenje, Avstrijska doba 1848-1918. V: Slovenska novejša zgodovina od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije : 1848-1992 : prva knjiga. Ljubljana: Mladinska knjiga, Inštitut za novejšo zgodovino, 2005, str. 36-38.

13 Božo Borštnik: Ob 25letnici septembrskih dogodkov. V: Kronika slovenskih mest, 1, 1934, št. 1, str. 53.

14 Dr. Iv. Lah: »Zvezda«. V: Kronika slovenskih mest, 2, 1935, oglasna priloga (dalje: Lah, »Zvezda«), str. 54.

Park Zvezda pred drugo svetovno vojno

bile ogorčene, jasno je postalo, da si hoče JDS na sumljiv način prisvojiti društvo in pripadajočo stavbo. Na pobudo odpadlega socialista Albina Prepeluha in narodnega socialista Ogrina je opozicija v nekaj dneh zbrala več kot 100 novih prijav za vstop v društvo. Upravitelj Bitenc pa o teh potencialnih članih ni hotel odločati, menil je, naj o njih odloča novoizvoljeni odbor. Ki ga bi, kako primerno, izvolili seveda iz vrst »preverjenih« članov. Opozicija se ni pustila, na zasedanje občnega zbora so prišli tudi njihovi »člani«, ki so Bitencu očitali nepravilnosti. Ta je preložil občni zbor in privolil v pogajanja. Na občnem zboru 24. junija 1921 je upravitelj s pomočjo varnostnikov v stavbo spustil samo tiste člane, ki so imeli izkaznico. Tako so z veliko večino izvolili novo vodstvo, ki so ga sestavljali prominentni demokrati. Pred Kazino se je zbrala množica, ki je pod vodstvom ljubljanskega župana Antona Peska neuspešno protestirala. Kazino so dobili pod okrilje slovenski liberalci.¹⁵ Prostore v stavbi so dobile mnoge dejavnosti pod pokroviteljstvom liberalcev (npr.: klub arhitektov, avtomobilski klub, aeroklub Naša krila itd.).¹⁶

Prevrat je prinesel tudi novega najemnika gostinskih prostorov. Fran Krapež, lastnik prve deklarativno slovenske Narodne kavarne, ki se je do potresa nahajala v Fischerjevi hiši na Kongresnem trgu, po potresu 1895 pa se je preselila na vogal Dvornega in Kongresnega trga, si je že pred prevratom želel prevzeti prostore

15 Ervin Dolenc. Kulturni boj : slovenska kulturna politika v Kraljevini SHS. Ljubljana : Cankarjeva založba, 1996, str. 57-59.

16 Glej npr.: Boris Wider, Naša kronika. V: Kronika slovenskih mest, 3, 1936, št. 3, str. 193.

nemške Kazine. »Mlada Narodna kavarna, ki se je bila izgubila iz prenavljajoče se slovenske Ljubljane, in stara nemška kazina, ki je samozavestno stala na najbolj prometni točki in izzivala s svojim preživelim nemškutarstvom, sta bili kakor dve trdnjavi, vsaka na svoji strani Zvezde. Težko si je bilo misliti, da bo mlajša trdnjava premagala starejšo.« V času septembrskih dogodkov 1908 so ga aretirali, »češ da je pomagal nositi lestev, da so drugi snemali nemške napise.« Krapež je z obnovljenim društvom Kazina sklenil pogodbo, »da bo prenovil in preuredil vse pritlične prostore, vrt in prostor pred kavarno.« Postavil je nov paviljon v Zvezdi ter začel z ambiciozno gradnjo kavarne, restavracije in kleti. »Končno je bila prenovljena kavarna. V nji je zavelo novo bujno življenje. Zvečer sploh nisi dobil več prostora. /.../ Nato je bila otvorjena restavracija /.../ in potem klet. Vsa Ljubljana je drla vanjo. Igrali so akademiki, ki so obenem študirali.« A Krapež ni imel sreče. Preden je končal dela, je nastopila kriza, podjetje je začelo propadati in leta 1935 ga je doletela smrt. Zvezdo je prevzel kavarnar Rajko Zupan, ki jo je ponovno prenovil.¹⁷

Med 2. svetovno vojno je stavba služila kot glavni štab italijanske in nato nemške vojske. Leta 1943 so ljubljanske ženske organizirale demonstracijsko gibanje za boljše razmere v zaporih in izpustitev moških. Poleg drugih točk v mestu so redno protestirale tudi pred italijanskim vojaškim poveljstvom v Kazini.¹⁸ Po končani vojni je društvo Kazina z darilno pogodbo stavbo prepustilo Komunistični partiji. Ta je Kazino zamenjala z državnimi organi za drugo stavbo. S tem je država postala lastnica stavbe. V povojnem obdobju so bili v stavbi različni državni organi, še zlasti ljudska skupščina, ki je zasedala v veliki dvorani. Po izgradnji novega skupščinskega poslopja leta 1959 pa se je v stavbo vselil Inštitut za zgodovino delavskega gibanja (po letu 1988 Inštitut za novejšo zgodovino). Prostore je dobil tudi Sociološki in filozofski inštitut, ki se je kasneje preselil drugam. V šestdesetih letih so se v stavbo naselile različne študentske dejavnosti. Inštitut za novejšo zgodovino, ki je od leta 1959 upravitelj stavbe, daje v času pisanja v najem prostore Arhivu Republike Slovenije, Slovenskemu narodnemu gledališču – Opera in balet, akademski folklorni skupini France Marolt ter Kazini d. o. o., podjetju za pospeševanje razvoja in organizacije novih oblik plesne dejavnosti.

17 Lah, »Zvezda«, str. 55-56.

18 Vida Deželak Barič: Na svidenje prihodnje sredo : ženske demonstracije v Ljubljani 1943. Ljubljana : Zgodovinsko društvo, 2005, str. 22-41.

Igor Zemljič ●

KNJIŽNICA INŠTITUTA ZA NOVEJŠO ZGODOVINO 1944–2009

O PREDZGODOVINI KNJIŽNICE INZ

Čeprav letos praznujemo petdesetletnico ustanovitve Inštituta za novejšo zgodovino, moramo ugotoviti, da ima njegova knjižnica daljšo predzgodovino. Z julijem leta 1959, ko so ustanovili Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, se namreč za samo knjižnico ni dosti spremenilo; knjižnica je še naprej ostala v svojih prostorih na Cekinovem gradu, ohranila je istega knjižničarja in nadaljevala številčenje starih signatur in inventarnih številčk. Še več kot leto dni pa je ostal enak celo žig knjižnice.

O zgodovini naše knjižnice še ni bilo celovitih pregledov, čeprav so Škerlj, Zwitter in Ferenc v svojih razpravah o Znanstvenem inštitutu ali ob raznih jubilejih navedli mnoge podrobnosti, ki nam dobro dokumentirajo začetke in

minulo delo knjižnice. Pomemben prispevek k zgodovini prinašata tudi razprava Marije Pečan in nekatera tiskana letna poročila. Arhivsko gradivo knjižnice vsebuje večidel letna poročila bibliotekarjev in knjižničarke, ki jih hranijo v arhivu knjižnice INZ, nekaj podatkov pa se lahko dobi tudi iz regulatorjev, ohranjenih v Muzeju novejšo zgodovine Slovenije in v gradivu Federalnega zbirnega centra v Arhivu Republike Slovenije. Kot zanimivost še dodajmo, da sta bili v minulih letih na Oddelku za bibliotekarstvo in informacijske tehnologije izdelani kar dve diplomski nalogi, ki sta se neposredno ukvarjali z našo knjižnico ali našim gradivom.¹

Dejanski začetki načrtnega zbiranja knjig našega inštituta segajo v čas Znanstvenega inštituta po koncu druge svetovne. Znanstveni inštitut pri Izvršnem odboru Osvobodilne fronte je bil ustanovljen že 12. januarja 1944, kot prva znanstvena ustanova na osvobojenem ozemlju Jugoslavije. Že čez dva meseca se je preimenoval v Znanstveni inštitut pri predsedstvu SNOS. Sodelavci so začeli knjige zbirati že na samem začetku in en mesec po ustanovitvi je knjižnica imela 200 knjig, ki so bile v glavnem izposojene od drugod.² Inštitut si je pridobil še pravico do »obveznega izvoda«, saj je na pobudo Znanstvenega inštituta predsedstvo Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta 12. marca 1944 izdalo odlok,³ po katerem so bile vse partizanske tiskarne in tehnike ter druge civilne in vojaške ustanove dolžne pošiljati Znanstvenemu inštitutu po dva primerka »kaksršne koli publikacije, ki so namenjene javnosti«. Odlok se je menda kljub velikemu številu tehnik, kjer je skoraj vsaka periodična ali neperiodična publikacija izhajala v več izdajah, in kljub oviram, ki so jih morali premagovati kurirji na svojih poteh, zelo zadovoljivo izvajal.⁴ Bibliotekar tega inštituta je bil pesnik Jože Udovič, knjižnica pa se je nahajala in selila iz Kočevskega roga v Belo krajino in dalje, kot se je selil sam inštitut. Spomin na tisto knjižnico in razmere v njej je ohranil Fran Zwitter: »Vendar se je sčasoma nabrala biblioteka, deloma iz knjig zapuščenih bibliotek, ali tudi z izposojanjem knjig na osvobojenem ozemlju, pozneje pa so prihajale knjige po raznih kanalih iz Ljubljane in predvsem iz

1 Anja Devetak, je pod mentorstvom Jedert Vodopivec pripravila analizo ohranjenosti našega izvoda časopisa Slovenec in ga primerjala s stanjem v drugih knjižnicah v nalogi: Anja Devetak: Časnik Slovenec : stanje in dostopnost v slovenski praksi : diplomsko delo. Ljubljana 2008. Ana Černuta pa je delo naše knjižnice primerjala z delom nekaterih sorodnih specialnih knjižnic v nalogi z naslovom: Inštitutske knjižnice humanistično-družboslovnih smeri skozi čas : diplomsko delo. Ljubljana 2009.

2 France Škerl: Znanstveni inštitut. V: Zgodovinski časopis 19/20, 1965/1966 (dalje: Škerl, Znanstveni inštitut), str. 43

3 Uradni list SNOS, št. 1, 25. 3. 1944.

4 Fran Zwitter: Delo in pomen partizanskega Znanstvenega inštituta. V: Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, 10, 1970, št. 1-2 (dalje: Zwitter, Delo in pomen), str. 153.

Trsta; ker je moral biti inštitut vedno pripravljen na premik, biblioteke... ni bilo mogoče hraniti v sami baraki, temveč v raznih bunkerjih v njeni bližini, pri čemer smo se posluževali izpraznjenih containerjev, ki so jih odvrгла zavezniška letala. Biblioteka, ki je imela na koncu okrog 1000 izbranih knjig, in arhiv nista utrpela med vojno skoraj nikakih izgub.«⁵ Kot je bilo že omenjeno, so knjige, časopise in druge publikacije sodelavci inštituta načrtno zbirali na osvobojenem ozemlju, okupiranih območjih in po »tajnih zvezah... celo iz sovražnikovih središč.«⁶ Na ta način zbrano gradivo je omogočalo znanstveno delo, obenem pa je pomenilo pomoč odsekom in komisijam pri SNOS in IOOF.

Po koncu vojne se je sedež inštituta preselil v Ljubljano, z njim pa je prišel tudi temeljni fond knjižnice, ki so ga začeli dopolnjevati z literaturo, »ki so jo zapustili okupatorji v svojih nacističnih in fašističnih knjižnicah in drugih raznarodovalnih ustanovah«. Zaradi potreb zunanjega ministrstva in priprave gradiv za mirovno konferenco je bil velik del knjižnice odpeljan v Beograd in leta 1966 je Franc Škerl z obžalovanjem ugotavljal: »Današnja »roška« knjižnica v Inštitutu za zgodovino delavskega gibanja je le skromen ostanek nekdanje knjižnice iz roške dobe Znanstvenega inštituta (ca. 150 knjig)«⁷, čeprav ga je Zwitter že čez nekaj let opozoril, »da je danes v Ljubljani več knjig in elaboratov partizanskega Znanstvenega inštituta, samo da so danes v Inštitutu za narodnostna vprašanja«.⁸ Knjižnica, ali bolje rečeno njen ostanek, je bila po koncu vojne temeljito preurejena in postavljena v nove prostore na »Napoleonovem trgu« (danes na Trgu francoske revolucije) in morda delno tudi v Križankah,⁹ kjer je bila prvič urejena in katalogizirana. Njeno vodenje je leta 1948 prevzel Jože Krall ob pomoči Darje Ravnihar, ki se je leta 1949 vrnila iz Beograda. S skrbnim zbiranjem iz raznih, po vseh krajih Slovenije razmetanih zbirk je Jože Krall »ustvaril eno najbogatejših knjižnic za zgodovino druge svetovne vojne v Sloveniji in morda celo v Jugoslaviji«.¹⁰ Poskrbel je tudi za natančno ureditev in popis knjižnih zbirk, pri čemer je sam opravil mnogo urejevalnega in popisovalnega dela, dajal strokovne nasvete mnogim uporabnikom in v strokovnih časopisih seznanjal javnost s pridobitvami knjižnice.

5 Prav tam, str. 152.

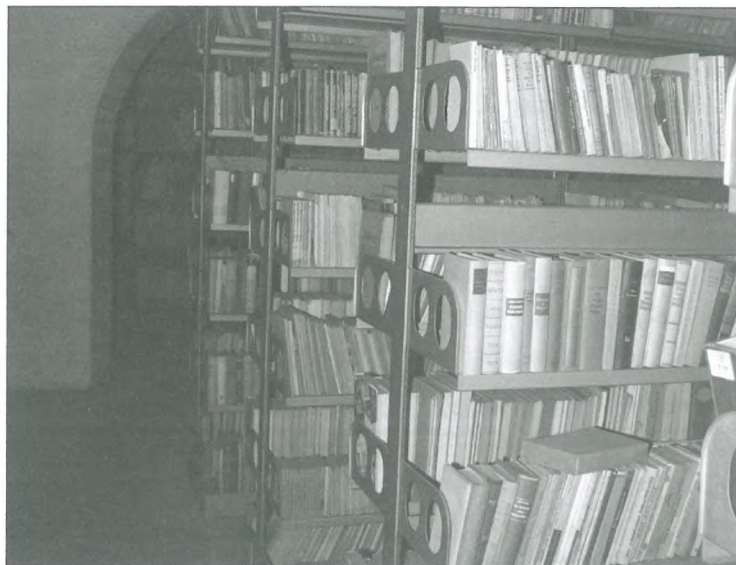
6 Arhiv knjižnice INZ, Začetki knjižnice...

7 Škerl, Znanstveni inštitut, str. 50.

8 Zwitter, Delo in pomen, str. 155.

9 Matija Žgajnar: Muzejske zbirke. V: Muzej novejšje zgodovine : 1948-98 : zbornik, Ljubljana: Muzej novejšje zgodovine, 1998, str. 46.

10 Tone Ferenc: In memoriam : Jože Krall. V: Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, 18/19, 1978/1979 (dalje: Ferenc, In memoriam), str. 128.

Pogled v D-fond pred obnovo kleti

Najpomembnejša in najobsežnejša pridobitev knjižnice iz povojnega obdobja je vsekakor t. i. »D-fond«, s katerim so pridobili preko 15.000 enot nemškega, italijanskega in drugega tujega gradiva o drugi svetovni vojni. Knjige so predvsem opisovale staro avstrijsko vojaško zgodovinsko in strokovno literaturo do prve svetovne vojne ali pa je šlo za nacistično propagandno literaturo in italijansko vojaško strokovno literaturo, ki je bila urejena po okvirnih tematskih sklopih: svetovna in nemška zgodovina do leta 1933, zgodovina tretjega rajha, temeljna dela nacionalsocialističnih veljakov (Hitler, Göbbels, Rosenberg itd.), dela o organizaciji in programu NSDAP, dela o drugih nacističnih organizacijah (mladinskih, ženskih ...), dela o rasni in rasistični politiki, dela o kolonizacijski in zavojevalski politiki, zgodovina prve svetovne vojne, prikazi posameznih vojnih pohodov, nemška strokovna vojaška literatura, vsa dela, ki se nanašajo na Štajersko in Koroško, ter italijanska strokovna vojaška literatura. Zbirka še danes predstavlja svojevrsten unikum, ki je zaradi zgolj listkovnih katalogov in neobdelanega knjižnega gradiva še mnogo premalo poznan vir. Knjižnica je po ukinitvi Znanstvenega inštituta leta 1948 postala last Muzeja narodne osvoboditve, ta pa se je novembra 1951 preselil v Cekinov grad. Bibliotekarjema je leta 1950 pri obsežni inventarizaciji gradiva pomagala tudi Zorka Pesek (roj. Mlakar). Po preselitvi v nove prostore je knjižnica dobila prostor za dva bibliotekarja (sobo 18,3 m²), potrebno pohištvo, dve pisalni mizi, omaro za kartoteke in za tekoči dnevni in revijalni tisk. Skladišče knjig je bilo

v pritličju gradu v treh sobah (101 m²), kjer je bilo 823 metrov knjižnih polic. Zbirka tiska NOB je bila v dveh sobah v mezzaninu, od katerih je bila ena opremljena z zaprtimi omarami, druga pa le z 72 m knjižnih polic. V muzeju je bila takrat tudi čitalnica s šestimi sedeži za uporabnike knjižnice in arhiva.

Knjižnica od ustanovitve dalje nabavlja novejšo literaturo »za študij progresivnega gibanja v Sloveniji, Jugoslaviji in v svetu, zbira literaturo za študij marksizma-leninizma, predvsem pa dokumentarno literaturo o II. svetovni vojni in literaturo o boju narodov za osvoboditev. Matični katalog te povojne literature vsebuje doslej že 1650 del, za katera vodi knjižnica imenski in stvarni katalog. Od leta 1949 izdeluje knjižnica stvarni in imenski katalog člankov o narodnoosvobodilnem boju Slovencev iz slovenskega časopisja.« Od leta 1955 je knjižnica zbirala tudi izrezke člankov o NOB iz vsega jugoslovanskega tiska, ki ji ga je pošiljal Jugopress.¹¹

USTANOVITEV INŠTITUTA ZA ZGODOVINO DELAVSKEGA GIBANJA: IZ KNJIŽNICE V INDOK CENTER

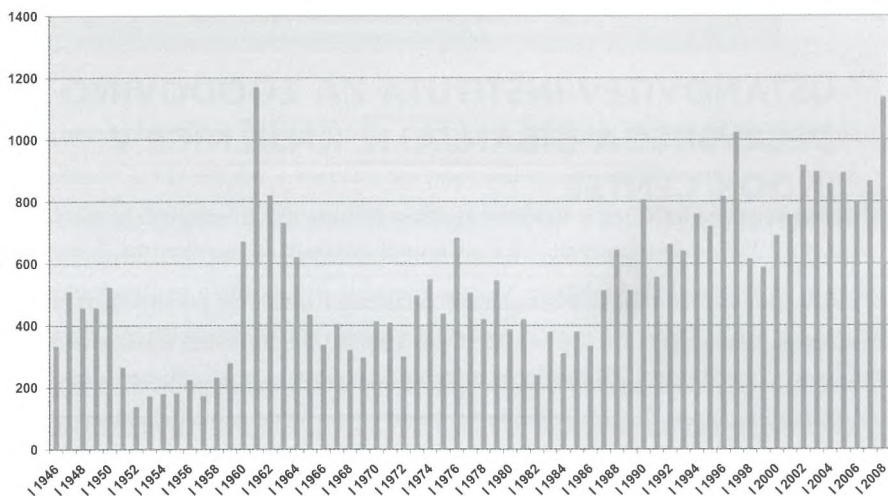
Leta 1959 je Izvršni svet LRS ustanovil Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, ki je nastal z združitvijo Muzeja narodne osvoboditve in Zgodovinskega arhiva CK ZKS. Knjižnica je sicer še ostala v svojih starih prostorih v Cekinovem gradu na Celovski cesti 23, vendar je novo vodstvo kmalu pokazalo nezadovoljstvo z dotedanjim delom. Čeprav je knjižnica že od ustanovitve nabavljala literaturo »za študij progresivnega gibanja v Sloveniji, Jugoslaviji in v svetu, zbira literaturo za študij marksizma-leninizma, predvsem pa dokumentarno literaturo o II. svetovni vojni in literaturo o boju narodov za osvoboditev«, ¹² je bilo novo vodstvo prepričano, da je knjižnica preveč »partizanska« in premalo osredotočena na razredna vprašanja. Zato so ji zadali nalogo, »da postane specialna knjižnica za zgodovino delavskega gibanja, komunistične partije in ljudske revolucije«. ¹³ V prvem letnem poročilu so tako zapisali: »Če je doslej knjižnica zbirala predvsem tiskano zgodovinsko dokumentarno gradivo o narodnoosvobodilnem boju in ljudski revoluciji ter o muzejski problematiki, bo morala odslej nabavljati in iskati tudi ilegalni, pollegalni

11 Milan Bevc: O delu in razvoju muzeja narodne osvoboditve LRS od ustanovitve do danes. V: Letopis muzeja narodne osvoboditve, 1, 1957, str. 157.

12 Prav tam, str. 156.

13 Kratka informacija o delu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja za leto 1960 in 1961. V: Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, 3, 1962, št. 1 (dalje: Kratka informacija), str. 322.

in legalni delavski tisk, ki je izhajal po prvi svetovni vojski in pred njo. To gradivo je že deloma zbral bivši zgodovinski arhiv CK ZKS, vendar bo treba ustvariti evidenco tudi nad gradivom te vrste v drugih knjižnicah in pri zasebnikih v Sloveniji in izven nje, tako da bo vse evidentirano v centralnem katalogu knjižnice Inštituta, ki bo potreboval prav to gradivo pri svojem raziskovalnem študijskem delu. Sodelavci Inštituta bodo nujno potrebovali tudi kartoteko aktualnih zgodovinsko dokumentarnih člankov in razprav v naših in tujih časopisih o delavskem gibanju pri nas ter o naprednih odporniških gibanjih v svetu. Doslej je knjižnica izdelovala tako kartoteko v glavnem le o tematiki narodno-osvobodilnega boja.¹⁴ Čeprav so nove usmeritve v luči novih delovnih smernic razumljive, kažejo tudi, da se novo vodstvo očitno ni zavedalo, koliko časa je vzelo dotedanje delo in da za gradnjo takšnih evidenc dotlej ni imelo dovolj delovnih moči.

Število investiranih knjig v knjižnicah MNO, IZDG in INZ med letoma 1946 in 2008

V knjižnici se je leta 1960 zaposlila knjižničarka Stana Simonič, leto pozneje pa še bibliotekarka Marija Kurnikova, ki sta leta 1960 izdelali bibliografske preglede o NOB v letu 1941.¹⁵ Pojavljala pa so se vse večja trenja med upravo v stavbi Kazine in zaposlenimi v Cekinovem gradu. Leta 1962 je tako razmere na Inštitutu za zgodovino delavskega gibanja proučevala celo komisija izvršnega sveta in predlagala ločitev muzeja od inštituta, tako da bi inštitutu preostala le priročna knjižnica.

14 Poročilo o delu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja za leto 1959. V: Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, 3, 1960, št. 1 (dalje: Poročilo o delu IZDG za leto 1959), str. 372.

15 Kratka informacija, str. 323.

Vodstvo inštituta je predlog sprejelo in 22. junija 1962 je bil ustanovljen Muzej ljudske revolucije, vendar je knjižnica s posebnim sporazumom o delitvi pripadla inštitutu, ki je z muzejem sklenil posebni sporazum o delitvi knjižnice ter o pripravi in izdajanju zbirke virov Fotografski dokumenti o boju KPS. Muzeju je bila izročena zbirka več tisoč knjig, ki je vsebovala specialno muzejsko literaturo ter drugi komplet partizanskega, okupatorskega in »kvizlinškega« tiska, v inštitutu pa sta ostala prvi in tretji komplet tega tiska, hkrati pa so se obvezali, da bodo pri partizanskem tisku poskrbeli še za preslikavo prvega izvoda.¹⁶ V muzeju je nato Tone Ferenc (iz nekaj tisoč enot gradiva) za priročno knjižnico izbral le kakšnih 600 knjig.

Knjižnica z bibliografskim odsekom je še leta 1960 ostala v Cekinovem gradu, čeprav so napisali, da je knjižnica muzeju v napoto in da bi morala biti pod eno streho z zgodovinskim oddelkom inštituta in arhivom.¹⁷

Delo v knjižnici se je postopoma spreminjalo, saj je vodstvo želelo, da bi iz klasične knjižnice nastal sodobni INDOK center; namesto katalogiziranja starega gradiva je bila vse bolj pomembna izdelava bibliografskih pripomočkov. Bibliotekar Jože Krall, ki je bil po izobrazbi germanist in je knjižnico inštituta gradil skoraj dvajset let, se v spremenjenih razmerah ni dobro počutil¹⁸ in ob večji preureditvi inštituta v letu 1965 je knjižnica izgubila samostojni status, Jože Krall pa je moral zapustiti knjižnico in se zaposliti v raziskovalnem oddelku kot višji strokovni sodelavec.¹⁹ Knjižnica je nato delovala nekako do leta 1968 kot interna priročna knjižnica in je bila namenjena le raziskovalcem inštituta, nato pa je bila priključena znanstvenoraziskovalnemu oddelku inštituta. Število obiskovalcev knjižnice se je zato drastično zmanjšalo, in če so leta 1960 še posodili 4446 del, so jih v letu 1967 le še 1310. Kljub temu imamo iz leta 1966 ohranjeno zanimivo poročilo, ki pravi, da so imeli v tem letu 651 obiskovalcev (240 v čitalnici), ki so si izposodili 1332 knjig in časopisov (837 na dom, 495 pa v čitalnico).

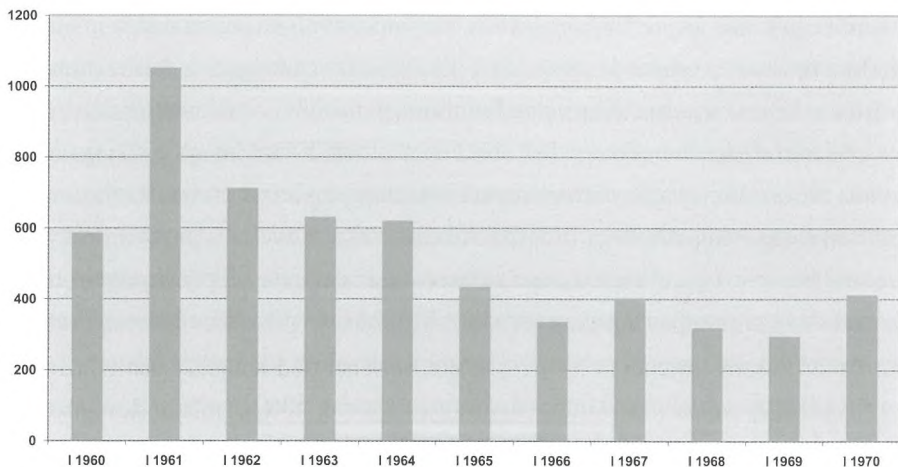
	št. obiskov:	Število izposojenih knjig	Število izposojenih revij	SKUPAJ IZPOSOJA
Na dom	403	699	138	837
V čitalnico	240	212	283	495
SKUPAJ	651	911	421	1332

16 Jasna Fischer: Trideset let dela Inštituta za zgodovino delavskega gibanja. V: Prispevki za novejšo zgodovino, 29, 1989, št. 1 (dalje: Fischer, Trideset let), str. 7.

17 Poročilo o delu IZDG za leto 1959, str. 373.

18 Ferenc, In memoriam, str. 129.

19 Septembra 1965 so iz knjižnice izločili del gradiva ter ga prenesli v knjižnico Muzeja ljudske revolucije.

Število pridobljenih knjig v knjižnici IZDG med letoma 1960 in 1970

Zanimiv je tudi podatek, da je imela tega leta knjižnica z dvema zaposlenima 39.056,85 novih dinarjev prihodkov, od katerih jih je 8.762,94 šlo za nakup knjig in časopisov, 734,50 za vezavo in 26.299,51 za osebne prejemke. V letu 1971 je začela na inštitutu nastajati velika bibliografska baza člankov o zgodovini delavskega gibanja, ki so jo gradile štiri strokovne sodelavke: Sonja Reisp, Anka Vidovič Miklavčič, Terezija Traven in Štefka Zadnik v okviru znanstvenega načrta o zgodovini Slovencev v obdobju 1918–1945. Zaradi preučevanja delavskega gibanja pred drugo svetovno vojno, za kar so arhivski viri zelo skromni, so pripravili načrt bibliografije člankov

»Predvojni« časniki v profesorski čitalnici

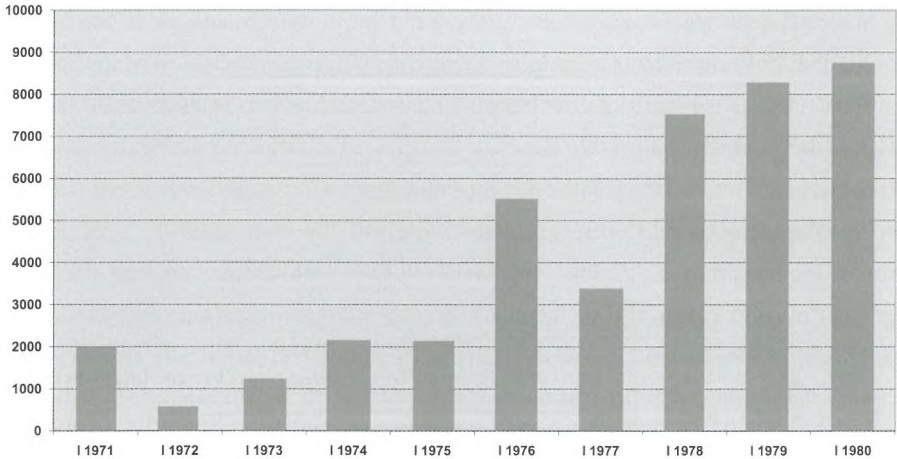
o delavskem gibanju na Slovenskem v slovenskih časnikih in časopisih. Strokovne sodelavke so si cilj zastavile mnogo širše in niso izpisovale le člankov o delavskem gibanju, ampak so bili odbrani prispevki razvrščeni v kar 36 tematskih skupin (agrarno vprašanje, biografije, Beneška Slovenija, Delavska zaščita, gospodarstvo, izobraževalne organizacije, JSDS-SSJ, Jugoslovansko vprašanje, kominterna in KPJ, KP v Sloveniji, Koroški Slovenci, krščanski socialisti, literatura-spomini, marksizem, mednarodno delavsko gibanje, meščanska gibanja, meščanske stranke, mezdna gibanja in stavke, narodno socialistična stranka, narodno vprašanje, oktober 1917, 1. maj, sindikati, Slovenci in Avstro-Ogrska, Slovenci pod Italijo, socialne razmere proletariata, sokol-orel-športne organizacije, šolstvo, SKOJ, mladinsko gibanje, študentsko gibanje, zveza in DKFID, volitve, zadrudništvo, žensko gibanje, razno). Delo pri dokumentiranju člankov je trajalo vse do leta 1990, vpisanih pa je bilo 76.317 člankov iz slovenskih časnikov in časopisov. Čeprav so sprva hoteli bibliografijo za posamezna leta tudi objavljati, je izšla le tista za leto 1917,²⁰ za ostala leta pa je hranjena v listkovnem katalogu na inštitutu.²¹

Julija 1972 je v knjižnici nehala delati knjižničarka Stana Simonič. Normalno delo je nato zaživelo šele z oktobrom, ko se je zaposlila nova knjižničarka, diplomantka zgodovine in geografije Nataša Kandus. Z njenim prihodom lahko govorimo o novem obdobju v knjižnici, saj je s svojim delom, znanjem, razgledanostjo in natančnostjo zaznamovala kar naslednjih 37 let. Bibliotekarki, ki je strokovni izpit opravila leta 1978, se je po odhodu na porodniško 1. novembra 1974 priključila še knjižničarka Irena Mazi. Sedemdeseta leta so bila čas zmerne rasti knjižnice. Po statistiki sodeč se je izposoja zelo povečala, vendar moramo biti do rezultatov rahlo previdni, ker gre povečanje morebiti tudi na račun spremenjene metodologije štetja izposoje.

Knjižničarki sta katalogizirali in izposojali knjige, hkrati pa sta morali tudi »dokumentirati« razne revije. Iz leta 1974 imamo ohranjen podatek, da je bibliotekarka iz revij *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja*, *Zgodovinski časopis*, *Teorija in praksa* ter *Prilozi* (Sarajevo) iz let 1968, 1969, 1970 in 1974 (prav 1971) izdelala približno 100 listkov z bibliografskimi opisi člankov. Povprečje pridobljenih knjig je v sedemdesetih letih nihalo okoli številke 500, leta 1976 pa so vpisali 180 knjig več, ker so prejeli v dar 20 zabojev knjig od Borisa Kraigherja

20 Sonja Reisp [et al.]: Bibliografija člankov o delavskem gibanju na Slovenskem v slovenskih časnikih in časopisih : od 1. januarja 1917 do 26. marca 1941. Ljubljana : Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, 1974.

21 Zdenko Čepič: Kaj smo delali, kaj naredili? V: *Prispevki za novejšo zgodovino*, 39, 1999, št. 1, str. 27.

Rast števila izposojenih knjig v knjižnici IZDG med letoma 1971 in 1980

in Marjana Vivoda.²² Kljub vidnem porastu gradiva moramo ugotoviti, da velik del darov ni bil nikoli vpisan oziroma to ni razvidno v inventarni knjigi. Knjižnici je postopoma pričelo zmanjkovati prostora in 26. julija 1978 so o tej problematiki obvestili celo svet inštituta.

Knjižničarki sta bili v tem času tudi družbeno aktivni; medtem ko se je Nataša Kandus kot članica delegacije za Zbor združenega dela v občini Ljubljana - Center udeleževala sestankov konference delegacij, je bila Irena Mazi članica delegacije OOS v KS Stara Ljubljana, kjer se je udeleževala seminarjev za delegate OOS, za katerega je leta 1977 izpolnila tudi vprašalnik o udeležbi žensk na delovnem mestu v IZDG.

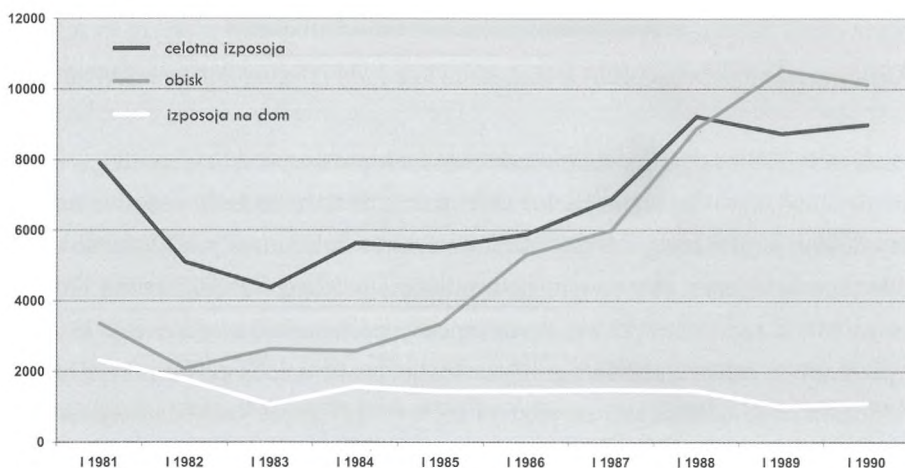
Med obiskovalci knjižnice so leta 1972 prednjačili študenti Fakultete za sociologijo, politične vede in novinarstvo, Filozofske fakultete ter sodelavci zbirke NOV in POS. Leta 1973 pošljejo prvič Prispevke v ZDA za indeksiranje v reviji Historical abstracts, prvič pa tudi prejmejo v zameno revijo Osterreichische Osthefte. Knjižnica je tudi redno izpolnjevala in pošiljala vprašalnike na statistični urad in pošiljala listke v centralni katalog NUK-a. Nabavo knjig v knjižnici je leta 1976 nadziral knjižnični odbor v zasedbi Tone Ferenc, Milica Kacin Wohinz, France Kresal in Nataša Kandus, ki pa se je sestel le enkrat in izbral 83 tujih knjig. Bibliotekarka je pripravljala tudi sezname prejete tuje literature, ki jo je nato objavil Zgodovinski časopis. Ob tem je zanimivo pogledati, kako so se razlikovale naloge

²² Po dolgotrajnem pregledovanju so ugotovili, da je M. Vivoda podaril knjižnici 701 knjigo (od teh so jih 143 že imeli, 558 pa je bilo novih), iz Kraigherjeve zapuščine pa so dobili 365 knjig, od teh so jih 171 že imeli, 194 pa je bilo novih.

bibliotekarke in knjižničarke v letu 1977. Medtem ko so bile naloge bibliotekarke nabava 300 domačih in 250 inozemskih knjig, katalogizacija tujih knjig, sestava stvarnega kataloga, sodelovanje z drugimi knjižnicami, vodenje medknjižnične izmenjave in dokumentiranje 4 revij, je knjižničarka inventarizirala periodiko, delala listke za AIK, izposojala knjige in revije, skrbela za vezavo, katalogizirala slovenske knjige in izdelovala sezname novosti.

PO LETU 1980

Za obdobje osemdesetih let je značilna stagnacija, ki se kaže tako v zmanjšanem številu nabave kot tudi v zmanjšani izposoji v knjižnici. Morda se zdi nekoliko presenetljivo, a zmanjšani izposoji navkljub bi naj bil obisk knjižnice rekordno velik. Ob tem pa moramo upoštevati, da se je obisk povečal predvsem na račun branja revij in časopisov, kar nam konec razburljivih osemdesetih let dela diagram verjeten.

Pregled izposoje in obiska v knjižnici IZDG med letoma 1981 in 1990

Čeprav je šla leta 1980 Nataša Kandus še drugič na porodniško, je v »Prispevkih« tega leta objavila bibliografijo Letopisa Muzeja narodne osvoboditve in Prispevkov za zgodovino delavskega gibanja med letoma 1957 in 1980. Istega leta je 4. junija opravila strokovni izpit tudi knjižničarka Irena Mazi. 25. februarja 1981 je bil na svetu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja sprejet Poslovnik o delu knjižnice, ki je oznanil, da je knjižnica odprtega tipa in kot taka dostopna vsem uporabnikom, čeprav je s tem v nasprotju naslednji člen, ki določa, da se

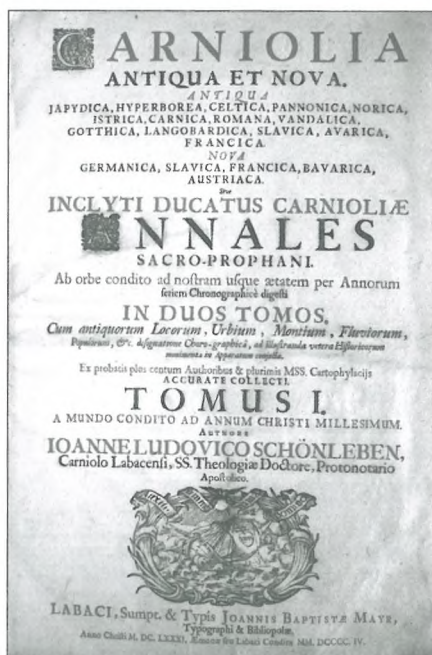

Naslovnica knjige *Della naturale historia* iz leta 1548 (D-fond knjižnice INZ)

gradivo knjižnice daje na voljo »tudi zunaj teh prostorov, le izjemoma pa tudi zunaj Ljubljane«. Čeprav je poslovnik določal, da je uporabnik »odgovoren za izposojeno knjižnično gradivo in ga mora vrniti v določenem roku«²³ ter so celo bile zagrožene sankcije v nasprotnem primeru, se knjige žal niso redno terjale in so ostale zadolžene pri nekaterih izposojevalcih celo več desetletij. Višino opominov in odškodnine za izgubljene knjige naj bi določil posebni knjižnični odbor, ki pa je deloval bolj na papirju kot v praksi, čeprav naj bi bibliotekarju pomagal nabavljati knjige in je bil celo pristojen, da ob bibliotekarjevi odsotnosti določa namestnika in razpravlja o prepovedih obiska knjižnice. Leta 1983 so bili v knjižničnem odboru Jerca Vodušek-Starič (predsednica), Nataša Kandus, Boris Mlakar, Franc Rozman in Janko Prunk, ki je takrat nadomestil Jožeta Šorna.

Leta 1984 se je iz pritličnih (sedanjih knjižničnih) prostorov izselila knjižnica Inštituta za sociologijo in filozofijo pri Filozofski fakulteti. Ta »sociološka knjižnica« se je takrat združila s knjižnico Fakultete za sociologijo, politične vede in novinarstvo v Osrednjo družboslovno knjižnico Jožeta Goričarja. Po preselitvi za Bežigrad v nove fakultetne prostore (današnje Fakultete za družbene vede)

²³ Arhiv knjižnice INZ. Poslovnik o delu knjižnice. Ljubljana: IZDG, 1981, člen 11.

Naslovnica knjige *Carniola antiqua et nova* iz leta 1681 (D-fond knjižnice INZ)

je "sociološka" knjižnica sklenila s knjižnico Inštituta za zgodovino delavskega gibanja "samoupravni sporazum o medbibliotečni izposoji za nedoločen čas dela fondov časopisov, časnikov in revij, ki so izhajale pred letom 1945"²⁴ ker so bili prav raziskovalci inštituta najpogostejši uporabniki tega gradiva. Zaradi selitve sociološka knjižnica ni izročila vsega obljubljenega gradiva in sestavljen je bil popis s 670 naslovi revij, od katerih so jih v knjižnici inštituta prejeli le 389. Ostalo periodiko naj bi prejeli po zaključku selitve za Bežigrad, a so v naslednjih letih (1986) prejeli le še 30 naslovov. S preselitvijo v pritličje februarja 1985²⁵ se je knjižnica preselila v 165 m² velike pritlične prostore nekdanje sociološke knjižnice in je imela skupaj s skladišči kar 288 m² (prej 228 m²). Svoje skladiščne kapacitete je tako povečala za več kot 200 tekočih metrov polic, poleg tega pa odslej njeno gradivo ni bilo več tako raztreseno po celi stavbi. Nova čitalnica je bila sicer brez naravne svetlobe in je bila večja le za dva čitalniška sedeža, a delavci knjižnice so dobili večje in boljše prostore za delo.

²⁴ Fischer, Trideset let, str. 15.

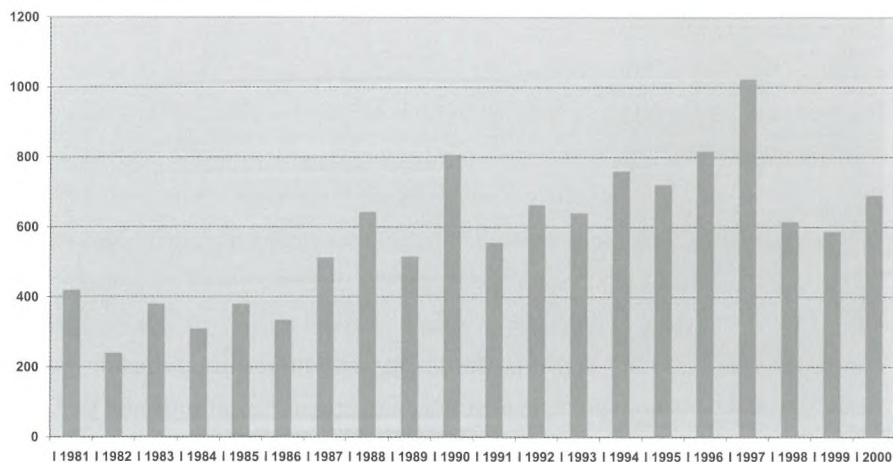
²⁵ Da selitev ni bila kmalu končana, priča tudi podatek, da sta še v novembru dva dijaka poljanske gimnazije urejala kletne prostore kakor tudi knjige in periodiko v zgornjem skladišču.

Informacijska in dokumentacijska (INDOK) dejavnost inštituta se je sistematično razvijala od leta 1973, pri njeni izgradnji v letu 1985 pa so sodelovali vsi raziskovalci.²⁶ Tega leta so zato pregledovali 41 revij in izdelali 112 bibliografskih listkov o njihovi vsebini, bibliotekarka sama pa je obdelovala 3 revije in izpisala tega leta 31 zapisov. Verjetno so se mnogi vpraševali o smotrnosti takšnega dela, saj je bila uporaba gradiva INDOK zelo skromna, v času naglega razvoja računalništva pa je bilo sestavljanje in tipkanje listkov marsikomu anahronistično. Prvo pobudo za uvajanje »osebni računalnikov« lahko zasledimo v poročilu o delu leta 1986,²⁷ ko so zapisali, da ga potrebujejo za »modernizacijo lastne INDOK dejavnosti«. Za poenotenje dejavnosti INDOK so načrtovali tudi nov geslovník in se pri tem nadejali pomoči Narodne in univerzitetne knjižnice, a ker je ta izostala, je tudi delo začasno zastalo do leta 1988, ko je skupina sodelavcev IZDG sestavila geslovník in vhodni dokument z navodili za izdelavo dokumentacije. Knjižnica je prav za to dobila svoj prvi računalnik leta 1988. Nataša Kandus se je še istega leta izobraževala na enotedenskem tečaju uporabe računalniškega programa ISIS v knjižnici in za izdelavo INDOK-a in tako je lahko takoj stekla računalniška izgradnja baz za referalne informacije in za bibliografijo IZDG. V prihodnosti so načrtovali še baze za razvid raziskovalcev in raziskovalnih projektov, kronologijo, novejšo zgodovino Slovencev, bibliografijo historičnih publikacij, analitičnih informacij sodelavcev IZDG, zaradi enotnih kriterijev pri izbiri podatkov pa se jim je zdela zaposlitev dodatnega dokumentalista še zmeraj aktualna. V tem času so začeli načrtno zbirati manjkajočo emigrantsko in nekdanj prepovedano literaturo. Knjižnica, ki naj bi zbirala le gradivo o zgodovini delavskega gibanja, je postala najpomembnejša zbirka knjig in časopisov o novejši zgodovini Slovencev. Bibliotekarka Nataša Kandus knjižničnega gradiva ni nikoli ideološko omejevala, ampak se je trudila, da bi v knjižnico vključila vso pomembno gradivo od lokalnih publikacij do širokega spektra monografskih in periodičnih tiskov iz domovine in emigracije.

V letu 1986 je bibliotekarka poleg redne bibliografije sodelavcev še pripravila osebne bibliografije Franceta Škerla, Franceta Klopčiča in Dušana Bibra, leto pozneje pa še Toneta Ferenca in Ivana Križnarja. Ker so bila osemdeseta leta v Jugoslaviji čas gospodarske krize, se je to odražalo tudi pri nabavi knjig. V zadnjih letih desetletja je stanje sicer precej izboljšalo s številnimi darovi. Mnogo knjig

26 Arhiv knjižnice INZ. Nataša Kandus: Poročilo o delu bibliotekarke od 1. 1. do 9. 12. 1985

27 Arhiv knjižnice INZ. Nataša Kandus: Poročilo o delu bibliotekarke od 1. 1. do 9. 12. 1986

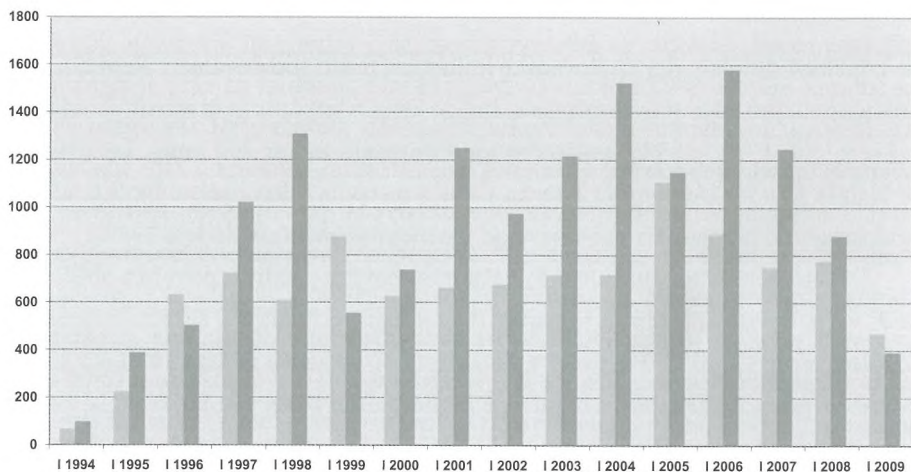
Število pridobljenih knjig v knjižnici INZ 1981-2000

je knjižnica dobila v dar iz Slovanske knjižnice, tesno sodelovanje z Republiško matično službo, ki je zbirala odpisane knjige drugih knjižnic in iz njenih skladišč, pa je v letih 1988 in 1989 knjižnični fond povečalo za kar 300 knjig. Leta 1989 je Nataša Kandus ob pomoči Zdenka Čepiča sestavila zelo obsežno bibliografijo sodelavcev, ki je zajemala vse objave od ustanovitve inštituta do leta 1989.

Devetdeseta leta označujejo še večja rast novega gradiva, povečan obisk in tudi večja izposoja, k čemur je največ pripomogla vključitev v sistem vzajemne katalogizacije COBISS. Pogovori z IZUM-om so se začeli že leta 1990, ko so v Maribor poslali 400 zapisov iz interne bibliografske baze, vendar ti zapisi nato niso bili vključeni v COBIB. Nove tehnologije so se še hitreje uvajale v knjižnico, potem ko je oktobra 1993 postal vodja knjižnice in INDOK službe mag. Damijan Guštin. Čeprav je bil v knjižnici zaposlen le "dvotretjinsko", je bil odgovorna oseba za vzpostavitev COBISS-a, hkrati pa je še skrbel za vodenje bibliografij raziskovalcev in bibliografsko bazo Novejša zgodovina Slovencev. Pogodba o polnopravnem članstvu v sistemu COBISS je bila podpisana 26. junija 1992, vendar se je katalogizacija v COBISS-u pričela avgusta 1994, ko je licenco dobila bibliotekarka Nataša Kandus. Damijan Guštin je bil v knjižnici zaposlen do prve polovice leta 1998,²⁸ kot dodatna delovna moč pa se je medtem zaposlil še Andrej Bračko, ki je skrbel za urejanje knjižnice in skladišč, vpis v inventarno knjigo, prevoze h knjigovezu ter za vnos podatkov o članih v izposajo COBISS. Splošna uveljavitev COBISS-a in številnih funkcij, ki jih je ponudil, je zaustavila gradnjo

²⁸ Jasna Fischer: Poročilo o delu Inštituta za novejšo zgodovino v letu 1998. V: Prispeljki za novejšo zgodovino, 39, 1999, št. 2, str. 11 [i.e. 261].

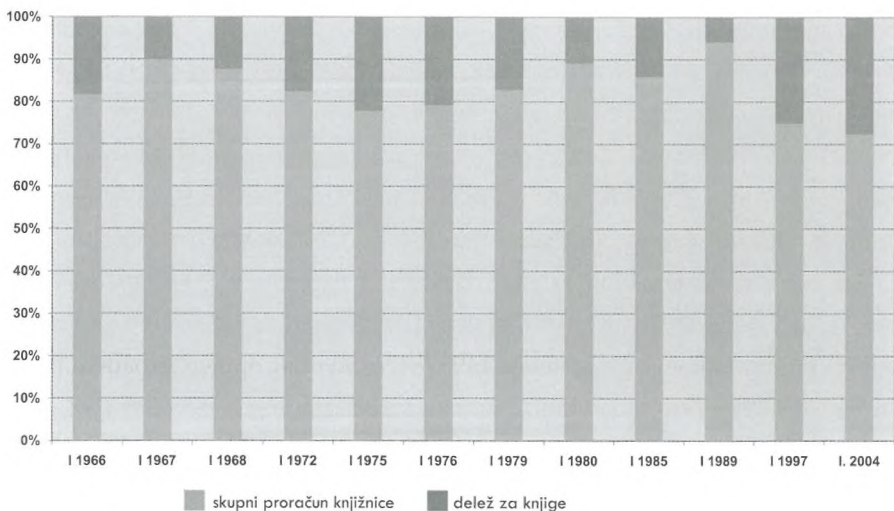
lastne bibliografske zbirke, čeprav je ta imela že 2056 zapisov.²⁹ Število zapisov v bazi COBISS se je naglo večalo in 15. marca 1999, ko se je v knjižnici zaposlil bibliotekar Igor Zemljič, je bila knjižnica že pripravljena na avtomatizacijo izposoje. Formalno se je prava izposoja začela s 1. junijem 1999, vendar je bila najbolj bistvena sprememba uvedba črtne kode v novembru tega leta. Tega leta je bilo s pomočjo črtne kode izposojenih 1852 ali 75 % knjig, delež izposoje na listke pa je v naslednjih letih kmalu padel pod 5 %, čeprav to še ne pomeni, da je bilo v COBISS vnesenega toliko gradiva, ampak da se je pred izposojjo vse gradivo opremilo s črtno kodo. V decembru 1999 je Igor Zemljič opravil strokovni izpit, istega leta pa je v Prispevkih tudi izšla njegova bibliografija sodelavcev INZ med letoma 1989 in 1999, ki je bila tudi v celoti vnesena v COBISS.

V knjižnici INZ kreirani in prevzeti zapisi v bazi COBISS med letoma 1994 in 2009

Kot zanimivost iz devetdesetih si pogledjmo še prihodke in odhodke knjižnice v letu 1997. Ministrstvo za znanost in tehnologijo je tega leta za knjižnico namenilo za celoten program 9.140.959 tolarjev, matična ustanova pa je knjižnico sofinancirala s 635.199 tolarji, kar je skupaj na prihodkovni strani znašalo 9.776.158 tolarjev. Na drugi strani so bruto plače z vsemi prispevki znašale 4.490.839 tolarjev, nabava knjižničnega gradiva 3.274.597 tolarjev, ostali stroški (vezava, pisarniški material ...) pa 1.578.061 tolarjev. V istem letu je bilo za investicije namenjeno 432.661 tolarjev. Primerjava z drugimi leti nam pokaže, da je bil delež sredstev za knjige

²⁹ Arhiv knjižnice INZ. Letno poročilo za 1992. Kot angažirani strokovni sodelavec izvajalca s polnim delovnim časom se tega leta omenja tudi Liljana Trampuž.

Delež knjižničnega proračuna, namenjen za nabavo gradiva

kar velik. Po podatkih, navedenih republiški matični službi, ki se nanašajo za leto 1998, naj bi tega leta uporabnikom posodili na dom 1788 knjig in 482 serijskih publikacij, kar znese, če upoštevamo okoli 250 delovnih dni, nekako devet dnevno izposojenih knjižnih enot.³⁰ V te podatke ni všteta izposoja v čitalnico, ki se beleži na priročnem seznamu.

Po letu 2000 je delo teklo po dobro utrjenih tirnicah z dvema bibliotekarjema, knjižničarjem in pisarniško referentko Damijano Bračko, ki je prišla iz tajništva inštituta v knjižnico 1. januarja 1999. Knjižnica se je v tem času intenzivno urejala in vsako leto je bil zaključen eden od projektov, ki naj bi omogočil obiskovalcem boljše delo in povečal preglednost nad gradivom. Leta 2000 je bilo nabavljeno novo pohištvo v izposoji, kjer so uredili tudi prosti pristop do vseh zgodovinskih revij. Redno delo je bilo tega leta ovirano, ker je knjižničarka Irena Mazi zaradi zdravstvenih težav zapustila knjižnico, Igor Zemljčič pa je bil sedem mesecev na civilnem služenju vojaškega roka. Naslednje leto je bilo izpraznjeno 12 m² veliko skladišče nevpisanih knjig in preurejeno v dodatno čitalnico s šestimi čitalniškimi sedeži, kjer so bralci dobili prosti pristop do revij iz sociološke knjižnice in slovenskega dela D-fonda.

Knjižnica je bila skoraj dve leti brez knjižničarja, in ker je Damijana Bračko zaposlena le za polovični delovni čas, je moralo v tem času strokovno delo zastajati

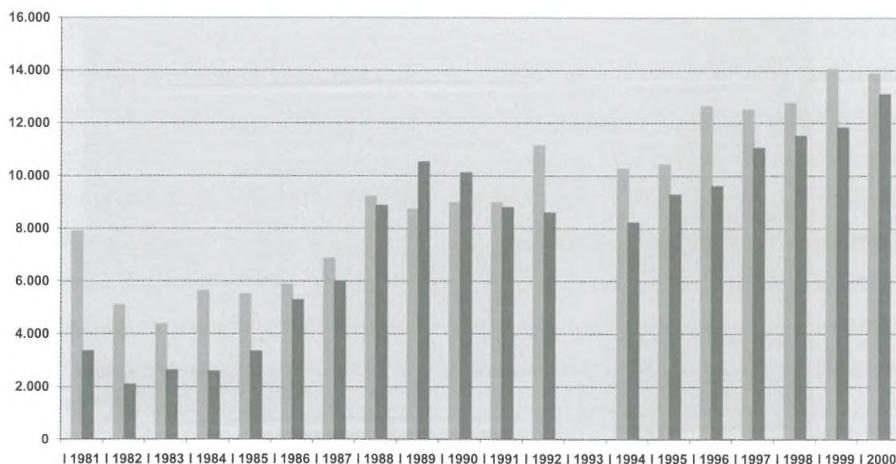
³⁰ Po istih podatkih naj bi tega leta knjižnico obiskalo 11.520 obiskovalcev, kar pomeni, da po istih kriterijih dnevno beležimo 46 obiskov.

Profesorska čitalnica

na račun ostalih rutinskih opravil v knjižnici. Šele v juliju 2003 se je v knjižnici zaposlil nov knjižničar Sergej Škofljanec. Knjižnica je prav tega leta prejela več sto knjig iz zapuščine Jaromirja Berana. Slovenski del D-fonda se je začel katalogizirati v letu 2004, istega leta pa je bil kupljen tudi digitalni fotoaparatus Canon EOS 300D za preslikovanje časopisnega gradiva. Bolj kot zanimivost naj še omenimo, da je knjižnica šele takrat pričela redno pošiljati opomine svojim nevestnim članom, mnogo pomembnejša novost pa je bila ureditev nove, t. i. profesorske čitalnice v nekdanji pisarni Toneta Ferenc, ki se nahaja v pritličju, ima naravno svetlobo in je velika 32,68 m². V njej se hranijo vsi dnevnik iz časa pred letom 1945, uradni listi, stenografski zapiski Kranjskega deželnega zbora in del leksikonov in enciklopedij. Še v letu 2004 je inštitut obiskala inšpektorica za knjižnice Ruža M. Barić Bizjak zaradi vlage v kletnih skladiščih.³¹ Zaradi zahtev agencije za raziskovalno dejavnost so začeli v knjižnici voditi bibliografsko bazo citatov vseh naših sodelavcev in sodelujočih pri projektih inštituta, ker pa je gradnja takšne baze terjala precej delovnega časa in je imela zelo malo učinka, je Igor Zemljič v naslednjem letu začel načrtovati Zgodovinski indeks citiranosti (ZIC), ki je pozneje postal del portala slovenskega zgodovinopisja SISTORY. V letu 2006 so se dela na ZIC nadaljevala, knjižnica pa je tudi popisala vse zaloge neprodanih knjig in revij ter sodelovala pri njihovi razprodaji. V letu 2007 se je začela obsežna sanacija kletnih prostorov, ki so bili zelo vlažni. Z obnovo je knjižnica v letu 2009 pridobila mnogo večje in

31 Posledica obiska inšpektorice so bile nove označbe za zasilne izhode v primeru požara.

Izposoja in obisk knjig v knjižnici INZ med letoma 1981 in 2000

boljše prostore za hrambo svojega časopisnega gradiva. Da pa bi ti prostori bili hitreje urejeni, so ji pri številnih selitvah gradiva pomagali tudi mladi raziskovalci inštituta. V začetku leta 2009 je knjižnica (po desetih letih) ostala brez drugega bibliotekarja, saj se je upokojila dolgoletna bibliotekarka Nataša Kandus, s čimer je knjižnici onemogočen nadaljnji razvoj in je obsojena le na izvajanje nujnih in osnovnih delovnih nalog.

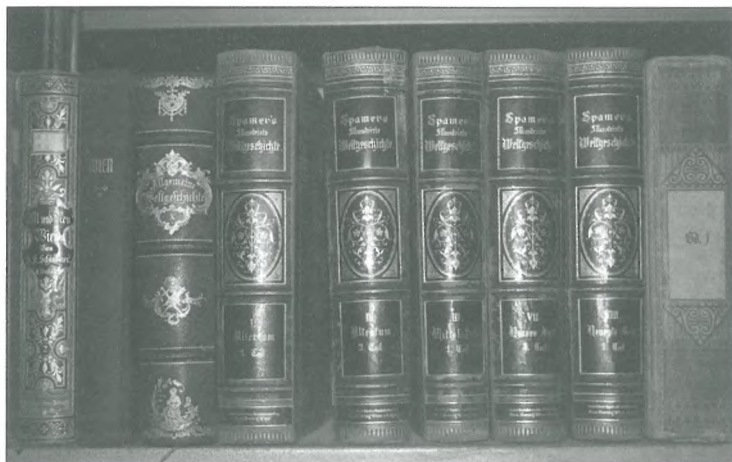
D-FOND

Ena od posebnosti naše knjižnice je zagotovo t. i. nemški ali D-fond. Dostop do gradiva je bil, zaradi protikomunistične narave mnogih knjig,³² sprva omejen, zaradi česar je (podobno kot v NUK-u) dobil ime Direktorjev ali d-fond, čeprav tega poslovnik knjižnice iz leta 1981 več ne predvideva. Gradivo je bilo zaradi skrivnostnosti in odmaknjenosti³³ bolj redko preučevano in je zato še danes tudi med zaposlenimi na inštitutu zelo slabo poznano.

Knjižnica je gradivo D-fonda pridobila v prvih letih po drugi svetovni vojni, vsebuje pa več kot 15.033 knjig. Njegova pot do našega inštituta ni povsem jasna, a najverjetneje je nastal z izbiranjem nacističnih knjig, ki jih je Jože Krall nabral po regionalnih izpostavah Federalnega zbirnega centra. V grobem lahko D-fond razdelimo na tri dele: nemške knjige in periodika, italijanske knjige in zavezniška

32 To seveda ne pomeni, da v njem ni knjig, ki s protikomunizmom nimajo veze in so se v D-fondu znašle le, ker so bile v napačnem trenutku na »napačnem« mestu, npr. Cankarjeva zbrana dela ali Letopisi Slovenske matice.

33 Hranilo se je v arhivskih skladiščih.

Nekaj knjig iz D-fonda

literatura iz štiridesetih let 20. stoletja. Najbolj sistematično je popisano nemško delo, ki predstavlja štiri petine gradiva, medtem ko so italijanske in angleške knjige še nepopisane. Knjige so bile verjetno po prihodu v knjižnico najprej razvrščene po vsebinskih sklopih, nato pa postavljene na police po področjih, ki jih je določil bibliotekar. Sledila sta intenziven popis in inventarizacija knjig. Najprej vpisane knjige imajo v inventarni knjigi datum 22. april 1949, nato pa so jih intenzivno vpisovali do 20. novembra 1950, ko je bilo inventariziranih 14.688 knjig.³⁴ Tik preden je bilo delo zaključeno, so pričeli signiranje knjig in izdelavo abecedno imenskih katalogov, posebej za slovenske in nemške knjige. Ker obeh postopkov niso začeli hkrati, knjiga s signaturo št. 1 seveda nima najnižje inventarne številke, ampak je bila vpisana šele 26. junija 1950 in ima inventarno številko 9020. Žal pa tudi to delo ni bilo dokončano, saj so bile knjige vpisane (in urejene) le do številke 3264.³⁵ Za dokaj natančen pregled nad celotnim fondom moramo torej smatrati le inventarno knjigo, ne pa abecedno imenski katalog. V času selitev je ta nedoslednost povzročila še večjo zmedo in oddaljevanje od prvotne postavitve.³⁶ Čeprav so knjige signirane po tekoči številki, lahko še danes spoznamo vsebinske sklope, ki so jih izbrali sestavljavci knjižnice. Prvotna področja sicer niso jasno razmejena in pogosto med serijo slovenskih knjig najdemo italijansko gradivo,

34 Po tistem so inventarizirali le še 344 knjig, največ v letih 1963 in 1964. Zadnja knjiga v inventarni knjigi D-fonda je bila vpisana 10. junija 1965.

35 Knjig s signaturo D-fonda je v naši knjižnici 138 tekočih metrov, medtem ko je knjig brez signature za kar 570 tekočih metrov.

36 Pri selitvi v sosednjo sobo leta 2008 smo bili zelo previdni, da ne bi porušili stare postavitve, a so nato drugi delavci samovoljno prestavili celo vrsto polic.

a vseeno lahko ugotovimo, da se zbirka začne s knjigami o vojaški zgodovini in zgodovini posameznih rodov vojske, sledijo jim temeljna dela ideologov nacizma (Hitler,³⁷ Goebbels, Göring, Rosenberg ...), kolonializem, knjige o zgodovini Spodnje Štajerske in Koroške ... vse do večjega korpusa slovenskih knjig. Prav pri slovenskih knjigah si lahko najlepše ogledamo heterogen izvor gradiva. V knjigah lahko tako najdemo ex librise ali označbe lastništva Rajka Ložarja,³⁸ Maksima Sevska, Kristjana Bavdaža, Dana Šerko, teologa K. Wolbanga, Narodne čitalnice Kočevje, Narodne čitalnice v Kanalu, Dijaškega zavoda v Kranju, Gospodinjske šole kmetijske družbe za Slovenijo, Javne ljudske knjižnice Metlika, Slovenskega planinskega društva Ljubljana, Šefa pokrajinske uprave v Ljubljani, Učiteljske knjižnice v zavodu S. Stanislava itd. Slovenskim knjigam sledijo še večje zbirke zgodovinske literature iz 19. stoletja, knjige o umetnostni zgodovini, leksikoni, slovarji in ne nazadnje še turistični vodniki. Med temi knjigami so še posebne omembe vredni razni monumentalni pregledi nemške in avstrijske zgodovine in jubilejni albumi cesarja Franca Jožefa.

V D-fondu naše knjižnice je bilo tudi kakšnih 20 antikvitet,³⁹ starih več sto let. Danes se te knjige hranijo v posebnem trezorju inštituta. Tri knjige so iz XVI. stoletja, štiri iz XVII. stoletja, deset pa jih je iz XVIII. stoletja. Dejstvo, da so bile nekatere knjige pomešane med ostalimi, nakazuje možnost, da jih je nekdo, ki je »čistil«⁴⁰ fond, pač spregledal, saj si sicer težko predstavljamo, zakaj med metri knjig nacistične propagande lahko najdemo Petrarkove sonete iz leta 1528 ali Plinijevo: *Della naturale historia* iz srede istega stoletja. Verjetno je večina antikvarnih knjig prišla v našo knjižnico iz dela knjižnice gradu Snežnik, v njihovo zbirko pa iz raznih samostanov (Admont, Salzburg ...) ali iz zasebnih zbirk in antikvarjev. Med antikvitetami je poleg omenjenih najbolj zanimiva še celotna in izjemno lepo ohranjena prva izdaja Valvazorjeve *Slave vojvodine Kranjske, Schönlebnova Carniola antiqua et nova* iz 1681, Lazijeva *De gentium aliquot migrationibus, sedibus fixis, reliquiis, linguarumque initiis et immutationibus ac dialectis* iz leta 1600 ali Fuggerjeva *Spiegel der Ehren des höchstlöblichen Kayser- und Königlichen Erzhauses Oesterreich* iz 1668.

37 Hitlerjev *Mein Kampf* je npr. ohranjen kar v 19 izvodih.

38 Eva Kodrič: Federalni zbirni center in njegov prispevek k dopolnitvi fondov Narodne in univerzitetne knjižnice. V: *Knjižnica* 44, 2000, št. 4, str. 51-63.

39 Leta 2007 so bile knjige prvič popisane in ocenjene s strani Trubarjevega antikvariata, a se zdi danes njihova realna vrednost precej nižja od tedaj ocenjenih 65.800 EUR.

Sanacija kleti v letu 2007

KNJIŽNICA DANES

31. decembra 2008 je celoten fond knjižnice obsegal 34.661⁴⁰ knjig, 173 disertacij in 9.389 letnikov serijskih publikacij, kar skupaj z neknjižnim gradivom zneso 44.223 enot gradiva. Osnovna knjižnična zaloga v knjižnici je shranjena na 892,80 tekočih metrih, mala čitalnica zaobjema 73,13 m, priročna čitalnica nadaljnjih 82 m, v profesorski čitalnici, ki jo trenutno uporablja Arhiv Republike Slovenije, pa je na voljo še dodatnih 112 m polic. V letu 2008 se je knjižni fond povečal za 1137 enot, naročeni pa so bili na 92 naslovov časopisov in časnikov in 40 ostalih serijskih publikacij.

	monografske publikacije	serijske publikacije	skupaj
nakup	830	225	1.055
zamena	19	30	49
dar	270	76	346
stari fond	11	4	15
lastna izdaja	7	3	10
skupaj	1137	338	1.475

Pregled inventariziranega gradiva v letu 2008

40 Številka je približna, ker skupni seštevek predstavlja oceno fonda iz leta 1968, povečano za vsakoletni prirast.

Skladišče časopisja v prenovljeni kleti

Lansko leto je imela knjižnica 455 aktivnih članov (lepo poprej 490), med katerimi jih je bilo na novo vpisanih 140. Po podatkih iz COBISS-a je knjižnica tega leta imela 3.320 obiskov (leto pred tem 3.462), kar pomeni, da je bil zabeležen 4-odstotni padec obiska. V to številko niso všteti »domači« dnevni obiskovalci, ki so si izposojali revije in knjige v čitalnico. Ob pomoči računalniške evidence je bilo izposojenih 3.553 enot (leto prej 4.358), na zadolžnice pa le še 37. Kot zanimivost še omenimo, da so si bralci v letu 2008 izposodili 1.635 slovenskih, 385 hrvaških in srbskih, 345 angleških, 188 nemških, 92 italijanskih, 16 francoskih knjig ter 26 knjig iz ostalih jezikov. V medknjižnični izposoji so si izposodili 40 knjig iz raznih knjižnic po Sloveniji in 37 iz tujine, sami pa so drugim institucijam iz zbirk posodili 31 knjig. Obseg medknjižnične izposoje bi bil še višji, če bi upoštevali knjige, ki smo si jih iz knjižnice sami hodili izposojat na SAZU, FF in v druge knjižnice ljubljanske univerze oz. so si jih iz teh knjižnic izposodili osebno. V bazo COBISS smo do začetka leta 2009 vnesli že 19.194 naslovov bibliografskih enot (ali 27.448 inventarnih enot), kar je za 1.306 več kot leto poprej. V letu 2008 smo v COBISS-u kreirali 552 bibliografskih enot (skupaj z OCLC 776), iz vzajemne pa smo v lokalno bazo prevzeli 878 zapisov.

Knjižnica je v svojem razvoju prešla več zelo različnih faz, od majhne premične knjižnice odporiškega gibanja, preko skladišča prepovedanih knjig

in zbirke partizanskih tiskov do obsežne zbirke zgodovinopisja najnovejše dobe. Posebnost naše biblioteke je tudi možnost, da pride bralec v neposredni stik z originalnim gradivom, hkrati pa nudimo celosten pregled najpomembnejše kulturne in politične publicistike 20. stoletja. Knjižnica sodeluje pri digitalizaciji in gradnji virtualnih zbirk gradiva. Prihodnost bo verjetno delež takšnega gradiva še povečala, a njen osnovni namen, skrbeti za dober dostop do znanja sodelavcem Inštituta, ostaja vseskozi enak. Gradivo knjižnice danes raziskovalcem iz cele Slovenije omogoča kakovosten študij politične, gospodarske, socialne in kulturne zgodovine Slovencev in prostora nekdanjih držav.

Metka Gombač ●

ARHIV INŠTITUTA ZA ZGODOVINO DELAVSKEGA GIBANJA

Od leta 1959 do leta 1992 je v okviru Inštituta za zgodovino delavskega gibanja (IZDG) oziroma kasnejšega Inštituta za novejšo zgodovino (INZ) deloval tudi istoimenski arhiv. Ob inštitutskem jubileju je zato pomembno, da se spomnimo tudi njegovega arhivskega segmenta, pomena arhiva za inštitutsko rast in njegovo nemoteno delo skozi desetletja. Svojo osnovno nalogo je Arhiv IZDG opravljal z zbiranjem, urejanjem in posredovanjem arhivskega gradiva iz obdobj in s temami, ki jih je predpisovalo področje delovanja inštituta. Glede na raziskovalno področje in na časovni obseg je deloval v okviru IZDG kot specialni arhiv.

Po ustanovitvi Arhivskega društva Slovenije, 27. aprila 1954 (do tedaj sta delovali arhivska sekcija v okviru Zgodovinskega društva za Slovenijo in Arhivski svet LRS), sta prioritetni nalogi te stanovske organizacije postali »osamosvojitvev«

od sorodnih dejavnosti (muzejske in bibliotekarske) ter vzpostavitve arhivske mreže v Sloveniji. Društvo je združilo slovenske arhivske delavce in začelo stanovsko urejati problematiko arhivov na osnovi Splošnega arhivskega zakona iz leta 1950. Z drugimi sorodnimi strokami se je Arhivsko društvo Slovenije dogovorilo, da bo, med drugim, pripravilo razmejitev področij delovanja med arhivi, muzeji in knjižnicami in da bo tudi razmišljalo o pripadnosti arhivskega gradiva iz obdobja druge svetovne vojne. To gradivo je bilo namreč še vedno del muzejskih zbirk v okviru Muzeja narodne osvoboditve, s čimer se arhivski delavci niso povsem strinjali. Čeprav so na eni strani sprejeli sklep, da arhivsko gradivo za nekaj časa še ostane v okviru Muzeja narodne osvoboditve, so na drugi zahtevali, naj se popisi gradiva predajo Osrednjemu državnemu arhivu, ki je bil ustanovljen 31. oktobra 1945. S tem je bil storjen prvi korak za ločitev arhivskega od muzejskega gradiva za čas druge svetovne vojne. Na osnovi teh sklepov, ki so tudi pri nas najavljali samostojno razvojno pot arhivske stroke, so v naslednjih letih pri sistematiziranju arhivske mreže pričeli delovati arhivi na Ptujju (1955), v Piranu (1955), Kopru (1956), Celju (1957) in Novi Gorici (1972). Gradivo druge svetovne vojne je ostalo v okviru IZDG.¹

Pred letom 1959 so v strokovnih krogih veliko razpravljali o tem, ali naj se IZDG, ki naj bi po načrtih ustanoviteljev poskrbel za celostno zgodovinsko predstavitev obdobja 1941–1945, ob raziskovalni priključitvi še muzejska, arhivska in bibliotekarska stroka. Nekateri so dokazovali nujnost samostojnega razvoja posameznih strok, medtem ko so drugi dokazovali nasprotno – potrebo sobivanja vseh omenjenih dejavnosti pod streho Muzeja narodne osvoboditve v Ljubljani. Pri tem so se slednji sklicevali tudi na Spomenico Muzeja narodne osvoboditve, ki je bila priloga osnutka zakona o Državnem arhivu Slovenije.

Leta 1962 so pristojne službe dokončno ločile IZDG od Muzeja narodne osvoboditve, ki je postal le muzejska ustanova. Na tak način se je rešilo tudi vprašanje arhivskih fondov in zbirk iz druge svetovne vojne, ki so kot raziskovalno gradivo ostali na IZDG v okviru posebne enote – Arhiva IZDG.²

Za zbirke in fonde arhivskega gradiva druge svetovne vojne, ki so predstavljali večino gradiva Arhiva IZDG, je obveljalo, da so ostali v Sloveniji, in sicer v okviru posebne raziskovalne institucije. To je bila sicer izjema v primerjavi z ureditvijo

1 Marija Oblak Čarni: 40 let Arhivskega društva Slovenije. V: Arhivsko društvo Slovenije – 40 let. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 1995, str. 9–85.

2 Poročila dal v vpogled S. Juvančič. Marija Oblak-Čarni: Arhivi v Sloveniji v letih 1945–1950. V: Arhivi, XIII, 1990, št. 1–2 (dalje Oblak-Čarni, Arhivi v Sloveniji v letih 1945–1950), str. 83–92.

arhivov druge svetovne vojne v nekdanji Jugoslaviji, saj so morale vse ostale jugoslovanske republike zbrati svoje arhive v okviru Arhiva Vojnozgodovinskega inštituta v Beogradu. Po ureditvi, njegovem bogastvu in njegovi tematski raznovrstnosti je postal Arhiv IZDG izjema tudi v evropskem merilu. Če povzamemo misli arhivista in raziskovalca problematike narodnoosvobodilnega boja dr. Toneta Ferenc, lahko pri obravnavi tega gradiva govorimo o Arhivu IZDG kot o »enem izmed največjih tematskih hraniteljev gradiva druge svetovne vojne v Evropi«. Za Ferenc so bili vzroki za to različni. Glavni je bil prav gotovo »velika širina osvobodilnega gibanja, ki je zajelo večino slovenskega naroda, velika organizacijska razvejanost in pestrost oblik delovanja tega gibanja, obstoj osvobojenih, polosvobojenih in po našem gibanju nadzorovanih ozemelj, prizadevanje nekaterih ustanov in posameznikov, da bi ohranili čim več gradiva, ker so se zavedali, da gre za velik čas, za prelomno obdobje in ne nazadnje za dokazovanje obstoja in dela Zgodovinskega inštituta«. ³

Znanstveni inštitut, ki je bil ustanovljen pri Predsedstvu slovenskega narodnoosvobodilnega sveta (SNOS) 12. januarja 1944, je pri zbiranju gradiva, ki je nastajalo na vseh nivojih življenja v času narodnoosvobodilne borbe, odigral izredno pomembno vlogo. Sodelavci inštituta, predvsem pa njegov direktor dr. Fran Zwitter, so se od vsega začetka zavedali, da se bo zgodovina, ko bo čas za to, pisala na osnovi domačih in tujih dokumentov, ki so nastajali vsak posamezni dan boja proti okupatorju. Inštitut, ki je imel nalogo »zbiranja materiala in njegove znanstvene obdelave za vojni in povojni čas«, je preko navodil Glavnega štaba NOV in POS poskrbel, da se je gradivo, ki je nastajalo med vojno, zbiralo na najrazličnejše načine. Za to odgovorni posamezniki so operativno gradivo zbirali, ga popisovali in ga po potrebi tudi zakrili na varnih lokacijah, v najstrožji konspiraciji. Junija 1944 je bil Janko Jarc imenovan za arhivarja Znanstvenega inštituta na Rogu. Skrb sodelavcev Inštituta za zaščito gradiva se je nadaljevala in januarja 1945 so storili še korak dalje. Na njihov predlog je Predsedstvo SNOS izdalo odlok »o zaščiti knjižnic, arhivov, umetniških, kulturnih in zgodovinskih spomenikov, znanstvenih in umetniških zbirk in prirodnih znamenitosti« in s tem postavil osnovo za zbiranje arhivskega gradiva. ⁴

3 Tone Ferenc: Inštitut za zgodovino delavskega gibanja : ob dvajsetletnici. Ljubljana : Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, 1979 (dalje Ferenc, Inštitut za zgodovino delavskega gibanja), str. 22.

4 Tone Ferenc. Arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja. V: Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, I, 1960, št. 1 (dalje Ferenc, Arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja), str. 329-334.

Sprva je bilo arhivsko gradivo v fasciklih.

Arhiv je začel prevzemati gradivo že junija 1944, in sicer gradivo italijanskega okupatorja. Po izdaji odloka o zaščiti arhivskega gradiva pa so pozivali in osveščali narodnoosvobodilne odbore, naj poskrbijo tudi za gradivo nemškega okupatorja, še pred koncem vojne, marca 1945, pa je arhiv že pridobil dokumente civilne proveniencije.

Že med vojno se je med odgovornimi posamezniki zarisala skrb za zaščito in zbiranje vsakršne premične dediščine v zvezi z zgodovino Slovencev. Načelnik Odseka za narodno vzgojo in prosveto Upravne komisije za osvobojeno slovensko ozemlje prof. Jože Zemljak je že 20. oktobra 1943 poskušal rešiti turjaški arhiv in je v dopisu okrožnemu kulturnemu referentu v Velikih Laščah sporočil, »da gre na gradu Turjaku v izgubo mnogo arhivskega gradiva iz arhiva Turjačanov. Gradivo ima gotovo mnogo dragocenih podatkov o preteklosti tako kraja kakor družine Turjačanov, gotovo največ pa o socialni preteklosti našega kmeta in naše vasi /.../. Takoj poišči človeka, ki bo sedaj po vsem gradu raztresene papirje, fascikle, listine, knjige, mape itd. pobral in v varnem zaboju shranil morda na gradu samem ali kje drugje.«⁵ To nam dokazuje, da je bila že v času vojne skrb za

⁵ Oblak-Čarni, Arhivi v Sloveniji v letih 1945-1950, str. 83; AS 1644, Upravna komisija za osvobojeno slovensko ozemlje, t.e. 2 (440).

zbiranje in zaščito gradiva na zavidljivi ravni in je bila namenjena tako novejšemu gradivu kot tudi dokumentom iz bolj oddaljene preteklosti.

Ob koncu druge svetovne vojne so Arhiv Znanstvenega inštituta iz Kočevskega Roga preselili najprej v Črnomelj, nato pa preko Gorskega Kotorja in Vipave v Ljubljano. Maja 1945 je Glavni štab NOV in POS izdal uredbo, da se gradivo, ki je nastajalo pri partizanskih enotah, zbere na Taboru v Ljubljani. V zvezi z nastajanjem arhiva druge svetovne vojne naj opozorimo na odlok Vrhovnega štaba Jugoslovanske armade z dne 7. avgusta 1945, s katerim je ta institucija poverila skrb za zbiranje in hrambo gradiva partizanskih vojaških enot Zgodovinskemu oddelku Glavnega štaba NOV in POS. Tako je Slovenija postala skrbnica bogate zbirke gradiva svojih partizanskih vojaških enot, medtem ko so druge republike gradivo te vrste zbirale v Beogradu. Pri pripravah zakona o arhivskem gradivu jugoslovanske federacije sredi 80. let se je ponovno pojavila zahteva, da je treba gradivo slovenske partizanske vojske izročiti Vojnozgodovinskemu inštitutu v Beogradu. Pri sprejemanju tega zakona leta 1986 pa so slovenski poslanci dosegli, da je gradivo ostalo v Ljubljani.⁶

Po koncu vojne se je zbiranje gradiva iz obdobja druge svetovne vojne nadaljevalo in leta 1948 je zbrano gradivo prišlo v Muzej narodne osvoboditve v Ljubljani. Že od vsega začetka se je gradivo delilo na:

partizanske fonde, na civilne in vojaške

nemške fonde in zbirke

italijanske fonde in zbirke

gradivo nasprotnikov NOB (uporabljal se je tudi izraz kvizlinško gradivo ali gradivo kontrarevolucije).

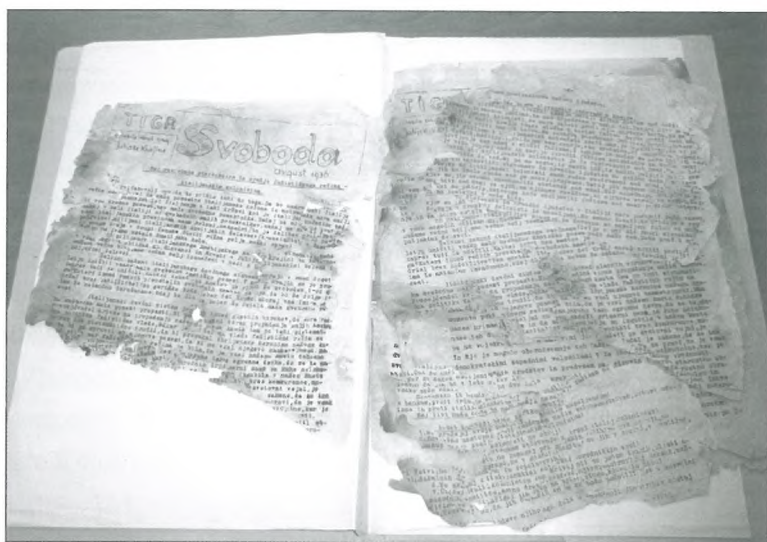
V grobem se je taka razdelitev gradiva druge svetovne vojne ohranila do danes.

Fondi in zbirke vojaških partizanskih enot in ustanov so za štiriletno vojno obdobje različno obsežni. Najmanj je ohranjenega gradiva za začetke organiziranja narodnoosvobodilnega boja od poletja 1941 do spomladi 1942. Za leto 1941 je ohranjen na primer partizanski zakon, ki ga je izdalo Vrhovno poveljstvo slovenskih partizanskih čet. Pri raziskovanju prvih mesecev NOB si morajo raziskovalci pomagati s Slovenskim poročevalcem, kjer so bili objavljeni

6 Majda Smole: Zgodovina arhivistike in arhivske službe. Ljubljana : Arhivsko društvo Slovenije, 1976, str. 47-50; AS 1643, Predsedstvo SNOS, Znanstveni inštitut, t.e. 63; Ferenc, Arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja, str. 329-349.

najpomembnejši odloki, povelja in poročila o vojaških spopadih in akcijah. Prav tako so zanimiva poročila okupatorjevih poročevalcev o stanju na terenu za leta 1941 in 1942.

Od pomladi 1942 dalje se je s stalnim večanjem obsega partizanske vojske večal tudi obseg nastalega gradiva. Medtem ko so na začetku v partizanskih enotah hranili le prejete dopise, pa so kmalu začeli shranjevati tudi kopije poslanih dopisov, kot je priporočalo Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet že od aprila 1942 dalje. Maja 1942 je odločba Štaba III. grupe odredov o knjigovodstvu in arhivu med drugim določala, da se morajo posebej hraniti odredbe in dnevna povelja ter voditi dnevnik vojaških akcij in drugih važnih zadev. Sprva so dokumente nalagali drugega na drugega in vsebinske delitve še niso upoštevali. Dopisovanje je bilo skromno in pri vojaških enotah so gradivo v glavnem nosili s seboj. Ko pa je količina gradiva narasla, so dokumente začeli hraniti na varnih mestih, ki so jih poznali le redki posamezniki. Na tak način se je na primer ohranil tako imenovani »Dakijev arhiv« (po najditelju arhiva iz leta 1954 na Rogu), sedaj vključen v fond Glavnega štaba NOV in POS. Za dokumente, ki so jih izkopal že močno poškodovane, so dobro poskrbeli v konservatorskem oddelku Muzeja narodne osvoboditve, ki je bil vzpostavljen leta 1956. Veliko skritega gradiva niso nikdar našli, veliko gradiva pa je med

Poškodovano gradivo

vojno našel okupator, ki je iskal operativne dokumente, sezname članov različnih enot in terencev, saj je s tem dopolnjeval svojo mrežo obveščevalnih podatkov. Okupatorske obveščevalne službe so pomembnejše dokumente prevedle, jih kategorizirale in shranile. To gradivo se je ohranilo in so ga po vojni vključili v okupatorsko gradivo Arhiva IZDG.

Za vojaške fonde velja dokajšnja ohranjenost izvirnega gradiva, saj je Glavni štab NOV in POS že od junija 1943 dalje, še bolj pa po kapitulaciji Italije septembra 1943 razvijal lastno registraturo v svojih oddelkih. To velja tudi za VII. in IX. korpus. Fondi Glavnega štaba in njegovih oddelkov ter fondi zaledne vojske ter štaba IX. korpusa so dokaj popolni. Vrzeli pa zevajo v gradivu VII. korpusa, XIV. divizije, IV. operativne cone in v gradivu posameznih brigad. Gradivo odredov, ki so nastajali na prehodu leta 1943 v 1944, je prav tako dokaj dobro ohranjeno. Na tem mestu je treba omeniti tudi gradivo partizanske sanitete, ki je predstavljalo v Arhivu IZDG posebno zbirko, katero so zdravniki, pa tudi drugi raziskovalci s pridom uporabili pri podrobni rekonstrukciji organiziranja in delovanja slovenskih partizanskih bolnišnic in zdravnikov med vojno.

Tudi za *partizanske civilne fonde* velja, da je število dokumentov od leta 1942 neprekinjeno naraščalo. Na ta večji obseg gradiva je vplivala vzpostavitev osvobojenih ozemelj, kjer so trajno ali s prekinitvami delovali tamkajšnji oblastni organi. Arhivsko gradivo je za različne pokrajine različno obširno; več in boljše je ohranjeno za Primorsko, Dolenjsko in Notranjsko, slabše za Gorenjsko, še slabše za Štajersko, Koroško in Prekmurje. Tu lahko izpostavimo fonde Centralnega komiteja KPS, pokrajinskih partijskih komitejev, fonda Izvršnega odbora OF in SNOS, ki sta dobro ohranjena, prav tako je treba opozoriti na gradivo pokrajinskih odborov OF in narodnoosvobodilnih odborov, od leta 1943 dalje pa je za študij »ljudske oblasti« pomembno gradivo okrožij, malo slabše je ohranjeno gradivo okrajev, medtem ko so dokumenti krajevnih organov redki. Pri naštevanju pomembnega gradiva moramo opozoriti še na gradivo Komisije za ugotavljanje zločinov okupatorjev, Komisije za upravo narodne imovine in Komisije za vojno škodo ter gradivo Denarnega zavoda za Slovenijo.⁷

7 Ferenc, Arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja, str. 335-343; Marija Oblak-Čarni: Arhivsko gradivo narodnoosvobodilnega boja 1941-1945 in njegova strokovna obdelava. V: Prispevki za novejšo zgodovino, XXXVII, 1997, št. 2, str. 283-289; France Škerl: Poročilo o arhivskem gradivu za slovensko zgodovino v dobi narodnoosvobodilne borbe. V: Zgodovinski časopis, I, 1947 Posebni odtis (dalje Škerl, Poročilo o arhivskem gradivu), str. 162-164. Vodnik po fondih in zbirkah Arhiva Republike Slovenije. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1999; Milan Bevc, O delu in razvoju Muzeja narodne osvoboditve LRS od ustanovitve do danes. Letopis Muzeja narodne osvoboditve LRS, II, 1958, str. 153-160.

Skoraj tretjino gradiva iz obdobja 1941–1945 sestavlja gradivo *nemških fondov in zbirk* okupacijske provenience. To so fondi in zbirke upravnih, političnih, policijskih, vojaških, gospodarskih in drugih ustvarjalcev, kot npr. uradov, ustanov, enot in poveljstev. Čeprav velja, da za obdobje nemške okupacije nimamo registratur višjih organov, je gradivo kljub temu izredno dragoceno. Največ je ohranjenega gradiva nižjih in srednjih oblastnih organov, ki so bili podrejeni šefom civilne uprave. To so fondi deželnih svetnikov na Gorenjskem (Kamnik, Kranj in Radovljica), na Štajerskem (Celje, Trbovlje in Brežice) in deli registratur nekaterih občinskih uradov. Pomembni so tudi fondi orožniških okrožij in orožniških postaj. Zelo uporabno je še gradivo »Wehrmannschafta«, ki pa je bolje ohranjeno za Gorenjsko in Mežiško dolino, manj za Štajersko. Delno je ohranjeno gradivo Koroške ljudske zveze in Štajerske domovinske zveze ter gradivo organov za utrjevanje nemštva. Malo je gradiva nemških okupacijskih oblasti iz Ljubljanske pokrajine in Primorske. V celoti tudi ni ohranjena nobena registratura vojaških ali policijskih enot. Vzroki za to so različni. Nemci so že pred koncem vojne veliko gradiva odpeljali v Avstrijo, številni pa so tudi primeri, ko so gradivo uničili. Poleg tega pa gradivo nemškega okupatorja med vojno in takoj po njej ni bilo deležno take pozornosti kot partizansko gradivo.⁸

Gradivo italijanskega okupatorja je ohranjeno v *italijanskih fondih in zbirkah* arhiva. To gradivo obsega registrature ali dele registratur osrednjih vojaških, policijskih, oblastnih in političnih ustanov za Ljubljansko pokrajino, ki pridejo do izraza ob študiju sistema italijanske okupacije. Za preučevanje italijanske okupacije so pomembni tudi deli registratur okrajnih glavarstev (načelstev) Logatec, Črnomelj in Novo mesto, prav tako pa skupine fondov tamkajšnjih karabinjerskih postaj, med katerimi je najbogatejši fond, ki izhaja iz delovanja poveljstva karabinjerske grupe Ljubljana. Italijansko vojaško organizacijo v Ljubljanski pokrajini najbolje proučujemo s pregledovanjem skupine fondov vojaških enot, predvsem pa fonda Poveljstva XI. armadnega zbora, njegovih oddelkov, topništva, inženjerije in karabinjerjev XI. armadnega zbora. Zasluga, da je gradivo italijanskih vojaških enot ohranjeno v takem obsegu, gre med drugimi Janku Vetrinu, ki je po kapitulaciji Italije septembra 1943 poskrbel, da so gradivo XI. armadnega zbora, kvesture, karabinjerjev in Protikomunistične milice (12 velikih zabojev) skrili kot lastnino mestnega muzeja v zaklonišču pod gradom,

⁸ Ferenc, Arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja, str. 343–346; Škerl, Poročilo o arhivskem gradivu, str. 165–166; Hubert Schara: Nemški okupacijski arhiv v Inštitutu za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani. V: Borec, XVIII, 1967, št. 3, str. 276–278.

del pa zazidali v gledališču. Manj popolno je gradivo divizij italijanske vojske. Na ljubljanskem sodišču je ostalo do konca vojne gradivo italijanskega vojaškega sodišča 2. armade, ki je skoraj v celoti ohranjeno. Pomembno je tudi gradivo fašistične stranke za Ljubljansko pokrajino, fašistične mladinske organizacije, Inštituta za italijansko kulturo in Tiskovnega urada. Zelo bogato je gradivo italijanskih koncentracijskih taborišč, ki je zbrano v posebni zbirki gradiva o žrtvah italijanskih okupacijskih oblasti. Območje Slovenskega primorja je prikazano v zbirki Kraljevih kvestur Trst in Gorica. Zelo pomemben je tudi fond družbe Emona, ki je odkupovala premoženje preseljenih kočevskih Nemcev.⁹

Gradivo nasprotnikov narodnoosvobodilnega boja je v arhiv prihajalo postopoma. Leta 1959 je bilo v arhivu gradivo, ki so ga zbrali ob koncu vojne v prostori domobranske propagande na Taboru, in na Bleiweisovi cesti. To so bili deli registratur protipartizanskih oboroženih enot od jeseni leta 1943 dalje. Drugi sklop je gradivo civilnih ustanov v Ljubljani, in sicer gradivo Pobotnega urada, Finančne direkcije, Mestnega preskrbovalnega urada. Gradivo Tiskovnega in Cenzurnega urada, Rdečega križa Slovenije in veliko drugega gradiva pa je v arhiv prihajalo v 60. in 70. letih 20. stoletja.¹⁰

Ker je zajemalo delovno področje raziskovanja IZDG tudi obdobje po letu 1945, so sodelavci arhiva sistematizirali zbrano tovrstno gradivo za *povojno obdobje, obdobje socialistične graditve in obdobje boja za meje*, torej zelo pomembno skupino fondov in zbirk iz obdobja po vojni. Najdragocenejše je gradivo za proučevanje civilne uprave v Slovenskem primorju in Trstu takoj po vojni, in sicer fond Pokrajinskega narodnoosvobodilnega odbora za Slovensko primorje in Trst in fond Poverjenišva Pokrajinskega narodnoosvobodilnega odbora za Slovensko primorje Ajdovščina. Pomembno je tudi gradivo Štaba za repatriacijo vojnih ujetnikov in internirancev ter gradivo borčevske, ženske in mladinske organizacije, ki pa je v arhiv prihajalo postopoma v naslednjih desetletjih.¹¹

Do leta 1951 so zbiranje in arhiviranje gradiva druge svetovne vojne nadaljevali dr. Ivo Juvančič, Janko Jarc, Jože Krall in dr. France Škerl. Od leta 1952

9 Ferenc, Arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja, str. 346-347; Škerl, Poročilo o arhivskem gradivu, str. 167-168; Nada Kobal: Fašistične organizacije pod italijansko okupacijsko oblastjo. V: Arhivi, VI, 1983, št. 1-2, str. 96-99; Nada Kobal: Emona – zavod za kmetijstvo in nepremičnine. V: Arhivi, IV, 1981, št. 1-2, str. 98-100.

10 Ferenc, Arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja, str. 347; Škerl, Poročilo o arhivskem gradivu, str. 165.

11 Ferenc, Arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja, str. 347; Metka Gombač: Pokrajinski narodnoosvobodilni odbor za Slovensko primorje in Trst 1944-1947 : organizacijska shema ljudske oblasti. Ljubljana : Arhiv Republike Slovenije, 2003; Metka Gombač: Gradivo mladinske organizacije po letu 1945 v Arhivu IZDG v Ljubljani. V: Arhivi, VI, 1983, št. 1-2, str. 81- 84; Marjeta Adamič: Gradivo AFŽ po letu 1945 v Arhivu IZDG v Ljubljani. V: Arhivi, VI, 1983, št. 1-2, str. 93-96.

23. 11. 1948.

Poročilo o delu.

Tehtna leta 1947. in 1948. sem delal ^{urgent.} ~~in~~ ^{1943./48.}
~~več ali manj uretil:~~ T. Cvirli partizanski arhiv:

1. Arhiv C K
 " JO - OF (ne tol dovol je delal delovna št. Škol.)
 " SNOP - predsedstva in Odsakov. Tudi tu
 je pomagal, zlasti zbiral v osoto št. Škol.
 Vzega arhiva je 4. omarice.
2. Urejal in zbiral ^{sem delovna urejene} arhive Koroške - Stejerske - ^{Gorenjske}
Kranjske - Solenjske: ^{Katine} škrofi in obzerve, ki soper-
 pedajo tako arhiv K. O. S., kakor arhiv OF knjige.
 Tisto izremini nekaterih preureditev po mapah
 končno urejeni, obzerve 4 omarice.
3. Arhiv Purnorja je ^{skraj} delovna urejen. Mape so
 sicer po datumih urejene. Treba jih je
 zbrati, ker ~~je~~ isti dopisi in material se postiti.
~~ne in tam,~~ ^{po prebranih mapah.} Purnorje obzerve 4 omarice.
4. Urejen je več ali manj arhiv Tehnik in
Tan-jaga na katerih je delal št. Škol.

Poročilo o delu v letih 1947-1948, rokopis dr. Iva Juvančiča

do poletja 1953 je bil v arhivu Muzeja zaposlen le Ivo Juvančič, ki je opozarjal Svet za kulturo in prosveto, »da se arhiv zanemarija«.

Lahko rečemo, da so do sredine petdesetih let 20. stoletja v arhivu zbrali večino arhivskega gradiva. Kasneje so zbirko druge svetovne vojne le še dopolnjevali. Akcije iskanja dokumentov so se v naslednjih letih nadaljevale, je

pa Ivo Juvančič opozarjal, da je bilo iskanje »zabunkarnih arhivov zelo težko, zaradi zaposlenosti ljudi, ki so vedeli zanje«.

Kot izhaja iz poročila Arhiva Muzeja narodne osvoboditve LRS v Ljubljani iz februarja 1954, je bil s tem datumom »arhiv sortiran in grupiran«. Fascikli so se urejali kronološko, po mesecih in datumih. V izdelavi so bili tudi že inventarni sezname za posamezne fonde. V tem letu so načrtovali restavriranje poškodovanih dokumentov in mikrofilmanje v zaščitne namene. Arhiv Muzeja narodne osvoboditve se je spopadal s problemi, ki jih arhivi poznamo tudi danes. Prostora je bilo premalo (6 sob), gradivo pa je najbolj ogrožala nevarnost požara, saj je bilo shranjeno v lesenih omaricah oziroma na lesenih policah. Arhiv je načrtoval tudi nakup škatel, ki bi dokumente zaščitile vsaj pred prahom in drugimi zunanjimi vplivi, in pa obdelavo ter zaščito preperelih, ožganih, plesnivih dokumentov.

Od leta 1947 so v arhivu delali štirje arhivarji. Leta 1951 je arhiv zaposloval dva arhivarja in od februarja 1952 do julija 1953 je ostal le še Juvančič, ki so mu kasneje dodelili še arhivskega pomočnika, kar je bilo tudi vse. Za podrobnejše urejanje in popisovanje arhivskega gradiva je arhivu priskočil na pomoč Vojnozgodovinski inštitut, ki je v drugi polovici leta 1953 dal pobudo za kadrovsko okrepitev arhiva in je tudi prevzel del finančnih obveznosti, tako da so v arhivu v naslednjih mesecih zaposlili od 3 do 13 honorarnih sodelavcev.

Urejanje in popisovanje je potekalo po naprej pripravljenih načrtih. Gradivo nemškega in italijanskega okupatorja so skušali postaviti v prvotno stanje s pomočjo registrov in »aktenplanov«. Za urejanje partizanskega gradiva so se dogovorili, da ga razvrstijo po ustroju vojske (odredi, grupe odredov, brigade, divizije, Glavni štab in njegovi oddelki, korpusa in oddelki itd.) oziroma po razvoju Osvobodilne fronte, ki je preraščala iz političnega organa v oblastno-upravni organ (izvršni odbor OF, OF odbori, okrožja, okraji, kraji, SNOS, predsedstvo SNOS, odseki, pokrajinski, okrožni, okrajni, krajevni narodnoosvobodilni odbori itd.). Za ta kriterij so se odločili zato, ker je gradivo v arhiv prihajalo razdrobljeno, po delih, v njem so bile vsebinske in časovne vrzeli, saj za določeno dobo ali pokrajino gradiva ni bilo, ker ga je zasegel okupator ali pa se je izgubilo. Zato je za partizansko gradivo značilno tudi to, da je zaradi različnih vzrokov za različne kraje, organizacije, enote itd. različno ohranjeno. Razlike so očitne predvsem v obsegu in pokritosti posameznih pokrajin. Časovno pa je seveda leto 1941 in delno 1942 najslabše zastopano.

Na ta način so do leta 1948 v arhivu zbrali večino gradiva, ki se je v naslednjem desetletju dopolnjevalo s predvojnimi gradivom, z dokumenti, ki so jih v arhiv prinašali posamezniki in razne organizacije (Zveza borcev, Republiški sekretariat za notranje zadeve itd.). Od leta 1953, ko so v arhivu uvedli akcesijsko knjigo, lahko sledimo evidenci novo prejetega gradiva, ki je že ustrezala zahtevam arhivske stroke.

V začetku leta 1954 so bili v Arhivu Muzeja NO v Ljubljani zbrani naslednji fondi in zbirke, ki jih je v poročilu popisal in predstavil dr. Ivo Juvančič in nam tako ohranil prvo sliko obsega arhivskega gradiva, ki se je z leti še dopolnjevalo:

»Ad 1. Obseg arhiva NOB – voj.

-
- I. Odredi – Grupe odredov 1942 12 fascikljev
 - Glavno poveljstvo 1942 1
 - Glavno poveljstvo 1942 – KPS 1942 1
 - Iz italijanskega arhiva: Zaplenjeni partizanski akti 1942 1
 - GŠS 1943 1
 - GŠS ožji štab 1944/45 4
 - GŠS operativni odd. 1943/45 10
 - Oddelki GŠS 1944/45 nekaj 1943
 - Oficirska šola nGŠS
 - Delavnice
 - GŠS – Baza Dalmacija
 - IV. armada maj-junij 1945 115 fascikljev
 - Razne personalne kartoteke GŠS 24 škatelj
 - II. Arhiv VII. Korpusa in njegovih divizij (XV. in XVIII.)
 - brigad, odredov 49 fascikljev
 - Odd. za zaledje GŠS, Vojna oblast VII. K.
 - Vojna področja, Komanda mest 11
 - III. Arhiv IV: oper. zone in njenih brigad,
 - odredov, XIV. div. in njenih brigad 14
 - Vojna področja IV. o.z., Komande mest 7
 - IV. Arhiv sanitete v Sloveniji 63
 - V. Arhiv IX. Korp. In odsekov, XXX. in XXXI.
 - diviz., brigad, odredov IX. Korp. 77

Vojna oblast IX. Korp., nje odseki,
Vojna področja, Komande mest 25

Civilni arhivi OF in NOO:

- VI. Arhiv NOB: arhiv IOOF 1942/45 12
Arhiv SNOS, preds., odseki 1943/45
Denarni zavodtd. 81
arhiv Ljudske pravice 7
Radio OF 5
Študije, članki 15
POOF, PNOO, Slov. Primorje, okrožni, okrajni,
krajevni arhivi 107
- VIII. Civilni arhiv Koroške 3
- IX. Civilni arhiv Štajerske 6
- X. Civilni arhiv Gorenjske 46
- XI. Civilni arhiv okrožij v Ljublj. pokrajini 69
Povojni arhivi Komisije za ugotavljanje zločinov,
Komisije za vojno kodo 140
- XIII. Arhiv PNOO Trst 1945/47 i okrožij 619
Arhiv pov. PNOO Ajdovščina 1945/47
- XIV. Arhiv OF za Srbijo 1944/45 16
Arhiv odseka SNOS za repatriacijo
Beograd 1944/45 3
- XVI. Štab za repatriacijo Ljubljana 1945 48
- XVII. Mestni odbor OF Zagreb 4
- XVIII. Arhiv ilegalnih tehnik 57

1238 fasc.

Italijanski arhivi:

- I. Civilni arhiv Visoki komisar, Kvestura,
razni uradi, arhiv PNF, GiLL, itd.
1941/43 153 fasc.
- II. Arhiv vojaških in civilnih karabinjerjev,
njih oddelkov, 1941/43 129
- III. Tribunale militare 346

- IV. Arhiv XI. armadnega zbora, njegovih oddelkov, divizij ... 213
- V. Artilerija XI. arm. zbora 40
- VI. Arhiv XI. arm. zbora, ženijskega oddelka (ing. op. avtorja) 104
- VII.–IX. Italijanski arhivi Slov.Primorja:
 - karabinjerji Senožeče
 - karabinjerji Grahovo
 - zapori Koper 41
 - Italijanski arhivi Tržaške in Goriške
 - Province (prefektura in kvestura Trst, Gorica itd.) 43
- XI. Italijanski arhivi – razno 155
 - Italijanski arhivi »Emona«, »Foresta«, DUT 133

1357 fasc.

Nemški okupatorski arhivi:

- I. Arhiv Vermanov Štajerska – Gorenjska 1941/45 94 fasc.
- II. Arhiv civilne uprave policije Maribor 32
- III. Razni vojaški arhivi 27
- IV. Civilni nemški arhivi Ljubljana-Kočevje 8
 - Civilni nemški arhivi Maribor 1941/45 2
 - Celje (Kreis Cilli) 391
 - Brežice (Kreis Rann) 97
 - Trbovlje (Kreis Trifail) 46
 - Civilni arhivi iz Koroške 9
 - Civilni nemški arhivi Kamnik (Kreis Stein) 61
 - Kranj (Kreis Krainburg) 131
 - Propagandni urad za Gorenjsko 7
 - Civilni nemški arhivi Radovljica (Kreis Radmannsdorf) 1941/45 85
 - Občina Ormož (Fridau) 14
 - Arhiv nemškega nabavnega podjetja v Trstu »Adria« 1943/45 25
 - Arhiv EV Sud – Celje-Maribor (Družba za Proizvodnjo električne energije, premoga, Cementa) 1941/45 132

1161 fasc.

Be-ga arhiv:

Arhiv Socialnega skrbstva Ljubljana
Prehrane-Kuriva Ljubljana
nemškega cenzurnega urada
domobranskih enot, njih literatura ca 300 fasc.
državnega ravnateljstva za ponovu
NDH Zagreb
slovenski izseljeniški odbor Zagreb
za pomoč preseljencem 34

334 fasc.«¹²

Že leta 1957, ko so še potekale priprave načrtov za ustanovitev zgodovinskega znanstvenega inštituta, ki bo proučeval zgodovino delavskega gibanja in narodnoosvobodilnega boja, je Republiški svet Zveze sindikatov Slovenije izročil Zgodovinskemu arhivu CK ZKS, ta pa leta 1959 novoustanovljenemu arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja pomembne fonde iz predvojnega obdobja, in sicer Pokrajinsko delavsko zvezo, Delavsko zbornico, Inšpekcijo dela, Javno borzo dela, Delavsko založbo Ljubljana, Delavsko tiskarno Ljubljana in Slovensko katoliško društvo Zarja.¹³

Leta 1965 je arhiv pridobil zbirko partizanskega in okupatorskega tiska ter tiska nasprotnikov NOB in ta zbirka, ki vsebuje knjige, brošure, periodiko ter drobni tisk, predstavlja prav tako originalen zgodovinski vir. Po dogovoru z Muzejem ljudske revolucije iz leta 1962 je bilo določeno, da se v arhivu IZDG hrani prvi in tretji komplet tiska, v Muzeju pa drugi komplet, s fotokopijami iz prvega kompleta.¹⁴

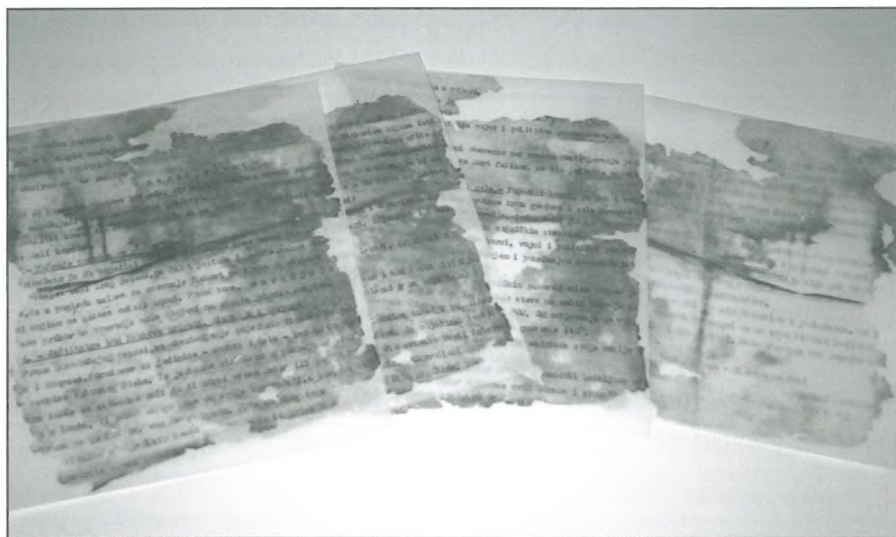
Glede na to, da je bilo gradivo iz obdobja NOB stalno v uporabi, so leta 1956 v Muzeju sestavili pravilnik o uporabi gradiva ter tako gradivo zavarovali, da se ni več raznašalo, posojalo po pisarnah in podobno. Za delo z arhivskim gradivom je bila pripravljena »Pravna obveznostna izjava«, ki je uporabnikom v 25-ih točkah določala uporabljanje in ravnanje z gradivom.

12 Poročila dal v vpogled S. Juvančič.

13 Marjeta Adamič: Fond Delavske zbornice za Slovenijo v Ljubljani. V: Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, XXIII, 1973, št. 1-2, str. 257-266; Ferenc, Arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja, str. 336-337.

14 Ferenc, Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, str 27; Darja Ravnihar: Pregled ilegalnega tiska v letih 1941-1945. V: Ljubljana v ilegali, III. Mesto v žici. Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1967, str. 472-480; Marjeta Čampa: Zbirka NOB tiska v arhivu IZDG v Ljubljani. V: Arhivi, IV, 1981, št. 1-2, str. 100-101.

Osnovo postavitve arhiva druge svetovne vojne je postavil Juvančič s sodelavci, ki je v arhivu delal od leta 1947 do 1957. Delo je bilo raznoliko. Gradivo, ki je že bilo v Muzeju narodne osvoboditve, so najprej razporedili, oblikovali fascikle, vlagali nove dokumente, ki so na novo prihajali v arhiv, oštevilčili fascikle, jih opremili z napisi, sledilo je grobo popisovanje in nato priprava natančnejših popisov. Za večino fondov in zbirk arhiva IZDG je značilno, da so nastajali v posebnih razmerah, kar se odraža tako v pisarniškem poslovanju kot v njihovi ohranjenosti. Če lahko rečemo za dele nemškega in za italijansko gradivo, da so prišli v arhiv kot registratura urada, pa za mnoge druge tega ne moremo trditi. Arhivsko gradivo, tako partizansko kot okupatorsko, v arhiv ni prihajalo kot celota, ampak so bili to velikokrat le kupi papirja, ki so bili v vrečah, zmečkani, posvaljkani, mokri, plesnivi, ožgani in kot taki potrebni posebne obdelave. Vendar so bili arhivisti (J. Jarc, F. Škerl, I. Juvančič, J. Krall, Barbka Lukman, Slavka Gorjan in drugi) pozorni na prvotno ureditev, ki jo je zahtevala arhivska stroka in so od tega odstopali le v primerih, ko to zaradi raznih vzrokov ni bilo več mogoče. Veliko dokumentov je bilo v 50. letih zaradi različnih vzrokov iz fondov izločenih in marsikdaj jih izposojevalci niso vrnili. Tako so na primer za potrebe Komisije za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev pobrali iz fondov kar originalno gradivo. Velik problem je bil tudi v pomanjkanju

Restavrirano gradivo iz »Dakijevega arhiva«

strokovno usposobljenih ljudi, kar pa se je iz leta v leto popravljalo in tudi za zaposlitev v arhivu Inštituta so kmalu postavili kot pogoj diplomo iz zgodovine.¹⁵

Z ustanovitvijo Inštituta za zgodovino delavskega gibanja se je zbiranje arhivskega gradiva razširilo skladno z delovnim področjem Inštituta. Oblikovali so se trije večji sklopi, in sicer:

- 1) arhiv delavskega gibanja do leta 1941,
- 2) arhiv narodnoosvobodilnega boja,
- 3) arhiv povojne socialistične graditve,

ki so v arhivu ohranjeni še danes.

Delo arhiva, enote informacijsko-dokumentarnega področja, kot so ga v 60. letih imenovali, se je razvijalo v okviru osnovnih nalog, ki so bile: sprejemanje novega gradiva, urejanje arhivskega gradiva in izdelava arhivskih pripomočkov, čitalnica in delo s strankami, zaščita arhivskega gradiva, sodelovanje pri pripravi raznih zbornikov in drugih raziskovalnih nalogah, strokovno izobraževanje. Gradivo je bilo do leta 1967 urejeno do take stopnje, da se je lahko uporabljalo za študijske namene in je delo v glavnem potekalo v dopolnjevanju in izdelavi informacijskih pripomočkov. Za leto 1967 so ohranjeni tudi statistični podatki o količini gradiva, tako da lahko vidimo, koliko gradiva so pridobili po letu 1954. Arhiv je hranil 6955 fasciklov, od tega je na predvojni arhiv odpadlo 260 fasciklov, arhiv NOB 1730 fasciklov, okupatorski arhiv 2823 fasciklov, domobranski 342 fasciklov in na gradivo povojnega obdobja 1800 fasciklov (leta 1954 vsega 4090 fasciklov).

Zaščita arhivskega gradiva je bila naloga, ki jo je arhiv izvajal skozi vsa leta. Naloga je zajemala skrb za laminacijo oziroma restavracijo poškodovanih dokumentov in pa mikrofilmanje. Po pregledu, ki ga je arhiv izvedel kmalu po ustanovitvi IZDG, je bilo ocenjeno, da je poškodovanih in potrebnih posegov preko 80.000 dokumentov. V letih 1961–67 je bilo laminiranih 8305 dokumentov.

Mikrofilmanje lastnega arhivskega gradiva z namenom zaščite je na IZDG prav tako potekalo že od zgodnjih 60. let. Najprej je prišlo na vrsto gradivo Glavnega štaba NOV in POS in odsekov, Izvršnega odbora OF in Predsedstva SNOS s komisijami. Do leta 1965 so imeli že 130.636 posnetkov. Mikrofilmanje se je nadaljevalo še v 70. in 80. letih, v zadnjih letih pa v arhivu prehajamo na skeniranje dokumentov za njihovo zaščito.

15 Poročila dal v vpogled S. Juvančič.

Evidentiranje in zbiranje kopij arhivskega gradiva druge svetovne vojne v tujini so v glavnem izvajali raziskovalci, ki so gradivo zbirali tematsko, za svoje raziskovalne naloge, in so, potem ko so nalogo zaključili, predali fotokopije ali mikrofilme arhivskemu oddelku v posebno zbirko dopolnilnega gradiva.

Arhiv in njegovi delavci so delovali tudi v organih Arhivskega društva Slovenije in v Skupnosti arhivov Slovenije, kar jim je koristilo predvsem pri pridobivanju in izmenjavi strokovnih izkušenj. Leta 1967 je bilo v arhivu zaposlenih 9 delavcev, po eden za tisk NOB, za povojno obdobje, za gradivo domobranskega izvora, italijanskega in nemškega okupatorja, za partizanski vojaški in za partizanski civilni ter za predvojni, poleg tega je bil zaposlen tudi fotograf. V sedemdesetih letih se je število zaposlenih zmanjšalo na 8, v devetdesetih na 6 zaposlenih, leta 2009 pa so v Sektorju za varstvo arhivskega gradiva druge svetovne vojne Arhiva Republike Slovenije zaposlene 4 arhivistke.¹⁶

Večje prevzeme gradiva, ki je dopolnjevalo zbirko NOB, sledimo še leta 1970, ko je arhiv od Republiškega sekretariata za notranje zadeve dobil fonde Gorenjsko domobranstvo, del Slovenskega domobranstva (del gradiva je prišel v arhiv takoj po vojni po osvoboditvi doma na Taboru), Četniško poveljstvo za Slovenijo, Narodnostni referat Logatec in Novo mesto, Policijski varnostni zbor, Slovenski narodni varnostni zbor v operacijski coni Jadransko primorje, Zbirko sodnih spisov o Črni roki, Slovenska ljudska stranka, Šefa pokrajinske uprave – sekretariat, Protikomunistični odbor, Prostovoljna protikomunistična milica, Škofijsko dobrodelno pisarno (gradivo je bilo kasneje predano v Nadškofijski arhiv). Leta 1979 je arhiv prevzel gradivo Zveze kmečkih fantov in deklet.

Večje pridobitve, ki so obogatile arhiv, so še gradivo Glavnega odbora antifašistične fronte žena in njenih naslednikov leta 1963, leta 1976 in leta 1979 in Republiškega ter Okrajnega odbora Zveze združenj borcev v drugi polovici 60. let in leta 1980.¹⁷

V vseh letih obstoja arhiva je tu nastajala bogata zbirka dopolnilnega gradiva, ki jo sestavljajo spomini iz predvojnega in medvojnega obdobja in neobjavljena dokumentarna dela. Poleg tega so nastajale pomembne tematske zbirke, kot so: Zbirka gradiva o žrtvah italijanskih okupacijskih oblasti, Zbirka Slovenke v NOB, Zbirka podpisov za priključitev Slovenskega primorja in Trsta k Jugoslaviji in Zbirka resolucij za priključitev Slovenskega primorja in Trsta,

16 AS 1402, Zwitter, dr. Fran, IZDG 1961-1986, šk. 95.

17 Akcesijska knjiga Sektorja za varstvo arhivskega gradiva druge svetovne vojne, 1953-2000.

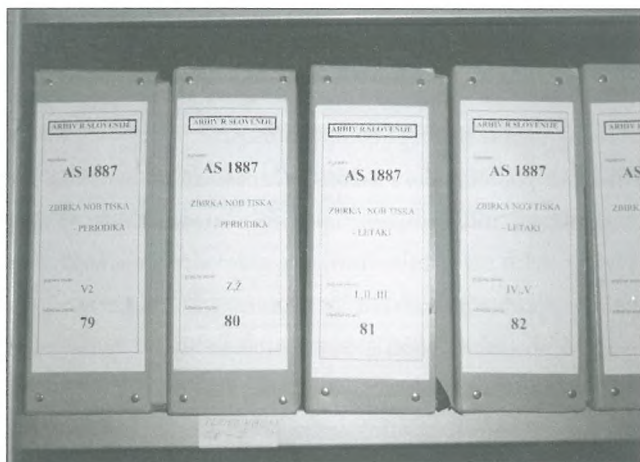
Zbirka okupatorjevi zapori in taborišča, Zbirka o sodnih zaporih v Ljubljani, Zbirka kart in zemljevidov in številne druge.

Na kratko se ustavimo še pri osebnih fondih. Prav zasebno arhivsko gradivo pomembnih posameznikov sestavlja precejšen del fondov in zbirk. Naj izpostavim le nekaj imen: Fran Zwitter, Izidor Cankar, Ivan Regent, Josip Rus, Dragotin Guštinčič, Dušan Kermauner, Angela Vode itd. Gradivo osebnih fondov je vsebinsko in količinsko raznoliko. Že po imenih naštetih ljudi pa se vidi, da gradivo, zbrano v zapuščinah, pokriva najrazličnejša področja življenja. Osebne zapuščine vsebujejo podatke o življenju in delu ljudi, ki so bili aktivni na različnih področjih v politiki, znanosti, kulturi, na socialnem polju itd. in ki drugače javnosti ne bi bili dostopni. V zapuščinah najdemo podatke tudi o drugih osebah, o društvih, o najrazličnejših institucijah, znanstvenih, kulturnih, upravnih in drugih ustanovah, s katerimi je bil posameznik povezan, kakor tudi podatke o dogodkih iz vsakdanjega življenja. Arhivski delavci smo se vedno zavedali pomembnosti takega gradiva. Zavedamo se tudi, da so prav osebne zapuščine, ki vsebujejo velikokrat tudi originalne dokumente časa, v katerem so nastajale, pomembno dopolnilo gradivu obdobja druge svetovne vojne. Zato smo se trudili, da smo postajali vse bolj prepoznavni kot tista institucija, ki je zainteresirana za gradivo, ki se je zbralo doma, v kletih, na podstrešjih. Arhivska zakonodaja o evidentiranju in zaščiti takega gradiva je sprejela prve ukrepe šele v republiškem arhivskem zakonu leta 1966. Po letu 1991 pa se je spremenil tudi odnos do zasebne lastnine in je tudi arhivska stroka z zakonom o arhivskem gradivu in arhivih iz leta 1997 poskrbela za to, da kar nekaj členov ureja pravno varnost zasebnega gradiva in njegovo uporabnost.¹⁸

Za vse obdobje po letu 1945 lahko rečemo, da so slovenski arhivi dokaj skladno delovali po enotnih strokovnih pravilih varstva kulturne dediščine glede izvajanja upravnih, arhivskih, kulturnih, izobraževalnih, raziskovalnih in drugih strokovnih nalog s področja varstva javnega in zasebnega arhivskega gradiva. Drugače pa je bilo, in delno še je, glede statusa arhivov. Prizadevanja za to, da se poenoti tudi status slovenskih arhivov, potekajo že vrsto let, predvsem pa po osamosvojitvi Slovenije. Prvi korak k temu je bil storjen v 90. letih, ko je Arhiv Republike Slovenije priključil tri arhive »posebnega družbenega pomena«.

18 Jeraj M., Melik J.: Arhivsko gradivo oseb, pomembnih za slovensko politično zgodovino, V: Varstvo arhivskega gradiva privatne proveniencie / 22. zborovanje Arhivskega društva Slovenije, Murska Sobota 2005. Ljubljana : Arhivsko društvo Slovenije, str. 91-93.

Družbene spremembe v Republiki Sloveniji so povzročile, da so prenehali obstajati razlogi, ki so utemeljevali obstoj specialnega arhiva pri Inštitutu za novejšo zgodovino, zato so sprejeli sklep (seja Vlade RS maja 1992), da se arhivsko gradivo vključi v nacionalni fond pri Arhivu Republike Slovenije. Pred tem se je Arhivu Republike Slovenije že priključil Zgodovinski arhiv Centralnega

Gradivo iz obdobja druge svetovne vojne v depoju arhiva na Kongresnem trgu 1 v Ljubljani

komiteja Zveze komunistov Slovenije (leta 1990) in Arhiv Republiške konference Socialistične zveze delovnega ljudstva (1990). Leta 1998 pa se je v Arhiv Republike Slovenije vključil tudi Arhiv Ministrstva za notranje zadeve kot Oddelek za dislocirano arhivsko gradivo III.

Od 2. novembra 1992 je Arhiv Inštituta za novejšo zgodovino v sestavi Arhiva Republike Slovenije kot poseben Referat za dislocirano arhivsko gradivo II (danes Sektor za varstvo arhivskega gradiva druge svetovne vojne). Arhiv Republike Slovenije je v celoti prevzel gradivo Arhiva Inštituta za novejšo zgodovino, z obstoječimi arhivskimi depoji in delovnimi prostori na Kongresnem trgu 1. Nadalje je v skladu z Normativi in standardi za arhivsko dejavnost in ob upoštevanju vseh specifičnih nalog, ki izhajajo iz varstva arhivskega gradiva, prevzel tudi 4 strokovne delavke z visoko izobrazbo, ustreznimi strokovnimi nazivi in strokovnimi izpiti s področja arhivistike.

Arhivsko gradivo je bilo ob prevzemu v arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja urejeno le do določene stopnje, zato je bila osnovna naloga arhivistov, da so gradivo urejali in popisovali. Vzroke, da so bila dela v zvezi z urejanjem in popisovanjem zamudna, večkrat težja kot podobna dela pri fondih in zbirkah v drugih arhivih, je treba iskati v že omenjenih objektivnih okoliščinah, saj je gradivo nastajalo v posebnem obdobju, drugače kot v mirnem času. Zaradi spletov okoliščin so bila velikokrat kršena osnovna načela provenience in prvotne ureditve v notranji strukturi vezanosti gradiva v okviru posameznih enot. Velik poudarek pa je bil namenjen tudi pripravi popisov, ki so vedno odvisni od stopnje urejenosti gradiva in so se iz leta v leto dopolnjevali.

V petih desetletjih je arhivistika doživela velik razvoj. Arhivi, ki so zgodovinsko gradivo prvega reda, so postali aktualni in pomembni spremljevalci vsakdanjega življenja. Z vse bolj natančnim in popolnim popisovanjem arhivskega gradiva pa je arhivskim delavcem skozi obravnavana desetletja uspelo olajšati dostop do uporabe gradiva, saj dober popis omogoča izbor iskanega na najkrajši način, po najkrajši poti. Arhivist, ki popisuje, se zaveda, da posreduje med ustvarjalcem arhivskega gradiva in kasnejšimi uporabniki. Pred elektronsko obdelavo podatkov so arhivisti popisovali »na roko«. Prvotnim okvirnim popisom so sledili razčlenjeni popisi, temu pa je sledila priprava inventarjev. V naslednji fazi, v sedemdesetih in osemdesetih letih, so nastajali analitični inventarji, kjer so bila upoštevana še natančnejša opozorila v zvezi z vsebino.

Od leta 1985 se tudi v arhivih začinja obdobje računalniške obdelave in popisovanja. S popisovanjem tako ne nastajajo novi instrumenti popisovanja, ampak elektronska obdelava podatkov omogoča širše možnosti popisovanja in iskanja, izdelavo abecednih indeksov, ki omogočajo lahko iskanje po osebah, dogodkih in krajih, uporaba računalniškega programa pa omogoča še boljše orientiranje po vsebini.

Zdenko Čepič ●

DOKTORSKE DISERTACIJE SODELAVCEV INŠTITUTA

Z * so označeni doktorati, doseženi pred zaposlitvijo na IZDG/INZ.

France Škerl,* 1938: *Ljubljana v prvem desetletju ustavne dobe 1860-1869*

Jože Šorn,* 1962: *Premogovništvo na Slovenskem do sredine 19. stoletja*

Dušan Biber,* 1964: *Nemška narodnostna manjšina v Jugoslaviji s posebnim
ozirom na nacistično gibanje*

Tone Ferenc, 1965 (Beograd): *Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji
v letih 1941-1945*

Milica Kacin Wohinz, 1970: *Politične stranke in Slovenci v Julijski krajini v
dobi italijanske okupacije*

France Kresal, 1972: *Razvoj tekstilne industrije v Sloveniji 1918-1941*

Janko Prunk, 1976: *Pot krščanskih socialistov v Osvobodilno fronto slovenskega naroda*

Franc Rozman, 1977: *Socialistično delavsko gibanje na slovenskem Štajerskem do prve svetovne vojne*

Peter Vodopivec,* 1978: *Socialni in gospodarski nazori v slovenskih in sosednjih pokrajinah v predmarčni dobi*

Jasna Fischer, 1978: *Socialna in politična zgodovina delavskega gibanja v Ljubljani od začetkov do 1889*

Jože Prinčič, 1990: *Kapitalna, ključna kapitalna in temeljna investicijska izgradnja v Sloveniji: 1947-1956*

Jerca Vodušek Starič, 1991: *Problem koncepta političnega razvoja v Sloveniji 1945-1952: revolucija in država (1944-1946)*

Anka Vidovič – Miklavčič, 1991: *Mladinske organizacije in gibanja v meščanskem taboru na Slovenskem: 1935-1941: oris razvoja in delovanja mladinskih organizacij, društev in gibanj v letih 1935-1941 v jugoslovanskem delu Slovenije*

Žarko Lazarevič, 1992: *Kmečki dolgovi v Sloveniji 1918-1941*

Ervin Dolenc, 1992: *Kulturne zamisli slovenskih političnih strank in skupin ter njihove kulturne organizacije v letih 1918-1929: kulturna politika in kulturni boj*

Zdenko Čepič, 1993: *Agrarna reforma in kolonizacija v Sloveniji 1945-1948*

Jurij Perovšek, 1993: *Slovenski liberalni tabor in nacionalno vprašanje v času Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev*

Bojan Godeša, 1993: *Slovenski intelektualci med okupatorji, Osvobodilno fronto in protirevolucionarnim taborom*

Aleš Gabrič, 1994: *Slovenska kulturna politika v času »socialistične demokracije«: 1953-1962*

Andrej Studen, 1995: *Stanovati v Ljubljani - socialnozgodovinski oris stanovanjske kulture Ljubljančanov pred prvo svetovno vojno*

Nevenka Troha,* 1996: *Slovensko italijanski odnosi v coni A Julijske krajine v luči dokumentov projugoslovanskih sil*

Damijan Guštin, 1999: *Prebivalstvo Slovenije v okupatorjevih zaporih: vloga zaporov v okupacijski politiki, položaj jetnikov in raznolikost razmer v položaju političnih jetnikov in kriminalcev*

Boris Mlakar, 1999: *Slovensko domobranstvo od ustanovitve do umika iz domovine*

Vida Deželak Barič, 1999: *Organizacijsko vprašanje Komunistične partije Slovenije 1941-1945*

Mateja Režek, 2000: *Politične spremembe v Sloveniji v desetletju po sporu z Informbirojem*

Andrej Pančur, 2001: *Monetarna politika v habsburški monarhiji in Slovenci (1848-1914)*

Marko Zajc,* 2005: *Slovensko-hrvaški odnosi s posebnim ozirom na slovensko-hrvaško mejo 1830-1918*

Jure Gašparič, 2006: *Diktatura kralja Aleksandra in Slovenska ljudska stranka v letih 1929-1935*

Nina Vodopivec,* 2006: *Antropološka analiza konstrukcije preteklosti in pripadnosti: primer Predilnica Litija*

Mojca Šorn, 2007: *Življenje Ljubljančanov med nemško okupacijo*

Filip Čuček,* 2007: *Gospodarske, socialne, kulturne in politične razmere na Spodnjem Štajerskem v času Taaffejeve vlade: (1879-1893)*

KDO JE KDO NA INŠTITUTU?

PREGLED VODILNIH DELAVCEV

Ravnatelj oz. direktor:

Dušan Bravničar	1959 - 1962
France Kimovec	1962 - 1967
Bogdan Osolnik	1967 - 1971
dr. Tone Ferenc	1971 - 1975
dr. France Kresal	1975 - 1979
dr. Milica Kacin Wohinz	1979 - 1983
dr. Jasna Fischer	1983 - 2005
dr. Jerca Vodusek Starič	2005 - 2008
dr. Damijan Guštin	2008 -

Predsedniki Sveta oz. Upravnega odbora inštituta:

Franček Saje	1964 – 1966
Ferdo Fischer	1966 – 1967
Marjeta Adamič	1967 – 1968
dr. Jože Šorn	1968 – 1972
dr. France Kresal	1972 – 1974
dr. Milica Kacin Wohinz	1974 – 1976
dr. Tone Ferenc	1976 – 1978
dr. Jasna Fischer	1978 – 1980
dr. Janko Prunk	1980 – 1982
dr. Franc Rozman	1982 – 1984
dr. Tone Ferenc	1984 – 1986
dr. Milica Kacin Wohinz	1986 – 1992
dr. Tone Ferenc	1992 – 1996
dr. Zdenko Čepič	1996 – 2000
dr. France M. Dolinar	2000 – 2003
(v.d. predsednik)	
dr. Jurij Perovšek	2003 – 2006
dr. Boris Golec	2006 – 2008
dr. Andrej Pančur	2008 –

ZAPOSLENI NA INŠTITUTU ZA ZGODOVINO DELAVSKEGA GIBANJA OZ. INŠTITUTU ZA NOVEJŠO ZGODOVINO OD 1959 DO 2009

A Znanstveno raziskovalni oddelek

Blaž Babič	mladi raziskovalec	2008 –
Jurij Bavdaž	strokovni sodelavec	1961 – 1964
dr. Dušan Biber	znanstveni svetnik	1974 – 1992
Dušan Bravničar	ravnatelj	1959 – 1963
dr. Zdenko Čepič	višji znanstveni sodelavec	1977 –
Meta Černigoj	mlada raziskovalka	2008 –

dr. Filip Čuček	znanstveni sodelavec	2008 –
Vesna Čuk	bibliotekarka	1973 – 1974
dr. Vida Deželak Barič	asistentka z doktoratom	1978 –
Dunja Dobaja	strokovna sodelavka	2002 –
Pavle Dobrila	asistent	1968 – 1971
dr. Ervin Dolenc	znanstveni svetnik	1986 – 2009
dr. Tone Ferenc	znanstveni svetnik	1959 – 1965 in 1968 – 1997
Ferdo Fischer	višji strokovni sodelavec	1961 – 1971
dr. Jasna Fischer	znanstvena svetnica	1969 – 2005
dr. Aleš Gabrič	znanstveni svetnik	1987 –
dr. Jure Gašparič	znanstveni sodelavec	2001 –
Stana Gerk	strokovna sodelavka	1959 – 1960
dr. Bojan Godeša	višji znanstveni sodelavec	1987 –
Boris Gombač	asistent	1974 – 1983
dr. Stanko Granda	asistent	1973 – 1978
dr. Damijan Guštin	znanstveni sodelavec	1980 –
Jurij Hadalin	mladi raziskovalec	2007 –
Dare Jeršek	asistent	1960 – 1964
dr. Milica Kacin Wohinz	znanstvena svetnica	1959 – 1993
Nataša Kandus	višja bibliotekarka	1972 – 2008
France Klopčič	višji znanstveni sodelavec	1959 – 1963
Žiga Koncilija	mladi raziskovalec	2009 –
Jože Krall	strokovni svetnik	1959 – 1978
Franc Krese	strokovni svetnik	1960 – 1962
dr. France Kresal	znanstveni svetnik	1963 – 2004
Ivan Križnar	pomočnik ravnatelja	1960 – 1962
Ivka Križnar	strokovna sodelavka	1959 – 1960
Marija Kurnik	bibliotekarka	1961 – 1964
dr. Žarko Lazarevič	znanstveni svetnik	1987 –
Janko Liška	samostojni raziskovalec	1964 – 1973
Miroslav Luštek	strokovni sodelavec	1960 – 1968
Aleksander Lorenčič	mladi raziskovalec	2007 –
Irena Mazi	knjižničarka	1973 – 2003

dr. Boris Mlakar	višji znanstveni sodelavec	1972 –
Eva Mally	mlada raziskovalka	2007 –
Erna Muser	strokovna sodelavka	1959 – 1961
Alenka Nedog	strokovna svetnica	1959 – 1976
Željko Oset	mladi raziskovalec	2007 –
Bogdan Osolnik	ravnatelj	1967 – 1971
dr. Andrej Pančur	znanstveni sodelavec	1996 –
dr. Jurij Perovšek	znanstveni svetnik	1978 –
Alojz Požun	strokovni sodelavec	1960 – 1966
dr. Jože Prinčič	znanstveni svetnik	1984 –
dr. Janko Prunk	znanstveni svetnik	1966 – 1975, 1979 – 1992 in 1993 – 1995
Darja Ravnihar	višja bibliotekarka	1959 – 1972
dr. Mateja Režek	znanstvena sodelavka	1995 – 2006
Marta Rendla	strokovna sodelavka	2004 –
dr. Franc Rozman	znanstveni svetnik	1965 – 1994
Darinka Rusjan	strokovna sodelavka	1960 – 1962
Franček Saje	višji znanstveni sodelavec	1959 – 1966
Janja Sedlaček	mlada raziskovalka	2005 –
Stane Semič	strokovni sodelavec	1959 – 1961
Nada Sfligoj	asistentka	1961 – 1961
Julij Simončič	strokovni sodelavec	1960 – 1961
Stana Simonič	knjižničarka	1960 – 1972
Mile Smolinsky	strokovni sodelavec	1959 – 1963
Veruška Stanislav	raziskovalka	1977 – 1977
dr. Miroslav Stiplovšek	pripravnik	1960 – 1962
dr. Andrej Studen	višji znanstveni sodelavec	1988 –
Mitja Sunčič	mladi raziskovalec	2006 –
dr. France Škerl	znanstveni svetnik	1964 – 1973
Sergej Škofljanec	knjižničar	2003 –
dr. Jože Šorn	znanstveni svetnik	1964 – 1982
dr. Mojca Šorn	asistentka z doktoratom	1997 –
Terezija Traven	višja strokovna sodelavka	1960 – 1981

mag. Tadeja Tominšek Čehulić	asistentka z magisterijem	1997 –
Lilijana Trampuž	asistentka	1978 – 1992
Zorka Tribušon	strokovna sodelavka	1960 – 1962
dr. Nevenka Troha	višja znanstvena sodelavka	1997 –
dr. Anka Vidovič Miklavčič	znanstvena svetnica	1964 – 1999
dr. Nina Vodopivec	asistentka z doktoratom	2006 –
dr. Peter Vodopivec	znanstveni svetnik	1999 –
dr. Jerca Vodušek Starič	znanstvena svetnica	1975 – 1996 in 2005 – 2008
mag. Peter Volasko	mladi raziskovalec	1991 – 1994
Lojze Vršnik	strokovni sodelavec	1960 – 1961
dr. Marko Zajc	asistent z doktoratom	2007 –
Štefka Zadnik	višja strokovna sodelavka	1961 – 1988
Božidar Zakrajšek	strokovni sodelavec	1974 – 1983
Igor Zemljič	bibliotekar	1999 –

B Arhiv

Marjeta Adamič	višja arhivistka	1960 – 1992
Marija Bravničar	arhivistka	1964 – 1969
Marjeta Čampa	bibliotekarka specialistka	1974 – 1992
Marjan Čeh	arhivski pomočnik	1960 – 1961
Metka Gombač	arhivistka	1975 – 1992
Slavka Gorjan	arhivska svetovalka	1959 – 1972
Marjeta Hauptman	mikrografka	1962 – 1992
Mirjana Jadreško	arhivistka	1975 – 1992
Miran Kafol	arhivist	1974 – 1978
Nada Kobal	višja arhivistka	1965 – 1992
Marija Knez Bergant	arhivarka	1960 – 1964
Metka Lavrič	kustos	1961 – 1962
Ivanka Medved	arhivska manipulantka	1961 – 1961

Pavla Mrdjenovič	arhivistka	1979 – 1992
Cvetka Novak	arhivska pomočnica	1961 – 1962
Marija Oblak Čarni	višja arhivistka	1959 – 1974
Zdenka Preatoni	arhivska svetovalka	1959 – 1966
Sonja Reisp	dokumentalistka	1964 – 1993
Hubert Schara	arhivski strokovni sodelavec	1959 – 1990
Ema Škrabar	arhivska pomočnica	1959 – 1960
Vinko Vrabec	arhivski manipulant	1965 – 1987
Matija Žgajnar	arhivist	1959 – 1962

C Ostali zaposleni

Nadja Božnar	strojepiska	1964 – 1969
Damijana Bračko	pisarniški referent	1978 –
Dragica Bradeško	referentka	1959 – 1964
Milan Brezovar	višji referent	1959 – 1962
Matilda Brinovec	snadžilka	1961 – 1961
Jožica Brodnik	strojepiska	1961 – 1985
Franc Ceglar	kurir	1960 – 1990
Helena Ceglar	snadžilka	1973 – 1986
Janez Černe	čuvaj	1961 – 1962
Dragica Černec	pisarniška referentka	1959 – 1962
Ana Černec	snadžilka	1960 – 1961
Erna Črnologar	administratorica	1959 – 1969
Nina Čuden	tajnica	1990 – 1996
Danilo Čuk	pisarniški referent	1960 – 1962
Janez Dimec	hišnik	1961 – 1965
Marjeta Dimic	fotografska pomočnica	1962 – 1990
Gvido Dolenc	višji referent	1961 – 1962
Breda Drol	referentka	1959 – 1977
Irena Dular	tajnica	1986 – 1990
Angelca Ficko	fotografska pomočnica	1960 – 1961
Leopold Gornik	hišnik	1981 – 1987

Pavla Grmek	računovodja	1959 – 1965
Edi Grzetič	knjigovodja	1965 – 1969
Antonija Gulič	pisarniški referent	1960 – 1962
Milena Hribar	snažilka	1959 – 1963
Ančka Jager	višja referentka	1959 – 1960
Nataša Jenko	strojepiska	1959 – 1962
Li An Jesenovec	tajnica	2000 – 2001
Antonija Kastelic	strojepiska	1979 – 1980
Marija Kastelic	snažilka	1987 – 1990
Anton Klančnik	fotografski pomočnik	1960 – 1961
Anton Klenovšek	sekretar	1980 – 1980
Marija Klinec	snažilka	1965 – 1977
Amalija Klobučar	snažilka	1963 – 1964
Tajca Koruza	poslovna sekretarka	2000 –
Ljudmila Krese	konservator	1959 – 1962
Marjana Krivec	računovodja	1997 – 2006
Vinko Knez	računovodja	1964 – 1967
Mila Komel	referentka	1959 – 1960
Andrej Koren	strojepiska – knjigovodja	1980 – 1985
Marija Korenč	strojepiska	1959 – 1960
Erika Kramar	strojepiska	1959 – 1963
Jože Kramer	višji referent	1959 – 1962
Milena Kranjc	računovodja	1962 – 1963
Ana Kušar	snažilka	1963 – 1963
Jožefa Leben	snažilka	1959 – 1960
Stanislav Logonder	čuvaj	1960 – 1961
Anica Madžeral	snažilka	1965 – 1968
Katarina Majcen	pisarniška referentka	1960 – 1962
Alojz Marinko	hišnik	1980 – 1981
Olga Marolt	strojepiska	1962 – 1968
Ana Mastnak	snažilka	1972 – 1973
Dragica Medved	administratorica	1960 – 1963

Leopold Mendaš	sekretar	1964 – 1965
Frančiška Mestek	snažilka	1961 – 1962
Rado Mihevc	referent	1960 – 1962
Slavka Mihevc	višji referent	1960 – 1962
Filip Mikuš	referent	1961 – 1962
Nada Milačič	višja referentka	1960 – 1961
Alojzija Mlakar	referentka	1959 – 1962
Izidor Mole	čuvaj	1969 – 1971
Terezija Možina	snažilka	1959 – 1964
Alojz Nadu	čuvaj	1961 – 1962
Anica Novak	strojepiska	1961 – 1962
Marijana Novak	snažilka	1960 – 1960
Tanja Novak	snažilka	1986 – 2002
Gospa Novaković	snažilka	1972 – 1983
Vida Obranović	strojepiska	1974 – 1979
Miha Parkelj	hišnik	1959 – 1973
Slavica Petrič	pisarniška referentka	1960 – 1961
Anton Pezdirc	čuvaj	1960 – 1962
Justina Pintar	snažilka	1959 – 1965
Jožica Pogačnik	sekretarka	1980 – 1982
Matija Pohar	čuvaj	1981 – 1981
Alojzija Pozvek	snažilka	1964 – 1965
Albert Pucelj	hišnik	1987 – 1990
Frančiška Pušljeta	snažilka	1960 – 1962
Miroslava Rant	sekretarka	1982 – 1991
Jožefa Repar	snažilka	1977 – 1986
Ivan Rozman	sekretar	1968 – 1970
Anita Rus	računovodja	2004 –
Ciril Setničar	referent	1960 – 1961
Pavla Setničar	snažilka	1968 – 1971
Helena Skulj	samostojna raziskovalka	1964 – 1965
Zlata Sluga	pisarniški referent	1959 – 1962

Eva Sokol	snažilka	1963 – 1967
Bojan Spreizer	fotografski mojster	1960 – 1960
Fani Starič	snažilka	1960 – 1961
Majda Stefančič	administratorica	1959 – 1961
Erna Šenk	strojepiska	1960 – 1962
Jože Šimic	čuvaj	1959 – 1963
Slavica Šimunovič	tajnica	1977 – 1978
Rado Škraba	sekretar	1970 – 1974
Danilo Šolar	sekretar	1974 – 1980
Cijan Štoka	fotografski mojster	1960 – 1962
Marija Štrukelj	strojepiska	1959 – 1961
Safka Šukić	snažilka	1969 – 1970
Francka Tavčar	računovodja	1967 – 1990
Alojz Trampuž	pisarniški referent	1959 – 1963
Jakobina Trček	pisarniška referentka	1959 – 1963
Milena Trčelj	tajnica	1964 – 1975
Veronika Turk	snažilka	1962 – 1962
Slavomir Vajt	fotografski pomočnik	1961 – 1965
Rozalija Verbič	administratorica	1960 – 1972
Darja Vipavc	knjigovodja	2008 –
Ivanka Vipotnik	pisarniška referentka	1960 – 1962
Franc Vrhunc	hišnik	1959 – 1962
Janez Vrhovec	sekretar	1965 – 1967
Janez Zadnik	čuvaj	1969 – 1969
Slavko Zajec	čuvaj	1962 – 1962
Vinko Železnikar	kurir	1964 – 1966

ZAPOSLENI INŠTITUTA ZA NOVEJŠO ZGODOVINO PO ORGANIZACIJSKIH ENOTAH V LETU 2009

Uprava:

Direktor:	dr. Damijan Guštin
Tajništvo:	Tajca Koruza
Računovodstvo:	Anita Rus Darja Vipavc
Knjižnica:	Igor Zemljič Damijana Bračko Sergej Škofljanec

Znanstveno raziskovalni oddelek:

Blaž Babič	mladi raziskovalec
dr. Zdenko Čepič	višji znanstveni sodelavec
Meta Černigoj	mlada raziskovalka
dr. Filip Čuček	znanstveni sodelavec
dr. Vida Deželak Barič	asistentka z doktoratom
Dunja Dobaja	strokovna sodelavka
dr. Aleš Gabrič	znanstveni svetnik
dr. Jure Gašparič	znanstveni sodelavec
dr. Bojan Godeša	višji znanstveni sodelavec
Jurij Hadalin	mladi raziskovalec
Žiga Koncilija	mladi raziskovalec
dr. Žarko Lazarevič	znanstveni svetnik
Aleksander Lorenčič	mladi raziskovalec
Eva Mally	mlada raziskovalka
dr. Boris Mlakar	višji znanstveni sodelavec
Željko Oset	mladi raziskovalec
dr. Andrej Pančur	znanstveni sodelavec

dr. Rosvita Pesek	asistentka z doktoratom
dr. Jurij Perovšek	znanstveni svetnik
dr. Jože Prinčič	znanstveni svetnik
Marta Rendla	strokovna sodelavka
Janja Sedlaček	mlada raziskovalka
dr. Andrej Studen	višji znanstveni sodelavec
Mitja Sunčič	mladi raziskovalec
dr. Mojca Šorn	asistentka z doktoratom
mag. Tadeja Tominšek Čehulić	asistentka z magistriranjem
dr. Nevenka Troha	višja znanstvena sodelavka
dr. Nina Vodopivec	asistentka z doktoratom
dr. Jerca Vodušek Starič	znanstvena svetnica
dr. Peter Vodopivec	znanstveni svetnik
dr. Marko Zajc	asistent z doktoratom

ISBN 978-961-6386-18-0

9 789616 386180

Cena: 17 €